

ფონდი ღია საზოგადოება - საქართველო
OPEN SOCIETY - GEORGIA FOUNDATION

სოციალურ მეცნიერებათა სერია

ლალი სურმანიძე

**ინდივიდუალისტური და
კოლექტივისტური
საზოგადოებები
(თეორიული მოდელები და
ემპირიული კვლევები)**

**დაშვებულია დამხმარე სახელმძღვანელოდ
სოციალური მეცნიერებების მაგისტრანტებისათვის**

გამომცემლობა „ნეკერი“

თბილისი

2001

მადლობას ვუხდით ფონდ „ღია საზოგადოება — საქართველოს“, სოციალურ მეცნიერებათა დახმარების პროგრამას და მის მესვეურებს, აგრეთვე ბატონებს — გაგა ნიჟარაძეს და ალექსანდრე გასპარიშვილს დახმარებისა და ხელშეწყობისთვის.

სერიის მთავარი რედაქტორი

მარინე ჩიტაშვილი

რედაქტორი

ლია კაჭარავა

გარეკანის დიზაინი

ივანე კიკნაძე

დაკაბადონება

გიორგი ბაგრატიონი

კორექტორი

ნანა ჩავლეიშვილი

© ფონდი „ღია საზოგადოება — საქართველო“, 2001

ISBN 99928-58-44-3

სარჩევი

შესავალი	6
თავი 1. კულტურა — მეცნიერული კვლევის ობიექტი	
§ 1. საზოგადოება და კულტურა	10
§ 2. კულტურის შესწავლა და ინტეგრალური მიდგომა	18
§ 3. პარადიგმა, ჰოლიზმი და სისტემური მიდგომა	23
§ 4. იდენტიფიკაციის ცნება და კულტურა	26
§ 5. კულტურული კონტექსტი; კონტექსტის ტიპები	32
თავი 2. როგორ ვიკვლიოთ კულტურა?	
§ 1. მსგავსება თუ განსხვავება (უნივერსალური და სპეციფიკური)	39
§ 2. კულტურის საკვლევ მიდგომები: etic და emic	39
§ 3. მკვლევარი და ეთნოცენტრიზმი	42
§ 4. შესაძლებელია ვალიდური შედარებით-კულტურული გამოკვლევა? Werner, Campbell-ის მეთოდი	43
§ 5. ინდიგენიზაცია — “შევხედოთ კულტურას მისივე მკვიდრის თვალით”	45
§ 6. კვლევის ინდიგენური emic-ური მეთოდები	49
§ 7. რას უნდა ვითვალისწინებდეთ კროსკულტურული კვლევის ჩატარებისას?	53
თავი 3. რით და როგორ დავახასიათოთ კულტურა?	
§ 1. ღირებულებები—რატომ ვსწავლობთ მათ?	58
§ 2. ღირებულებათა გაზომვა: მეთოდი და სპეციალური კროსკულტურული პრობლემები	60
§ 3. ანალიზის დონეები ღირებულებათა შესწავლაში	61
§ 4. რატომ იკვლევენ კულტურის შესასწავლად პიროვნებას	62
§ 5. რით მსჯელობენ სხვადასხვა კულტურის წარმომადგენლებს შორის განსხვავებაზე?	63
§ 6. პიროვნული თვისებები, როგორც კულტურული მახასიათებლები	71

თავი 4. “ინდივიდუალიზმი/კოლექტივიზმი” —

თანამედროვე კონცეფციები

§ 1. კულტურის განზომილებები.....	81
§ 2. Hofstede-ს მოდელი: ინდივიდუალიზმი- კოლექტივიზმი — კულტურული განზომილება.....	82
§ 3. Triandis-ის კონცეფცია — სუბიექტური კულტურა და კულტურული სინდრომი.....	86
§ 4. Hofstede-ს კონცეფციის შემდგომი დამუშავება.....	100
§ 5. Fiske-ს კონცეფცია სოციალურობის ფორმების შესახებ ..	102
§ 6. Schwartz-ის კონცეფცია — ღირებულება.....	106

თავი 5. პიროვნება და კოლექტივისტური/

ინდივიდუალისტური კულტურა

§1. ადამიანი, როგორც კულტუროლოგიური პრობლემა.....	117
§2. პიროვნების კულტურული მოდელები და “ინდივიდუალიზმი/კოლექტივიზმი”	124
§ 3. “ვის უკეთ იცნობ?” ანუ ვის ადარებს ადამიანი თავის თავს	128
§ 4. “ავტოპორტრეტი” — კოლექტივისტი და ინდივიდუალისტი	129
§ 5. “სხვების პორტრეტი” — კოლექტივისტი და ინდივიდუალისტი	133
§ 6. “სხვები” და კულტურული კონტექსტი	134
§ 7. თვითპატივისცემა (ანუ ვინ უფრო მეტად სცემს პატივს თავის თავს — ინდივიდუალისტი თუ კოლექტივისტი?)	141
§ 8. ემოციები და “ინდივიდუალიზმი/კოლექტივიზმი”	142
§ 9. ვინ უფრო მეტად და როგორ შფოთავს?	147
§ 10. ატრიბუციის ფუნდამენტური შეცდომა — კოლექტივისტი და ინდივიდუალისტი.....	149
§ 11. კოლექტივისტის პორტრეტი (ფილიპინელი კოლექტივისტი).....	151

**თავი 6. ინდივიდუალისტური და კოლექტივისტური კულტურის
თავისებურებები**

§ 1. პროქსემიკა — დისტანცია და “ინდივიდუალიზმი/ კოლექტივიზმი”	159
§ 2. რისკენ მიერჩით გული ინდივიდუალისტებს და კოლექტივისტებს?	163
§ 3. დასავლური სამყარო და ინდივიდუალიზმი	164
§ 4. კონფორმულობა და კოლექტივიზმი	166
§ 5. აღზრდის მოდელები ინდივიდუალისტურ და კოლექტივისტურ კულტურებში	168
§ 6. სიყვარული, ქორწინება და “ინდივიდუალიზმი/ კოლექტივიზმი”	177
§ 7. მოდერნი და ტრადიცია	179
§ 8. ეკოლოგია და სოციოკულტურული კონტექსტი	181
§ 9. ორგანიზაციის მართვა და “ინდივიდუალიზმი/ კოლექტივიზმი”	184
§ 10. განათლება და “ინდივიდუალიზმი/კოლექტივიზმი”	188
§ 11. კორუფცია და “ინდივიდუალიზმი/კოლექტივიზმი”	191
§ 12. დაავადებები და “ინდივიდუალიზმი/კოლექტივიზმი”	195

თავი 7. კულტურათა დიალოგი

§ 1. ინდივიდუალისტური და კოლექტივისტური კულტურის ზოგადი დახასიათება	202
§ 2. კულტურათაშორისი კომუნიკაციის პრობლემა	209
§ 3. კომუნიტარიანიზმი	211

შესავალი

სოციალურ მეცნიერებათა მრავალრიცხოვან სპექტრში არსებობს ერთადერთი მთავარი თემა — ადამიანი და ადამიანთა საზოგადოებები. სწორედ ეს თემაა მუდმივი შესწავლის, დაკვირვების, გააზრების, შემეცნების ობიექტი. ამ გზაზე სოციალური მეცნიერების ყოველ სფეროს თავისი ისტორია, ხედვის კუთხე, შეცდომები, უკმარისობები და მიღწევები აქვს.

იმის მიუხედავად, რომ ამ მრავალრიცხოვან თვალსაზრისს საკუთარი კერძო ინტერესები, მეთოდები და საინტერპრეტაციო მოდელები აქვს, ყოველი მათგანი სისხლხორცეულადაა დაინტერესებული მონათესავე სფეროთა შემოჭრით, ადამიანისა და საზოგადოების ფუნქციონირების კანონზომიერებათა გაგებით იმ მიზნით, რომ რაც შეიძლება სრულად მოიცვას ეს პრობლემა.

ინდივიდუალისტური და კოლექტივისტური საზოგადოებები არ წარმოადგენს რომელიმე ერთი მეცნიერების სუბდისციპლინას — ეს პრობლემატიკა ყალიბდებოდა სოციალური მეცნიერების ბევრ სფეროში — ეთნოლოგიაში, ანთროპოლოგიაში, ზოგად და სოციალურ ფსიქოლოგიაში, სოციოლოგიაში. კონცეპცია "ინდივიდუალიზმი/კოლექტივიზმი" ინტერესის საგანი იყო სოციალური, ქცევითი და ჰუმანიტარული მეცნიერების ყველა სფეროში (რელიგია, ფილოსოფია, სოციოლოგია, პოლიტიკის ფილოსოფია, ფსიქოლოგია და სხვ.). ჯერ კიდევ ძველ ბერძნებთან გვხვდება კოლექტივიზმის თემა პლატონის "ისტორიაში", ხოლო ინდივიდუალისტური დებულებები — სოფისტებთან; ეს ინტერესი საუკუნეების მანძილზე თან გაჰყვა კაცობრიობას და თავს ავლენდა იდეების, პოლიტიკისა და ეკონომიკის, რელიგიის, ფსიქოლოგიისა თუ სოციოლოგიის ისტორიაში.

ანალიტიკოსები აღნიშნავენ, რომ ინდივიდუალიზმის სათავეები და მისი განმტკიცება უფრო იძებნება დასავლურ ევროპულ აზროვნებაში, ხოლო კოლექტივიზმისა არა მარტო დასავლურ, არამედ აღმოსავლურ აზროვნებაშიც, განსაკუთრებით კი რელიგიურ მსოფლმხედველობაში.

ინდივიდუალისტური ორიენტაციები დასავლეთში თავს იჩენს მე-16 საუკუნიდან, ინდივიდუალისტური ოჯახური სისტემა გავრცელებული იყო ადრე მოდერნისტულ პერიოდში. ნაშრომებს ინდივიდუალისტურ ორიენტაციათა შესახებ ვხვდებით პრეინდუსტრიულ სამხრეთ ამერიკაშიც. დასავლურ სამყაროში ინდივიდუალისტურ მახასიათებელთა ეს ისტორიული ნანამძღვრები ანალიტიკოსებს ძალზე მნიშვნელოვნად მიაჩნიათ.

ამის საპირისპიროდ, კონფუციანელთა მოძღვრება აღმოსავლეთში განადიდებდა სიქველეს, რომელიც გულისხმობს ადამიანთა

ურთიერთობებში თანაზიარობას, სამართლიანობას და უფრო-სისადმი პატივისცემას. კოლექტივიზმის გამამყარებელი ასეთი სოციალური მორალი ახასიათებს სხვა აღმოსავლურ რელიგიებსაც და ფილოსოფიასაც (დაოიზმი, ბუდიზმი, ინდუიზმი, სინტოიზმი).

არ შეიძლება აღნიშვნის გარეშე იმ ფაქტის დატოვება, რომ საზოგადოების კოლექტივისტური ორიენტაცია და, საერთოდ, ცხოვრების წესი, კაცობრიობისთვის გაცილებით უფრო რეპრეზენტატიულია, ვიდრე ინდივიდუალიზმი, თუ გავითვალისწინებთ მის უფრო ხანგრძლივ დროით პერსპექტივას და სივრცით განფენილობას სხვადასხვა ეპოქასა და სხვადასხვა ქვეყანაში.

ცნობილი მკვლევარი, ა. გურევიჩი თავის მონოგრაფიაში შუასაუკუნეების კულტურის კატეგორიების შესახებ აანალიზებს ქრისტიანული ევროპის მსოფლალქმის ძირითად კატეგორიებს და ავლენს შუასაუკუნეების დროინდელი დასავლური საზოგადოების გამოკვეთილ კოლექტივისტურ ორიენტაციას. ამ საზოგადოებაში ადამიანის ცხოვრება განიხილება ეთიკურ პლანში, მის დანიშნულებად მიჩნეულია ღვთის — ნორმის შემქმნელის წინაშე მოვალეობის შესრულება; ადამიანი მიისწრაფის საზოგადოებაში არსებული ეტალონის შესატყვისობისკენ. ადამიანის შინაგანი ბუნება, ქცევის ნორმები და უფლებები კორპორაციულია; ადამიანის უფლება — კორპორაციის წევრის უფლებაა და არა ინდივიდისა; მისი ქცევა სოციალური ნორმატიულობითაა განსაზღვრული, ხოლო ღირებულება — საზოგადოების საყრდენად მიჩნეულ რელიგიურ ფასეულობებთან მისი შესატყვისობით; სოციალური როლი ადამიანს კარნახობს ქცევის "სცენარს", ამიტომ ინდივიდუალობა შერწყმულია სოციალურ როლთან (Гуревич А.Я. 1984; გვ. 155).

ამრიგად, კოლექტივისტური ორიენტაციით არსებობა — ფუნქციონირების ტრადიცია დასავლური კულტურისთვისაც დამახასიათებელია; თანამედროვე პერიოდში ამის დასტურია ესპანეთი, ალბანეთი, პოსტსაბჭოთა სივრცის ქვეყნები.

დღეს კაცობრიობა იზიარებს კოლექტივიზმის ბევრ ასპექტს. დასავლეთშიც კი, სადაც ინდივიდუალიზმი ყველაზე მეტადაა გავრცელებული, ეთნიკური უმცირესობები და დაბალი სოციოეკონომიკური სტატუსის მქონე სოციალური ჯგუფები კვლავ კოლექტივიზმისკენაა მიდრეკილი.

ინდივიდუალიზმისა და კოლექტივიზმის ცნებები ტრადიციულად შემდეგნაირად არის გაგებული:

1. კოლექტივიზმი, მოცემული მიდგომის ფარგლებში, ეთნიკური პრინციპია, რომელიც გამოხატავს საერთო ინტერესების პრიორიტეტს პიროვნულ ინტერესებთან მიმართებაში და უპირისპირდება ინდივიდუალიზმს (Социологический энциклопедический словарь; 1998; გვ. 128).

2. ინდივიდუალიზმი წარმოადგენს მსოფლმხედველობრივ პოზიციას, ქცევის პრინციპს, რომელიც ინდივიდს აბსოლუტური ღირებულების სახით განამტკიცებს; ხასიათდება ინდივიდუალური ინტერესების პრიმატიით კოლექტივისტურთან მიმართებაში (იგივე; გვ.101).

თანამედროვე მეცნიერებაში ინდივიდუალიზმისა და კოლექტივიზმის თემა კვლავ აქტუალური გახდა 70-იანი წლებიდან, როცა აშშ-ში გაჩაღდა მომძლავრებული ინდივიდუალიზმის კრიტიკა. მკვლევართა დიდი უმრავლესობა ემხრობოდა იმ აზრს, რომ დასავლურ და, კერძოდ, ამერიკულ საზოგადოებაში არსებული წარმოდგენა **Self**-ისა ("თვითონ") და მისი შესაძლებლობების შესახებ გადაჭარბებულია; ის ესმით, როგორც სიცოცხლის არსი და მიზნის საწყისი, ამიტომ მისგან ძალზე ბევრს მოელიან; ადამიანის ცხოვრება დამაკმაყოფილებლად მხოლოდ მაშინ მიიჩნევა, როცა ის ხელმძღვანელობს ამ წარმონაქმნის განმადიდებელი ღირებულებებით.

ეს კრიტიკა შემთხვევითი არ იყო, რადგან ადამიანის შესწავლით დაინტერესებული მეცნიერებები ავლენს ადამიანური ორიენტაციის ნაირგვარ გამოვლინებას თავის თავთან და სხვასთან მიმართებაში.

თანამედროვე ეტაპზე "ინდივიდუალიზმი/კოლექტივიზმის" მკვლევართაგან ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენელი, ბრიტანელი მეცნიერი **Berry** აღნიშნავს, რომ ინდივიდუალიზმისა და კოლექტივიზმის გაგება ამ მიმართულებაში უახლოვდება **gesellschaft**-ისა და **Gemeinschaft**—ის ტიონისისეულ გაგებას (სიტყვასიტყვით — "საზოგადოება"). ტერმინით **gesellschaft**- ტიონისმა აღნიშნა ურთიერთობის ტიპი, რომელიც უფრო აშკარად ქალაქებში ვლინდება. ეს ურთიერთობები უსახო და ანგარიშიანია და ეყრდნობა ურთიერთობაში მონაწილე პიროვნებების მხოლოდ ცალკეულ ასპექტებს; ურთიერთობები ზედაპირულია, ურთიერთობათა მონაწილეებმა კი ხშირად ერთმანეთის არც ბედი იციან და არც სოციალური მდგომარეობა.

Gemeinschaft—ისეთი ურთიერთობების ტიპია, რომელიც აბასიათებს თემს, კერძოდ, ინდუსტრიამდელი ეპიქის სასოფლო თემს. ამ ურთიერთობებს ახასიათებთ მონაწილეთა სულიერი სიახლოვე და ურთიერთმიჯაჭვულობა, ურთიერთქმედების საერთო ჯაჭვისა და საკუთარი ადგილის ცხადი ცნობიერება და საკუთარი მდგომარეობის გარკვეულობის ღრმა შეგრძნება. ამ ტიპის ურთიერთობები ჰოლისტურია ანუ ორიენტირებულია სოციალურ სტრუქტურაზე იმ აზრით, რომ ადამიანური არსების ყველა მხარეს ეხება; მათთვის დამახასიათებელია მონაწილეთა პოზიციების სიახლოვე და მათ შორის პირდაპირი ურთიერთობა.

თანამედროვე ეტაპზე განზომილება "ინდივიდუალიზმი — კოლექტივიზმი" კულტურების საკვლევადა ყველაზე უფრო გავრ-

ცვლებულია (Triandis 1990,1995); მიდგომა "ინდივიდუალიზმი /კოლექტივიზმი", თავისი თეორიულ-ემპირიული კონცეპტუალური აპარატით, მიიჩნევენ თანამედროვე სოციალურ მეცნიერებაში ერთ-ერთ ნამყვან პარადიგმად. და ეს შემთხვევითი არაა. ამ პრობლემას ეძღვნება კულტურის კვლევასთან დაკავშირებული თანამედროვე პუბლიკაციების დიდი ნაწილი ხოლო ბოლოდროინდელი გამოკვლევების 1/3, კულტურის ცნობილი მკვლევრების Hui-სა და Le-ს მონაცემებით, ეყრდნობა კონსტრუქციას — "ინდივიდუალიზმი /კოლექტივიზმი" და, ანალიტიკოსთა აზრით, საკვლევი კულტურული განსხვავებების ნაწილობრივ ახსნას მაინც იძლევა.

Berry — ს თქმით, შთამბეჭდავი წარმატებების მიუხედავად, რომელიც მოჰყვა კულტურათა შესწავლას ამ კონსტრუქტზე დაყრდნობით, მეცნიერულ მიზეზებს შესაძლოა არც კი გამოეწვია ასეთი აღმავლობა, რომ არა დროის სული და კულტურათა დიალოგის, მრავალრიცხოვან კულტურათა მსოფლიო საზოგადოებრიობაში ახლებური ინტეგრაციის და სხვა აქტუალური პრობლემები, რომლებიც უშუალოდაა დაკავშირებული ხალხთა მშვიდობიან თანაარსებობასთან. დღეს ამ კონსტრუქტის მიმართ გაძლიერებული ინტერესის მიზეზად მიიჩნევა მისი ამხსნელი შესაძლებლობები, მაგალითად, განსხვავებული ეკონომიკური განვითარების ახსნა სხვადასხვა ტიპის საზოგადოებებში და ქვეყანათა პროგნოზირების შესაძლებლობა ფართო სპექტრში. იგი ავლენს არა მარტო კულტურათა შორის განსხვავებებს, არამედ კულტურათა შიგნით ვარიაციებს და შეიძლება გამოყენებულ იქნეს საზოგადოებაში "ინდივიდი-ჯგუფი" განსხვავებების ასახსნელადაც.

კოლექტივისტურ საზოგადოებებს მიაკუთვნებენ ტრადიციული პრეინდუსტრიული საზოგადოებების უმრავლესობას, აგრეთვე სამხრეთ ევროპისა და ლათინური ამერიკის ქვეყნებს, აზიური და აფრიკული კულტურების უმრავლესობას.

ინდივიდუალიზმისა და კოლექტივიზმის ცნობილ თანამედროვე მკვლევართა — J. Berry-ს, G. Hofstede-ს, H. Triandis-ის და სხვათა აზრით, კულტურის ორიენტაციაში სოციალურ ჯგუფზე ან პიროვნებაზე, აისახება კულტურათა შორის ყველაზე უფრო მნიშვნელოვანი განსხვავებები.

ინდივიდუალიზმი — კონცეფცია, რომელიც პრიორიტეტს ანიჭებს პირად მიზნებს ჯგუფის მიზნებთან შედარებით.

კოლექტივიზმი — კონცეფცია, რომელიც პრიორიტეტს ანიჭებს ამა თუ იმ ჯგუფის (როგორც წესი, ოჯახის ან სამსახურეობრივის) მიზნებს პირად მიზნებთან შედარებით.

კულტურა — მეცნიერული კვლევის ოპიქტი

§ 1. საზოგადოება და კულტურა

არსებობს საზოგადოებისა და კულტურის მრავალი განმარტება.

"საზოგადოება (სოციეტი) — ეს არის კონკრეტულ სივრცეში არსებულ ყოველგვარ ურთიერთობათა სოციალური ჯამი. საზოგადოებას უწოდებენ სხვადასხვა დონის სოციალურ ერთობებს. ყველაზე ხშირად ეს ტერმინი გამოიყენება ეროვნულ სახელმწიფოსთან მიმართებაში, რამდენადაც მიიჩნევა, რომ სწორედ სახელმწიფოს საზღვრებში ყალიბდება გამოცალკევებული და თვითმყოფადი საზოგადოება. სხვათა შორის, აზრიანია ისიც, რომ საზოგადოება ეწოდოს მთელ კაცობრიობას, როგორც პიროვნებათაშორისო ურთიერთობებს, მთლიანად".

ამგვარად, საზოგადოების ცნება უშუალო კავშირშია კულტურისა და ეროვნულობის ცნებებთან. ინდივიდის თვისებები, გარკვეული აზრით, სოციალურ ინსტიტუტთა კულტურის შედეგია. ინდივიდი საზოგადოებაში ფიქსირებული მოდელის შესატყვისად ვითარდება; მაგრამ არ არსებობს საზოგადოება მისი შემქმნელი ინდივიდების გარეშე, სწორედ მათი წყალობით არსებობს, ცოცხლობს და ინახავს საზოგადოება თავის კულტურას. მეტიც, ბიოლოგიურიც კი საზოგადოებაში სპეციფიკურად ვლინდება და გაიგება; ეთნოლოგებმა დიდი ხანია თქვეს, რომ სხვადასხვა ხალხი ბიოლოგიურ აქტებსაც სხვადასხვაგვარად განახორციელებს, მაგალითად, შესატები, თავის დაჭერის მანერა, მოძრაობის სტილი, სქესობრივი აქტი, ავადმყოფობა, სიკვდილი და ა.შ. ყველა საზოგადოებაში თავისებურია.

ცნობილი ამერიკელი სოციოლოგის — ენტონი გიდენსის აღნიშვნით, კულტურის ცნება ისევე, როგორც საზოგადოების ცნება, ყველაზე ხშირად გამოიყენება სოციოლოგიაში. კულტურა მოიცავს ღირებულებებს, ნორმებს და ამ კულტურის მატარებელთა მიერ წარმოებულ მატერიალურ სიკეთეებს. და მიენერება საზოგადოების ნევრთა მთელი ცხოვრების წესს. იგი მოიცავს ჩაცმის მანერას, საქორწინო რიტუალებსა და ოჯახურ ცხოვრებას, შრომით საქმიანობას, რელიგიურ ცერემონიებსა და თავისუფალი დროის გატარების თავისებურებებს, აგრეთვე ადამიანის ხელით შექმნილ და მათთვის ღირებულების მქონე საგნებს.

გიდენსი იმასაც მიუთითებს, რომ კულტურის ცნება შეიძლება გამიიჯნოს საზოგადოების ცნებისგან, მაგრამ ამ ორ კონცეფციას

შორის უმჭიდროესი კავშირია. "საზოგადოება" გულისხმობს ურთიერთქმედების სისტემას, რომელიც აკავშირებს საერთო კულტურის მქონე ინდივიდებს — ვერც ერთი კულტურა ვერ იარსებებს საზოგადოების გარეშე, მაგრამ ვერც ერთი საზოგადოება ასევე ვერ იარსებებს კულტურის გარეშე (Гиденс Э. 1999; 43-44)

უკანასკნელ პერიოდში განსაკუთრებით აღნიშნავენ კრიზისს სოციოლოგიაში, რასაც უკავშირებენ "საზოგადოების" ცნების კრიზისსაც. ამ თვალსაზრისით ნიშანდობლივია ცნობილი თანამედროვე ფრანგი სოციოლოგის — ალენ ტურენის თვალსაზრისი.

იგი აღნიშნავს, რომ სოციოლოგია გაჩნდა, როგორც საზოგადოებრივი ცხოვრების ანალიზის განსაკუთრებული ფორმა. კლასიკურმა სოციოლოგიამ საზოგადოებრივი სისტემა წარმოადგინა, როგორც მოძრაობა ტრადიციიდან თანამედროვეობისაკენ, რწმენიდან — რაციოსკენ, აღდგენიდან — წარმოებისკენ, ადამიანთა ერთობლიობებიდან — საზოგადოებისკენ. ამის შედეგად საზოგადოება ამკარად გაიგივებული აღმოჩნდა თანამედროვეობასთან, ხოლო ისტორიის მოქმედ პირებს განიხილავდნენ ან პროგრესის აგენტებად, ან მის მონინაალმდეგებად. ტურენის თვალსაზრისით, კლასიკური სოციოლოგიის ხსენებისთანავე ირიბად ვგულისხმობთ მასთან დისტანცირებასაც; ცნებებს — "საზოგადოება" და "სოციალური სისტემა" იგი "ძალზე ბუნდოვან სიტყვებს" უწოდებს (Турен А. 1998 გვ. 6). კრიზისი ვლინდება სისტემის ანალიზსა და მის მოქმედ პირებს შორის შეუსატყვისობაშიც და ინსტიტუტისა და სოციალიზაციის ცნებების ურთიერთშემავსებლად გამოყენებაშიც. მისი აზრით, კლასიკური სოციოლოგიის კრიზისი ვლინდება მოქმედი სუბიექტის პროტესტში იმის წინააღმდეგ, რომ მას განიხილავენ საზოგადოებრივი სისტემის ნაწილად და მონაწილედ; ამიტომ მოქმედმა სუბიექტმა "საკუთარი თავის განხილვა დაიწყო თავის საკუთარ ისტორიასა და განსაკუთრებულ კულტურასთან, და არა თანამედროვეობასთან კავშირში", ასე კი საზოგადოების მოქმედი პირი და თვით საზოგადოება აღმოჩნდა ერთმანეთთან დაპირისპირებული იმის ნაცვლად, რომ ურთიერთშესატყვისი ყოფილიყო. ტურენი მიუთითებს, რომ 80-იანი წლებიდან საზოგადოებრივ ცხოვრებაზე გაბატონებული წარმოდგენა უკვე აღარ არსებობს. ამიტომ ჩნდება საზოგადოებრივი ცხოვრების შესახებ კლასიკური წარმოდგენის ახლით შეცვლის აუცილებლობა, რაც, პირველ რიგში, თავისი ისტორიისა და კულტურის მქონე აქტიური სუბიექტის გათვალისწინებით უნდა მოხდეს; ამისთვის კი აუცილებლად უნდა მივმართოთ ისტორიულობის ცნებას, რაც მას ესმის, როგორც საზოგადოების მიერ თავისი თავის კონსტრუირების უნარი კულტურულ მოდელებზე დაყრდნობით. ტურენი აღნიშნავს, რომ "ტრადიციულ საზოგადოებებში", სადაც

დომინირებს სოციალური და კულტურული კვლავნარმოების მექანიზმები, ისტორიულობისკენ მონოდებას საომარი ხასიათი აქვს და ინდივიდს ჩართავს "პროგრესისტულ" და განმათავისუფლებელ მოძრაობებში; თავის თავზე ზემოქმედების უნარის მქონე და მმართველი აპარატების შთანთქმელი ძალაუფლების მორჩილ "თანამედროვე" საზოგადოებაში კი ისტორიულობისადმი მონოდება, პირიქით, აღარ ნიშნავს საზოგადოებრივ სისტემაში მონანილეობას, არამედ — მისგან გათავისუფლებას და დისტანცირებას; უნდა "დაბრუნდეს სუბიექტი", რადგან სწორედ სუბიექტია მოქმედი პირის სახელი, თუ იგი განიხილება ისტორიულ ჭრილში და საზოგადოებრივი ცხოვრების დიდი ნორმატიული მიმართულების შექმნის ასპექტში (Турен А. 1998 5-11).

დღევანდელ ეტაპზე სოციალურ სფეროში ამ მიზეზების გამო ძალზე ხშირად ცნებები — "საზოგადოება" და "კულტურა" იგივეობრივად გამოიყენება.

ძნელი წარმოსადგენია ისეთი გავრცელებული და ხშირად გამოსაყენებელი ტერმინი, როგორცაა "კულტურა". სოციოლოგების გამოთვლით, მეცნიერების სხვადასხვა სფეროში კულტურის 250-მდე განსაზღვრება არსებობს.

ეთნოლოგიაში კულტურის ცნება მოიაზრებს მოცემული ეთნოსის შემქმნელ ადამიანთა ერთობლიობას. ასეთი გაგებით, კულტურა გულისხმობს საზოგადოებას მთლიანად და მათ შორის ეთნოსსაც. კულტურაში იგულისხმება ის სტრუქტურა, რომელიც ამთლიანებს მოცემულ საზოგადოებას და იცავს მას დაშლისგან. ასეთი თვალსაზრისით, კულტურა ადაპტიურ სისტემად განიხილება, ხოლო ეთნოსი წარმოგვიდგება, როგორც გარკვეული კულტურის მატარებელი საზოგადოება. ამ შემთხვევაში კულტურა გაიგება სპეციფიკური (ეთნოლოგიური) აზრით, "როგორც ფუნქციონალურად განპირობებული სტრუქტურა, რომელსაც გააჩნია აშკარად გამოხატული თვითშენარჩუნების მექანიზმები ცვალებად კულტურულ-პოლიტიკურ პირობებში, რაც ხელს უწყობს როგორც თავისი ნევრების გარე—ბუნებრივ და კულტურულ-პოლიტიკურ გარემოცვასთან ადაპტაციას, ისე გარე რეალობის მიგულებას თავის საჭიროებებსა და მოთხოვნილებებთან" (Пурье С. В. 1998 გვ. 42).

უნდა აღინიშნოს, რომ მეოცე საუკუნის მეორე ნახევარში ეთნიკური განსხვავებების საფუძვლად ყველაზე ხშირად სწორედ კულტურის ფაქტორს მიიჩნევენ.

"ინდივიდუალიზმი/კოლექტივიზმის" თანამედროვე კონცეპცია ეყრდნობა ჰერსკოვიჩისა და რონერისეულ კულტურის გაგებას, ასევე — Tajfel-ის სოციალური იდენტურობის თეორიისა და სოციალური რეპრეზენტაციის თეორიის მნიშვნელოვან ასპექტებს.

კულტურის ჰერსკოვიჩისეული საკმაოდ ფართოდ გავრცელებული განმარტება იმავდროულად ყველაზე მოკლე განმარტებადაც მიიჩნევა: "კულტურა — ესაა ადამიანის გარემოცვის ის ნაწილი, რომელიც ადამიანების მიერაა შექმნილი" (Berry, Segal at all., 1990); ამ განმარტების მიხედვით, კულტურა მოიცავს არა მარტო ადამიანის ხელით შექმნილ მატერიალურ ობიექტებს (სახლი, სატრანსპორტო საშუალებები), არამედ სოციალურ ინსტიტუტებსაც — ქორწინება, განათლება და სხვ. ანუ ადამიანური მოღვაწეობის სულიერ პროდუქტებსაც (ცხადია, რომ კულტურის დაყოფა სულიერ და მატერიალურ პროდუქტებად მეცნიერული აბსტრაქციაა მხოლოდ, რამდენადაც ყოველი მატერიალური საგანი შექმნამდე ჯერ "იდეად" უნდა იქცეს ცნობიერებაში და მხოლოდ შემდეგ ეძლევა მას სხვა ადამიანებისთვის მისაწვდომი ფორმა).

"ინდივიდუალიზმი/კოლექტივიზმის" მომხრეები ასევე მიმართავენ კულტურის Rohner-ისეულ გაგებასაც; ამ განმარტების თანახმად, "კულტურა არის აზროვნების კოლექტიური პროგრამირება, რომლის მიხედვითაც ერთი ჯგუფის წევრები მეორე ჯგუფის წევრებისგან განირჩევა" (Hofstede, 1984); კულტურა გაიგება, როგორც სოციალური სისტემა; კულტურა იმ მნიშვნელობათა ორგანიზებული სისტემაა, რომელსაც ამ კულტურის წევრები მიაწერენ პიროვნებასა და ობიექტებს. Rohner-ის აზრით, უნდა დადგინდეს ისიც, თუ რას ნიშნავს ესა თუ ის საგანი ადამიანთა ჯგუფისთვის, აგრეთვე ერთმანეთისგან უნდა გაიმიჯნოს კულტურა და სოციალური სისტემა (ეს უკანასკნელი მან კულტურაში მოქმედ სუბიექტთა ტერმინებით განმარტა). ასე გაგებული კულტურა მისი წევრების ქცევათა და რწმენათა საფუძველია.

ამ ორი განმარტების მიუხედავად, ამბობს ცნობილი ბრიტანელი მეცნიერი Berry — მაინც ვერ მივიღეთ პასუხი შეკითხვაზე — რა განსხვავებაა ორ ეროვნულ კულტურას შორის და როგორ უნდა იქნეს ისინი გამოკვლეული?

ბრიტანელი მეცნიერის — Berry-ის თვალსაზრისით, იმის მტკიცება, რომ კულტურა საფუძვლად უდევს ქცევას, ტავტოლოგიაა, რადგან გამოდის, რომ რალაცას თავადვე შეუძლია თავისი თავის ახსნა; მყარ საფუძველზე მაშინ დავდგებით, თუ დავასაბუთებთ, რომ ინდივიდუალიზმს ან რაიმე სხვა სპეციფიკურ ღირებულებას შეუძლია სოციალური ქცევის ახსნა (Segale, Dasen, Berry and Portinga 1994).

კულტურული ჯგუფების შედარების ინტერესმა მრავალი თეორია წარმოშვა. სოციოკულტურული თეორიების კვლევის საგანი ყოველთვის იყო ის გავლენა, რომელსაც ეკოლოგიური და სოციოპოლიტიკური კონტექსტი ახდენს კულტურულ ადაპტაციაზე, რაც თავის მხრივ, ინდივიდუალურ ქცევასა და ხასიათზეც ზემოქმედებს.

მაგრამ ქცევაზე იმავდროულად უშუალო გავლენას ახდენს ყოველდღიური გამოცდილებაც ცვალებად ეკოლოგიურ და კულტურულ კონტექსტში.

ცნობილი ამერიკელი სოციალური ფსიქოლოგები — როსი და ნისბეტი აღნიშნავენ, რომ კულტურა დაძაბული სისტემაა მისთვის დამახასიათებელი ძალთა რთული, საკმაოდ მყარი ბალანსით; მაგრამ ახალი სოციალური მოვლენების გაჩენისას, ან უკვე მოქმედი ძალების თავიდან არიდების შემთხვევაში იგი თვითვე შეიძლება მნიშვნელოვანი სოციალური ცვლილებების გამტარად იქცეს; ეთნიკური, რასობრივი, რელიგიური, რეგიონული და ეკონომიკური სუბკულტურებიც კი, გარკვეული აზრით, არა მხოლოდ ისტორიულად ჩამოყალიბებული სიტუაციის კვინტესენციაა, არამედ დღესაც კი ადამიანთა ქცევის უძლიერეს დეტერმინანტს წარმოადგენს. იმავდროულად, კულტურა იმ სუბიექტური ცოდნისა და ინტერპრეტაციის მნიშვნელოვანი წყაროა, რომელსაც ჩვენ ვანიჭებთ დაკვირვებად მოვლენებს.

ფაქტორები, რომელიც ზეგავლენას ახდენს ადამიანის ქცევაზე, კულტურის განვითარებაზე, შენარჩუნებასა და ცვლილებებზე, დღესაც აქტუალური კვლევის საგანია. კულტურის მკვლევრებს მრავალფეროვანი პრობლემატიკა აინტერესებთ: იდეები, რომელიც თაობიდან თაობას გადაეცემა (ანუ კულტურის ტრანსლაციის პრობლემა); მათთან დაკავშირებული ღირებულებათა სისტემები, რომლებიც თავის მხრივ განსაზღვრავს ინდივიდისა თუ ჯგუფების ქცევას, აზროვნებისა და აღქმის წესს; სოციალიზაციის წესები სხვადასხვა კულტურაში, აგრეთვე კულტურის ელემენტების ცნობიერებაში ასახვის თავისებურებები; კულტურული უნივერსალიები და ის თვისებები, რომელიც ყველა ხალხს აქვს — რელიგიური წესები, ერთობლივი შრომა, ცეკვები, განათლება, მისაღმება და ა.შ.; კულტურის სპეციფიკური ელემენტები, მათ შორის, ობიექტური პირობები: ბუნებრივი გარემო, გეოგრაფიული მდებარეობა (ლანდშაფტი, კლიმატი, ფლორა, ფაუნა), სამინათმოქმედო რესურსები, სასარგებლო წიაღისეული და ა.შ.

ეროვნული ხასიათი და მეცნიერება

თავის დროზე ეროვნული კულტურების ფსიქოლოგიური ასპექტების სისტემატიზებული შესწავლა დაიწყო მარგარეტ მიდმა თავის თანამშრომლებთან ერთად. ანალიზისთვის იყენებდნენ თანამედროვე დოკუმენტებს, ლიტერატურას, ფილმებს, გაზეთებს, მოგზაურთა დაკვირვებებს. ასე ცდილობდნენ ეროვნული ხასიათის შესწავლას. ეძიებდნენ კულტურული პიროვნული ტიპის მოდელსაც; ეს თვალსაზრისი ძირითადად მიიჩნეოდა, რომ ცნებები "საზოგადოება" და "კულტურა" სინონიმურია და მათ აერთებს პიროვნების ფსიქოლოგიური წყობა, რომელიც განსაზღვრავს ქცევასაც; ყოველ საზოგადოებაში არსებობს ერთი დომინირებული ტიპი, რომ-

ლის გამოვლენაც შეიძლება ფსიქოლოგიური და ფსიქოთერაპევტიული მეთოდოციკებით, ესაა ბაზისური პიროვნების ტიპი ანუ საშუალო ტიპი ყოველი კულტურისთვის; ასეთი კულტურული ტიპის ცნება შეიცვალა "მოდალური პიროვნების" სტატისტიკური ცნებით, რომელიც გულისხმობს კულტურაში ყველაზე უფრო მეტად გავრცელებულ (მოდურ) პიროვნების ტიპს; ეს "საშუალო" ტიპი კი არ არის, არამედ ყველაზე ხშირად შემხვედრი თვისებები ერთი და იგივე საზოგადოების წარმომადგენლებში. სწორედ საზოგადოების და არა კულტურის, რადგან ამ მიმართულების წარმომადგენლებს მხოლოდ თანამედროვე ინდუსტრიული საზოგადოებები აინტერესებდათ. ასეთ საზოგადოებებში ერთი მოდალური ტიპის არსებობა ვერ დაადასტურეს, ამიტომ შეეცადნენ მულტიმოდალური საზოგადოებების კონცეფციის შექმნას, რომლის მიხედვითაც ყველა ხალხი წარმოდგენილია არა ერთი მოდალური პიროვნების სახით, არამედ რამდენიმეტი და მათ შორის, გარდამავალი ტიპითაც. ჩვენ ვნახავთ, რომ ამგვარი მიდგომა, პიროვნების გარდამავალი კულტურული ტიპის არსებობის თაობაზე გაიზიარა "ინდივიდუალიზმი/კოლექტივიზმის" თანამედროვე მკვლევართა იმ ნაწილმაც, რომლებიც უშუალოდ პიროვნულ-კულტურული მიდგომის ფარგლებში მუშაობენ. აქ კი დაეძინა, რომ მოდალური პიროვნების მიმართულების წარმომადგენელთა ძირითადი კვლევის მეთოდს წარმოადგენდა ფსიქოლოგიური ტესტები და მოპოვებული მასალის სტატისტიკური ანალიზი გულდასმით (სწორედ ამიტომაც ეს ცნება სტატისტიკური).

ფაქტია, რომ ხალხები ერთმანეთისგან განსხვავდება, მაგრამ პრობლემა ისაა, არის თუ არა ეს განსხვავებები ეროვნული პოპულაციის, როგორც მთელის მახასიათებელი და განმასხვავებელი სხვა ხალხებისგან; რამდენად სპეციფიკურია გამოყოფილი ნიშანი კონკრეტული კულტურული ერთობისთვის.

«ეროვნული ხასიათი» დღემდე პოპულარულია მხატვრულ ლიტერატურაში, მეცნიერებაში კი იგი გარკვეულ მითოლოგიამდ რჩება იმის გამო, რომ ძნელად ემორჩილება ოპერაციონალიზაციას და მყარი დამახასიათებელი ნიშნების გამოყოფა ძალზე რთულია (КОН И. С. 1971; Гумилев П.Н 1990).

რა მოსაზრებებით მიიჩნევენ მეცნიერები ეროვნული ხასიათის შესწავლას უპერსპექტივო საქმედ?

ამტიკებენ, რომ სხვადასხვა საზოგადოებაში ადამიანები კი არა, ის გარემოებები განსხვავდება, რომელშიც ისინი ცხოვრობენ; ამიტომ საქმე უნდა გვექონდეს ან ისტორიული ფონის, ან ახლანდელი პრობლების განსხვავებებთან; ეს განსხვავებები საკმარისია ყოველგვარი განსხვავების ასახსნელად ისე, რომ ინდივიდთა ხასიათში განსხვავებებს არ მივმართოთ. ძირითადი არგუმენტი ისაა, რომ თუ გარემოებათა განსხვავებებზე დაკვირვება შესაძლებელი, სწორედ ასეთ გზას უნდა მივმართოთ და არა ხასიათში რაღაც სპიპოთეტურ სხვაობებს, რომლებსაც ვერ დავაკვირდებით;

ისიც კი, ვინც თანახმაა გაითვალისწინოს ხასიათი, ეჭვობს, რომ ერის შემადგენელი ადამიანების ერთობლიობაში რამე უნიფორმის ან რეგულარულობის დაჭერა შეიძლება.

ამის მიუხედავად, ემპირიული კვლევები სხვადასხვა დროს ავლენდა განსხვავებებს ეროვნულ ხასიათებს შორის. მაგალითად, კ. ლევინის ცნობილმა ექსპერიმენტებმა, რომელმაც ამერიკელებსა და გერმანელებს შორის ხელმოცარულობაზე სხვადასხვა რეაქცია გამოავლინა, ფაქტურად ხასიათში განსხვავებები ძაგენა — ამერიკელები ხელმოცარულობას გამონკვევად აღიქვამდნენ ძალისხმევის გასაძლიერებლად, ხოლო გერმანელები ხელმოცარულობას იმედგაცრუებით ხვდებოდნენ.

ჩვეულებრივ, ასეთ მონაცემთა თაობაზე აღნიშნავენ მათ ხელოვნურობას — ცდის პირობები საკვლევი ჯგუფებისთვის ერთნაირად მნიშვნელოვანი არაა, რამდენადაც არ ითვალისწინებს სხვა გარემოებებს ანუ ცხოვრების კონტექსტს.

მეოცე საუკუნის გამოჩენილი მეცნიერის, ფილოსოფოსის, ანთროპოლოგისა და ფსიქოლოგის Bateson-ის აზრით, გარემოებაზე და არა ხასიათზე აქცენტის გადატანით უგულებელყოფილი გახდება «დასწავლილი ხასიათის» დამადასტურებელი რეალური ფაქტები.

ეროვნული ხასიათის მონინაალმდეგენი მიუთითებენ:

1. ადამიანური ერთობლიობის შიგნით არსებობს სუბკულტურული დიფერენციაცია: განსხვავებები სქესებს, კლასებს, სხვადასხვა საქმიანობით დაკავებულ ჯგუფებს შორის;

2. მრავალფეროვან საზოგადოებებში კულტურული ნორმები უკიდურესად ჰეტეროგენული და აღრეულია;

3. არსებობს «შემთხვევითი დევიანტები» ანუ ინდივიდები, რომლებიც რაღაც ტრავმის შემდეგ ტიპური აღარაა მათი სოციალური გარემოცვისთვის;

4. არსებობს კულტურული ცვლილებების შედეგთა უთანაბრობა, რომელიც მაშინ ჩნდება, როცა საზოგადოების ერთი ნაწილი მეორეს ჩამორჩება ცვლილების პროცესში;

5. ეროვნულობის საზღვრებს თავისუფალი (თვითნებური) ბუნება აქვს.

Bateson-ის აზრით, ორი განსხვავებული ჯგუფი საზოგადოებაში ისე არასოდეს ცხოვრობს, რომ მათ შორის განსხვავებათა რელევანტობა (შესატყვისობა) არ არსებობდეს, რადგან ადამიანური ერთობლიობა ორგანიზებული მთელია. მას მიაჩნია, რომ "ეროვნულ ხასიათთა თაიგული" ძალზე მრავალფეროვანია სხვადასხვა კულტურაში, მაგრამ იგი არც ისე რთულია, რომ საკვლევად მიუღწეველი იყოს. სოციალური მეცნიერებები იმიტომ ვერ აღწერდნენ განსხვავებას სხვადასხვა კულტურის წარმომადგენელთა ხასიათს შორის, რომ არა აქვთ მეთოდოლოგიური არსენალი (Beitson P 2000). Bateson- ეროვნული ხასიათის საკვლევად ვარგისად მიიჩნევს ბინარული და ტრიადული სისტემების გამოყენებას. იგი განიხილავს რამდენიმე მნიშვნელოვან ბინარულ ოპოზიციას და მათი ანალიზით უჩვენებს, რომ შესაძლებელია მათზე დაყრდნობით ეროვნულ ხასიათებს შორის განსხვავებებზე ლაპარაკი.

ბიპოლარულობა საერთოდაა დამახასიათებელი სამყაროს კლასიფიკაციისას ადამიანური ფსიქიკისთვის (Иванов В. В.; Леви-Строс К. 1985; 1994); Bateson-ის აზრით, ყოველი საზოგადოება შეიძლება შინაარსობრივად აღინეროს ამგვარი ბინარული და მათი ალტერნატიული პატერნებით.

მაგალითად, არსებობს კომპლემენტარული პატერნები — დათვალიერება/დემონსტრაცია, დომინირება/დაქვემდებარება, თავის არიდება/მიჯაჭვულობა. დასწავლის თეორიის პოზიციით, თუ ინდივიდს დასწავლილი აქვს რაიმე პატერნის ერთი ნაწილის გამოხატვა, შეიძლება ითქვას, რომ მის პიროვნებაში ცოცხლობს ამ პატერნის მეორე ნახევარიც. ამიტომ უნდა ვთქვათ, რომ მან ისწავლა დომინირება/დაქვემდებარება და არა ან დომინირება, ან დაქვემდებარება; აქედან გამომდინარე, როცა საქმე საზოგადოების შიგნით სტაბილურ დიფერენციაციასთან გვაქვს, ამ საზოგადოების წევრებს თავისუფლად შეიძლება მივანეროთ ერთნაირი (საერთო) ხასიათი იმ პირობით, რომ ამ ხასიათს ძალზე ფრთხილად აღვწერთ საზოგადოების დიფერენცირებულ ნაწილებს შორის მიმართებათა ლეიტმოტივთა ტერმინებით. ხოლო ასეთი ლეიტმოტივები და პატერნები ყველა საზოგადოებას საკუთარი აქვს. თვით ცვლილებაზე ორიენტირებული ახალი პატერნებიც კი ძველზე რეაქციაა და სისხტიმატურად შეთანადებული იქნება მასთან.

შესაბამისად, Bateson-ი ხასიათს ბიპოლარული ტერმინოლოგიით აღწერს. ამიტომ, ვთქვათ, გერმანელების აღსაწერად კი არ უნდა გამოვიყენოთ ფრაზა «გერმანელები მორჩილი ხალხია», არამედ ოპოზიცია — დომინირება/დაქვემდებარება, მაგრამ ხასიათის აღსაწერად არ უნდა ვეძიოთ ადგილი კონტინუუმში «დომინირება/დაქვემდებარება»; მის ნაცვლად უნდა გამოვიყენოთ გამოთქმა «დომინირება/დაქვემდებარებაზე ინტერენსის ან ორიენტაციის ხარისხი».

Bateson-ის აზრით, ასეთი მიდგომით მშვენივრად შეიძლება დასავლეთ ევროპის ხალხების ხასიათის შესწავლა, რადგან დასავლურ კულტურებში ალტერნატიული ბიპოლარულობა (მაგალითად, რესპუბლიკელები/დემოკრატები, მემარჯვენეები/მემარცხენეები, ქალი/კაცი, ღმერთი/ემმაკი და ა.შ.) იმდენად ტიპურია, რომ ხშირად ბიპოლარულობას ისეთ ფენომენებსაც კი მიაწერენ, რომელთაც დუალური ბუნება არა აქვთ: ახალგაზრდები მოხუცების, შრომა — კაპიტალის, გონი — მატერიის წინააღმდეგ.

რაც შეეხება «ტრიადულ» სისტემებს, Bateson-ის აზრით, ჩვეულებრივ, ამგვარ სისტემებთან სამუშაოდ ორგანიზაციული ინსტრუმენტი არა აქვთ (მაგალითად, მესამე პარტიის გაჩენა ყოველთვის «ჩვენი» პოლიტიკისთვის საფრთხედ განიხილება). იმავდროულად, ტრიადული სისტემების გამოყენება აღნიშნული მიზნით მას ძალზე ეფექტურად მიაჩნია ზოგიერთი კულტურის, მაგალითად, ბრიტანულის, შესასწავლად.

Bateson-ი ხასიათის შესწავლის შესაძლებლობას ინგლისურ კულტურაში უჩვენებს დიადური და ტრიადული სისტემების ფუნქციონირების მაგალითზე. მისი აზრით, ინგლისურ საზოგადოებაში არსებობს «ტრიადული» სისტემის ფორმირების საინტერესო ტენდენცია, მაგალითად, «მშობლები—ძიძა—ბავშვი», «მეფე—მინისტრები—ხალხი» და ა.შ. შუალედურ წევრს გარკვეული ფუნქცია აქვს, კერძოდ, მესამე წევრის დისციპლინირება და ინსტრუქტირება ტრიადის პირველ წევრთან და ქცევის ფორმებთან დაკავშირებით. აქედან გამომდინარე, მეცნიერს უეჭველად მიაჩნია, რომ ინგლისური ხასიათის შესასწავლად ბინარულ პატერნებთან ერთად ტრიადულიც უნდა იქნეს გამოყენებული.

ბიპოლარულის ალტერნატივაა, შესაბამისად, სიმეტრიული ლეიტმოტივებიც, რომელიც ასევე შეიძლება გამოყენებულ იქნეს. ეს ისეთი პა-

ტერნებია, როცა ხალხი იმას აკეთებს, რასაც მას უკეთებენ ანუ იგივეთი უპასუხებენ.

Bateson-ს მიაჩნია, რომ პატერნების ყველა სახე შეიძლება გამოყენებულ იქნეს არა მარტო პიროვნებებს შორის, არამედ ჯგუფთაშორისი განსხვავებებისა და ურთიერთობების შესასწავლადაც; მისი აზრით, ასეთი პატერნები საერთოდ ხასიათის, და მათ შორის, ეროვნული ხასიათის გასაღებიცაა. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანად მას კომპლემენტარული პატერნები მიაჩნია, რადგან ისინი, მისი აზრით, საერთოდ მთელი კაცობრიობისთვისაა დამახასიათებელი.

აღნიშნული პატერნები, Bateson-ის აზრით, ეროვნებათაშორისი კონფლიქტების მოგვარებისთვისაც სასარგებლო ინფორმაციას მოგვცემს. ერთდროულად ორი დაპირისპირებული პატერნის გამოყენების შემთხვევაში ხშირად, სუბიექტიც და ჯგუფიც შინაგანი კონფლიქტის რისკის წინაშე დადგება. შესაბამისად, ყველას — სუბიექტსაც და ჯგუფსაც, ამ წინააღმდეგობის დაძლევის მექანიზმებიც გამოიშუშებული უნდა ჰქონდეს.

სოციალური ქცევის ნებისმიერი რეგულატორის შემთხვევაში, აშკარა კულტურული განსხვავებების მიუხედავად, მათი ბინარულ ოპოზიციათა ურთიერთგამომრიცხავ პოლუსებად განხილვა უმართებულოა — ეს შესაძლებელია მხოლოდ მეცნიერული აბსტრაქციის დონეზე, რადგან რეალურად საქმე გვაქვს მხოლოდ კულტურის რაიმე ორიენტაციასთან, თუნდაც იგი გაბატონებული ტენდენცია იყოს. სინამდვილეში კულტურაში ერთდროულად შეიძლება თანაარსებობდეს მრავალგვარი ტენდენცია.

უნდა აღინიშნოს, რომ უკანასკნელი პერიოდის კონცეფციებში კულტურა სულ უფრო მეტად ესმით, როგორც პროცესი და არა კულტურულ მოდელთა სისტემა.

§ 2. კულტურის შესწავლა და ინტეგრალური მიდგომა

კულტურული ერთობა დიდი სოციალური ჯგუფია, ტრადიციულად კი ასეთი ჯგუფები მრავალი სამეცნიერო დისციპლინის — ეთნოლოგიის, სოციოლოგიის, ანთროპოლოგიის, სოციალური ფსიქოლოგიის საგანია. კულტურის შესწავლისთვის მრავალი მეცნიერი აღნიშნავს სხვადასხვა სამეცნიერო სფეროს ურთიერთშეჭრის აუცილებლობას.

ინტეგრალური მიდგომით კულტურათა კვლევის პრობლემა არაახალია. ჯერ კიდევ საუკუნის დასაწყისში მ. მიდმა და რ. ბენედიქტმა, დიდმა ეთნოგრაფებმა და ანთროპოლოგებმა, რეალურად დაიწყეს კულტურათა შესწავლა მონათესავე სამეცნიერო სფეროთა მეთოდებისა და კონცეფციების ჩართვით თავიანთ კვლევებში. სწორედ მათ აჩვენეს ინტეგრალური მიდგომის აუცილებლობა კულტურანთროპოლოგიური პრობლემების შესწავლაში.

საუკუნის დასაწყისში, 30-იანი წლებიდან, ანთროპოლოგებს ბეჭდავდნენ სოციოლოგიურ და ფსიქოლოგიურ ჟურნალებში.

ძირითადად აანალიზებდნენ ტომებზე დაკვირვებით მოპოვებულ მასალას; მრავალგვარი მეთოდის გამოყენებით სწავლობდნენ კულტურაში ცხოვრების ფუნდამენტურ რეალობასთან ადაპტაციის ფორმებსა და ფუნქციონირების თავისებურებებს — კონკრეტულ კულტურებს და ადამიანთა მოღვაწეობის ყველა ფორმას, დაწყებული ჩვილობის პერიოდით, დამთავრებული სოციალური ინსტიტუტების თავისებურებებით; სწავლობდნენ სხვადასხვა ხალხებისთვის დამახასიათებელ ქცევით სტრუქტურებს, აღზრდის სისტემებს სხვადასხვა კულტურაში, ხალხების კულტურულ თავისებადათა კომპლექსებს, ხალხთა ფსიქოლოგიურ თავისებურებებს, ეთნოსების ღირებულებით სისტემებს და ა.შ. ამგვარი სიფართოვის გამო, ბუნებრივია, ეხებოდნენ მრავალფეროვან პრობლემატიკას როგორც თეორიული, ისე ემპირიული კვლევის პლანში.

კულტურით დაინტერესებულ სამეცნიერო სფეროებს ერთი თვალმისაცემი თავისებურება აქვს: ძალზე რთულია იმ პრობლემათა შემოფარგვლა, რომელიც აქ ჩამოთვლილთაგან კონკრეტული დისციპლინის სფეროდ შეიძლება მივიჩნიოთ, თუმცა კი ყველა მათგანი შემოხაზავს თავისი კვლევის არეალს. მაგალითად, ანთროპოლოგიასა და ეთნოლოგიაში შეიჭრა ფსიქოანალიზი; ეს სფეროები ფართოდ იყენებდა ფროიდის თეზისს, რომ ადამიანის პიროვნების ფორმირება ხდება ადრეულ ბავშვობაში, როცა სოციალური გარემოცვა ახშობს სოციალურად არასასურველ ლტოლვებს, პირველ რიგში კი სექსუალურს; ადამიანის ფსიქიკა ტრავმირდება, რაც შემდგომში სხვადასხვა ფორმით (ხასიათის თავისებების ცვლილება, ფსიქიკური დაავადებები, აკვიატებული სიზმრები, მხატვრული შემოქმედების თავისებურებები და ა.შ.) მთელი ცხოვრების მანძილზე იჩენს თავს; საზოგადოებრივი ინსტიტუტები შეიძლება განხილულ იქნეს, როგორც კომპენსატორული მექანიზმები, ხოლო მათი მოწყობა გააანალიზდეს იმ მატრავმირებელ გამოცდილებასთან კავშირში, რომელიც საზოგადოების წევრებმა ცხოვრების ადრეულ პერიოდში განიცადეს. შესაბამისად, ემპირიულ კვლევაში ჩაერთო ფსიქოანალიტიკური მეთოდები: ჩართული ხანგრძლივი დაკვირვება, ჩალრმავებული ინტერვიუ, სიზმრების ანალიზი, ბიოგრაფიების ჩანერა და მათი ანალიზი, პროექციული მეთოდები (მაგალითად, რორშახის ტესტი) და ა.შ.; კროსკულტურულ კვლევებში ასევე მნიშვნელოვანი შესწავლის ობიექტია დიურკჰაიმისეული კოლექტიური წარმოდგენები, რასაც გვერდს ვერ უვლის კულტურით დაინტერესებული ვერც ერთი სამეცნიერო დისციპლინა (ეთნოლოგია, ანთროპოლოგია, ეთნოფსიქოლოგია, ეთნოსოციოლოგია და ა.შ.). ასეთი ინტერესი ამ ცნების მიმართ გასაკვირი არცაა, თუ გავითვალისწინებთ თვით დიურკჰაიმის პოზიციას, როცა წერდა: "კოლექტიური ფსიქოლოგია —

მთელი სოციოლოგიაა” და რატომ არ შეიძლება ამ მეორე ტერმინის გამოყენებაცო (ციტირებულია Шихирев П.-ის მიხედვით, გვ.194).

ჩინური წარმოშობის ამერიკელი მკვლევარი Hsu-, რომელმაც შემოიტანა სახელწოდება “ფსიქოლოგიური ანთროპოლოგია” (1961), მიიჩნევს, რომ ამ სფეროსთვის ერთნაირად მნიშვნელოვანია როგორც ფსიქოლოგიის, ისე ფილოსოფიისა და სოციოლოგიის მონაცემები; ამა თუ იმ კულტურის წარმომადგენელთა უმრავლესობის სოციალური წარმოდგენები ერთმანეთს ემთხვევა; ისინი ცნობიერშიცაა და არაცნობიერშიც და წარმართავს ადამიანის ქცევას; სწორედ ესაა “პირველადი და ყველაზე უფრო ფუნდამენტური მასალა” ფსიქოლოგიური ანთროპოლოგიისთვის იმის მიუხედავად, ვინ არის ამ წარმოდგენათა მატარებელი — ინდივიდი თუ ჯგუფი (ოჯახი, ტომი) და იმის მიუხედავად, როგორაა კლასიფიცირებული კულტურა, რომელსაც ის ეკუთვნის — პრიმიტიული, უდამწერლობო, ცივილიზებული თუ სხვ.

მეოცე საუკუნის გამოჩენილი ბრიტანელი მეცნიერი Tajfel-ი აღნიშნავდა, რომ სოციოლოგიასა და სოციალურ ფსიქოლოგიაში, მაგალითად, ჯგუფებისა და ინდივიდების შესწავლაში განსხვავებები მხოლოდ მეცნიერული აბსტრაქციის დონეზე რჩება: სოციოლოგი სოციალურ ჯგუფს შეისწავლის ძირითადი სოციალური ერთეულის სახით და ისწრაფვის მოცემული ჯგუფის ტიპური წარმომადგენლის გამოვლენისკენ; მისთვის ინდივიდი — ეს არის სოციალური ჯგუფისთვის ტიპური რეაქციების შქონე ტიპი, მაგრამ რეალურად, სინამდვილეში, “სოციალური სიტუაციების ობიექტური ასპექტები ფსიქოლოგიურ ვაკუუმში არ ფუნქციონირებს ზუსტად ისევე, როგორც ზოგადი ფსიქოლოგიური კანონზომიერებანი — სოციალურ სიტარეილეში”.

რუსი მეცნიერი ი. კონი აღნიშნავს, რომ თუმცა კი ადამიანის შესახებ კვლევათა წყაროც და საგანიც განსხვავებულია, ეს გამოკვლევები ერთმანეთს ავსებენ და გულისხმობენ კიდევ: “როცა “მე”-ს განვითარების სტადიებს აღწერს, ფსიქოლოგია ძალაუფლებურად მაინც პიროვნების რომელიმე კულტურულ მოდელს ეყრდნობა, ხოლო კულტუროლოგიას კი არ შეუძლია გვერდი აუაროს გარკვეულ ფსიქოლოგიურ პოსტულატებს” (Кон И.С. 1999; 233).

კულტურული ინდივიდი და კულტურული სოციალური ჯგუფები, მათი ურთიერთმიმართებები, ურთიერთობის ფორმები, ჯგუფური ნორმები, სოციალიზაციის კულტურული თავისებურებები, ღირებულებები და სხვა ბევრი საკითხი თავის საკვლევ ობიექტად მიაჩნია კულტურულ და ფსიქოლოგიურ ანთროპოლოგიასაც, კულტურის სოციოლოგიასაც, ეთნოლოგიასაც, ეთნოფსიქოლოგიასაც. თითოეულ მათგანთან მიმართებაში შეიძლება თავისუფლად გაიმეორო სიტყვები, რომლებიც თავის დროზე რუსმა მეცნიერმა —

გ. შპეტმა თქვა ეთნოფსიქოლოგიის შესახებ: ამ მეცნიერებას აურაცხელი მასალა აქვს, მაგრამ თავისი ამოცანების განსაზღვრისა და საკვლევი საგნის დადგენისას დიდი ბუნდოვანებით გამოირჩევაო.

მკვლევრები ერთხმად მიუთითებენ კულტურათა კვლევაში ინტეგრალური მიდგომის აუცილებლობაზე. ეს აუცილებლობა განპირობებულია იმ ფაქტითაც, რომ კულტურის მახასიათებლებს უკავშირებენ არა მხოლოდ სოციალურ-კულტურული ჯგუფების ფუნქციონირების თავისებურებებს, არამედ ეკოლოგიურ-გეოგრაფიული და კულტურული კონტექსტის მრავალგვარ ასპექტს — კლიმატს, ნათესაობის ღირებულებით პრიორიტეტებს, მიზნის მისაღწევ საშუალებებს, გაძლიერების და წინსვლის შესაძლებლობებთან დაკავშირებულ სოციოეკონომიკურ რეალობას, სამუშაოს, თავისუფალ დროს, საერთოდ, დროის კონცეფციებს.

მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ თემობრივი და აგრარულ-გლეხური საზოგადოებების სწრაფი ტრანსფორმაცია კულტურული მახასიათებლების შესწავლის სტიმულაციას ახდენდა, მაგრამ ძირითადად მოდერნიზაციისა და განვითარების კუთხით. კულტურასა და კულტურით განპირობებულობასთან დაკავშირებული პრობლემების შესწავლამ იმავდროულად მნიშვნელოვანი პრაქტიკული ღირებულებაც შეიძინა კულტურათა დაახლოების, მათი დიალოგის სახით.

კულტურათა შესწავლის გზაზე ძალზე მნიშვნელოვანი იყო სხვა მომიჯნავე სფეროების — კულტურული ეკოლოგიის (რომელიც შეისწავლის ეთნოსთა ადაპტურ თავისებებსა და კულტურული ცვლილების პროცესებს), კულტუროლოგიისა და ტრადიციოლოგიის, სოციოლოგიის, კონფლიქტოლოგიისა და მოდერნიზაციის თეორიის მიღწევები.

თანამედროვე ეტაპზე სოციალურ მეცნიერებათა სწრაფვა სხვა სფეროებთან ინტეგრაციისკენ აშკარად გამოკვეთილი ტენდენციაა, რაც გარკვეული აზრით, სოციალურ მეცნიერებათა ცალკეულ სფეროში ერთგვარ კრიზისთანაცაა დაკავშირებული. ამის დასტურია დიდი ფრანგი სოციოლოგის — ალენ ტურენის მოწოდება მოქმედი ადამიანის დაბრუნებისკენ, ან თუნდაც ეთნოლოგიაში თანამედროვე კრიზისის ფონზე ბოლო პერიოდში გახშირებული მონოდებები ფსიქოლოგიაშიც (ლურეი). რუსი მეცნიერის, შიხირიოვის აღნიშვნით, ბოლო ათწლეულებში ასე აშკარა “სოციოლოგიზაციის” პროცესი სოციალურ ფსიქოლოგიაშიც და ზოგად ფსიქოლოგიაშიც შეიძლება შემხვედრ, გამანონასწორებელ ტენდენციად მივიჩნიოთ; მისი აზრით, ამგვარი “ურთიერთშეჭრის” პროცესები სოციალური მეცნიერების სხვადასხვა სფეროში იმდენად თეორიათა განვითარებით არ სტიმულირდება, რამდენადაც პრაქტიკის

ობიექტური მოთხოვნებით, განსაკუთრებით კი საზოგადოებრივი პრობლემების გადაწყვეტაში ადამიანური, სუბიექტური ფაქტორის გათვალისწინების მზარდი აუცილებლობით (Шихирев П. 2000, გვ. 206); ხოლო ცნობილი ფრანგი სოციოლოგი — ანრი მენდრა აღნიშნავს, რომ თანამედროვე ეტაპზე მეცნიერების, და განსაკუთრებით სოციალურ მეცნიერებათა სწრაფვა მომიჯნავე სფეროთა მონაცემებით გამდიდრებისკენ საკვლევი საგნის მრავალგვარი მხრიდან გაანალიზების საშუალების საუკეთესო პირობააო.

“ინდივიდუალიზმი/კოლექტივიზმი”, თანამედროვე ეტაპზე კულტურათა კვლევაში ერთ-ერთი ყველაზე პოპულარული მიდგომა, ასეთი ინტეგრალურობისკენ სწრაფვის ცოცხალი ნიმუშია. იმის მიუხედავად, რომ მის შესასწავლ ობიექტად მყარად და უცვლელად რჩება ადამიანური აქტივობის ყველა გამოვლინების კულტურული განპირობებულობა, მისი ინტერესები სცილდება ერთი რომელიმე კონკრეტული დისციპლინის სფეროს.

ნათქვამის საილუსტრაციოდ ნაკვლევ პრობლემათა ჩამოთვლა ციკმარება: ღირებულებითი ორიენტაციები და კულტურის ტიპი, კლიმატი-ტემპერატურა და ტერორიზმის ტენდენცია კულტურაში, კულტურული კონტექსტი და ორგანიზაციული მართვის ტიპი, კულტურული ნორმები და საკუთარი თავის აღწერა, კონტექსტი და კომუნიკაციის თავისებურებები, განათლების ორიენტაციები და კულტურის ტიპი და ა.შ.

ცნობილი ამერიკელი სოციალური ფსიქოლოგები როსი და ნისბეტი აღნიშნავენ, რომ მთლიანად ამ პრობლემატიკის მოცვა შეუძლებელია, თუმცა კვლევა — ძიება კვლავ გრძელდება და მიმართავს არა მხოლოდ ლაბორატორიულ, არამედ ბუნებრივ ექსპერიმენტებსაც.

ცხადია, აღწერილი ვითარება კიდევ ერთხელ ათვალსაჩინოებს ინტეგრალური მიდგომის აქტუალობას და გასაგებს ხდის ამ დიდი სოციალური მკვლევრების დამოკიდებულებასაც: “ამჟამად ფორმირებადი დისციპლინები — “კულტურის ფსიქოლოგია” და “კოგნიტური ანთროპოლოგია”, რომელიც ანთროპოლოგიის, ეკონომიკის, სოციოლოგიისა და ფსიქოლოგიის გადაკვეთაზეა, ძალზე მომგებიან მდგომარეობაშია საიმისოდ, რომ იმ დისციპლინათშორისო სულისკვეთებით ისარგებლონ, რომელიც კვლავ მკვდრეთით აღსდგა სოციალურ მეცნიერებებში” (П. Росс, Р. Нисбет. გვ. 323).

§ 3. პარადიგმა, ჰოლიზმი და სისტემური მიდგომა

ტერმინს "პარადიგმა" (ბერძნ. *paradeigma* — ნიმუში). რამდენიმე მნიშვნელობა აქვს. ერთ-ერთი მნიშვნელობის მიხედვით, პარადიგმა გულისხმობს ცოდნის რომელიმე დამოუკიდებელ სფეროში ან თეორიული მიდგომის ფარგლებში ძირითადი ცნებების, დაშვებების, ვარაუდების, პროცედურებისა და პრობლემების კომპაქტურ სტრუქტურას, მათ მოკლე აღწერას (*Социологический энциклопедический словарь 1998 გვ. 232*)

ამ განმარტებაზე დაყრდნობით ჩვენ ვეცდებით შემოვხაზოთ ძირითად პრობლემათა, კვლევათა, გამოსაყენებელ მეთოდთა წრე, რომელიც აქტუალურია "ინდივიდუალიზმი/კოლექტივიზმის" თანამედროვე ეტაპზე ძალზე სწრაფად განვითარებად მიმართულებაში.

რომელიმე პარადიგმის ანალიზისას თანამედროვე მეცნიერებაში დიდი ყურადღება ექცევა მის საფუძვლად მდებარე თეორიული წყაროების ანალიზს ანუ ძირითად მეთოდოლოგიურ იდეებსა და პოსტულატებს. მათში გულისხმობენ:

1. მეთოდოლოგიური ჰოლიზმის პრინციპი;
2. სისტემურობის პრინციპი,
3. სოციალური პროცესის, ერთის მხრივ, ტრანსცენდენტური (სულიერი) დონე, მეორეს მხრივ, სიღრმისეული (ემოციური, ირაციონალურობის) დონე;
4. შეხედულებები ურთიერთობებისა და სოციალური გაცვლის საშუალებების შესახებ;
5. თვით მკვლევრის, როგორც შემეცნების ინსტრუმენტის, განსაკუთრებული როლი ორივე დონეზე (*Шихирев П., 2000; გვ. 193*).

ჰოლიზმის (ინგლ. *whole* — მთელი) ონტოლოგიური საფუძველი შემდეგია:

1. საზოგადოება თავისი წევრების მიმართ ტრანსცენდენტური წარმონაქმნია;
2. საზოგადოება ფლობს სისტემურ თვისებებს ანუ მთელის თვისებებს, რომელიც არ დაიყვანება ინდივიდების თვისებებზე;
3. საზოგადოება უფრო ძლიერად ზემოქმედებს ინდივიდზე, ვიდრე იგი მასზე; ორ საზოგადოებას შორის ურთიერთობა — ესაა ურთიერთობა ერთი მთელისა მეორესთან; ნებისმიერ სოციალურ ცვლილებას ზეინდივიდუალური ხასიათი აქვს, თუმცა კი აისახება საზოგადოების ცალკეულ წევრებზე.

ამ ონტოლოგიიდან გამომდინარეობს შემდეგი მეთოდოლოგიური პრინციპები:

1. საზოგადოება შესწავლილი უნდა იქნეს მისი ზოგადი თვისებების და ცვალებადობების შესწავლით;

2. სოციალური მოვლენების ახსნა შეიძლება მხოლოდ მისი ზეინდივიდუალური წარმონაქმნების, მაგალითად, სახელმწიფოს გააანალიზებით, ხოლო ინდივიდუალური ქცევის გაგება შესაძლებელია იქვე, იმავდროულად ინდივიდის ტენდენციებისა და მასზე საზოგადოების ზემოქმედების გათვალისწინებით;

3. საზოგადოების ფუნქციონირებისა და განვითარების კანონზომიერებების შესახებ ჰიპოთეზები უნდა შემოწმდეს ისტორიული და სოციოლოგიური მონაცემების საფუძველზე.

ჰოლიზმი ჩამოყალიბდა ჰეგელის ფილოსოფიური სისტემის ძლიერი ზეგავლენით. ზემოთჩამოთვლილი ჰოლისტური პოსტულატების კონკრეტულ ნიმუშად მიიჩნევენ დიურკჰაიმის კოლექტიური წარმოდგენების კონცეპციას, თუმცა იგი ასევე წარმოდგენილია სხვა სფეროებშიც: ეთნოფსიქოლოგიაში — ვუნდტის, ენათმეცნიერებაში — ლაზარუსისა და შტეინტალის, კულტურანთროპოლოგიაში — მალინოვსკისა და რადკლიფ-ბრაუნის შრომებში.

ამ ტრადიციებიდან გამომდინარე, სრულიადაც არაა გასაკვირი "ინდივიდუალიზმი/კოლექტივიზმის" პარადიგმის ჰოლისტური ორიენტაცია, რომელიც ინდივიდს ყველა თავის გამოვლილებაში კულტურის პროდუქტად მიიჩნევს.

ჰოლიზმის თვალსაზრისით, სოციალური ქმედების სუბიექტი რაიმე ერთობაა — სახელმწიფო, ჯგუფი, შესაბამისად, მისი რეგულატორის ფუნქცია მიენერება ცნობიერების საზოგადოებრივ ფორმებს. დიურკჰაიმის მიხედვით, აზროვნების წესს, ადათებს, ნორმებს, ენას, რომელსაც ის კოლექტიური ცნობიერების ფაქტებს ანუ კოლექტიურ წარმოდგენებს უწოდებდა. ინდივიდისთვის მას ძალადობრივი და აუცილებელი ფორმა აქვს, რამდენადაც ადამიანს ისინი დაბადებიდანვე მზამზარეული ხვდება.

ჰოლისტური მიდგომისთვის სოციალურ ურთიერთობათა რეგულატორი ზეინდივიდუალური, კულტურული წარმონაქმნებია, ხოლო სოციალურის მოუცილებელი ატრიბუტია მისი ფიქსირებულობა სიმბოლურ, ნიშნურ ფორმებში.

დღეს სოციალურ მეცნიერებებში ფართოდ გავრცელებული აზრით, ყველაზე მისაღები გზაა სისტემური მიდგომა.

უნდა აღინიშნოს, რომ ტერმინი "სისტემური ანალიზი" ნახევარი საუკუნის წინ გაჩნდა და თავისი თანამედროვე ფორმით იგი მეცნიერებაში მოვიდა ხელოვნური, ძირითადად სამხედრო მართვის სისტემებიდან. მაგრამ მეცნიერების ისტორიკოსთა აზრით, მისი საბაზისო იდეები ცოცხალი სისტემის მკვლევართა მიერ იქნა გამოთქმული: დარვინის მიერ ბიოლოგიაში და შარქის მიერ — სოციოლოგიაში, თუმცა ისინი სხვა ტერმინებით ცდილობდნენ ამ სისტემათა თვითრეგულაციის პროცესების ახსნას და გამოდიოდნენ

მათი შინაგანი კანონზომიერებებიდან, სტრუქტურადან, ფუნქციური კავშირებიდან და სხვ.

სისტემური ანალიზი ეყრდნობა შემდეგ პოსტულატებს:

1. საზოგადოება არც ინდივიდთა უბრალო ერთობლიობაა და არც ზეინდივიდუალური არსი; საზოგადოება ურთიერთდაკავშირებულ ინდივიდთა სისტემაა;

2. როგორც სისტემას, საზოგადოებას გააჩნია სისტემური თვისებები; მათ შორის ზოგიერთი ინდივიდთა ქმედების შედეგია და მათზე დაიყვანება; სხვა თვისებები თვით სისტემის ფუნქციონირებითაა განპირობებული, მაგრამ იმის მიუხედავად, რომ იწყება ინდივიდებსა და მათ ურთიერთობებში, ინდივიდებზე მაინც არ დაიყვანება;

3. საზოგადოებას არ შეუძლია მის წევრებზე უშუალოდ ზემოქმედება — ამას სოციალური ჯგუფის წევრები აკეთებენ; თითოეული ინდივიდის ქცევა განპირობებულია არა მხოლოდ მისი მემკვიდრულობით, აგრეთვე მისი როლით საზოგადოებაში; ორ საზოგადოებას შორის ურთიერთქმედება ხორციელდება ორი ინდივიდის ურთიერთქმედების გავლით, რომელთაგან თითოეულს თავისი ადგილი აქვს საზოგადოებაში.

სისტემური მიდგომის მეთოდოლოგია შემდეგია:

1. საზოგადოების შესწავლა შეიძლება ინდივიდის სოციალურად ნიშნური მახასიათებლების, აგრეთვე საზოგადოების თვისებებისა და ცვლილებების შესწავლით;

2. სოციალური ფაქტები უნდა აიხსნას ინდივიდუალური და ჯგუფური ქცევის, აგრეთვე ინდივიდისა და ჯგუფის ურთიერთქმედების ალმწერი ტერმინებით; ინდივიდუალური ქცევა უნდა აიხსნას ადამიანის, როგორც საზოგადოების წევრის ბიოლოგიური, ფსიქოლოგიური და სოციალური მახასიათებლებით;

3. საზოგადოების ფუნქციონირებისა და განვითარების კანონზომიერებების შესახებ ჰიპოთეზები უნდა ეფუძნებოდეს სოციოლოგიურ და ისტორიულ მონაცემებს, რომელიც შეიცავს მონაცემებს ინდივიდებსა და ჯგუფებზე, რადგან მხოლოდ ეს უკანასკნელია მისანვდომი დაკვირვებისთვის (Шихирев П. 2000 გვ. 193-196).

ალენ ტურენი მიუთითებს, რომ “ადამიანური სისტემების თვისებას წარმოადგენს მათი გახსნილობა, საკუთარი მიზნების წინ წამოწევა და ცვლილება. ამ შემთხვევაში ჩვენ ვუახლოვდებით მოქმედების სოციოლოგიას” ((Турен А. 1998 გვ. 8).

ზოგიერთი მეცნიერის თვალსაზრისით, პოლისტური პერსპექტივა უფრო მიესადაგება საზოგადოებებს, რომელთაც მთლიანობითი სტრუქტურა აქვთ (Мендра А. 2000 გვ. 159).

§ 4. იდენტურობის ცნება და კულტურა

“იდენტურობის” ცნება გამოიყენება ფილოსოფიაში, ფსიქოლოგიაში, ეთნოლოგიაში, კულტურულ და სოციალურ ანთროპოლოგიაში.

ეს ცნება მეცნიერებაში ფროიდმა შემოიტანა, ხოლო ე. ერიქსონმა იგი განსხვავებული შინაარსით გაამდიდრა და განსაკუთრებული ფუნქცია მიაკუთვნა. ეს ცნება აღწერს ადამიანურობის ერთერთ უმნიშვნელოვანეს ასპექტს, და ცხადია, რომ იგი ძალზე “მშრომელი და აქტიური” ცნებაა ყველა სამეცნიერო სფეროსთვის, რომელიც ადამიანთანაა დაკავშირებული. ყველაზე ფართო გაგებით იდენტურობის ცნება ასახავს “ობიექტის (სუბიექტის) ობიექტზე (სუბიექტზე) კუთვნილებას, როგორც ნაწილისა მთელზე, განსაკუთრებულისა საყოველთაოზე. ამ ცნების ძირითადი ნიშანი და საფუძველია იგივეობა საკუთარ თავთან” (Этнология М. 2000, გვ. 154).

იდენტურობა მჭიდროდ უკავშირდება Self-კონცეპციას.

Self-ის ცნება მეცნიერებაში შემოიტანა კ.გ. იუნგმა. მისი თვალსაზრისით, ინდივიდში არსებობს რალაც შიდაპიროვნული ბირთვი — «თვითობა, თავისთავადობა», რომელიც ყველა მნიშვნელად ინფორმაციას არჩევს და ამთლიანებს (აინტეგრირებს), აგრეთვე იცილებს უმნიშვნელოს. Self- უბრალოდ არ უტოლდება პიროვნებას — ესაა ფენომენი, რომელიც ხასიათდება შინაგანი ერთიანობით (ამით ეს ცნება თვითცნობიერების ცნებას უახლოვდება) და ყალიბდება ადამიანის თავის თავზე წარმოდგენის (საკუთარ თავაში, აგრეთვე სხვების თვალში) საფუძველზე.

ძირითადად ეყრდნობიან როჯერსის მიერ დამკვიდრებულ Self-ის ცნებას. მისი თვალსაზრისით, ინდივიდი აღიქვამს გარე ობიექტებსაც და თავის შინაგან გამოცდილებასაც და ანიჭებს მათ გარკვეულ მნიშვნელობებს. ხატებისა და მნიშვნელობების ზოგადი სისტემა ქმნის ინდივიდის ფენომენალურ ველს, რაც გულისხმობს ცნობიერ და არაცნობიერ აღქმას იმის ჩათვლით, რასაც იცნობიერებს და რასაც ვერ იცნობიერებს. როჯერსის აზრით, თუმცა ფენომენოლოგიური ველი ინდივიდის ინტიმური, პირადი სამყაროა, მკვლევარს შეუძლია აღიქვას ეს სამყარო ისეთად, როგორადაც იგი თვით ინდივიდს წარმოდგება. ფენომენალური ველის ის ნაწილები, რომელსაც ადამიანი აღნიშნავს სიტყვებით — “თვითონ” (Self), “მე”-პასიური (me) ან “მე”-აქტიური (I), ქმნიან “მე”-ს (Self) ანუ მე-კონცეპციას (Self-concept) — ამ ორ ტერმინს როჯერსი სინონიმურად იყენებს. როჯერსის Self- არის რეფლექსია, ადამიანის მიერ თავისი თავის ასახვა, თვითცნობიერება. ინგლისურენოვანი ავტორები ხშირად სინონიმურად იყენებენ ცნებებს Self-ს (“მე”), Self-concept “მე-კონცეპციას”, Self-image (“მე-ხატი”). როჯერსის მიხედვით, მე-კონცეპცია სტაბილურია დროშიც და სხვადასხვა სიტუაციაშიც. მისი ერთ-ერთი მახასიათებელია თავის თავზე წარმოდგენის მრავლობითობა.

უნდა აღინიშნოს, რომ ულტრათანამედროვე იდეების ზეგავლენით იდენტურობამ მნიშვნელოვანი სოციოლოგიური კონცეფციის ხასიათი შეიძინა და გულისხმობს თავისთავადობის შეგრძნებას, რომელიც პიროვნების იდენტიფიკაციას უკავშირებს გარკვეულ სოციალურ კონსტრუქციებს. პოსტმოდერნიზმი იდენტურობას განიხილავს, როგორც პიროვნების ცვალებად სიტუაციურ ასპექტს, რომლის ფარგლებშიც ადამიანს შეიძლება ჰქონდეს რაიმე იდენტურობა (მაგალითად, სქესის) და იმავდროულად, თავისი თავის იდენტიფიცირება მოახდინოს მსგავსი ეთნიკური წარმომავლობის მქონე სხვა ადამიანებთან, ან იმათთან, ვისი იდენტურობაც განისაზღვრება კონკრეტული რელიგიური შეხედულებებით.

იდენტურობის ცნება მნიშვნელოვან კავშირშია ეთნიკურ პლურალიზმთან — პოსტმოდერნისტული საზოგადოებებისთვის დამახასიათებელ სიტუაციასთან, რომელიც გულისხმობს რამდენიმე ეთნიკური ჯგუფის ერთიანობას. საზოგადოების ასეთი დანაწევრება ასოცირდება სახელმწიფოებს შორის საზღვრების თანდათან წაშლასთან და ბევრ საზოგადოებაში ეთნიკური უმცირესობების წარმოქმნასთან.

გამოყოფენ იდენტურობის რამდენიმე დონეს:

1. პიროვნულ-ფსიქოლოგიური — “ვინ ვარ მე”; გარკვეულად უკავშირდება “თავისი” (საკუთარი) სოციალური ჯგუფის წევრობას და იმ ემოციას, რომელიც ამ კუთვნილების შეფასებით უჩნდება; ეს ინდივიდუალური “ყოფნის” განცდაა;

2. სოციალურ-ფსიქოლოგიური — ეს დონე უკავშირდება ადამიანის მიერ თავისი ჯგუფური კუთვნილებით “მე“-ს განცდას — ინდივიდი თავისი ჯგუფური კუთვნილების დადასტურებას ეძებს, რაც შესაძლებელია მხოლოდ სხვა ჯგუფებთან ურთიერთქმედებით; თავის ჯგუფს იგი სხვა ჯგუფებს ადარებს და ცდილობს, თავისი ქცევით საკუთარი ჯგუფი “ლამაზად” წარმოაჩინოს;

3. ეთნოსოციოლოგიური იდენტურობა — ინდივიდის მიერ რაიმე ეთნოსისადმი კუთვნილების ცნობიერება. იგი პიროვნებას, ერთის მხრივ, თავისთავადობის, სხვა ადამიანებისგან დამოუკიდებლობის, განცალკევების მოთხოვნილებას უკმაყოფილებს, მეორეს მხრივ — ჯგუფისადმი კუთვნილებისა და დაცულობის (უსაფრთხოების) მოთხოვნილებას.

ეთნიკური იდენტიფიკაცია ხდება სამი ვარიანტით:

1. მიბაძვით — ცნობიერად თუ არაცნობიერად ინდივიდი ბაძავს თავისი ეთნიკური ერთობისთვის დამახასიათებელ ქცევით სტერეოტიპებს;

2. ძალდატანებით — ასეთი იარაღებია ტრადიციები და ღირებულებები;

3. თავისუფალი, ცნობიერი არჩევანით — ადამიანი თვითვე ირჩევს თავის ეროვნულ კუთვნილებას (Этнология М. 2000, გვ. 155-157).

“ინდივიდუალიზმი/კოლექტივიზმი” და სოციალური იდენტიფიკაციის თეორია

პარადიგმა “ინდივიდუალიზმი/კოლექტივიზმი” კულტურათა შესწავლისას განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს სოციალურ ჯგუფსა და ჯგუფური იდენტიფიკაციის პრობლემებს.

კლასიკური მოძღვრებებიდან მისი ერთ-ერთი თეორიულ-კონცეპტუალური საყრდენია ბრიტანელი სოციალური ფსიქოლოგის — Tajfel-ის თეორია, რომელიც ცნობილია ცრურწმენების (prejudic), დისკრიმინაციისა და ჯგუფთაშორისო კონფლიქტების სოციალური ასპექტების ორიგინალური ფორმულირებით. იგი სწავლობდა სოციალურ ეროვნების, აღმსარებლობის, მცირე ჯგუფებზე კუთვნილების ზემოქმედებას, მან შეისწავლა მცირე ჯგუფების თავისებურებები საზოგადოებაში.

Tajfel-ი მიიჩნევდა, რომ ადამიანის შესახებ კვლევები უმჯობესეს კავშირშია კულტურულ, ისტორიულ და ეკონომიკურ საფუძვლებთან.

მისი თეორიის მთავარი პოსტულატია “სოციალური ცვლილებისა და არჩევანის ურთიერთქმედება”, რაც პირველ რიგში გამოიხატება მიმართებაში “ადამიანი/სოციალური გარემოს ცვლილება”.

Tajfel-ის აზრით, ადამიანის გარემოსთან ურთიერთქმედება კოლექტიური პროცესია, მეტიც, ინდივიდუალური გადაწყვეტილებებიც კი გაშუალებულია სოციალური ურთიერთქმედების სისტემით. ამ ურთიერთქმედების გარდაქმნა შეთანხმებულ მოქმედებად შესაძლებელი გახდება იმ შეფასებათა კოორდინაციის წყალობით, რომელსაც ინდივიდები ცალ-ცალკე აძლევენ რაიმე სიტუაციას. სწორედ ამ კოორდინაციის შედეგია კოლექტიურად გაზიარებული და ნახალისებული წარმოდგენებისა და შეფასებების სისტემა. ახალი პრობლემა უცილობლად გადაჯაჭვულია ძველი და ახალი შეფასებების კონფლიქტთან; ახალი გადაწყვეტილების საფუძვლად არსებულ შეფასებებათა ურთიერთქმედება სოციალური სისტემის ყველა დონეზე ცვლილების შედეგია ფსიქოლოგიურ ასპექტში, რომელიც საჭიროა ახალი, კოლექტიურად გასაზიარებელი შეფასებების ჩამოასყალიბებლად. ეს პრობლემა არ არის ინდივიდის პრობლემა; ესაა საზოგადოების პრობლემა, რომელიც ჯგუფთა ურთიერთქმედების საფუძველზე იცვლება.

მთელი ცხოვრების მანძილზე უამრავ განსხვავებულ სიტუაციაში ინდივიდი თავის თავს განიცდის და მოქმედებს იმ ჯგუფის სო-

ციალური მახასიათებლების შესაბამისად, რომელსაც ეკუთვნის, ხოლო ეს დახასიათებები, თავის მხრივ, გამაგრებული და მისაღები გახდება სხვა ჯგუფის წარმომადგენლებთან ურთიერთქმედებაში. ამიტომ, "სოციალური ქცევა მნიშვნელოვნადაა განსაზღვრული ჯგუფებს შორის დამოკიდებულებებით, ხოლო ამ დამოკიდებულებათა ხასიათი, თავის მხრივ, განსაზღვრულია ძირითადად ჯგუფთაშორისი ქცევების მიღებული წესებით" (ციტირებულია Шихирев П.-ის მიხედვით. გვ. 205)

Tajfel-ის თვალსაზრისით, სოციალური პროცესი — ეს არის ადამიანთა ერთობლივი ძალისხმევით საზოგადოების ცვლილება. ამიტომ სოციალურის არსია სამყაროს აღქმა და მასზე ზემოქმედება სხვებთან ერთად, თანამონაწილეობით; ეს უკანასკნელი კი ნიშნავს, რომ ამ კოლექტიურ პროცესში ჩართული, ადამიანი დეცენტრირებულად აზროვნებს ანუ აზროვნებს იმ ერთობის ნორმებისა და ღირებულებების პოზიციიდან, რომელშიც ჩართულია და რომელსაც მიეკუთვნება. თანამონაწილეობის პროცესს იგი განსაზღვრავს მოლოდინებისა და შეფასებების ცნებებით. ისინია სწორედ ნორმებისა და ღირებულებების ინდივიდუალური გამოვლინება; მათ გარეშე სოციალური ურთიერთქმედება შეუძლებელია. ამიტომ ღირებულებათა სისტემის გარეშე ვერც ადამიანის მიზნებს გავივებთ, ხოლო ნორმატული სისტემის ანალიზის გარეშე საშუალებებიც გაუგებარი დარჩება. ნორმებსა და ღირებულებებს ეს ავტორი განსაზღვრავს სოციალური განწყობის ცნებით.

სოციალური განწყობა ტრადიციულ და კულტუროლოგიურ მიდგომებში უცვლელი და არსებითი შესასწავლი ობიექტია, ხოლო ნორმები და ღირებულებები — ასევე ბევრი სხვადასხვა დისციპლინის (სოციოლოგია, ეთიკა, ანთროპოლოგია და ა.შ.) მიერ შეისწავლება. კულტურით დაინტერესებული სფეროები განსაკუთრებით მნიშვნელოვნად მიიჩნევენ Tajfel-ის მიერ ჩამოყალიბებულ თეორიას სოციალური იდენტურობის შესახებ. ამ თეორიის მიხედვით, ჩვენი მე-კონცეპტია ანუ იმის ცნობიერება, რას წარმოვადგენთ, მოიცავს არა მხოლოდ საკუთარი პირადი თვისებების თუ განწყობების (დისპოზიციების) ცნობიერებას, არამედ სოციალური იდენტურობის ცოდნასაც. ადამიანი ცდილობს მოვლენათა დაჯგუფებას და ეს სურვილი გვეძლევა მემკვიდრეობით, რადგან გვესმის, რომ ჯგუფში დაცული ვართ. Tajfel-ის სოციალური იდენტურობის თეორია გულისხმობს, რომ ჩვენი სოციალური იდენტურობის ნაწილი იმ ჯგუფის წიაღში წარმოიშვება, რომელსაც მივეკუთვნებით.

სოციალური იდენტურობის თეორია ამბობს:

1. ჩვენ ადამიანებს ვანანილებთ კატეგორიებად, მათ შორის, საკუთარ თავსაც და რაიმე იარლიყს მივანებებთ; "იარლიყის მიწებება" ადამიანის და სხვა რაღაცის გასაგებად უმოკლესი გზაა;

2. ჩვენ ვაძგენთ ჩვენს იგივეობას (იდენტურობას) — საკუთარ თავს ვაკავშირებთ რომელიმე ჯგუფთან და მას ვუნოდებთ “ჩემს ჯგუფს”;

3. ჩვენს თავს ვადარებთ სხვებს; ჩემს ჯგუფსაც ვუპირისპირებ სხვა ჯგუფებს და შესაბამისად, სხვა ჯგუფის წარმომადგენლებს, ამიტომ რომელიმე ჯგუფის წევრობით ჩემს თავსაც ვაფასებ. იმის შეგრძნება, რომ “ერთად ვართ”, აძლიერებს ჩემს “მე-კონცეპციას” და ეს თვითპატივისცემასა და სიამაყეს ზრდის — ის, რომ ჩემი ჯგუფი ყველაზე უკეთესია, მეხმარება, თავი ვიგრძნო კომფორტულად.

დადებითი იდენტურობის უკმარობისას ადამიანები ხშირად აფასებენ თავიანთ თავს ჯგუფთან გაიგივებით; იმავდროულად, ბოლო გამოკვლევებით, ადამიანის დახასიათებაც შეიძლება იმის მიხედვით, რომელ ჯგუფს ეკუთვნის (Maier D. 1998; 301-302).

შესაბამისად, ჩამოყალიბდა “ჩემი-სხვისი ჯგუფის” ეფექტი; **ხშირად არ თარგმნიან და იყენებენ ტერმინებს — ingroup და outgroup Effects.** ეს ეფექტი აღწერს ადამიანთა კატეგორიზების ერთ-ერთ გავრცელებულ ხერხს — სამყაროს დანაწილებას “ჩვენ-ისინი” კატეგორიებად.

მკვლევრებმა აღმოაჩინეს, რომ ასეთ დაყოფას ორი ძირითადი შედეგი მოჰყვება, რომლებიც შესაბამისად იწოდება “გაუსახურების ეფექტად” (“ყველა ერთნაირია”) და საკუთარი ჯგუფისთვის უპირატესობის მინიჭების ეფექტად (“ჩემი სჯობია”).

ადამიანები მიდრეკილი არიან იფიქრონ, რომ “სხვა” ჯგუფის წევრები უფრო ჰგვანან ერთმანეთს, ვიდრე “ჩვენი” ჯგუფის წევრები. მაგალითად, Park-მა და Rotbart-მა აღმოაჩინეს, რომ “სხვა” ჯგუფის წევრები უფრო ერთმანეთის მსგავსად ეჩვენებათ, ხოლო “ჩემი” ჯგუფის წევრები — განსხვავებულად, რადგან მათ ინდივიდუალობად, თავისი პიროვნული სახის და ცხოვრების სტილის მქონედ აღიქვამენ; სხვა ჯგუფის წევრებს კი განიხილავენ მხოლოდ მისი ჯგუფური კუთვნილების თვალსაზრისით და თითოეულ მათგანზე ერთი და იგივე ჯგუფური სტერეოტიპის პროეცირებას ახდენენ.

რაც შეეხება “ჩემი” ჯგუფისთვის უპირატესობის მინიჭებას, ეს ეფექტი ვლინდება ყველა პარამეტრის მიხედვით მისი საუკეთესოდ განხილვის ტენდენციაში; შესაბამისად, იმ ტენდენციაში, რომ ვინაღაც მის სასარგებლოდ გაანაწილოს. საკუთარი ჯგუფისთვის უპირატესობის მინიჭება შეისწავლება Tajfel-ის მიერ შემუშავებული ე.წ. მინიმალური ჯგუფური პარადიგმის მეშვეობით.

ამ პროცედურაში სრულიად უცნობი ადამიანების განაწილება ხდებოდა ორ ჯგუფად რაიმე მარტივი კრიტერიუმის საფუძველზე, მაგალითად, მონეტის აგდებით ადამიანი ან “X” ჯგუფში ხვდებოდა,

ან "Y"ში. ან კიდევ, შესაფასებლად აძლევდნენ ორ სურათს, რომელიც მანამდე არ უნახავთ და შემდეგ ანაწილებდნენ ჯგუფებში.

აღმოჩნდა, რომ ასეთი ტრივიალური მეთოდით დაყოფილი ჯგუფებიც კი ფავორიტიზმამდე მიდიოდა. ჯგუფად დანაწილება ის მინიმუმია, რომელიც აჩენს მიკერძოებულობას გარკვეულ სხვებთან მიმართებაში, თუმცა კი ექსპერიმენტის მონაწილეებს არც ექსპერიმენტის დროს ჰქონდათ ურთიერთობა ერთმანეთთან და არც მერე, აგრეთვე იმის მიუხედავად, რომ მათი მოქმედება სრულიად ანონიმური იყო, მაინც ისე იქცეოდნენ, თითქოს ის ადამიანები, რომლებიც ისეთივე "უაზრო ჯგუფურ იარღილს" ატარებდნენ, როგორც თვითონ, მათი მეგობარ-ახლობლები ყოფილიყვნენ. მეტიც, ჯგუფური ფავორიტიზმის ეფექტი მოქმედებს მაშინაც კი, როცა რეალური ჯგუფი არც არსებობს, მაგრამ ადამიანი ვარაუდობს, რომ მას ეკუთვნის, რეალური ჯგუფის დაჯილდოება-დასჯის სისტემის მეშვეობით კი ჯგუფური ფავორიტიზმი ძლიერდება.

Tajfel-ის მონაცემების საფუძველზე მკვლევარებმა გააკეთეს უმნიშვნელოვანესი დასკვნა: არსებობს საკუთარი ჯგუფის წევრების უფრო მეტად, ვიდრე სხვა ჯგუფის წევრებისა, დაჯილდოების საგრძნობი მიდრეკილება; სამყაროს "ჩვენ"/"სხვები" პრიზმაში დანახვის ეს მიდრეკილება, იმ ვარაუდით, რომ ჩვენ "რალაციით მაინც" სხვებზე უკეთესი ვართ და ამიტომ მეტს ვიმსახურებთ, სოციალური პერცეფციის ფუნდამენტური ასპექტია (Конфликтология М, 1998; გვ.176-177; Аронсон Э. М, 1998; გვ. 160-162; Росс, Р. Нисбет М, 2000; გვ. 89).

ამგვარად, მინიმალური ჯგუფური პარადიგმა გვეუბნება, რომ "უბრალოდ იმიტომ, რომ ადამიანი ამა თუ იმ ჯგუფს მიეკუთვნება, მისთვის განსაზღვრულია ყველა მიზეზის კატეგორია. ანუ განსაზღვრულია ისიც, როგორ უნდა იფიქროს ან იმოქმედოს კონკრეტული სიტუაციური იდენტურობის პირობებში (Social Psychology Across Cultures. 1999; Berry. 1994, გვ. 1-28).

XX საუკუნის გამოჩენილი მეცნიერი კ. ლევინი გამოყოფდა ჯგუფისადმი მიკუთვნებულობის რამდენიმე ინდიკატორს:

1. ქცევის გარკვეული ფორმა, ჩაცმის ან ლაპარაკის გარკვეული მანერა, რომელიც ჩნდება ჯგუფის შიგნით; ეს ადამიანისთვის ასრულებს "ცნობის" ფუნქციას.

2. საზღვარი "ჩემს" ჯგუფსა და "სხვა" ჯგუფს შორის. ამ საზღვარს იცავს როგორც შიგა, ისე გარე ჯგუფის წევრები;

ლევინი განსაკუთრებით გამოყოფდა ზენოლის ფაქტორს. ჯგუფზე ზემოქმედი სოციალური ძალები განსაზღვრავს სიტუაციის ზეგავლენას ჯგუფის ცხოვრებაზე. გარე ზენოლის შემთხვევაში ჯგუფი შეიძლება იზოლირებული აღმოჩნდეს; ასეთ შემთხვევაში ჯგუფი კონსერვატიული გახდება, რაც სხვათა შორის, იმავდროუ-

ლად ჯგუფის მთლიანობასაც უზრუნველყოფს. ასეთი "ჩაკეტილობა" მნიშვნელოვნადაა დამოკიდებული "თავისუფალი სამოძრაო სივრცის" ხარისხთან. რაც უფრო მკვეთრია ფიზიკური ლოკომოციის შეზღუდვა, მით უფრო იზღუდება "სოციალური ლოკომოციის" სივრცეც. მაგალითად, პროფესიები შეიძლება იმ სფეროთა ერთიანობად წარმოვიდგინოთ, რომელიც ზღუდავს თავისუფალ "ლოკომოციურ სივრცეს".

"ინდივიდუალიზმი/კოლექტივიზმის" თანამედროვე მკვლევრები აქტიურად მიმართავენ სოციალური რეპრეზენტაციის თეორიასაც; მნიშვნელოვნად მიიჩნევა იმ მნიშვნელობათა გაშიფრვა, რომლითაც შეიძლება მოქმედის (აქტორის) გაგება; ყოველდღიურ მოვლენებს არ გააჩნიათ თანშობილი სოციალური მნიშვნელობა; ჩვენ უბრალოდ ვსწავლობთ, რომ ჩვენს კულტურაში კონკრეტული მოვლენა და სიტუაცია სწორედ ასეთნაირად უნდა გავიგოთ.

§ 5. კულტურული კონტექსტი; კონტექსტის ტიპები

ადამიანის მიერ განხორციელებულ ქცევას თავისი ფონი აქვს. მეტიც, იგი განპირობებულია კიდეც ამ ფონით. ვერც ერთ ადამიანურ მოვლენას ფონის გათვალისწინების გარეშე ვერ გავიგებთ.

ემპირიული კვლევებით დასტურდება, რომ ფონი თავისთავად ადამიანს ძალზე იშვიათად, თითქმის არ ეძლევა ცნობიერად — ჩვეულებრივ, ყურადღება იმას ექცევა, რაც "ფიგურის" ანუ მოვლენის როლშია.

კ. ლევინი მიუთითებდა, რომ სოციოლოგიურ პლანში უნდა გამოირჩეს ორი ტიპის ძალა, რომელიც პიროვნებაზე ზემოქმედებს: პიროვნების სურვილებთან დაკავშირებული და სოციუმით თავს-მობევეული.

კ. ლევინი განსაკუთრებით აღნიშნავდა სოციალური ფონის მნიშვნელობას დარწმუნებულობასა და გადანყვეტილების გარკვეულობაში და ყველაფერს ამას იმ "ნიადაგის", "საყრდენის" სიმყარითა და სტაბილობით განპირობებულად მიიჩნევდა, რომელზეც დგას ადამიანი, იმის მიუხედავად, იცნობიერებს მის თავისებურებებს თუ არა. ამიტომ ადამიანი ძალზე ავადმყოფურად რეაგირებს, თუ ეს ნიადაგი ფეხქვეშ ეცლება.

ადამიანი ერთდროულად ბევრი სხვადასხვა ჯგუფის წევრი შეიძლება იყოს; მისთვის ამ ჯგუფებს სხვადასხვა ღირებულება აქვს დროის სხვადასხვა მონაკვეთში. მაგრამ ადამიანს ყველა ვითარებაში ესმის, რომელ ჯგუფს ეკუთვნის და სად არის, რაც მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს მის ქცევას. სიტუაციის ბუნდოვანება, "ნიადაგის" გაურკვევლობა, როგორც წესი, ქცევაშიც გაურკვევლობას იწვევს (Левин К. 2000; გვ. 292-310).

კულტურათა კვლევის თანამედროვე ეტაპზე განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა კულტურულ ფონს — კონტექსტს. თანამედროვე მეცნიერები აღნიშნავენ, რომ პიროვნულობის პროცესის დადგინებასთან, რეგულირება-განვითარებასა და სტრუქტურასთან დაკავშირებული ჰიპოთეზები, აღმოჩენები და ინტერპრეტაციები რეალურად ახასიათებს მათ შემქმნელ კულტურულ კონტექსტს, რადგან სწორედ ის განსაზღვრავს საკვლევ თემასაც, თეორიულ კონცეპციასაც და მეთოდის გამოყენებასაც (Berry J.W., Poortinga Y. et al; 1992). მდგომარეობების, კონტექსტისა და პიროვნების ისტორიული, სოციოკულტურული სივრცის გაგება აუცილებელია მიღებულ მონაცემთა განსაზოგადებლად და კვლევის მეთოდთა ვალიდურობისთვის — აღნიშნავს მექსიკელი მკვლევარი დიას-ლოვინგი.

განსაკუთრებულ მნიშვნელობა აქვს კონტექსტური ნიმუშების შესწავლას, რომელიც ქცევებისა და მიზნობრივ პიროვნებათა ინტერაქციული ეფექტებისა და შედეგების კვლევით მიმდინარეობს. კონტექსტი განსხვავებულ აზრს შეიძენს და განპირობებულია იმ პიროვნებით, ვისთანაც ეს ქცევა ხორციელდება, და შესაბამისად, კონკრეტულ კონტექსტში განხორციელებული ქცევის მოდელი კულტურის სპეციფიკურ ხელნერას ქმნის (Krunenberg, I. Kashima, 1999). მაგალითად, მისაღმების აქტს ინგლისში და იაპონიაში სრულიად განსხვავებული დატვირთვა აქვს: ინგლისში მისაღმების რიტუალი მხოლოდ სამეფო კარზეა მიღებული, იაპონიაში კი იგი ბევრგვარ სიტუაციაშია ჩართული — სტუმრად, მეზობლებთან, ქუჩაში ნაცნობის შეხვედრისას და სხვ.

კონტექსტის ცნება მოიაზრებს იმ კულტურული ფონის ცოდნას, რომელიც აუცილებელი პირობაა კონკრეტული კულტურის ნებისმიერი მოვლენის გასაგებად. შესაბამისად, კულტურები ერთმანეთისგან განსხვავდება კონტექსტის სპეციფიკით. ეს სპეციფიკა დაკავშირებულია იმ ფონური ცოდნის მნიშვნელადობასთან, რომელიც გავლენას ახდენს ურთიერთობაზე.

კულტურული კონტექსტის მნიშვნელადობა მეცნიერებაში აღწერილია ტერმინებით — დაბალკონტექსტური და მაღალკონტექსტური.

დაბალკონტექსტურობის შემთხვევაში საქმე გვაქვს მოვლენასთან, რომელიც ინფორმაციის გაცვლისას ხასიათდება ორიენტაციით კოგნიტურ სტილზე. ასეთ კონტექსტში ნამყვანია მეტყველების სისწრაფე, ცნებათა სიზუსტე და მოლაპარაკის ლოგიკურობა. ამ ტიპის კონტექსტი დასავლურ კულტურებს ახასიათებთ. ბუნებრივია, რომ წარმატებები ინდივიდუალისტურ კულტურებში დიდადაა დამოკიდებული ადამიანის სამეტყველო უნარებზე (მაგალითად, სისწრაფე მეტყველებაში აღიქმება კომუნიკატორის სან-

დობის მაჩვენებლად. ცნობილია, რომ კენედი ნუთში ზოგჯერ 300 სიტყეას ამბობდა (Maier D. 1998; გვ. 318). ამ კულტურებში პარალინგვისტურ ინფორმაციაზე ყურადღების გამახვილება და ვერბალური ინფორმაციის უგულვებლყოფა არაადეკვატურ გაგებას იწვევს. დაბალკონტექსტურ კულტურებში არ ენდობიან იმას, რაც ვერბალურად მკაფიოდ ფორმულირებული არ არის. Triandis აღნიშნავს, რომ ამერიკელები, მაგალითად, ცდილობენ დისკუსიაში ნათლად და გამოკვეთილად ჩამოაყალიბონ თავიანთი აზრი, ამასთან, პირველ რიგში, წინ წამოსწევენ ძირითად არგუმენტს იმისთვის, რომ ოპონენტმა მოსმენა ისურვოს (Triandis H.C. 1994; გვ. 184-186).

მაღალკონტექსტურობა გულისხმობს ფონური ინფორმაციის პრიორიტეტულობას ინფორმაციის კოგნიტურობასთან შედარებით. აქ წამყვანია, ვისთან და რა ვითარებაში გახდება კომუნიკაცია და არა იმდენად ის, რას ამბობენ. ჩვეულებრივ, მაღალკონტექსტურად მიიჩნევენ აღმოსავლურ კულტურებს, სადაც დამახასიათებელია მეტყველების ნაკლები კონკრეტულობა და არაკატეგორიული ფორმები.

მაღალკონტექსტური კულტურებისთვის დამახასიათებელი არაა სიტუაციის მიხედვით ძალზე მკვეთრი ცვლილებები ქცევაში.

კონტექსტი თავს ავლენს კულტურის მატარებლის ნებისმიერ აქტივობაში, მათ შორის, ე.წ. არავერბალურ ენასა და ქცევაში. მაგრამ მეტყველებითი ქცევისაგან განსხვავებით, არავერბალურ ქცევაზე ადამიანი ნაკლებადაც ფიქრობს და ნაკლებადაც იცნობიერებს.

კულტურები განსხვავდება ემოციების გამოხატავის თავისებურებებითაც. ემოციების ღიაობასა და მათი გამოვლენის სპონტანურობაზე ორიენტაცია მიჩნეულია კონტექსტის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მახასიათებლად.

ამერიკელი კულტურანთროპოლოგი H. Triandis აღნიშნავს კომუნიკაციის უმჭიდროეს კავშირს კულტურულ კონტექსტთან. რაც უფრო მეტადაა კონტექსტი ჩართული კომუნიკაციაში, მით მეტი მნიშვნელობით იტვირთება არავერბალური ენაც და ქცევაც. სწორედ ამიტომ განსაკუთრებულ მნიშვნელობას შეიძენს ინფორმაციის გადაცემის ფორმა, ემოციის გამოხატვა, დისტანცია ადამიანებს შორის, ხმის ტემბრი, სხეულებრივი პოზა, მხედველობითი კონტაქტი (Triandis H.C. 1994; გვ. 184-186).

არავერბალური ქცევის სისტემა, რომელშიც შედის მიმიკა, ჟესტი, პოზა, თვალით კონტაქტი, შეხება, ურთიერთობათა სივრცით-დროითი ორგანიზაცია, სიარული და ა.შ., უაღრესად კონტექსტურია. დარვინი, მიდი, სხვა კულტურანთროპოლოგები ადასტურებენ, რომ მათ კულტურით მნიშვნელოვანი განპირობებულობა ახასიათებს და უნივერსალურია თავისი მოქმედების თვალსაზრისით

ყველა კულტურაში. ცხადია, ადამიანი არავერბალურ ქცევასაც სოციალიზაციის პროცესში სწავლობს და მისი მასწავლებლები კულტურა და მისი აგენტებია.

არავერბალური ქცევის სპეციფიკასთანაა დაკავშირებული მაღალკონტექსტური კულტურის ცნების მეორე მნიშვნელობაც: მაღალკონტექსტურ კულტურებად მიჩნეულია ისინი, სადაც არავერბალური ქცევა უფრო მნიშვნელოვანია, ვიდრე ვერბალური.

არავერბალური ქცევა უმეტესწილად შესტების გამოყენებით ხორციელდება.

მეცნიერებაში გამოყოფენ შესტების რამდენიმე ტიპს (მოცემულია Ekman, Friesen, 1969, სტიფანენკოს მიხედვით):

1. ადაპტორებს;
2. ილუსტრატორებს;
3. შესტ-სიმბოლოებს;
4. მიმანიშნებელ შესტებს;
5. შემათანხმებელ (მომლაპარაკებელ) შესტებს.

ადაპტორები (ცხვირის მოფხანა, ტუჩის მოკვნეტა) სხეულს ეხმარება გარემოსთან ადაპტაციაში, მაგრამ დროთა განმავლობაში შეიძლება ეს ფუნქცია დაკარგოს. კულტურული კონტექსტი განსაზღვრავს, რომლის გამოყენებაა მისაღები-მიუღებელი ამა თუ იმ სიტუაციაში, თუმცა ისინი ნაკლებად გამოიყენება ინტერპერსონალურ ურთიერთობებში.

ილუსტრატორები უშუალო კავშირშია მეტყველების შინაარსთან, ისინი ვიზუალურად ახდენენ იმის ილუსტრირებას, რასაც ყვებიან. კულტურული კონტექსტი განსაზღვრავს მათი გამოყენების წესებსაც და სიხშირესაც. ერთის მხრივ, ზოგიერთი კულტურული კონტექსტი ნაახალისებს ვერბალური ქცევის შესტიკულაციას (მაგალითად, ებრაული, იტალიური, ქართული), მაგრამ კულტურის მიხედვით განსხვავდება შესტიკულაციის მანერა; მეორეს მხრივ, პირიქით, ზღუდავს შესტიკულაციას; მაგალითად, იაპონიაში ბავშვებს თავიდანვე აჩვენებენ შესტიკულაციაში თავშეკავებას.

შესტ-სიმბოლოები ყველა კულტურაშია. გარდა აღწერილისა, შესტებს დამოუკიდებელი კოგნიტური მნიშვნელობაც გააჩნიათ. ეს ნიშნავს, რომ მათ დამოუკიდებლადაც შეუძლიათ ინფორმაციის გადაცემა, თუმცა კი ძალზე ხშირად თან ახლავს მეტყველებას. არსებობს უნივერსალური შესტ-სიმბოლოები ანუ ისინი, რომელთაც ერთნაირი ფორმა აქვთ სხვადასხვა კულტურაში, მაგრამ მათი მნიშვნელობები განსხვავებულია კულტურული კონტექსტის მიხედვით. მაგალითად, საჩვენებელი და დიდი თითებით შეკრულ წრეს სრულიად განსხვავებული სემანტიკა აქვთ სხვადასხვა კონტექსტში: აშშ-ში იმის სიმბოლოა, რომ ყველაფერი კარგადაა, სამხრეთ საფრანგეთში იმის, რომ "ცუდი" და "ნოლია", იაპონიაში ნიშნავს

“ცოტა ფული მომეცი”, ევროპის ზოგიერთ რეგიონში კი, ისევე, როგორც ბრაზილიაში, უშვერი შესტია.

მიმანიშნებელი შესტებიც ყველა კულტურაში არსებობს, მაგრამ განსხვავებულია ფორმით და შინაარსით. მაგალითად, შესტი ხელით — “მოდო ჩემთან” რუსეთში სრულდება ხელისგულით ზევით და მტევნის ქნევით წინ და უკან, იაპონელები კი ხელს წინ იშვერენ ხელისგულით ქვემოთ და მოხრილი თითებით აკეთებენ მოძრაობას თავისკენ.

Berry J.W.,-სა და მისი თანამშრომლების მიერ 1990 წელს ჩატარებული გამოკვლევის მონაცემებით, ჰოლანდიელმა სტუდენტებმა სწორად ამოიცნეს იმ “მიმანიშნებელი” შესტების დიდი უმრავლესობა, რომელსაც ჩილელები და ქურთები იყენებენ; მათ აღნიშნეს, რომ ბევრი მათგანი მათ კულტურაშიც არსებობს, მაგრამ შემათანხმებელი შესტების უმრავლესობის სწორად ინტერპრეტაცია, (მაგალითად, მუჭიდან ამოშვერილი ცერა თითი, როგორც “კარგი”) ვერც ერთმა ვერ მოახერხა.

რ აზ ი უ მ ა

საზოგადოებისა და კულტურის ცნებები ყველაზე ხშირად გამოყენებადი ცნებებია სოციოლოგიასა და ანთროპოლოგიაში. მეცნიერების თანამედროვე ეტაპზე ხშირად ისინი იგივეობრივად გამოიყენება, რაც დაკავშირებულია თანამედროვე სოციოლოგიაში გარკვეულ კრიზისთან, ამასთან, კულტურისა და ადამიანური საზოგადოების მჭიდრო ურთიერთმიმართებასთან, რამდენადაც საზოგადოება კულტურული ინდივიდების ერთობლიობაა და სწორედ მათი სახით განახორციელებს თავის თავს; კულტურაში მოიაზრება ადამიანის მიერ შექმნილი გარემო — სულიერიც და მატერიალურიც. კულტურა ქცევის უძლიერესი დეტერმინანტიცაა და სუბიექტური ცოდნისა და ინტერპრეტაციის მნიშვნელოვანი წყაროც.

თავისი სირთულისა და მრავალფეროვანი მახასიათებლების გამო კულტურის კვლევისას ინტეგრალურ მიდგომას ეფუძნებიან, რაც გულისხმობს მომიჯნავე მეცნიერებათა სფეროებიდან მრავალგვარი მონაცემის, კონცეფციისა და მეთოდის გამოყენებას. კულტურათა კვლევაში ასეთი ინტეგრალური მიდგომა ტრადიციაა.

კულტურას უმეტესწილად განიხილავენ ჰოლისტური თვალსაზრისით, რაც გულისხმობს კონკრეტული კულტურის განხილვას მთლიანობითი პოზიციიდან, მისი ელემენტების გაგებას მთლიანობითი სტრუქტურის ამსახველად; სოციალურ-კულტურული ინდივიდი და სოციალური ჯგუფი წარმოადგენს ანალიზის ერთეულს.

კულტურათა შესწავლაში განსაკუთრებული როლი ენიჭება კულტურული კონტექსტის სპეციფიკის ცოდნას — დაბალკონტექს-

ტურობას და მალაკონტექსტურობას; ეს დაყოფა დაკავშირებულია კომუნიკაციის პროცესში კოგნიტიური ინფორმაციის მნიშვნელობასთან. დაბალკონტექსტურობის შემთხვევაში საქმე გვაქვს მოვლენასთან, რომელიც ინფორმაციის გაცვლისას ხასიათდება ორიენტაციით კოგნიტიურ სტილზე. მალაკონტექსტურობა გულისხმობს ფონური ინფორმაციის პრიორიტეტულობას ინფორმაციის კოგნიტიურობასთან შედარებით.

დავალებები:

1. გამოყავით კულტურისა და საზოგადოების ძირითადი ნიშნები.
2. დაასახელეთ სისტემური მიდგომის საყრდენი პოსტულატები და მეთოდოლოგიური პრინციპები.
3. განმარტეთ იდენტურობის ცნება და ახსენით მისი კავშირი კულტურასთან.
4. ჩამოაყალიბეთ კონტექსტის მახასიათებელი თავისებურებები და ტიპები.

გასაცნობი ლიტერატურა

1. Kagitcibasi C. Individualism and Collectivism. Handbook of Cross-Cultural Psychology, ed. by Berry J.W., Segall M.H., Kagitcibasi G., Val. sami, 1996; pp. 1-51
2. Rerry J.W. Culture: the neglected concept. The Search of indigenous Psychologies. Social Psychology Across Cultures. 1999
3. Турен А. Возвращение человека действующего. 1998, გვ. 5-11
4. Гиденс Э. Социология. М. 1999, გვ. 95-108
5. Лурье С. В. Историческая этнология. М. «Аспект. Пресс» 1998, გვ. 48-108
6. Шихирев П. Современная социальная психология. Екатеринбург-Москва, 2000, გვ. 193-196.
7. Стефаненко Т. Г. Этнопсихология. М., 2000, გვ. 154-161
8. Левин К. Разрешение социальных конфликтов. М. 2000; გვ. 292-310
9. Бейтсон Гр. Экология разума, М. Изд-во «Смысл», 2000; გვ. 121-138

ძირითადი ცნებები:

საზოგადოება — ერთ ტერიტორიაზე მცხოვრებ ადამიანთა ჯგუფი, რომელიც ემორჩილება პოლიტიკური ძალაუფლების ერთიან სისტემას და თავის იდენტურობას იცნობიერებს, როგორც განსხვავებულს მეზობელი ჯგუფისგან.

კულტურა — კონკრეტული საზოგადოებისთვის დამახასიათებელი ღირებულებები, ნორმები და მატერიალური ნარმოების პროდუქტები. კულტურა ადამიანთა ნებისმიერი სოციალური გაერთიანების ერთ-ერთი ძირითადი მახასიათებელია.

ანთროპოლოგია — სოციალური მეცნიერება, რომელიც ძირითად ყურადღებას უთმობს ტრადიციული კულტურებისა და ადამიანის ევოლუციის შესწავლას.

ისტორიულობა — ისტორიის გაგება ისტორიული ცვლილებების თვალსაზრისით, ე. ი. ინფორმაციის მიღება სოციალური ცვლილებების პროცესებზე.

ადაპტაცია — ბიოლოგიური ორგანიზმის თავისებურება, გადარჩეს მოცემულ გარემოში.

პოლიზმი — საზოგადოების შესწავლა მთლიანობითი პოზიციიდან სისტემური მიდგომა — მეცნიერულ კვლევაში მეთოდოლოგიური მიმართულება, რომელიც რთულ ობიექტს განიხილავს მისი შემადგენელი ელემენტებისა და მათ შორის კავშირების ერთიან მთლიანობად

კომუნიკაცია — ინფორმაციის გადაცემა ერთი პირის ან ჯგუფის მიერ მეორესთვის. კომუნიკაცია არის ყველა სახის სოციალური ურთიერთქმედების აუცილებელი საფუძველი.

კონტექსტი (ლათ. contextus — შეერთება, ფონი) — ლინგვისტიკაში გულისხმობს ტექსტის ფრაგმენტს, აუცილებელს და საკმარისს იმ ერთეულის მნიშვნელობის გასაგებად, რომელიც შეესაბამება მოცემული ტექსტის ზოგად აზრს; კულტუროლოგიაში ტექსტად მიიჩნევა მთლიანად კულტურა; არჩევენ ვერბალურ და არავერბალურ კონტექსტს

დაბალკონტექსტური კულტურა — კულტურა, რომელიც ინფორმაციის გაცვლისას ორიენტირებულია კოგნიტურ სტილზე.

მაღალკონტექსტური კულტურა — კულტურა, რომელიც კომუნიკაციისას ორიენტირებულია ფონური ინფორმაციის პრიორიტეტულობაზე ინფორმაციის კოგნიტურობასთან შედარებით.

იდენტურობა — თავისთავადობის შეგრძნება, რომელიც უზრუნველყოფს ადამიანის მიერ თავისი თავის დამოუკიდებელ პიროვნებად განცდას

თავი 2.

როგორ ვიკვლიოთ კულტურა?

§ 1. მსგავსება თუ განსხვავება (უნივერსალური და სპეციფიკური)

სხვადასხვა კულტურა სამყაროს განსხვავებულ ინტერპრეტაციას ახდენს. მეცნიერთა აზრით, ამ კოგნიტურ განსხვავებებს შესაძლოა ფუნდამენტური სოციალური მიზეზები ჰქონდეს.

ანთროპოლოგიური მეცნიერების მთელი ისტორია აჩვენებს, რამდენად აქტუალურია პრობლემა, თუ როგორ უნდა იქნეს შესწავლილი კულტურა.

ყოველთვის ერთნაირად მწვავედ იყო დასმული საკითხი: ემთხვევა ერთმანეთს კულტურის და მის წარმომადგენელთა ე.წ. პიროვნების იმპლიციტური თეორიები, ან კიდევ — მკვლევრისა და მისი საკვლევი სუბიექტებისა?

დღევანდელ სოციალურ მეცნიერებებში და, განსაკუთრებით იმ სფეროებში, რომლებიც კულტურას ეხება, მეცნიერები იმ დასკვნამდე მივიდნენ, რომ თითქოსდა “ბუნებრივი” სოციალური თუ ფსიქოლოგიური მექანიზმების ფუნქციონირებაც კი კულტურის გავლენას ემორჩილება.

ეს ვითარება საუკეთესოდ დაადასტურა ამირისა და შარონის მიერ წარმოებულმა ანალიტიკურმა კვლევამ. მათ იზრავლში გაიმეორეს ამერიკაში ჩატარებული 35 გამოკვლევიდან 6, რომელიც ეხებოდა არა ამერიკულ, არამედ ზოგადადამიანურ პრობლემატიკას. 64 შესაძლებელი შედეგიდან იზრავლში დადასტურდა მხოლოდ 30 — დანარჩენები კულტურულმა კონტექსტმა შეცვალა.

ორი მიდგომა, რომელზეც ვლაპარაკობთ, გულისხმობს ორი კატეგორიის პროცესებსა და კონსტრუქტებს — უნივერსალურს, საყოველთაო-ზოგადსა და კულტურული ჯგუფისთვის სპეციფიკურს.

§ 2. კულტურის საკვლევი მიდგომები: etic და emic

ასე ეწოდება იმ მეცნიერულ-საკვლევ მიდგომებს, რომელთა პოზიციიდანაც შეისწავლიან კულტურებს.

რას წარმოადგენს თითოეული მათგანი?

ი.კონის აღნიშვნით, “ახსნისა” და “გაგების” ძველი ფილოსოფიური პოზიცია თანამედროვე ეთნოლოგიაში ფორმულირებულია, როგორც “ეთიკური” (etic) და “ემიკური” (emic) მიდგომების დაპირისპირება. Etic მოიაზრებს გარეს, ობიექტურს, ხოლო emic — შიდას, სუბიექტურს.

ტერმინთა ავტორი გახლავთ ლინგვისტი კ. პაიკი, რომელმაც ეს ორი ტერმინი შექმნა ლინგვისტური ცნებების — ფონეტიკურის და ფონემიკურის ანალოგიით. ლინგვისტიკაში ფონეტიკური ანალიზით სწავლობენ მეტყველების ბგერების წარმოთქმის მატერიალურ, სხეულებრივ წანამძღვრებს (ანუ იმ ბგერებს, რომლებიც ყველა ენაშია); ფონემიკა კი შეისწავლის იმ წესებს, რომლის საშუალებითაც ენის მატარებელი განსაზღვრავს ბგერათა აზრს (ანუ ერთი ენისთვის სპეციფიკურ ბგერებს).

აქედან მოყოლებული, ყველა ჰუმანიტარულ მეცნიერებაში *emic*-ურს უწოდებენ მოვლენის შესწავლაში კულტურულ-სპეციფიურ მიდგომას, ხოლო *etic* — ურს — შესასწავლი მოვლენის ასახსნელად უნივერსალისტურ მიდგომას (Berry, 1980; pp. 1-28).

ადამიანის შესახებ მეცნიერებებისთვის უარსებითესია ფაქტების აღწერის ობიექტურობისა (გარე დამკვირვებლის პოზიციიდან) და სუბიექტურობის (მოვლენათა ნაწილის) თვალთახედვით ურთიერთშეხების საკითხი. ანთროპოლოგიურ ლიტერატურაში დიდი ხნის მანძილზე გრძელდებოდა ბჭობა უნივერსალური პრინციპების, პროცესების და კონსტრუქციების (*etic*), ერთის მხრივ, და სპეციფიკური, კულტურული ჯგუფის დამახასიათებელი იდიოსინკრეტული მახასიათებლების (*emic*), მეორეს მხრივ, შედარებითობაზე. გამოიკვეთა ძირითადი მიმართულება, რომლის თვალსაზრისით ბაზისური პროცესები და პრინციპები უნივერსალურია, ხოლო თეორიული კონცეპტები, პიროვნული ატრიბუტები, ქცევითი მოდელები, ნორმები, განწყობები და ღირებულებები — ინდივიდუალური (ანუ რეგიონული) საფუძველზეა; პიროვნების მახასიათებლები თავსდება უნივერსალურისა და იდიოსინკრეტულის საზღვარზე.

როგორ იკვლევენ და ზომავენ ამ მექანიზმებს? როგორ ხდება მათი ემპირიული ანალიზი, როგორ გამოვავლინოთ ინდივიდის და ჯგუფის მენტალობა? არსებობს ორი გზა:

1. ქცევაზე დაკვირვება, რომელშიც ხალხის ადათ-წესები ვლინდება;

2. ჯგუფის წევრებს ვთხოვთ თავისი თავი გამოხატონ საქციელით კი არა, სიტყვებით.

მკვლევრის როლი ისაა, რომ ამ დამოკიდებულებებისა და “ვერბალური გამოხატვის” ინტერპრეტაცია გააკეთოს და ამის საფუძველზე აღწეროს, ახსნას და იწინასწარმეტყველოს.

ფრანგი სოციოლოგი ა. მენდრა აღნიშნავს, რომ სოციოლოგთა შორის ამ საქმეში ორი ტენდენცია აღინიშნება:

1. ეთნოლოგთა აზრით, არსებითი ის კი არაა, ხალხი რას ლაპარაკობს, არამედ ის — როგორ ცხოვრობს;

2. სოციალურ ფსიქოლოგთა აზრით, საკმარისია დასვა სწორი შეკითხვა და სწორად, და მივიღებთ გასაანალიზებლად და საინტერპრეტაციოდ ვარგის პასუხებს.

დაკვირვება ხანგრძლივია, ინტერპრეტაცია კი — საკმაოდ რთული, ხოლო სოციალურ ფსიქოლოგთა ტექნიკა იძლევა იმის სწრაფად გაგების შესაძლებლობას, თუ “რას ფიქრობს ხალხი”. მენდრა აღნიშნავს, რომ კვლევის ტექნიკასთან დაკავშირებული დებატების საფუძველი სწორედ ეს განსხვავებაა (Мендра А. 2000 გვ. 75).

კროსკულტურულ კვლევებში უფრო ხშირად etic — ურ მიდგომას მიმართავდნენ, რაც გულისხმობს:

1. ორი ან მეტი კულტურის შესწავლა;

2. კულტურებს შორის მსგავსება-განსხვავებების ასახსნელად ანალიზისთვის კულტურის ზეგავლენისგან თავისუფალ ერთეულებს ირჩევენ;

3. მკვლევარი გარე დამკვირვებლის პოზიციაზე დგას და კულტურისგან დისტანცირებულია;

4. კვლევის სტრუქტურა და აღმწერი კატეგორიები, აგრეთვე ჰიპოთეზები მკვლევრის მიერ წინასწარ ყალიბდება.

გამოიყენება ობიექტური მეთოდები — კითხვარები, ე.წ. თავისუფალ პასუხთა ფორმატი, როცა რესპონდენტები მნიშვნელოდობის მიხედვით ჩამოწერენ რამდენიმე პიროვნულ მახასიათებელს; სტიმულაციური ინტერვიუები, ფსიქოლოგიური ტესტები, კონტინტ-ანალიზი, მაგრამ ხშირია ფაქტები, როცა მკვლევრები უხეშ სუბიექტურ შეცდომებს უშვებენ ინტერპრეტაციას.

ბევრი კულტურანთროპოლოგი უკიდურესად უარყოფითად ეკიდება შედარებით კვლევებს, რადგან შეუძლებლად მიაჩნიათ შესადარებლად ადეკვატური მაჩვენებლების პოვნა. მაგალითად, ინდივიდუალიზმი/კოლექტივიზმის მიმართულების ერთ-ერთი შემქმნელი, ბერძნული წარმოშობის ამერიკელი სოციალური ფსიქოლოგის და კულტურანთროპოლოგის — Harry Triandis-ის აზრით, შედარებითი კვლევების უმრავლესობაში საქმე გვაქვს ფსევდო-etic — ურ მიდგომასთან, რადგან თვით მკვლევრები ვერ თავისუფლდებიან თავისი კულტურის სააზროვნო სქემებისგან, და ამიტომ მათ მიერ კონსტრუირებული კატეგორიები გავლენებისგან სულაც არაა თავისუფალი. ჩვეულებრივ, ევრო-ამერიკული კულტურის სპეციფიკა “ზედედება” სხვა კულტურების ფენომენებს. ყოველდღიურ ცხოვრებაში — წერს იგი — ამის ბევრი მაგალითია. მაგალითად, სიტყვა “გეიშა” ევროპელისთვის მსუბუქი ყოფაქცევია ქალის ასოციაციას აღძრავს; მისი etic — ური მნიშვნელობის გაგება კი მხოლოდ მაშინაა შესაძლებელი, როცა “გეიშას” კულტურულ-სპეციფიკურ სემანტიკას ანუ emic — ურ მნიშვნელობას გებულობ. იაპონიაში კი გეიშას სემანტიკა მოიცავს განსაკუთრებულ თავისე-

ბურებებს: მას იშვიათი ინტელექტუალური უნარები და გამოცდილება გააჩნია, ამიტომ საუკეთესოა არა ქორფა და ტურფა, არამედ დიდი ტალანტის მქონე, ნიჭიერი და გამოცდილი. ტრიანდისის თქმით, ევროპულ კულტურაში შუასაუკუნეების ფეოდალთა კარზე ამ ფუნქციას ჯამბაზები ასრულებდნენ.

emic —ზე დაფუძნებული ანთროპოლოგიის კვლევის საგანია ადამიანის შინაგან სამყაროსა და კულტურულ ცვლადებს შორის სისტემატური კავშირების გამოვლენა. შედარებები სხვა კულტურებთან კეთდება მხოლოდ კონკრეტული კულტურის გამოწვლილვით შესწავლის შემდეგ.

emic — ური მიდგომის ძირითადი თავისებურებები, რომელიც კულტურის რომელიმე კომპონენტს შეისწავლის:

1. შეისწავლება მხოლოდ ერთი კულტურა იმ მისწრაფებით, რომ გაიგონ;

2. გამოიყენება კულტურისთვის სპეციფიკური ანალიზის ერთეულები და კულტურის მატარებელთა ტერმინები; ამ პოზიციიდან დანერგილი წიგნები, როგორც წესი, ასევე მოიცავს შესასწავლი კულტურის ენის ძირითად ცნებათა ლექსიკონს;

3. კულტურის ნებისმიერი ელემენტები შეისწავლება სისტემის "შიგნიდან", მონაწილის თვალთახედვით; ეს პროცესი თვითონ მკვლევარსაც ცვლის;

4. მკვლევარმა წინასწარ არ იცის, ანალიზის რომელ ერთეულებს გამოიყენებს — კვლევის სტრუქტურა თანდათან ყალიბდება.

დისკუსიებით გამოიკვეთა ძირითადი მიმართულება, რომლის მიხედვით, ბაზისური პროცესები და პრინციპები უნივერსალურობის ტენდენციას ამჟღავნებს, ხოლო თეორიულ კონცეპტებს ისევე, როგორც პიროვნულ ატრიბუტებს, ქცევით მოდელებს, ნორმებს, განწყობებს და ლირებულებებს, ინდივიდუალური საფუძველი აქვთ.

§ 3. მკვლევარი და ეთნოცენტრიზმი

ფრანგი სოციოლოგი ანრი მენდრა წერს: "სოციოლოგიური ანუ ფსიქოსოციოლოგიური ტექნიკა ასევე სოციალური ფენომენია და გამოყენებულ უნდა იქნეს საკვლევო სოციალური რეალობის შესაბამისად" (Мендра А. 2000; გვ. 88).

ერთ-ერთი ყველაზე უფრო გავრცელებული "ჭირი" კულტურათა კვლევისას — ესაა მკვლევრის ეთნოცენტრიზმი.

კულტურათა შესწავლის მთელი ისტორიის მანძილზე მეცნიერული მიდგომის საკითხი გადახლართული იყო მკვლევართა "სუბიექტური" თავისებურებების ჩართულობის პრობლემატურობასთან მეცნიერულ კვლევაში.

კულტურის უდიდესი მკვლევრები (მაგალითად, მარგარეტ მიდი), მთელი მიმართულებები (კულტურული რელატივიზმი) უპირისპირდებოდნენ ამ მოვლენას და ამკვიდრებდნენ კაცობრიობაში ყველა კულტურის თანაბარუფლებიანობის და თანასწორობის იდეას. ისტორიული ფაქტია, რომ სწორედ დასავლელმა მკვლევარებმა გამოხატეს, უპირველეს ყოვლისა, პროტესტი კულტურის შესწავლაში დასავლური მიკერძოებულობის წინააღმდეგ, რომელსაც დღეს განსაკუთრებით აქტიურად გამოხატავენ აზიელი მკვლევრები.

ჰუმანისტური პათოსის გარდა, მეცნიერთა პროტესტი მეცნიერულობის მოთხოვნის ასახვაც იყო. საქმე ისაა, რომ მკვლევრის ეთნოცენტრიზმი მეცნიერული ობიექტურობის მტერია, რადგან უარყოფითად მოქმედებს კვლევის პროცესზე და სცოდავს არაადეკვატური ინტერპრეტაციით. იმის მიუხედავად, რომ ეთნოცენტრიზმის წინააღმდეგ ბრძოლას მეცნიერების ისტორიაში საკმაო ტრადიცია აქვს, იგი დღესაც აქტუალურია და განსაკუთრებით საგრძნობი კულტურის კვლევაში.

ცნობილი ბრიტანელი მეცნიერი — Berry აღნიშნავს, რომ ეთნოცენტრიზმი საკმაოდ ხშირად ვლინდება დღესაც; იგი კვლევის სხვადასხვა დონეზე და ნაირგვარად იჩენს თავს:

1. იმ შემთხვევებში, როცა თითქოსდა უნივერსალურ მეთოდოლოგიებში შეაქვთ თავიანთი კულტურისთვის სპეციფიკური კატეგორიები;

2. მკვლევრის მიერ კვლევის ობიექტის ამორჩევაში ისე, რომ არ ხდება კულტურის სპეციფიკის გათვალისწინება მაგალითად, ევროამერიკულ ქვეყნებში იკვლევენ კომუნიკაციის შინაარსს, აღმოსავლურ კულტურებში კი არანაკლებ მნიშვნელოვანი კომუნიკაციური კონტექსტია;

3. თეორიათა და კონცეფციათა ფორმულირებაში, რამდენადაც სოციალურ მკვლევართა იდეებსაც და მათ მიერ გამოყენებად ცნებებსაც ძალზე ხშირად მათივე მშობლიური კულტურის სპეციფიკის დაღი ადევს.

§ 4. შესაძლებელია ვალიდური შედარებით-კულტურული გამოკვლევა? Werner, Campbell-ის მეთოდი.

კროსკულტურული მკვლევრები ყოველთვის აღნიშნავდნენ, რომ მიზნობრივი კულტურისთვის უცხო კონცეფტებზე დამყარებული თეორიები "ეთნოცენტრიზმის მახეა", თუმცა კონკრეტული კულტურის მშობლიურ კონცეფტებზე დაყრდნობაც ასევე მახეა და სირთულეებს ქმნის — იგი სრულებითაც არ განსხვავდება კულტუროცენტრიზმის ფუნდამენტური სიძნელისგან, რადგან მკვლე-

ვარი კვლავ იძულებულია ებრძოდეს ამჯერად, ადგილობრივი ხასიათის კულტურულ მიკროკოორდებს. (David Y.F.Ho. 1998).

მეთოდების გამოყენების პრობლემა ერთ-ერთი უმთავრესია კულტურათა შედარებით კვლევებში. დღეს მიღებული აზრით, ხანდო მონაცემების მისაღებად შედარებით-კულტურულ გამოკვლევებში უმჯობესია მეთოდები არ ითარგმნოს ერთი ენიდან მეორეზე — ყოველ კულტურაში უნდა დაიძებნოს გამოყენებადი კატეგორიების emic-ური ეკვივალენტები.

იმ შემთხვევაში, როცა გადათარგმნა მაინც გახდება, არსებობს სპეციალური, საკმაოდ რთული ე.წ. ორმაგი თარგმნის ტექნიკა დეცენტრირებით; ამ მეთოდის ავტორთა ლოგიკით, რადგან ერთი და იგივე აზრის გამოსათქმელად სხვადასხვა საშუალება არსებობს, ამიტომ საჭიროა ერთი და იგივე ტექსტის გულისყურით და გულდასმით დაახლოვება განსხვავებულ ენებზე. შეიძლება შეიცვალოს ფორმა, მაგრამ არავითარ შემთხვევაში — აზრი. ასეთი მეთოდი შეამსუბუქებდა თარგმანს და გამოკვლევისას სირთულეებს არ შექმნიდა.

მაგალითად, ტექსტი, რომელიც ორმაგად ითარგმნა, ე.ი. ერთი ენიდან მეორეზე და ისევ სანყისზე, შეიძლება პირველადი ტექსტისგან ძალიანაც განსხვავდებოდეს. ამ შემთხვევაში მკვლევარი უნდა ეცადოს არა თარგმნილი ტექსტის მიახლოვებას სანყის ტექსტთან, არამედ მან უნდა შეცვალოს სანყისი ტექსტი ანუ ამოსავალი ტექსტის "დეცენტრაცია" უნდა მოახდინოს გამოკვლევის მიზნების შესაბამისად. ამისათვის კი სანყისი ტექსტი პირველ თარგმანს უნდა დაუახლოვდეს და არა თარგმანი — სანყის ტექსტს; შემდგომ ეტაპზე მკვლევარი დეცენტრირებული ტექსტის ორმაგ თარგმანს აკეთებს, რის შედეგადაც ლეზულობს მესამე ტექსტს, რომელსაც მეტი შანსი აქვს, სანყისი ტექსტის იდენტური იყოს. ამ მეთოდის Werner-Campbell-ის მეთოდი ეწოდება.

Triandis-ის აზრით, საუკეთესო შედეგები შეიძლება მიღებულ იქნეს მხოლოდ კომპლექსური etic-emic-etic მიდგომით, როცა გამოიყენება "etic" კატეგორიები და "emic" საშუალებები მათ გასაზომად. მასთან, კატეგორიათა სისტემა ყოველ კულტურაში ზუსტად უნდა იქნეს ოპერაციონალიზებული.

ამგვარად, უნივერსალური etic-ური კატეგორიები უნდა გააანალიზდეს კონკრეტულ კულტურაში emic-ური მეთოდებით და მხოლოდ ამის შემდეგ შეჯერდეს etic —ური მიდგომით (Triandis H.C. 1994).

ამგვარ მიდგომას ბევრი თანამედროვე კულტურის მკვლევარი იზიარებს, მაგალითად, მკვლევართა მთელი ჯგუფი, რომლებმაც რამდენიმე პროექტის ფარგლებში ფილიპინებზე სპეციალური

მუშაობა გასწიეს ე.წ. “სუბიექტური კულტურის” ელემენტების — self — თვისებების, ღირებულებებისა და განწყობების შესასწავლად და პიროვნების იდენტური საზომების დასადგენად (T.Church, A.J. Carlota, M.Katigbak, Ma.A Guanson-Lapena, 1999).

ასეთი კომბინირებული მიდგომა მოითხოვს ეთნოლოგიის, ენათმეცნიერების, ფსიქოლოგიის, სოციოლოგიის და სხვა ჰუმანიტარულ სფეროთა წარმომადგენლების ერთობლივ ინტეგრალურ საქმიანობას.

§ 5. ინდიგენიზაცია — “შეხედოთ კულტურას მისივე მკვიდრის თვალით”

დასავლეთი დიდხანს რჩებოდა აზიური, აფრიკული, ლათინურ-ამერიკული სოციალური მეცნიერებების ეტალონად. მიიჩნეოდა, რომ თუ შედეგები დასავლურ თეორიებს არ შეესაბამება, თვითონ მონაცემები არ არის წესრიგში.

Harry Triandis-ი ამ ვითარებასთან დაკავშირებით არცთუ ირონიის გარეშე აღნიშნავს იმ სავალალო ცდომილებას, დასავლელ მეცნიერებს რომ აქვთ საკვლევ პრობლემებთან დაკავშირებით არადასავლური ტიპის კულტურებში. მაგალითად, იაპონელებსო — ნერს იგი — ბევრად უფრო ნაკლებად აწუხებთ კოგნიტური შესატყვისობის პრობლემები, ვიდრე დასავლური კულტურის წარმომადგენლებს. “კოგნიტური ბალანსის”, “კოგნიტური დისონანსის”, “კოგნიტური კონგრუენტობის” და ა.შ. პრობლემები, რომელიც ასე აქტუალურია დასავლეთელი (ევროამერიკელი) მკვლევრებისთვის, სათავეს ძველბერძნულ სააზროვნო ტრადიციაში იღებს შესატყვისობის იდეის სახით; დასავლეთში გვეკონია, რომ თუ “ა” ჭეშმარიტია, მაშინ “ბ” არ შეიძლება ჭეშმარიტი იყოს; ამგვარი თვალსაზრისი კი დიდად აზრიანი არაა იმ კულტურებში (მაგალითად ინდურში), სადაც ფართოდაა გავრცელებული ფილოსოფიური მონიზმი, რომლის მიხედვითაც “ყოველივე ერთიანია” და დიადი ჭეშმარიტების საპირისპიროც ასევე “დიადი ჭეშმარიტებაა” (Triandis; 1994 გვ. 4).

პირველად იაპონელებმა დასვეს საკითხი იმის თაობაზე, რომ დასავლური თეორიები თუ მცდარი არაა, უნივერსალური მაინც არაა. დღეს თვალშისაცემია არადასავლელ მეცნიერთა პოზიცია, რომელთა აზრით, უნდა შეიქმნას ადგილობრივი (“ინდიგენური”) მეცნიერება; ისინი ისწრაფვიან, კულტურულ ჯგუფს შეხედონ მისი წევრების თვალით და რაც მთავარია, მუდმივად იქნეს გათვალისწინებული კონკრეტული კულტურისთვის დამახასიათებელი სოციალური კონტექსტი.

მეცნიერება ესწრაფვის გამოავლინოს ქცევის უნივერსალური პრინციპები. იმის დაშვება, რომ ეს პრინციპები კულტურითაა გან-

პირობებული და არა კულტურულად უნივერსალური, გარკვეულ სირთულეებს ქმნის. მაგრამ მეცნიერება ცოდნას გარკვეულ ეტაპზე აღწევს, მოვლენების კონცეფტუალიზაციაც და მათი შესაწავლი მეთოდოლოგიაც გაჯერებულია კულტურული ღირებულებებითა და ვარაუდებით. მკვლევარი არ მოქმედებს კულტურულ ვაკუუმში, შესაბამისად, არც ცოდნა ყალიბდება მისგან დამოუკიდებლად, ეს ცოდნაც კულტურის პროდუქტია.

კულტურათა კვლევის თანამედროვე ეტაპზე, განსაკუთრებით ბოლო ორი ათწლეულის მანძილზე, კონფუციანური მემკვიდრეობის კულტურებში განვითარდა მეცნიერების ე.წ. ინდივიდუალიზაციის თვალსაზრისი. ამის ხელშემწყობი იყო ის უკმარისობა, რომელსაც ინვევდა დასავლური თეორიებისთვის ტიპიური ინდივიდუალიზმისკენ გადახრა. ავტონომიური ინდივიდის თეორიები ეჭვქვეშ დადგა როგორც ისტორიული, ისე გლობალური თვალსაზრისით. კონფუციანური მემკვიდრეობის კულტურებში — იაპონიაში, ჩინეთში, კორეაში, ფილიპინებში, მკვლევრებმა ხმა აღიმალღეს არსებული ვითარების წინააღმდეგ და მხარი დაუჭირეს ინდივიდუალიზაციას, რადგან სოციალური ცხოვრების ინდივიდუალისტური მოდელი არ წარმოაჩენს სრულ ადამიანურ გამოცდილებას.

ცნობილი ფილიპინელი მკვლევრის — David Ho -ს განსაზღვრებით, ინდიგენური მოძღვრება ადამიანის ქცევისა და მენტალური პროცესების შესახებ კულტურულ კონტექსტში ვფუძნება კონკრეტული კულტურის ღირებულებებს, კონცეფტებს, რწმენათა სისტემებს, მეთოდოლოგიასა და საკვლევო სპეციფიკური ჯგუფის (ეთნიკური თუ კულტურული) ინდიგენურ მახასიათებლებს. ამიტომ ინდიგენური მიდგომით მოპოვებული ცოდნა ხასიათდება არა იმდენად ცოდნის სტრუქტურით, რომელსაც ფლობს კულტურული ჯგუფის შესახებ, რამდენადაც კულტურულ ჯგუფზე დაყრდნობით შექმნილი კონცეფციებითა და მეთოდოლოგიებით, რომელთა მეშვეობითაც ხდება ცოდნის განზოგადება. თვალშისაცემია კულტურის წარმომადგენელთა თავისებურებების შესწავლის ტენდენცია არა სტანდარტული, არამედ ადგილობრივ კონცეფტუალურ და საინტერპრეტაციო მოდელებზე დაყრდნობით.

ცნობილი ფილიპინელი მკვლევარი აღნიშნავს, რომ ინდიგენიზაციას ჰყავს თავისი დამცველებიც და მოწინააღმდეგეებიც.

ინდიგენიზაციის მოწინააღმდეგეებს შემდეგი არგუმენტები აქვთ:

ინდიგენური თეორიები კროსკულტურულზე დაქვემდებარებულად განიხილება და ამდენად, მისი დეფინიცია წინასწარაა განსაზღვრული; ინდიგენური თეორიები იმთავითვე არასრულია; ისინი ვერ იქნება ზოგადი თეორიები ადამიანის ქცევის შესახებ; ინდიგენიზაციამ კულტურა შეიძლება ავტოქთონურობამდე მიიყვანოს,

წინააღმდეგობა გაუწიოს მისი მოვლენების სააშკარაოზე გამოტანას და ცვლილებებს გარე ფაქტორების ზეგავლენით, ამდენად, იგი შიგნით მიმართული, კონსერვატიული და განვითარებისთვის გარე სტიმულების დამხმობია. არსებობს ბევრი გამოსაკვლევი ცალკეული კულტურა და ყოველი მათგანისთვის ცალკე მეცნიერების შექმნა თეორიულადაც და პრაქტიკულადაც უსაფუძვლოა და არა-ჯანსაღი.

ინდიგენიზაციას მხარს უჭერენ არგუმენტებით:

კონცეპტუალური ჩარჩოები და მეთოდოლოგიური საფუძვლები უნდა ჩამოყალიბდეს არა შემოტანილ მოდელებზე დაყრდნობით, არამედ მიზნობრივად, ადგილობრივი კულტურის გამოკვლევის საფუძველზე, რადგან დასავლური კონცეფტები შეიძლება არარელევანტური და გამოუსადეგარი იყოს აზიაში. მაგალითად, დასავლური იდეოლოგიური ვარაუდები, ვთქვათ, ინდივიდუალიზმი, აზიური ეთნოსისთვის უცხოა. ამიტომ მათზე ბრმა მიდევნებამ შეიძლება აზიის და აზიელების არასწორ გაგებამდე მიგვიყვანოს. Ho-ს აზრით, "დასავლური ფსიქოლოგიის აზიაზე სრული გადატანა კულტურული იმპერიალიზმის სახეა და ხელს უწყობს ცნობიერების კოლონიზაციას"; იგი აღნიშნავს, აზიელები საგანგაშო კონფორმტაციაში არიან მათ შესახებ სტერეოტიპების გამო, რომლებიც არა მხოლოდ დასავლეთელმა, არამედ ამერიკულ ფსიქოლოგიაზე დაყრდნობილმა აზიელმა მკვლევარებმაც შექმნესო.

Ho გამოყოფს ინდიგენურ და ეგზოტიკურ თეორიებსა და თეორეტიკოსებს — როცა მკვლევარი თავისი კულტურისთვის ბუნებრივ (ანუ მშობლიურ) ღირებულებებსა და კონცეფტებს ეყრდნობა, წარმოჩინდება ადგილობრივი მკვიდრთა თვალთახედვა; როცა ამ ტიპის თეორიები ერთიანდება უცხო კულტურის ღირებულებებთან და კონცეფტებთან, ვლინდება აუტსაიდერების თვალთახედვა; რომელს შეიძლება ვენდოთ მათ შორის? Ho-ს აზრით, ასეთი თეორიები ერთი და იგივე იმპლიციტურად მოცემული მსოფლმხედველობის ასახვა და გამოხატულებაა, თუ ისინი საკუთარი კულტურის ღირებულებებსა და კონცეპტებს ეყრდნობიან და, ამდენად, მხოლოდ მიზნით განსხვავდებიან.

თეორეტიკოსთა შედარებაც პრაქტიკულად სხვადასხვა კულტურული ტიპის შედარებაა. გარკვეული კონსტრუქტები (მოქმედი პირი, ეგო, self, პიროვნება) ასახავს დასავლეთისთვის დამახასიათებელ ადამიანური ყოფიერების ინდივიდუალისტურ კონცეფციას; ამის საპირისპიროდ, სხვა კატეგორიის კონსტრუქტები (სახე, მიჯაჭვულობითი ორიენტაცია, მიჯაჭვულობითი იდენტურობა) ასახავს კონფუციანური კულტურებისთვის დამახასიათებელ დამოკიდებულებით (მიჯაჭვულობის) კონცეფციას.

მიდგომა, რომელიც ითვალისწინებს ინდივიდის თვისებებს ურთიერთობრივი კონტექსტის გარეშე, საკმარისი არაა ქცევის ასახსნელად: ინდივიდის თვისებები შეიძლება ურთიერთქმედებდნენ ჯგუფის თვისებებთან, რაც სრულიად განსხვავებულ ქცევებში აისახება. მაგალითად, ინტელექტუალური პიროვნება შეიძლება ეფექტურად ფუნქციონირებდეს ადეკვატური ინტელექტის მქონე პიროვნებებთან, მაგრამ სრულიად არაეფექტური აღმოჩნდეს დაბალი ინტელექტის მქონეთა გვერდით. სხვა კულტურის წარმომადგენელთან ქორწინებისას ხშირად სრულიად განსხვავებული შეხედულებების წინაშე დადგებიან ქორწინების თაობაზე და აუცილებელი გახდება მეუღლეთაგან რომელიმეს მიერ ქცევის მკვეთრი შეცვლა. ეს მაგალითი კარგად ავლენს ინდივიდის ატრიბუტებისა და კულტურულად განსაზღვრული როლების ურთიერთქმედებას. ანუ ფოკუსირება გახდება პიროვნებაზე სხვადასხვა ურთიერთობრივ სიტუაციაში, ფოკუსირებულია ურთიერთქმედების სუბიექტები ურთიერთობრივ კონტექსტში. ინდივიდური თეორიისთვის ეს ორი მომენტი საბაზისოა.

მეთოდოლოგიურ მიმართებითობას უნივერსალური ხანდობა აქვს; ამის მიზეზი ისაა, რომ სოციალური ქცევა ყოველთვის რაღაც მიმართებით-ურთიერთობრივ კონტექსტში მიმდინარეობს ყოველგვარი სოციალურ-ეკონომიკური და კულტურული განსხვავებების მიუხედავად. ტრადიციულად, ამგვარ კონსტრუქციებს ნაკლები ყურადღება ეთმობა. ყველაზე მნიშვნელოვანი მიმართებით-ურთიერთობრივი კონტექსტი ინტერპერსონალური ურთიერთობებია (მაგ. მშობელი-შვილი). ამ ურთიერთობათა საკუთარი ნიშნები (თვისებები) არ იცვლება სიტუაციების და ინდივიდების მიხედვით — ეს თვისებები ხანგრძლივი და უცვლელია სხვადასხვაგვარ სიტუაციაში. მაგალითად, თაობათაშორისო ურთიერთობების კონფუციანურ განსაზღვრებას საფუძვლად უდევს შვილების პატივისცემა მშობლების მიმართ და არა აქვს მნიშვნელობა, სად და როდის ხდება იგი.

ამგვარად, ინდივიდური თეორიები იყენებს გამოსაკვლევ კულტურულ ჯგუფზე დაფუძნებულ კონცეფციებს და მეთოდოლოგიებს; ესაა მისი ძლიერებაც და შეზღუდვაც. ძალა ისაა, რომ შესაძლებელი გახდება ადგილობრივების მიერ საკუთარი თავის გაგების დადგენა, რაც სხვა გზით შეუძლებელია; შეზღუდვა ისაა, რომ ეს კონცეფციები ვერ თავსდება ჩამოყალიბებული, დასრულებული ფსიქოლოგიური ცოდნის სისტემაში.

თეორიებს, თეორეტიკოსებსა და კულტურებს შორის მსგავსებაც და განსხვავებაც ძალზე მნიშვნელოვანია და ისინი ყოველთვის უნდა იქნეს გათვალისწინებული. უპირატესობა არა აქვს ინდივიდურ თეორიებს ან პირიქით.

დიდად გასაკვირი არაა, როცა ადგილობრივი მკვიდრის თვალსაზრისი თავისი კულტურის შესახებ განსხვავდება აუტსაიდერის თვალსაზრისისგან; მეტიც, განსხვავება ადგილობრივებს შორისაცაა. ორივე ტიპის განსხვავება — ინტერკულტურულიც და ინტრაკულტურულიც — ახსნას მოითხოვს.

უცხო ცნებების სესხება, Ho-ს აზრით, მაინცდამაინც ეთნოცენტრიზში ან კულტუროცენტრიზში არაა, ხშირად ეს ერთგვარი კულტურული განაყოფიერებაა, რაც შეიძლება მშვენიერი შემოქმედებითი სინთეზით დამთავრდეს.

ყოველი კულტურის რესურსი განიხილება პოტენციურ საშუალებად როგორც ადგილობრივი, ისე ეგზოტიკური კულტურისთვის დამახასიათებელი ქცევის ასახსნელად.

რეალობის კონსტრუირება ამა თუ იმ კულტურაში ან კულტურებს შორის შეიძლება მრავალგვარად; სხვადასხვაგვარი კულტურული ნარმოშობის თვალსაზრისები მისაღებია და ამიტომ პრიორიტეტი არც ერთს არ ენიჭება.

ამგვარად, ფილიპინელი მკვლევრის თვალსაზრისით, ინდიგენიზაცია კვლევის პროცესის ღირებულნი, აუცილებელი საფეხურიც კია (David Y.F. Ho 1998).

ინდიგენური მეთოდოლოგიები და მათ შორის, ფსიქოლოგია დაჟინებით მოითხოვს, რომ მიზნობრივ ანუ გამოსაკვლევ ჯგუფს მისივე მკვიდრის თვალთ შევხედოთ.

უნდა აღინიშნოს, რომ გადმოცემული კონცეფცია ასახავს თანამედროვე სოციალურ მეცნიერებაში ფართოდ გავრცელებულ ტენდენციას, რომელიც თავს იჩენს ეთნომეთოდოლოგიების სახით.

§ 6. კვლევის ინდიგენური — emic-ური მეთოდები

იმ კულტურული ფენომენის გამოვლენას, რომელიც კოგნიტურ პერცეფციას გამოეყოფა, მკვლევრები მიიჩნევენ ფუნდამენტურად მნიშვნელოვნად კროსკულტურულიდან ინდიგენური კონცეფციების ნარმოსაქმნელად.

სპეციალისტები გამუდმებით აღნიშნავენ, რომ დასავლეთში ჩამოყალიბებული თეორიული მიდგომა ვერ ითვალისწინებს იმ სოციოცენტრულ კულტურულ ტენდენციებს, რომელიც ბატონობს ურთიერთდამოკიდებულ, კოლექტივისტურ, ოჯახზე დაფუძნებულ საზოგადოებებში და უკარნახებს სოციალური ინტერაქციის ნამყვან ფორმებს. მაგალითად, მილნეის ორიენტაციის შესწავლისას, კოლექტივისტური კულტურის სპეციფიკიდან გამომდინარე, გათვალისწინებული უნდა იქნეს ფორმათა მისაღებობა მიზნის მისაღწევად.

კონკრეტულ არადასავლურ კულტურებში მკვლევრებს შორის შეუთანხმებლობა პიროვნების ძირითადი საზომების თაობაზე,

თვისებათა შერჩევის პრაქტიკა უცხოურ ტესტებზე დაყრდნობით, საკუთარი ადეკვატური ტესტების უქონლობის გამო უცხოური ტესტების გამოყენება ადეკვატურ მონაცემთა მოპოვებაში ბევრ პრობლემას ქმნის. მკვლევრები გამუდმებით აღნიშნავენ, რომ ბევრ აზიურ კულტურაში შეტანილი ტექნიკის (კითხვარი, ფორმალიზებული ინტერვიუ, ტესტი) გამოყენება შეზღუდულია გაუნათლებლობით, არადასავლურ კულტურებში მგრძობილობითი ფაქტორების დიდი მნიშვნელობით, გამოკვლევაში მათი როლის დაუდგენლობით და ა.შ. ყოველივე კი ქმნის ადეკვატური მეთოდების შექმნის აუცილებლობას.

დასავლეთელ და ფილიპინელ მკვლევართა ერთობლივი ძალისხმევით (T. Church, A.J. Carlota, M. Katigbak, Ma.A Guanson-Lapena) ჩამოყალიბებულ იქნა ფილიპინური კულტურისთვის ადეკვატური ქცევა—განწყობებისა და თვისებების ინვენტარი და აპრობირებულ იქნა კონკრეტულად მონი-ური მეთოდი, რომელიც წარმოადგენს გამოკითხვის მეთოდის ნაირსახეობას.

მონაცემთა შეგროვების ინდიგენური, ე.წ. გარშემომყოფთა გამოკითხვა, შედარებით ბუნებრივი, არაფორმალურ გამოკითხვაზე დაფუძნებული ტექნიკაა, რომელიც შემდეგნაირად შეიძლება დახასიათდეს:

1. რადგან ეფუძნება კონკრეტულ (ფილიპინურ) კულტურას, ამიტომ ურთიერთობის ფორმა რესპონდენტთან კარგად გასაგები და მისაღებია, ამდენად, კულტურის წარმომადგენელთა მიერ არ აღიქმება თავს მოხვეულობად. შესაბამისად, მისი უპირატესობაა მეტი მოქნილობა და სანდოობა, რაც ინფორმაციას იცავს მკვლევრის მიერ დამახინჯებისგან;

2. მკვლევარი მხოლოდ მაშინ და თანაც ისეთ კითხვებს სვამს, რომელიც ბუნებრივია და ურთიერთქმედების კონტექსტს არ არღვევს; ამასთან, ჩვეულებრივ საუბარში შესაძლებელი გახდება ისეთი გარემოს შექმნა, როცა ინფორმაცია ბუნებრივად წამოვა ან უნებურად, თავისთავად მიეცემა. აქ მთავარია, ინფორმანტს არ შეექმნას გრძნობა, რომ მას რაღაც მიზნით იყენებენ ან სპეციალური გამოკითხვის ობიექტია. ამიტომ მკვლევარი ფაქიზი და კონტაქტური უნდა იყოს.

3. დასმული კითხვა ყოველთვის წინას გაგრძელებაა; ამდენად, მკვლევარს წინა კითხვის ნათელსაყოფად და დასაზუსტებლად, ახალი ინფორმაციიდან გამომდინარე, სხვა კითხვების დასმაც შეუძლია; შეიძლება იმპროვიზირებაც;

4. გამოკითხვის პროცესში შეიძლება გადახრაც სხვადასხვა ინფორმანტთაგან მიღებული ინფორმაციის სანდოობის შესამოწმებლად. გათვალისწინებული უნდა იქნეს, რომ ინფორმაციის შეუ-

თავსებლობა ის შემთხვევაა, როცა მიზნობრივ პოპულაციაში საგნის განსხვავებულ ხედვასთან გვაქვს საქმე.

5. ეს ტექნიკა გამოიყენება იმ მიზნობრივ პოპულაციასთან, ვინც მეტ-ნაკლებად იზიარებს ერთი და იგივე სოციალურ სამყაროს, ან ამ სამყაროს ურთიერთობის ფორმებს საკვლევი საგნის გარკვეულ ასპექტებთან მიმართებაში. პრაქტიკაში იგი გამოსადეგია სტაბილურ ერთობებში, კარგად განვითარებული, მჭიდრო სოციალური ქსელით, რაც მკვლევარს უადვილებს ინფორმანტთა სოციალურ ჯგუფთან კონტაქტში შესვლას.

6. ამ ტექნიკას ბევრი დრო მიაქვს, მაგრამ ხშირად იგი ყველაზე ეფექტურია.

აღწერილი ტექნიკა (ე.წ. "აგტატანუნგ-ტანონგ"), მკვლევართა აზრით, შეცვლილი სახით შეიძლება გამოყენებულ იქნეს სხვა კულტურებშიც; იგი მიიჩნევა დასავლური ტექნიკისა და გასაზომი ინსტრუმენტების საკმაოდ სიცოცხლისუნარიან ალტერნატივად.

იგივე ტექნიკას კრიტიკულადაც უნდა შევხედოთ:

1. აუცილებლად უნდა იქნეს გამოყენებული სხვა მკვლევართა მონაცემები და ახლად მოპოვებული მასალა უნდა შედარდეს მათთან; მხოლოდ ამის შემდეგაა გამართლებული "აგტატანუნგ-ტანონგ"-ში ჩართული შემონემების შედეგთა ფორმალიზება და კვანციფიცირება;

2. ინფორმაცია კიდევ უნდა "გაიფილტროს" კონკრეტული პირის მეშვეობით, რომელიც ერთდროულად სოციალური სტიმულიცაა და მომხსენებელიც მონაცემთა შეგროვების პროცესში;

3. აღნიშნულის გარდა, არსებობს სანდოობის სხვა საზომებიც, მაგალითად, შეთანხმება მკვლევრებს შორის, რაც განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია გამოკითხვის არაფორმალური ბუნებისა და იმის გამო, რომ ამ ტექნიკით ვერ ხერგახდება მოდელის ფორმალური კრიტერიუმის ჩამოყალიბება.

"შეხებით მოსინჯვა" ("აკაპა-კაპა"). "აგტატანუნგ-ტანონგ", რომელიც საკმაოდ სპეციფიკური ტექნიკაა, შეიძლება განხილულ იქნეს ფილაბინური კონცეპტის — "აკაპა-კაპა"-ს ფონზე, რომელიც უფრო ზოგად მიდგომას წარმოადგენს პრობლემის გადასაწყვეტად.

ამ მიდგომაში ყველაფერი იწყება ყოველგვარი წინასწარი კონცეფციის, ჰიპოთეზისა და ცოდნის გარეშე. კვლევის ობიექტთან და მიზანთან დაკავშირებით პროცედურის თანმიმდევრობას ყურადღება არ ექცევა — არსებობს მხოლოდ გლობალური, არადიფერენცირებული კვლევის საგანი და მისი შეცვლა შეიძლება მკვლევრის მოსაზრების მიხედვით. არც დავალებების შინაარსი და თანმიმდევრობაა ჩამოყალიბებული და არც პასუხთა ვარიანტები; ამდენად, რაიმეს წინასწარი ცოდნა არ მოითხოვება. უნდა აღინიშნოს, რომ საგნის სრული უცოდინარობა აუცილებელი მოთხოვნა არ არის, მა-

გრამ მკვლევარი უნდა იდგეს ტოტალური არაინფორმირებულობის პოზიციაზე. ეს მიდგომა იმ ადამიანს ჰგავს, "რომელიც რალაცას კი ეძებს, მაგრამ თვითონაც არ იცის — რას", ამიტომ სანყისი ჰიპოთეზის ჩამოსაყალიბებლად და ფორმულირებისთვის არავითარი აზრობრივი ძაფი არა აქვს.

ამ მეთოდის გამოყენებისას მკვლევარმა ანგარიში უნდა გაუწიოს შემდეგ მოთხოვნებს:

1. სანყის საფეხურზე მკვლევარს თავისუფლად შეუძლია არ შეინანავლოს ლიტერატურა — მასზე მიმართვა გახდება მხოლოდ მონაცემთა შეგროვების, გაანალიზებისა და ინტერპრეტაციის შემდეგ კვლევის სამომავლოდ დასაგეგმად და ხელახალი ფორმულირებისთვის;

2. მკვლევარმა მოვლენები ისე უნდა მიიღოს, რა სახითაც ჩნდება და ეძლევა, ყოველგვარი წინასწარი კონცეფციის გარეშე. ეს ნიშნავს სანყისი ნერტილისკენ, "ნედლი" მონაცემებისკენ მიბრუნებას; გარდა ამისა, მკვლევარი გულდასმით ითვალისწინებს იმას, თუ რას ამბობს და აკეთებს გამოსაკითხი ხალხი, აგრეთვე პროფესიონალი მკვლევარების აზრს მათ ლაპარაკსა და ქცევაზე.

3. ამ მიდგომაში მონაცემთა კონცეპტუალიზაციისა და კატეგორიზების ეტაპი ყველაზე მნიშვნელოვანია. იგი სხვადასხვა ქცევის მარკირებას ახდენს არა კონცეფტუალური სქემების მიხედვით, არამედ იმის გარკვევაზე დაყრდნობით, თუ რა იარლიყებს და კონცეფტუალურ სქემებს იყენებენ თვით მოქმედი პირები და მათთან ინტერაქციაში მყოფი სუბიექტები. ამ თვალსაზრისით, ეს სქემები კონცეფტუალური კატეგორიის მნიშვნელობას იძენენ.

4. საბოლოოდ, უნდა მოგროვდეს ის ინფორმაცია, როცა შესაძლებელი იქნება გამოსაკვლევი კონცეფტების, რელევანტური ცვლადებისა და საზომების გამოკვეთა საიმისოდ, რომ ჩამოყალიბებულ იქნეს გამოკვლევის კონცეპტუალური სქემები და ფორმალური გეგმა.

"აკაპა-კაპა", როგორც ინტელექტუალური მიდგომა, მოითხოვს დისციპლინასა და დამაჯერებლობას. ფილოსოფიურად იგი უახლოვდება ჰუსერლის რედუქციონისტული ფილოსოფიის დაეჭვების თეორიას, რომლის აზრია წინასწარი ცნებების თავიდან არიდება; ეს ტექნიკა უახლოვდება მეცნიერული აქტივობის სანყის ფაზას, რადგან არც მეცნიერისთვისაა უცხო დავალებების ისე ფორმულირება, რომ მისთვის უცნობი, ადრე წარმოდგენილი ინფორმაციაც კი გაიხსნას. ამ თვალსაზრისით იგი ჯანსაღი განწყობაა, რადგან ეჭვქვეშ აყენებს ფუნდამენტურ ვარაუდებსა და თავისთავად ცხადჭეშმარიტებებს, რომლებზეცაა აგებული ცოდნის მთელი შენობა, ეწინააღმდეგება გაბატონებულ და ავტორიტეტულ თეორიებს და ეძიებს ძველი პრობლემების ახლებურად გადაჭრის გზას.

აღნიშნული მეთოდი გამოიყენება კულტურულ-სპეციფიკურ თეორიებში. მაგრამ მეთოდოლოგიური მიმართებითობა უნივერსალურობისკენ ისწრაფვის და ზოგად ჩარჩოს ქმნის ადამიანის ფიქრისა და ქცევის გასაანალიზებლად. ანალიზის სტრატეგიული მომენტია არა ინდივიდი და სიტუაცია ცალ-ცალკე აღებული, არამედ პიროვნება ურთიერთობებში.

§ 7. რას უნდა ვითვალისწინებდეთ კროსკულტურული კვლევის ჩატარებისას?

შედარებით-კულტურული კვლევის შედეგთა ვალიდურობაზე მრავალი ფაქტორი ახდენს გავლენას:

1. პასუხის ამორჩევის კულტურული ვარიაბილურობა — კულტურის წარმომადგენლები იმის მიხედვით განსხვავდებიან, პასუხთა მიწოდებული ვარიანტებიდან რომელს ირჩევენ — უკიდურეს პასუხებს თუ შუალედურს და ამასთან, რა სიხშირით; სხვადასხვა კულტურის წარმომადგენლები შეფასების სკალაზე განსხვავებულ პასუხებს იძლევიან — ერთნი უკიდურეს პასუხებს ირჩევენ, მეორენი — უფრო ზომიერს. მკვლევრისთვის დილემა ისაა, რომ ვერ არჩევს, ეს განსხვავებები გამზომი ინსტრუმენტით გამოწვეული არტეფაქტებია, თუ მონაცემები მართლაც “ჭეშმარიტ” განსხვავებებს ასახავენ.

პასუხებში ამ გადახრების თავიდან ასაცილებლად რამდენიმე პროცედურას მიმართავენ. ყველაზე ხშირად გამოიყენება ობიექტების მიხედვით მონაცემთა დაჯგუფება (Hofstede, 1980); ამის ალტერნატიულ მიდგომას წარმოადგენს პროცედურა, როცა რესპონდენტებს სთხოვენ ღირებულებათა დალაგებას მათი მნიშვნელობის მიხედვით (Rokeach, 1973) და ამით ცდილობენ შეფასებით სკალებს გვერდი აუარონ (Berry 1992).

2. პასუხის გაცემის ხასიათის კულტურული ვარიაბილურობა — კულტურული განსხვავებები ვლინდება იმის მიხედვითაც, როდის უპასუხობს რესპონდენტი: როცა პასუხში აბსოლუტურად დარწმუნებულია თუ, საერთოდ, ყველა შეკითხვას უპასუხებს (ან ფიქრობს, რომ უნდა უპასუხოს);

3. პასუხთა კულტურული ვარიაბილურობა — კულტურების მიხედვით იმის ნაირგვარი ალბათობა, რომ მივიღებთ რეალობის დამახინჯებულ, სოციალურად სასურველ პასუხს; სოციალური სასურველობის მიზეზი სხვადასხვა შეიძლება იყოს, მაგალითად, ადამიანი უბრალოდ ცდილობს თავისი კულტურული იდეალები კარგად გამოხატოს, ან მკვლევარი (უფრო ხშირად, ვინმე ხელისუფალი) ასიამოვნოს (Hui C.H., Triandis H.C., 1989; Berry et al... 1990).

4. მკვლევრისთვის მისაწვდომ გამოსაკითხ პირთა (შერჩევის) კულტურული ვარიაბილურობა — ყველა კულტურაში არსებობს

მკვლევრისთვის შედარებით ადვილად და ძნელად მისაწვდომი მოსახლეობის ფენები. დასავლურ კულტურებში ასეთია მდიდარი და გავლენიანი ხალხი, ტრადიციულში კი სწორედ ისინია ძირითადი შესწავლის ობიექტები, ძალზე ხშირად მკვლევართან ურთიერთობა მათთვის სოციალურად პრესტიჟულია. Triandis-ი, მაგალითად, აღნიშნავს, რომ ამერიკულ მკვლევრებს უჭირთ სკოლებში კვლევების ჩატარება, რადგან ადმინისტრაცია უფრო ხის მათი სკოლის იმიჯისთვის ჩრდილის მიმყენებელ შედეგებს (Triandis, 1994).

5. ინტერჯგუფური აღქმის მექანიზმების თავისებურებები კულტურის მიხედვით; ეს მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს მონაცემთა შეკრებასა და მათ ინტერპრეტაციაზე; ამ მექანიზმთა უცოდინრობა განსაკუთრებით იჩენს თავს მკვლევართა ეთნოცენტრიზმის სახით, როცა საკუთარი კულტურის სტანდარტებს უნივერსალურად მიიჩნევენ და ყველა კულტურას მიუსადაგებენ.

თავის პროგრამულ მომიხილვაში Berry აღნიშნავს, რომ ინდივიდუალიზმი/კოლექტივიზმის პარადიგმისთვის არსებობს კროს-კულტურული კვლევის სამი ტრადიციული დილემა:

1. სოციალური ქცევის უნივერსალური ასპექტები;
2. მიზეზობრიობის (კაუძლურების) პრობლემა;
3. ღირებულებები, როგორც კულტურათა კლასიფიკაციის საფუძველი.

მოცემული პარადიგმის ფარგლებში ყველაზე ხშირად გამოიყენება ოპოზიციები: Self-სხვები, ინდივიდი/ჯგუფი, ლიდერი/მიმდევარი, ინდივიდუალიზმი/კოლექტივიზმი. ამგვარი პოლარიზაციის გავრცელების თვალსაჩინო ნიმუშია გამოკითხვებში ყველაზე ხშირად გამოყენებადი ბიპოლარული სკალები.

რეზიუმე

სხვადასხვა კულტურა სამყაროს სხვადასხვაგვარ ინტერპრეტაციას ახდენს. კულტურის ზეგავლენით უნივერსალურ მექანიზმთა ფუნქციონირების შედეგებიც იცვლება. ამის გამო კულტურათა კვლევაში განსაკუთრებული პრობლემაა უნივერსალური კანონზომიერებისა და კულტურულად სპეციფიკურის ურთიერთმიმართება.

კულტურათა კვლევაში ეყრდნობიან ორგვარ მიდგომას: etic-ურს და emic-ურს. etic-ური გულისხმობს კულტურათა შესწავლას უნივერსალისტური თვალსაზრისით, გარე დამკვირვებლის პოზიციიდან, რაც გულისხმობს ყველა კულტურისთვის საერთოს შესწავლას და ასეთი გზით გამოვლენილი მონაცემების შედარებას საერთო მახასიათებლის მიხედვით. emic-ური მოდგომით კულტურის შესწავლა გულისხმობს კულტურულ-სპეციფიკურის შეს-

ნავლას. ეს პოზიცია ეყრდნობა კულტურის "შიგნიდან", მისი მატარებლების პოზიციიდან შესწავლას.

ორივე მიდგომა ტრადიციულად აპრობირებულია და გამოვლენილია თითოეული მათგანის ნაკლიც და უპირატესობაც. etic-ურის უპირატესობად მიიჩნევა კულტურათა შედარების შესაძლებლობა რაიმე მახასიათებლით ან მახასიათებელთა ერთობლიობით, ნაკლად კი — კონკრეტულ კულტურათა სპეციფიკის ნიველირება და კულტურული კონტექსტის გაუთვალისწინებლობა; emic-ური მიდგომის უპირატესობად მიიჩნევა კონკრეტული კულტურების უფრო სრული, სავსე აღწერა და ფენომენტთა უკეთ ახსნადობა, რადგან გათვალისწინებულია კულტურული კონტექსტი, ნაკლად კი — გამოვლენილ ფენომენტთა შედარების სირთულე სხვა კულტურების ფენომენტებთან.

ორივე მიდგომის შემთხვევაში პრობლემატურია მკვლევრისა და საკვლევნი ინსტრუმენტის ფაქტორები. მკვლევართან დაკავშირებულია ეთნოცენტრისტული ტენდენციების კონტროლის პრობლემა — მკვლევარი კულტურული და პიროვნული ორიენტაციების, განწყობებისა და ღრუბულებების მქონე პიროვნებაა; იგი ნებსით თუ უნებლიედ ჩართავს თავის პიროვნულობას კვლევაში, რაც თავს იჩენს საკითხის, კვლევის ინსტრუმენტის, კონცეფტუალური ცნებების ამორჩევასა და გამოყენებაში. კულტურულ ფენომენტთა შესწავლისას ეს პრობლემა ერთ-ერთი ფუნდამენტურია, რადგან ინვეს ემპირიული სურათის დამახინჯებასაც, არასწორ ინტერპრეტაციასაც და, საბოლოოდ, მიკერძოებულ შედეგებსაც.

ეთნოცენტრიზმის საფრთხე თუმცა კი ორივე მიდგომას თან ახლავს, თანამედროვე ეტაპზე განსაკუთრებით მახვილდება ყურადღება emic-ურ მიდგომასა და ეთნომეთოდოლოგიაზე, რასაც ინდიგენიზაციას ანუ რეგიონულობას უწოდებენ. ამ მიდგომის გააქტიურება მოცემულ ეტაპზე განპირობებულია etic-ური მიდგომისთვის დამახასიათებელი დასავლური კვლევითი მოდელების უკმა-რისობით როგორც თეორიულ, ისე ემპირიულ პლანში, რაც გამოიხატება არაადეკვატური ემპირიული სურათის შექმნასა და ინტერპრეტაციის მიკერძოებულობაში. ინდიგენიზაციის მომხრეთა აზრით, ადგილობრივი (ინდიგენური) კონცეფციების დამუშავება მნიშვნელოვან წვლილს შეიტანს ზოგადი თეორიული და პრაქტიკული კონცეფციების დამუშავებაში, რადგან უფრო მრავალმხრივად ავლენს შესასწავლ ფენომენს; ამიტომ აქტიურად მუშაობენ კვლევის emic-ური მეთოდების ჩამოყალიბებასა და დახვეწაზე. კვლევის ჩატარებისას ასევე მნიშვნელოვანია გამოკითხვის ტექნიკის დახვეწასა და გამოსაკითხთა შერჩევის სპეციფიკასთან დაკავშირებული საკითხები.

თანამედროვე ეტაპზე მკვლევართა უმრავლესობა მიიჩნევს, რომ საუკეთესო შედეგები შეიძლება მიღებულ იქნეს მხოლოდ კომპლექსური etic-emic- etic მიდგომით, როცა გამოიყენება etic-კატეგორიები და emic- საშუალებები.

დავალბები:

1. ჩამოაყალიბეთ მკვლევრის სუბიექტურობის განმაპირობებელი ფაქტორები. რა ფორმით შეიძლება გამოვლინდეს მკვლევრის სუბიექტივიზმი?

2. აღწერეთ სოციოლოგიაში გამოსაყენებელი გამოკითხვის მეთოდები და გაავლეთ პარალელი emic- ური მიდგომით ჩამოყალიბებულ გამოკითხვის მეთოდებთან.

3. თქვენი აზრით, რა კონკრეტული შინაარსებით შეიძლება გამოვლინდეს დასავლური თეორიული მოდელის ან კვლევის ინსტრუმენტის უკმარისობა არადასავლურ კულტურაში?

გასაცნობი ლიტერატურა

1. David Y.F.Ho. Indigenous psychologies . Asian Perspectives. Journal of cross-cultural psychology. Vol.29 No.1, January 1998 88-103
2. Berry J.W., Poortinga Y.H., Segall M.H. Dasen P.R. Cross-Cultural Psychology: Research and applications. Cambridge etc.; Cambridge un.Press, 1992
3. Rolando Dias-Loving. Contributions of Mexican ethnopsychology to the resolution of the etic-emic dilemma in personality. Journal of cross-cultural psychology. Vol. 29, No.1, January 1998 104-118
4. Triandis H.C. Culture and social behavior. N.Y. etc.: McGraw-Hill, 1994 გვ. 81-86

ძირითადი ცნებები

კულტურული უნივერსალია — ღირებულებები ან ქცევის წესები, რომლებიც ყველა ადამიანურ კულტურას ახასიათებს

etic — ური მიდგომა — კულტურული ფენომენების შესწავლა კულტურულ უნივერსალიებზე დაყრდნობით და გამოყენებით

emic — ური მიდგომა — კულტურული ფენომენების შესწავლა კულტურულ-სპეციფიკურ კონცეფტებზე დაყრდნობით

კონცეპტი — აზროვნების ფორმა ან აზრი, რომელიც საგნებს (სინამდვილის მოვლენებს) და მათ შორის კავშირებს ასა-

ხავს განზოგადებული ფორმით ზოგადი და სპეციფიკური ნიშნების ფიქსაციის მეშვეობით

ეთნომეთოდოლოგია — იმის შესწავლა, როგორ ასაზრისებენ ადამიანები თავის ნათქვამსა და გაკეთებულს ყოველდღიური სოციალური ურთიერთქმედების დროს; ეთნომეთოდოლოგია შეისწავლის "ეთნომეთოდებს", ხალხურს ან ყოველდღიურს, რომელთა გამოყენებითაც ადამიანები ერთმანეთს გადასცემენ აზრობრივ მნიშვნელობებს

ინდიგენური მეთოდოლოგია — მეთოდთა ერთობლიობა, რომელიც ეყრდნობა კონკრეტული კულტურის კონცეპტებს

ობიექტურობა — სწრაფვა იმისკენ, რომ რამდენადაც შესაძლებელია, შეცვალო ან გამორიცხო ორაზროვნება, გაურკვეველობა მიღებული შედეგების ინტერპრეტაციაში. ობიექტურობის ძირითადი მაჩვენებელია ის, რომ მიღებული შედეგები მისანვდომი იყოს სამეცნიერო ერთობლიობის წევრთა მიერ კრიტიკული შეფასებისთვის.

იდიოსინკრაზია — ინდივიდის გაზრდილი მგრძობელობა სხვადასხვა, ხშირად უმნიშვნელო ზემოქმედებასა და გაღიზიანებაზე, რომელიც სხვებში არავითარ რეაქციას არ იწვევს

ეთნოცენტრიზმი — სხვა კულტურის იდეებისა და პრაქტიკის აღქმა საკუთარი კულტურის ტერმინებით; ეთნოცენტრისტი — ესაა ადამიანი, უუნარო ან სურვილის არმქონე, სხვა კულტურები განიხილოს მოცემული კულტურისთვის სპეციფიკური ცნებების თვალსაზრისიდან

ვალიდურობა — სიდიდე, რომელიც განსაზღვრავს, რამდენად ასახავს ჩვენი დაკვირვება იმ ფენომენებსა და ცვლადებს, რომელსაც ვიკვლევთ

რით და როგორ დავასახსნითომ კულტურა?

ინდივიდუალიზმი/კოლექტივიზმის პარადიგმის ფარგლებში გამოიკვეთა შესწავლის ორი დონე: კულტურა-დონე და პიროვნება-დონე. ჩვენ ცალ—ცალკე განვიხილავთ მათ.

§ 1. ღირებულებები—რატომ ვსწავლობთ მათ?

“რასაც არ უნდა ეხებოდეს მკვლევრის ინტერესი — “მე” —ს ერთიანობა-მრავლობითობას, მის ფორმალურ აღმწერებს — კოგნიტურ სირთულეს, სიმყარეს, შინაგან თანმიმდევრულობას თუ კონტრასტულობას, ყოველთვის საქმე გვაქვს სოციონორმატულ განწყობებთან”(Кош И.С. 1999; 233).

კულტურულ ადაპტაციაზე ზემოქმედი ფაქტორები, იმავდროულად, ინდივიდუალურ ქცევასა და ხასიათზეც ზემოქმედებს. ასეთ, ზეგავლენის მქონე ცვლადებს შორის ღირებულებები გადამწყვეტია; საზოგადოებაში ფართოდ გავრცელებული ღირებულებითი პრიორიტეტები კულტურის ყველაზე ცენტრალური ელემენტებია, ისინი ინდივიდებისთვისაც ისეთ ცენტრალურ მიზნებს ქმნის, რომელიც ქცევის ყველა ასპექტს ეხება. იმავდროულად, ცვალებად ეკოლოგიურ და კულტურულ კონტექსტში ღირებულებებზე უშუალო გავლენას ახდენს ყოველდღიური გამოცდილება.

კროსკულტურული მოძღვრება ღირებულებათა შესახებ სპეციფიკური ღირებულებების მეშვეობით აღადგენს იმ გააზრებულ კულტურულ განსხვავებებს, რომელიც ჯგუფებს შორის არსებობს და ინტერპრეტირებულია კულტურულ, ისტორიულ, სოციოეკონომიურ, პოლიტიკურ თუ რელიგიურ განსხვავებათა ტერმინებით.

ღირებულებები და რწმენები.

თანამედროვე ემპირიული კვლევები განსაკუთრებულ ინტერესს იჩენენ ღირებულებებისა და ნორმების მიმართ.

კულტურათა კლასიფიკაციისთვის საჭიროა ღირებულებების კვლევა? არის ღირებულება რეალური საფუძველი მათი კლასიფიკაციისთვის?

ტრადიციულად, ღირებულებათა კულტურული და ეკონომიკური მახასიათებლები ხშირად პიროვნების წინმდგომად განიხილებოდა, ხოლო ღირებულებათა მიხედვით ინდივიდთა შორის განსხვავებები — პიროვნების ასპექტებად.

ბრიტანელი მეცნიერი — Berry სვამს საკითხს იმის თაობაზე, თუ რა გვესმის ცნებებში “ღირებულება” და “ქცევა”.

იგი აღნიშნავს, რომ ღირებულება უნივერსალური დადგენილებაა იმის თაობაზე, თუ რა არის მისაღები და რა — მიუღებელი. მაგრამ ღირებულება არაფერს ამბობს ქცევის მიზნის მიღწევაზე; რაც შეეხება ქცევას, მისი აზრით, ესაა სპეციფიკური ქმედება, რომელიც კონკრეტულ გარემოში გამოვლინდება, ამიტომ მასზე მსჯელობა შესაძლებელია მხოლოდ კონკრეტულ დროით მონაკვეთში, შესაბამისად, გარკვეულ სიტუაციურ კონტექსტში და ამიტომ “ქცევის მნიშვნელობა -- ესაა მისი მნიშვნელობა კონტექსტში” (Berry 1999).

იგივე მოსაზრებას იზიარებს ცნობილი ფილიპინელი მკვლევარი D. Ho, როცა წერს: “ინდივიდთა ქცევის ახსნამდე მკვლევარმა უნდა გაითვალისწინოს ურთიერთობათა კულტურული დეფინიცია; მხოლოდ ასე მოეფინება ნათელი სოციალურ ურთიერთობებში ნაგულისხმევ ნორმატულ მოლოდინებსა და ქცევის წესებს” (David Y.F.Ho. 1998).

ხელის დაქნევა ან ჰაეროვანი კოცნა გაუგებარია, სანამ არ გავიგებთ მის სპეციფიკურ მნიშვნელობას კონტექსტში. შესაბამისად, ეს ქცევა Berry -ს ესმის, როგორც ღირებულების emic-ური გამოვლინება (Berry J.W. 1999).

ნორმები და მორალური ღირებულებები ძალზე მნიშვნელოვანი მოვლენაა ინდივიდისა და საზოგადოების ცხოვრებაში — სწორედ მათი მეშვეობით ხორციელდება ინდივიდთა და ჯგუფთა ცხოვრების რეგულაცია. ინდივიდები იზიარებენ თავიანთი კულტურის მისწრაფებებსა და იდეებს, ხოლო ჯგუფები, და განსაკუთრებით, პირველადი (ელემენტარული), გადამწყვეტ როლს ასრულებენ მათი შეთვისება-გაძლიერების მექანიზმების ფუნქციონირებაში. ორივე — ნორმაც და ღირებულებაც, “ჩანწულია” საზოგადოებაში, ამასთან, ნორმის მიდევნება მხოლოდ გარე ფუნქცია არ არის — ინდივიდი თავისი თავის მიმართაც იყენებს სანქციებს ჯგუფის ნორმების შესატყვისად (Мендра А. 2000 გვ. 111-118)

ბოლო პერიოდის კვლევათა მონაცემებით, ინდივიდუალიზმი-კოლექტივიზმი ჯგუფურ დონეზე განიხილება, როგორც ღირებულებები, მაგრამ ისინი მოიაზრება გარკვეულ “მეტაღირებულებებად”, რომელიც თავის თავში აერთიანებს ქცევის სტერეოტიპებისა და რწმენების ფართო კლასტერს: მოტივაციებს, პოზიციებს, მორალურ და იდეოლოგიურ ღირებულებებს.

ყველაზე ხშირად მიმართავენ ე. წ. ზოგად ღირებულებებს: უსაფრთხოებას, წესიერებას, წარმატებას, სოლიდარობას (რაც საერთოდაა მიღებული სოციოლოგიურ კვლევებში; იხ. Мендра А. 2000). გარდა ამისა, უფრო ზუსტადაა ოპერაციონალიზებული სხვა ღირე-

ბულებებიც: დამოუკიდებლობა-მორჩილების (დაქვემდებარების), ზნეობრივი ნორმები, კულტურული სკრიპტები, ადათები და სხვ.

არსებობს ღირებულებათა მრავალი განსაზღვრება. მთავარი ნიშნები, რომლებსაც მკვლევართა უმრავლესობა იზიარებს, შემდეგია:

1. ესაა რწმენები, მაგრამ არა ობიექტური, "ცივი იდეები"— გააქტიურებული ღირებულებები გრძნობებს იწვევს;

2. ღირებულებები მიმართულია სასურველ მიზნებზე (მაგალითად, თანასწორობაზე) და შესაბამისი ქცევის ფორმებზე, რომლებიც ამ მიზნებს წინა პლანზე წამოსწევს;

3. ღირებულებები გამოდის სპეციფიკური სიტუაციისა და ქცევის ფარგლებიდან; მაგალითად, მორჩილება შესაძლებელია სამსახურშიც, სკოლაშიც, სპორტშიც, ბიზნესშიც, ოჯახშიც, მეგობრებთანაც და უცნობებთან;

4. ღირებულებები — ესაა ქცევის, ადამიანთა ან მოვლენათა შესარჩევი სტანდარტები;

5. ღირებულებათა მონესრიგებული სისტემა აყალიბებს ღირებულებათა პრიორიტეტების სისტემას, რომლის საშუალებითაც შეიძლება კულტურათა და ინდივიდთა დახასიათება.

§ 2 ღირებულებათა გაზომვა: მეთოდი და სპეციალური კროსკულტურული პრობლემები

ღირებულებებს სწავლობენ ინდივიდთა გამოკითხვით. კულტურაში ღირებულებების კვლევასთან მიმართებაში იკვეთება შემდეგი პრობლემები:

1. ჯერ ერთი, ინდივიდუალურ, კულტურულ პიროვნებას შეიძლება გაცნობიერებული არც ჰქონდეს აბსტრაქტულად განსაზღვრული ღირებულებების სისტემა. ამიტომ ზოგი მკვლევარი არჩევს მათზე იმსჯელოს არავერბალური ქცევიდან გამომდინარე, სპეციფიკურ კითხვებზე პასუხების მიხედვით, ან კულტურული პროდუქტების (მაგალითად, კინოფილმებზე, ლიტერატურაზე) ანალიზზე დაყრდნობით. მაგრამ ასეთი არაპირდაპირი გზით მსჯელობაც და დასკვნების გამოტანაც პრობლემურად მიიჩნევა მკვლევრის მიერ ინტერპრეტაციისას მიკერძოების შესაძლებლობის გამო.

Rokich-მა მკვლევართა შორის ღირებულებების მიმართ ინტერესი განაახლა იმით, რომ თავის მიდგომაში დაეყრდნო იმ ღირებულებებს, რომელსაც ადამიანი გაცნობიერებულად იყენებს გადაწყვეტილების მიღებისას და მისი გამართლებისას. მის მიერ შექმნილ ტესტში (RVS Rokeach Value Survey) ჩართული ღირებულებები განიხილება, როგორც საყოველთაო; Rokich-ის მიერ მოცემული ღირებულების ცნება "უნდა"-ს კატეგორიას არ გულისხმობს. მისი

გაგებით, "ღირებულება — ესაა იმის მყარი რწმენა, რომ ქცევის ან სამყაროს მდგომარეობათა გარკვეული ფორმები პიროვნებისთვის ან საზოგადოებისთვის უფრო მეტად უპირატესია, ვიდრე რომელიმე სხვა" (განსაზღვრება მოტიანილია Лурье С. В. Историческая этнология-ს მიხედვით. გვ.79).

ამ ტესტის პროცედურა მარტივია: რესპონდენტები ჩამონათვალში მინოდებულ თვრამეტ ღირებულებას ალაგებენ მათი სუბიექტური მნიშვნელობის მიხედვით ორი მწკრივად, ხოლო ამის შემდეგ სხვადასხვა კულტურაში მიღებულ მონაცემებს ერთმანეთს ადარებენ. შემდგომში ეს ტესტი გამოიყენეს როგორც ერების, ასევე ერთაშორისი ურთიერთობების შესასწავლად.

2. მეორე პრობლემა უკავშირდება მნიშვნელობათა შეფარდებას ანუ საკითხს, აქვს თუ არა საკვლევ ღირებულებას ერთი და იგივე მნიშვნელობა სხვადასხვა კულტურასა და ენაში — ამაში დარწმუნების შესაძლებლობას საუკეთესო თარგმანიც კი არ იძლევა. მეორეს მხრივ, ერთი კულტურის ლოკალური ღირებულების შესწავლა ვერაფერს გვეტყვის იმაზე, თუ რა მნიშვნელობისა და გავლენის მქონეა ეს ღირებულება სხვა კულტურებში.

ამ პრობლემის დაძლევის ერთ-ერთი მეთოდი ასეთია: ჯერ მკვლევარი ადარებს ერთ ღირებულებას სხვადასხვა კულტურაში, კერძოდ, როგორ ესმით — პოზიტიურად, ნეგატიურად თუ ნეიტრალურად; თუ სხვადასხვა კულტურაში ამ ღირებულების გაგება ერთნაირია, მაშინ მასთან დაკავშირებულ მონაცემთა შორის კორელაციაც ადეკვატური იქნება, ან პირიქით; მეორე მეთოდი პან-კულტურულ ანუ კულტურისგარეშე ფაქტორთა ანალიზი; ასეთ შემთხვევაში ყველა კულტურული ფაქტორის ინდივიდთა მონაცემების ერთიანი ფაქტორული ანალიზი გახდება.

§ 3. ანალიზის დონეები ღირებულებათა შესწავლაში

ღირებულებათა კროსკულტურული შესწავლა გახდება ანალიზის ორ დონეზე: ინდივიდუალურზე და კულტურულზე.

კულტურულ და ინდივიდუალურ დონეზე ღირებულებათა შესწავლაში გარკვეული ურთიერთმიმართება არსებობს. ორივე დონის ანალიზზე მიმართვას აქვს გარკვეული უპირატესობა; ისინი გვეხმარება სტერეოტიპთა, კულტურებს შორის და კულტურაშივე არსებულ განსხვავებებათა გამოვლენაშიც.

ინდივიდუალურ დონეზე ღირებულება გვევლინება მოტივად მიზანთან მიმართებაში და ცხოვრებაში ნარმმართველი პრინციპის როლს ასრულებს. სხვადასხვა ღირებულებათა ურთიერთმიმართება ასახავს კონფლიქტი-უკონფლიქტობის ფსიქოლოგიურ დინამიკას,

იგი ვლინდება ყოველდღიურ ცხოვრებაში ღირებულებათა მიდევნების სუბიექტურ გამოცდილებაში.

ღირებულებები კულტურის დონეზე საკმაოდ რთული გასაგებია. აქ ისინი სოციალური მახასიათებლის ფუნქციას ასრულებს და წარმოადგენს სოციალურად გაზიარებულ აბსტრაქტულ იდეებს იმის თაობაზე, რა არის კარგი, სწორი თუ ცუდი საზოგადოებაში ან კულტურულ ჯგუფში. სოციალური ინსტიტუტებიც ასევე ქცევისა და მიზნების კულტურულად ღირებულ პრიორიტეტებს წარმოაჩენს — ღირებულებათა ურთიერთმიმართება ასახავს კონფლიქტ-უკონფლიქტობის სოციალურ დინამიკას, რაც აისახება საკუთარი მიზნების მიმდევარ სოციალურ ინსტიტუტებში.

§ 4. რატომ იკვლევენ კულტურის შესასწავლად პიროვნებას

სხვადასხვა კულტურაში პიროვნების კვლევა, შინაგანი მიმზიდველობის გარდა, სხვა მიზეზების გამოცაა საინტერესო. კვლევები ავლენს:

1. პიროვნების მარეგულირებელ მოდელთა ისტორიულ და კულტურულ კონტექსტებს ბევრი მეცნიერი შეისწავლიდა სხვადასხვა მასალაზე და ყველა მათგანმა აღნიშნა დასავლური მოდელების შეზღუდულობა არადასავლური კულტურების შესწავლისას. ამ უკანასკნელთათვის რეგულირების ადგილობრივი კონცეფციების გამოყენება უფრო სასურველია თეორიულადაც და პრაქტიკულადაც: ამ კონცეფციებს გარკვეული თეორიული ნვლილის შეტანა შეუძლიათ პიროვნების თეორიაში, პრაქტიკულად კი მათ საბაზისო ფუნქცია ენიჭებათ ადგილობრივი თერაპიისთვის, შეფასებებისთვის და სხვა სოციალურ-საგანმანათლებლო მიზნებისთვის (Berry..., 1990).

2. სხვადასხვა კულტურიდან პიროვნების კვლევის მონაცემები აადვილებს ჰიპოთეზებისა და დასკვნების ჩამოყალიბებას პიროვნების აგებულების, სტრუქტურისა და დინამიკის კულტურული უნივერსალიების შესახებ. კვლევების შემდეგ წარმოქმნილი ჰიპოთეზების შემოწმება შეიძლება კროსკულტურული საკვლევი მეთოდების გამოყენებით. ამგვარი მიდგომა კი აფართოებს ალტერნატიული კონცეფციების წარმოქმნის შესაძლებლობას, ამცირებს არაადგილობრივი კონცეფციების ზეგავლენას და კვლევებში გაზომვის დამახინჯების შესაძლებლობებს — დასკვნა უფრო დამაჯერებელია, როცა იგი მრავალ და განსხვავებული ხალხების შესწავლას ეყრდნობა, ვიდრე მაშინ, როცა ერთ ადგილობრივ პოპულაციასა და ერთი ქვეყნის მონაცემს.

3. სხვადასხვა ქვეყნის მონაცემები ავლენს ენის როლს პიროვნების კვლევაში.

ინდივიდუალობის შესწავლის ლოგიკური საფუძველი იგივეა, რაც კულტურებს შორის ფსიქიკურ განსხვავებათა შესწავლისა. Berry-ს, Poortinga-ს, Segall-ისა და Dasen-ის მიერ 1992 წელს ეს ამოცანა განისაზღვრა, როგორც:

1. ერთ კულტურაში შექმნილი თეორიებისა და კონცეფციების გადატანა და შემონახვა სხვა კულტურებში;

2. კონკრეტულ კულტურებში ისეთი ფსიქოლოგიური ფენომენების აღმოჩენა, რომელიც სხვაგან შეიძლება არც არსებობდეს;

3. წინა ორი ფუნქციის ინტეგრაცია განსხვავებათა უკეთ გამოსავლენად.

ამ სამი ფუნქციიდან მკვლევრებს ყველაზე მნიშვნელოვნად მიაჩნიათ პირველი — გადატანისა და შემონახვის ფუნქცია.

პიროვნების კვლევა კულტურაში, ამასთანავე, შესაძლებელს ხდის განსხვავებების აღმოჩენას etic-ურ და emic-ურ სტრატეგიებს შორისაც.

მეცნიერების თანამედროვე ეტაპზე ინდივიდუალობის შესწავლაში ყველაზე გავლენიანი ორი სფეროა:

1. მოძღვრება პიროვნულობის სტრუქტურისა და შეფასების შესახებ;

2. ინდივიდუალიზმ/კოლექტივიზმის ორიენტაციის (ანუ კულტურის) და Self-ის ურთიერთმიმართების კვლევა.

გარდა ამისა, კულტურასა და Self-ის გაგებას შორის კავშირის გამოვლენა იმ თეორიების განვითარების საშუალებას იძლევა, რომელიც ფსიქოლოგიურ ცვლადებს ქცევასა და პანკულტურასთან აკავშირებს. სწორედ ამიტომ მიიჩნევენ მეცნიერები, რომ უნდა შეისწავლებოდეს როგორც კულტურული, ისე ინდივიდუალური დონეები (Stephanie D. Grimm; A. Timothy Church; Marcia S. Katigbak; Jose A.S.Reyes; 1999)

§ 5. რით მსჯელობენ სხვადასხვა კულტურის წარმომადგენლებს შორის განსხვავებაზე?

ა) კაუზალური ატრიბუცია და კულტურა

კაუზალურ ატრიბუციაში, პირველ რიგში, გულისხმობენ ადამიანების მიერ ქცევის აღქმისას მისი მიზეზების ან შედეგების მიწერას.

კულტურის გავლენის შესაწავლად მთელ მსოფლიოში მიმდინარეობდა კვლევები კაუზალურ ატრიბუციაზე. კვლევებმა უკვე

დიდი ხანია გამოავლინა, რომ ამ მიწერას ტენდენციური ხასიათი აქვს, რაც მეცნიერებაში აღინიშნა ტერმინით “დისპოზიციური ტენდენციურობა”.

აღმოჩნდა, რომ კაუზალური ატრიბუციის სამი პარამეტრია ყველაზე მნიშვნელოვანი:

1. თავისი უსუსურობის მიზეზს ადამიანი ეძებს ან თავის თავში, ან სიტუაციის ხასიათში; პირველ შემთხვევაში მიზეზი მინაგანი ან პერსონიფიცირებულია, მეორე შემთხვევაში კი მიზეზი აღიქმება გარეგანად ან ყველასთვის უნივერსალურად;

2. უსუსურობა შეიძლება მიენეროს სპეციფიკურ სიტუაციურ ფაქტორებს, ან გარე და შიდა სამყაროს უფრო ზოგად გარემოებებს;

3. სიტუაციის თავისებურებები შეიძლება აღქმული იყოს შედარებით მუდმივად და სტაბილურად, ან დროებითად და არასტაბილურად.

ასე ყალიბდება კაუზალური ატრიბუციის სამი მახასიათებელი: შინაგანი-გარეგანი, სპეციფიკური-გლობალური, სტაბილური-არასტაბილური.

მიიჩნევა, რომ ატრიბუციები, რომელსაც ადამიანი მიმართავს, განსაზღვრავს მრავალგვარ შედეგს. მაგალითად, თუ სიტუაციის უმართავობა მიენერება შინაგან ფაქტორებს, იგულისხმება, რომ ამას თვითშეფასების დაცემა უფრო მეტად მოჰყვება, ვიდრე მაშინ, როცა ატრიბუცია გარე ფაქტორებს მიენერება; როცა მიწერა რამე გლობალურ ფაქტორებზე გახდება, უფროა მოსალოდნელი უსუსურობის განვრცობა სხვა სიტუაციებზე, ვიდრე იმ შემთხვევაში, როცა კონტროლის უკმარისობა მიენერება უფრო კონკრეტულ, სიტუაციურ და სპეციფიკურ ფაქტორებს.; თუ კონტროლის უკმარისობა სტაბილურ ფაქტორებს მიენერება (მაგალითად, სუსტი უნარები ან რთული სასწავლო პროგრამა), უფროა მოსალოდნელია დასწავლილი უსუსურობის სიმყარე დროში, ვიდრე მაშინ, როცა არასტაბილურ ფაქტორებს მიენერება (ვთქვათ, დღეს სტუდენტი ცუდად იყო ან არ გაუმართლა).

კაუზალურ ატრიბუციას მიმართავენ მოტივაციაში, სტერეოტიპების მოქმედებისას, ემოციებში და მორალურ მსჯელობაში (Первин Л. Джон О. 2000; 500—502).

იმის მიუხედავად, რომ მრავალი კვლევაა ჩატარებული კაუზალური ატრიბუციის შესწავლით ადამიანისა თუ ჯგუფების განსასხვავებლად, ბოლო დროს გაისმის სკეპტიკური და დაუჭვებული ხმები ამგვარი ატრიბუციის ასე საყოველთაობის თაობაზე. და ეს ეჭვი უპირველესად ეთნოლოგების, სხვადასხვა კულტურებთან მომუშავე მკვლევრებიდან წამოვიდა. ბევრი მათგანი მიიჩნევს, რომ მიზეზობრიობის მიმართ ინტერესი სწორედ დასავლური კულტურის სენია, შესაბამისად, ამ პრობლემასაც ევროპოცენტრიზმის სუნი

უდის — ხომ არსებობს ხალხი, რომელიც სულაც არ ნაღვლობს იმაზე, რომ მოვლენებს მიზეზობრივი ახსნა მოუძებნოს. ამერიკელი მეცნიერის — Pepiton-ის უკიდურესი პოზიციით, საყოველთაო რწმენა იმის თაობაზე, რომ "ყველა ხალხი ქცევას მიზეზებს მიანერს", შესამონმებელია; და მართლაც ნონსენსი და უაზრობა იქნებოდა ატრიბუციის პროცესების შესწავლა იქ, სადაც ასეთი პროცესი საერთოდ არ არსებობს. მისი შეხედულებით, აზრი ატრიბუციის საყოველთაობაზე თვით დასავლეთელი მკვლევრების ამ საკითხით ძლიერი ინტერესის ნაყოფია, რასაც საკმაოდ წარმატებით ავრცელებენ იმ მოწაფე — თანამოაზრე სტუდენტების მეშვეობით, რომლებზეც თვითვე ხშირად ატარებენ კვლევებს; სინამდვილეში ადამიანები ბევრად უფრო იშვიათად მიმართავენ მიზეზთა სპონტანურ ახსნას, ვიდრე მკვლევრები ვარაუდობენო.

მაგრამ მკვლევართა დიდი უმრავლესობის თვალსაზრისით, მიზეზი წარმოადგენს ყველა ეპოქისა და კულტურის ძირითადი სემანტიკური ინვენტარის უნივერსალურ კატეგორიას, თუმცა კი ფაქტია, რომ სხვადასხვა კულტურა მასში სხვადასხვაგვარ მიწაარსს დებს (Гуревич А.Я. 1984).

ბრიტანელი მკვლევრის — Bond-ის დასკვნით, რომელმაც ბევრ ქვეყანაში ჩატარებული გამოკვლევები გააანალიზა, სრულიად განსხვავებული კულტურების წარმომადგენლები ახერხებენ კაუზალური ატრიბუციის პროცესს, თუ მათ ამის გაკეთებას სთხოვენ.

კაუზალურ ატრიბუციასთან დაკავშირებით კროსკულტურული პრობლემატიკის მკვლევრები ასეთი პრობლემების წინაშე დადგებიან:

1. რა სიხშირით მიანერენ მიზეზებს ამა თუ იმ კულტურაში. მკვლევრებსამ საკითხზე ერთმნიშვნელოვანი პასუხი ჯერ არა აქვთ;
2. კულტურაში კაუზალური ატრიბუციის ტიპის გამოყენების სიხშირე.

ბოლო ორი ათწლეულის მანძილზე აშშ-ში აქტიურად მუშაობდნენ იმის შესწავლაზე, თუ როგორ ასკენიან პიროვნულ თვისებებზე და ქცევაზე. უახლესი კულტურათაშორისო გამოკვლევები ავლენს, რომ ბევრი შესცოდეს ეთნოცენტრიზმით და კულტურის თუ სუბკულტურის ფაქტორიც ხშირად ანგარიშგაუწეველი დარჩა.

ბ) კონტროლის ლოკუსი და კულტურული ვარიაციები

კვლევები ადასტურებს, რომ მაიძულებელი და დამსჯელი კონტროლი მთელს მსოფლიოშია და მისი იდეა უნივერსალურია, მაგრამ მისი გამოვლინებები — კულტურულად განსხვავებული.

Roter-ის მიხედვით, ცხოვრებისეული გამოცდილების საფუძველზე ადამიანს შეუძლია ქცევის სრული მოდელის შექმნა. ასე დაი-

ბადა კონტროლის არა შინაგანი, არამედ გარეთ ადგილის ქონის იდეა. შინაგანი და გარეგანი კონტროლის დონის განსასაზღვრავად მან ჩამოაყალიბა ორგანზომილებიანი ინვენტარი; მისი ვარაუდით, რაც უფრო მეტად გახდება ინდივიდი შინაგანზე ორიენტირებული (ინტერნალური), მით უფრო ნაკლებ ავლენს გარეგან მახასიათებლებს. ამგვარი გაგების საფუძველზე ჩამოყალიბდა ობიექტის შინაგან-გარეგანობის (ინტერნალობა-ექსტერნალობა) ინდიკატორ ცნებათა ერთობლიობა.

ინტერნალობა-ექსტერნალობა. ასახავს გენერალიზებულ მოლოდინს, რომელიც დაკავშირებულია ადამიანის ცხოვრებაში დაჯილდოვებისა და დასჯის დეტერმინანტებთან. ერთ პოლუსზე დგანან ადამიანები, ვისაც სჯერა, რომ შეუძლიათ ცხოვრების მოვლენების კონტროლი, ეს შინაგანი ლოკუს კონტროლი ანუ ინტერნალურობაა; მეორეზე ისინი, ვისაც მიაჩნია, რომ ცხოვრებაში წარმატება და მარცხი გარე გარემოებათა შედეგია — შემთხვევის, ილბლის (გამართლების) ან ბედის. ეს გარე — კონტროლის ლოკუსი, ანუ ექსტერნალურობაა; შესაბამისი სკალები შემუშავებულია ინდივიდუალური განსხვავებების შესასწავლად იმის აღქმაში, სადა ათავსებს ადამიანი კონტროლს, კერძოდ, დასჯა-ნახალისებას შინაგანი კონტროლის ქვეშ მყოფად აღიქვამს თუ გარეგანი კონტროლის ქვეშ მყოფად (Первин Л. Джон О. 2000; 75-76).

მკვლევრები მიუთითებენ, რომ ლოკუსის იდეის კონცეფტუალიზაციისას თავის დროზე არ იყო გათვალისწინებული სოციალიზაციის და კულტურის ის მოდელები, რომელიც გავლენას ახდენს ნორმებსა და ქცევებზე და რომელიც ჯგუფისა თუ ინდივიდის მიერ აღქმულია კონტროლს დაქვემდებარებულად. Roter-ისავე აღიარებით, არსებობს გარეგანი კონტროლის სულ მცირე ორი ტიპი — დაცვითი და კონგრუენტული, ამასთან, ავტორი თვითვე აღნიშნავდა, რომ მის სკალებს აკლია სპეციფიკურობა და წინასწარი ვალიდურობა.

ფენომენის კულტურული ძირის, არსის აღიარება გულისხმობს, რომ კონტროლის უნივერსალური კონსტრუქტის კონცეფტუალიზაცია და ქცევის წარმოჩენა უნდა მოხდეს სოციალიზაციის მოდელებისა და სოციოკულტურული წანამძღვრების შესაბამისად. ასეთი “სპეციფიურ-კულტურული” კონტროლის ნიმუშია მისი “მექსიკური ვარიანტი” — აფექტური ლოკუსი, რომელიც ინდივიდს აძლევს ირგვლივმყოფებით მანიპულირების შესაძლებლობას თავისი აფილაციური და კომუნიკაციური უნარებით: კარგი ნიმუშების მიღებას მოსწავლე მასწავლებლის მიმართ ზრდილობიანობის და “წესიერად ქცევის” შედეგად მიიჩნევს, ე.ი. მიიჩნევს, რომ თავისი ბედის კონტროლი შეუძლია სხვების კონტროლით; ამგვარი კონტროლის ტიპი უფროსებთანაც გამოვლინდა. მკვლევარი ასკვნის,

რომ ასეთი კონტროლი სტაბილურ შიდაკულტურულად ფუნქციონალურ თვისებას წარმოადგენს (Rolando Dias-Loving. 1998).

კონტროლის ადგილის განსაზღვრისთვის მკვლევრებმა შემდგომში გამოიყენეს სამი ინდიკატორი: შინაგანი კონტროლი, იღბალი და მნიშვნელოვანი სხვები; ამას გარდა, გამოიყვეს კონტროლი ორი სახე: პერსონალური, რომლის არსებობაც თავისი თავის მიმართ სჯერა პიროვნებას, და იდეოლოგიური — მისი არსებობა სჯერა ჯგუფის უმრავლესობას.

ეს ორი უკანასკნელი ძალზე მნიშვნელოვანი აღმოჩნდა კულტურათა შორის განსხვავებების აღმოსაჩენად.

კ) მოტივაცია — მილნევის ორიენტაცია, როგორც კულტურული მახასიათებელი

მილნევის ორიენტაცია ადამიანს უბიძგებს, სხვაზე უკეთ აკეთოს რამე. ბოლო პერიოდის მკვლევრებმა (McClelland-) მილნევის ორიენტაცია განსაზღვრეს, როგორც ალგებრული სხვაობა: სუბიექტის წარმატების შენარჩუნების მყარ მოტივაციას მიწის წარუმატებლობის თავიდან აცილების მყარი ტენდენცია; წარმატების მიუხედავად, ამ მოტივაციის გაზომვაში სხვადასხვა მკვლევარმა გამოავლინა გარკვეული შეუსაბამობანი.

ამ თემატიკის მონათესავე თემატიკა იმას ეხება, როგორ ხსნიან ადამიანები თავიანთ გამარჯვებასა და მარცხს.

ვაინერის მოდელი

ვაინერის მილნევის ატრიბუციის მოდელის სახელით ცნობილი ტექნიკა ყველაზე ხშირად გამოიყენება კულტურათაშორისო განსხვავებების გამოსავლენად.

Weiner- მიიჩნევს (1990-1996), რომ არსებობს მიზეზობრივი ახსნების სამი პარამეტრი. პირველი დაკავშირებულია Rotter-ის უკვე აღნიშნულ შინაგან და გარეგან ლოკუსთან. მას ეწოდება მიზეზობრიობის ლოკუსი; მეორე — სტაბილურობა ეხება მიზეზის რაგვარობას — მუდმივი და შედარებით ფიქსირებულია თუ, პირიქით, არასტაბილური და ცვალებადი; მესამე მახასიათებელი ეხება მიზეზის კონტროლირება/უკონტროლობას. ამ სამი პარამეტრით შეიძლება დავახასიათოთ ის ოთხი მიზეზი, რომელსაც ადამიანი მიაწერს თავის წარმატება-წარუმატებლობას:

1. ამოცანის სირთულე;
2. უნარები;
3. ძალისხმევა;
4. იღბალი(გამართლება)

ამ მოდელის შემქმნელისა და მისი თანამშრომლების მიერ აშშ-სა და ჩილეში ჩატარებული კვლევებით გამოვლინდა, რომ ჩილელები გარე მიზეზებს უფრო მეტად გარედ აღიქვამენ, სტაბილურ მიზეზებს — უფრო ნაკლებად სტაბილურად, ხოლო კონტროლირებად მიზეზებს — უფრო ნაკლებად კონტროლირებადად, ვიდრე ამერიკელები.

მაგრამ ვაინერის დასკვნა ეხებოდა არა განსხვავებებს, არამედ კულტურებს შორის მსგავსებას კაუზალური სამყაროს აღქმაში. მისი აზრით, წარმატებისა და წარუმატებლობის ატრიბუციები კულტურულად ვარიირებადია, მაგრამ შეიძლება შედარდეს ლოკუსის, სტაბილურობის და კონტროლირებადობის თვალსაზრისით. მაგალითად, საქმეში წარუმატებლობას ამერიკელი ბიზნესმენი აღიქვამს ბირჟაზე დროებითი კრიზისის შედეგად, ინდოელი გლეხი კი მოუსაგვლიანობას გვაღვას აბრალებს; ორივე შემთხვევაში ატრიბუციის საფუძვლად ერთი და იგივე ტიპის მიზეზები დევს: ექსტერნალური, არასტაბილური და უკონტროლო.

ეს მოდელი მრავალეროვან მკვლევართა კოლექტივმა გამოიყენა ინდოეთში, იაპონიაში, სამხრეთ აფრიკაში, აშშ-ში და იუგოსლავიაში. აღმოჩნდა, რომ ყველა გამოკვლეული ჯგუფის წარმომადგენლები თავიანთ წარმატებებს პირველ რიგში მიაწერდნენ ძალისხმევას (შინაგან, მაგრამ არასტაბილურ მიზეზს), და მხოლოდ ამის შემდეგ — უნარებს, გამართლებას და ამოცანის სირთულეს; რაც შეეხება წარუმატებლობას, იგი ყველა ქვეყანაში არასაკმარისი ძალისხმევის შედეგად მიიჩნეის. უფრო გვიანდელ გამოკვლევებში იგივე სტრატეგია გამოვლინდა ჩინელებთან და იაპონელებთან. მილნევის ატრიბუციაში ჯგუფთაშორისი განსხვავებებიც გამოვლინდა, განსაკუთრებით, იაპონელებთან და ინდოელებთან, რასაც ამ ქვეყნებში სოციალიზაციის თავისებურებებით ხსნიან; კერძოდ: იაპონიაში ღირსების მაღალი ღირებულება (აღზრდა, მოვალეობა ოჯახის წინაშე); ინდოელები კი ნაკლებად ინტერნალური აღმოჩნდნენ წარუმატებლობის ატრიბუციაში და მეტად — წარმატების ატრიბუციაში, რასაც ამ ქვეყანაში კასტური სისტემის არსებობითა და თავისებურებით ხსნიან (მოტანილია სტეფანენკოს მიხედვით, გვ. 168-175).

დ). ახსნის სტილი და კულტურული ვარიაციები

აღმოჩნდა, რომ ახსნით სტილს თან მოსდევს მოტივაციური, ემოციური და ქცევითი ხასიათის შედეგები. პესიმიზტური სტილი (უარყოფითი მოვლენების ინტერნალური, სტაბილური და გლობალური ახსნა) დაკავშირებულია სუსტ მოტივაციასთან, დაბალ

აკადემიურ მოსწრებასთან და უფრო ნეგატიურ ემოციებთან, ვიდრე ოპტიმისტური სტილი (Первин Л. Джон О. 2000; 77-83).

ი. კონი აღნიშნავს: ევროპული აზრი ადამიანის ქცევის ახსნას ცდილობს "შიგნიდან", ზნეობრივ პლანში კი გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება ქცევის მოტივს, იაპონიაში ქცევა გამოიყვანება ზოგადი ნესიდან, ნორმიდან — მთავარი ის კი არაა, რატომ იქცევა ადამიანი ასე, არამედ ის, იქცევა თუ არა ის საზოგადოებრივად მიღებული მოვალეობების იერარქიის შესაბამისად.

ცხადია, რომ სხვადასხვა კულტურის წარმომადგენლებთან განსხვავებები ვლინდება ატრიბუციების ახსნის სტილშიც, რაც არა ერთმა გამოკვლევამ დაადასტურა (Lee Y.T., Seligman M.E.P. 1997).

ამ მახასიათებლით კულტურების კვლევისას მკვლევრები განსაკუთრებით აღნიშნავენ მილნევის მოტივაციის კონცეფტუალიზაციისა და საზომების გარკვეულ კულტურულ მიკერძოებულობას, რამდენადაც მილნევის მოტივაციის ორიგინალური კონცეფცია ჩამოყალიბდა იმ კულტურაში, სადაც სოციალიზაციური მოდელები და პროცესები ნაახალისებს შეჯიბრს და ინდივიდუალისტურ ღირებულებებს. ამ მიდგომასთან დაკავშირებით სრულიად სამართლიანია მკვლევართა გარკვეული სიფრთხილე კვლევის არაადექვატურობის (არაეალიდურობის) საფრთხესთან დაკავშირებით ინდიკატორთა არარელევანტურობის (ამოცანის სირთულე, უნარები, ძალისხმევა, ილბალი—გამართლება) გამო. და მართლაც, თუ რომელიმე მათგანი კონკრეტულ კულტურაში ღირებული არ არის, მაშინ უაზრო გახდება, მავანის კონკრეტული მონაცემი, ვთქვათ, იმის თაობაზე, რომ გამართლების ფაქტორით წარმატება/წარუმატებლობის ახსნაში არავითარი სხვაობა არ გამოვლინდა.

ამას გარდა, ატრიბუციის განსხვავებას ენათა განსხვავებაც განაპირობებს; მაგალითად, რუსულში ჭარბადაა არააგენტური წინადადებები ანუ კონსტრუქციები მიცემითი ბრუნვით, სუბიექტით, აგრეთვე უპირო კონსტრუქციები ("Его убило молнией", «его лихорадило»). თხრობაში მათი გამოყენებისას იგულისხმება, რომ "გაუგებარი და იღუმალი მოვლენები ჩვენს გარეთ გახდება არა იმიტომ, რომ ვილაც რალაცას აკეთებს", ან კიდევ, "ჩვენში (შინაგანად) მიმდინარე მოვლენები იმიტომ არ ჩნდება, რომ ასე გვინდა". ეს არააგენტურობა ლექსიკასაც ახასიათებს, რაც ვლინდება ზმნებში "удалось" ტიპისა, რომელთა მნიშვნელობა იმაზე დაიყვანება, რომ მოვლენა ადამიანის თავს თითქოსდა თავისთავად მოხდა (ქართულში: შემოეჭამა, შემოაკვდა, შემოელახა და ა.შ.). რუსი მეცნიერის — სტეფანენკოს აზრით, ეს მცირე მონაცემებიც საკმარისია იმის სავარაუდოდ, რომ რუსები, მაგალითად, სხვა ევროპელ ხალხებზე უფრო მეტად მიაწერენ თავის თუ სხვის მიღწევებს გარემოებებს.

მკვლევართა აზრით, მილნევის მოტივაციის შესწავლისას კულტურული კონტექსტი და ამ მოტივაციის კულტურული მნიშვნელობა განსაკუთრებით გასათვალისწინებელია (A. T. Church, W. J. Lonner. 1998).

როგორ ხსნიან სხვადასხვა კულტურის წარმომადგენლები წარმატება-წარუმატებლობის მიზეზებს?

პირველ რიგში აღსანიშნავია, რომ მკვლევრები ბევრს მუშაობენ სხვადასხვა კულტურაში ამ საკითხის საკვლევად ადეკვატური ინსტრუმენტის შემუშავებაზე. ერთ-ერთი კვლევით, მაგალითად, გამოვლინდა, რომ ამერიკელები მილნევის მიზეზად მიიჩნევენ უნარებს, ინდოელები — ტაქტიანობას. **emic** —ური მიდგომით ამ მონაცემთა შედარება არ შეიძლება. ვაინერის სამპარამეტრიანი მოდელი კი ასეთ კროსკულტურულ მონაცემთა შედარების შესაძლებლობას იძლევა — ამ პოზიციიდან, ვთქვათ, უნარებიც და ძალისხმევაც შინაგანი, სტაბილური და კონტროლირებადია.

Rolando Dias-Loving-მა და მისმა თანამშრომლებმა მილნევის მოტივაციის გასაზომად ესპანური ინსტრუმენტი შექმნეს, რომელიც ეფუძნებოდა ესპანური კულტურისთვის ადეკვატურად ოპერაციონალიზებულ მისაღებ ქცევებსა და მათ სემანტიკას.

მონაცემებმა გამოავლინა ორივე კულტურაში — აშშ-შიც და მექსიკაშიც — მილნევის ორიენტაციის ინდიკატორებად მიჩნეული მახასიათებლების — ოსტატობის, შრომის და შეჯიბრების არსებობა; თუმცა კი სამივე პარამეტრის კონცეპტუალური განსაზღვრებები ვარგისი აღმოჩნდა მექსიკური კულტურისთვის ვალიდური ფსიქომეტრიული ინსტრუმენტის ჩამოსაყალიბებლად, კვლევამ აგრეთვე გამოავლინა საზომთა ეკვივალენტური ესპანური თარგმნის არავალიდურობაც. საბოლოოდ, Dias-Loving —ის მიერ ჩატარებულ კვლევაში ცნებათა ოპერაციონალიზაცია ორივე კულტურისთვის იდოსინკრეტული (**emic**), ხოლო თეორიული კონსტრუქცია — ზოგადი გამოვიდა (**etic**).

მექსიკურ კულტურაში ჩატარებულმა ამ კვლევამ, უნივერსალური კონტროლის ტიპის გარდა, მექსიკელი ბავშვების ურთიერთქმედებაში გამოავლინა ორიგინალური, "მექსიკური" გარეგანი კონტროლის სახეც (Rolando Dias-Loving. 1998).

საქმე ისაა, რომ პიროვნების ინსტრუმენტულ შესაძლებლობებზე დაყრდნობით კონტროლის შინაგანი პოზიცია მოითხოვს გარემოზე პირდაპირ მანიპულაციას, მაგალითად, "მე ვსწავლობ კარგი ნიშნების მიღებას"; ამის საპირისპიროდ, კონტროლის გარეგანი პოზიცია აღწერს ადამიანის რწმენას, რომ სოციალური და გარემომცველი ძალები განსაზღვრავს მათ მიღწევებს; მაგალითად, ბავშვი ამბობს: "ჩემი ნიშნები იღბალზეა დამოკიდებული". მექსიკურ ვერსიაში მკვლევრებმა, კულტურის სპეციფიკის გათვალისწინებით,

შეიტანეს შინაგან-მგრძობელობითი (ემოციური) კონტროლის ქვესკალა. ასეთი შინაგან-მგრძობელობითი (ემოციური) კონტროლი მოითხოვს გარემოთი არაპირდაპირ მანიპულაციას სუბიექტის აფილაციური და კომუნიკაციური შესაძლებლობების გამოყენებით — “თუ მასწავლებელს თავს მოვანონებ, კარგ ნიშანს დამინერს”.

ორიგინალური თეორიული კონცეფციის თვალსაზრისით, ეს სკალა გარეგანი კონტროლია, რომელსაც მნიშვნელოვანი სხვები ახორციელებენ; სოციოკულტუროცენტრული პოზიციიდან კი სხვების საშუალებით (თუ მათ მოტივაციის რეალიზაცია შეუძლიათ) ანუ გარემოთი მანიპულირება მიზნის მისაღწევად დასაშვებია. ეს მონაცემი ისეთ მახასიათებელს ავლენს, რომელიც ადამიანის ზოგადი განვითარების შედეგი კი არა, არამედ კულტურულად განპირობებული და ჩამოყალიბებული თვისებაა.

ამგვარი ემოციური კონტროლის განზომილება, მკვლევრის დასკვნით, მექსიკური კულტურული სოციალიზაციის ტრადიციული პროცესის შედეგია და ამ კულტურის სიცოცხლისა და სოციოკულტურული ფილოსოფიის ბუნებრივი შემადგენელი ნაწილი. ეს მსოფლმხედველობა კარნახობს აფილაციურ მორჩილებას და “მე”-ს (Self-ის) ელასტიურ და მიმსგავსებით სტილს. ზრდილობა და პატივისცემა აქ ცენტრალურია. იყო ბედნიერი, მხიარული, მშვიდი, მყარი თუ ოპტიმისტი სოციალურად უპირატესი ღირებულებების სისტემისა და მიბაძვითი სტილის გამოხატულებაა. მსგავსი კულტურული კონტექსტი, სადაც სიცოცხლის ფილოსოფია კარნახობს აფილაციურ მორჩილებას და “მე”-ს (Self-ის) მოქნილ, მიმბაძველობით სტილს, იმ პოპულაციებს ახასიათებს, სადაც ცხოვრების დონის შეფასება მჭიდროდ უკავშირდება ინტერპერსონალური ურთიერთობების მაღალ ღირებულებას.

§ 6. პიროვნული თვისებები, როგორც კულტურული მახასიათებლები

იმის მიუხედავად, რომ უკვე განხორციელებული ქცევის საფუძველზე ვერც პროფესიონალები და ვერც არაპროფესიონალები ახერხებენ ადამიანის ქცევის ზუსტ პროგნოზირებას და ამგვარ ვითარებას მრავალი კვლევა ადასტურებს, ადამიანთა უმრავლესობას, როგორც ჩანს, კვლავ ღრმად სჯერა, რომ პიროვნული თვისებების ცოდნა მაინც ვარგისია ახალ სიტუაციაში ქცევის წინასწარმეტყველებისთვის. ამიტომაც, რომ ამ მიზნით ყველაზე ხშირად სწორედ ადამიანის თვისებების აღმწერ ტერმინებს იყენებენ; ამ საქმეში ენაც დიდ როლს ასრულებს, რადგან ქცევასთან მიმართებაში გამოყენებადი ეპითეტები თავისუფლად გამოიყენება ადამიანის მიმართაც. მაგალითად, “მტრულ ქცევას” “მტრულად განწყობილი”

ადამიანი ჩადის; "დამოკიდებული" ქცევა "დამოკიდებულ" ადამიანს ახასიათებს და ა.შ.

რალა მაინცადამაინც პიროვნული თვისებები ხვდება ყურადღეობის ცენტრში? ნისბეტი და როსი ამ შეკითხვას მარტივად და მოკლედ პასუხობენ: რასაც ყურადღებას აქცევ, რამე თვისებასაც იმასვე მიანერ ფიგურა-ფონის პრინციპით.

პიროვნების თვისებების შესწავლა ბოლო პერიოდში ცხადყოფს, რომ ამ მიმართვას შემთხვევითი ხასიათი არა აქვს, მეტიც, მეცნიერები ამტკიცებენ, რომ პიროვნების თვისებათა ფუნქცია ძალზე მნიშვნელოვანია.

"დიდი ხუთეული"

სხვადასხვა კულტურაში ბოლო პერიოდის კვლევები პიროვნულ თვისებებზე დაყრდნობით მიმდინარეობს ხუთფაქტორიანი მოდელის გამოყენებით ანუ "დიდი ხუთეულზე" დაყრდნობით.

1963 წელს ამერიკელმა მეცნიერმა გოლდბერგმა ირგვლივმოყფ ადამიანთაგან მიღებული შეფასებების (ანუ იმ პიროვნულ თვისებათა, რომელთაც ამერიკელები მიმართავდნენ ექსპერიმენტის დროს თავისი თავისა და სხვების აღსაწერად) მონაცემები ფაქტორული ანალიზის მეთოდით დაამუშავა და აღმოაჩინა ხუთი პიროვნული ბაზისური ფაქტორი. მსგავსი ხუთფაქტორიანი შედეგი მუდმივად ვლინდებოდა სხვა გამოკვლევებშიც სრულიად განსხვავებული წყაროებიდან; 1981 წ. თავისი და ბევრი სხვა მკვლევრის მონაცემთა ანალიზის შემდეგ მონაცემთა თანხვედრით გაოცებულმა გოლდბერგმა დაასკვნა, რომ "როგორც ჩანს, ინდივიდუალურ განსხვავებათა სტრუქტურირების ნებისმიერი მოდელი ასე თუ ისე დადის ამ პარამეტრთა რალაც "დიდი ხუთეულის" მსგავსზე". ასე მიიღო მან სახელწოდება "დიდი ხუთეული".

McCrae-მ და Costa-მ (1990, 1994) აღმოაჩინეს, რომ ხუთივე ფაქტორი საკმაოდ სანდო და ვალიდურია და შედარებით სტაბილურად შენარჩუნდება ადამიანის მთელი სიცოცხლის მანძილზე.

ხუთფაქტორული მოდელი სალაპარაკო ენის მონაცემებზე დაყრდნობით შექმნეს. იგი მისაღები აღმოჩნდა პიროვნების სტრუქტურის აღსაწერად. იმავდროულად, ბევრმა კვლევამ უჩვენა, რომ პიროვნების ლექსიკური განზომილებები ძალზე გვანან კითხვითი სკალების მონაცემთა ანალიზით აღმოჩენილ მახასიათებლებს.

რადგან დიდი ხუთეულის მკვლევრები არ შეხებიან ამ თვისებათა ზოგადობისა და მისი გავრცელების სფეროს პრობლემას, მან უნივერსალური პოზიციები მოიპოვა. "დიდი ხუთეული" სასწრაფოდ ითარგმნა შოლანდიურად, გერმანულად, იტალიურად, პოლონურად და სხვა ევროპულ ენებზე, აგრეთვე ჩინურად, ფილიპინურად, იაპონურად.

"დიდი ხუთეული" ეყრდნობა იმ თვისებებს, რომელსაც ადამიანები ყველაზე მნიშვნელოვნად მიიჩნევენ ცხოვრებაში. გოლდბერგი მიიჩნევს, რომ ადამიანების აზრით, რალაც ინდივიდუალური განსხვავებები განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ურთიერთქმედებაში და იგონებენ ტერმინებს ამ თვისებების გამოყენების შესამსუბუქებლად; თვისებათა განსაზღვრე-

ბებში არის ინფორმაცია ისეთ ინდივიდუალურ განსხვავებებზე, რომლებიც მნიშვნელოვანია ჩვენი ან ჩვენი ჯგუფის კეთილდღეობისთვის; ამდენად, ისინი სასარგებლოა პროგნოზირებისა და კონტროლისთვის, რადგან გვეხმარება სხვების საქციელის წინასწარ გათვალისწინებაში და ამიტომ სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი შედეგების კონტროლირებაშიც. ისინი გვეხმარება პასუხი გავცეთ ისეთ შეკითხვებზე, რომელითაც შესაძლებელია მნიშვნელოვან სიტუაციათა ფართო სპექტრში ადამიანის მოსალოდნელი ქცევის წინასწარმეტყველება.

თუ უნივერსალური შეკითხვები არსებობს, მოსალოდნელია, რომ ყველა ენაში პიროვნების თვისებების ერთნაირი საბაზისო პარამეტრებიც უნდა არსებობდეს. ამ ჰიპოთეზას ფუნდამენტური ლექსიკური ჰიპოთეზა ეწოდება.

მკვლევრებს ძალზე მნიშვნელოვანად მიაჩნიათ ამ უნივერსალური სტრუქტურის თეორიული კონტექსტიც, რამდენადაც დასაბუთდება ქცევითი ნიმუშების განსაზღვრულობა ბუნების ზემოქმედებით კულტურის ისტორიის განმავლობაში. თუმცა კი ადამიანის ბუნებაში იმაზე მეტია, რასაც მასში ვგულისხმობთ; საზოგადოება შეიძლება ხასიათდებოდეს ინოვაციურობით და ცვლილებებზე ორიენტაციით, ტრადიციით და კონფორმულობით, მაგრამ ეს ვერაფერს გვეტყვის ინდივიდთა შორის განსხვავებებზე გამოცდილებისადმი ლიაობის თვალსაზრისით — აღნიშნავს R.R.McCrae.

ხუთფაქტორული მოდელი გარკვეული აზრით იმ ფაქტის ასახვაა, რომ ყველა ადამიანური არსება ერთი გვარიდან წარმოიშვა. მაგრამ პიროვნული თავისებურებების მნიშვნელოვანი პლასტი სწორედ კულტურამ წარმოიშვა და მისი გავლენის ქვეშაა დღესაც — კულტურა უკამათოდ მნიშვნელოვანია, როცა საკითხი ეხება თვისობრივი შეგუების განვითარებას, რაც ნიშნავს პიროვნულობას აზროვნებაში, გრძნობებსა და ქცევებში (R.R.McCrae et al... 1998).

ჰოვანი (1996) ამტკიცებს, რომ ადამიანი ვითარდება, როგორც ჯგუფურად მცხოვრები ბიოლოგიური გვარი, სადაც რეპროდუქციული წარმატებისთვის ძალზე მნიშვნელოვანია სტატუსთა იერარქიულობაში შესაბამისობა და სოციალური ალიარება. სოციალური ინტერაქცია ემყარება გაცვლით პროცესებს, სადაც ვალუტა სტატუსი და ალიარებაა. ეს მიზნები ურთიერთმიმართ დინამიურ დაძაბულობაშია; ერთის სოციალური სტატუსი იზრდება მეორის ხარჯზე, რადგან სხვათა მოთხოვნებზე დაქვემდებარება წარმატების შანსს ამცირებს.

ჰოვანის დასკვნით, ადამიანი სხვების ქცევას აკვირდება და მერე იქმნის თეორიას საკუთარი ქცევის ტენდენციებზე. ასე ადგენს თავის რეპუტაციას, რომლის დაცვასაც ყოველგვარად ცდილობს. სხვისი რეპუტაცია აქ რესურსია. ამას გარდა, ადამიანს აქვს საკუთარი პიროვნულობის კონცეფცია; იგი ნაწილობრივ ითვალისწინებს ბიოლოგიური სისტემებისთვის დამახასიათებელ რეალურ ქცევით ტენდენციებს, რომელიც ინდივიდუალური განსხვავებების, მაგალითად, ტემპერამენტის მიხედვით, ცვალებადობს. თუმცა ყველა ცდილობს სოციალური დაჯილდოვების მოპოვებას, ჰოვანის აზრით, ადამიანი ძირითადად ადაპტიურად მოქმედებს და ჯილდოსაც ცვალებადი წარმატებით მოიპოვებს.

სხვათა მიერ ადამიანის შეფასება მეტ-ნაკლებად ჭეშმარიტი დასკვნების გაკეთების შესაძლებლობას იძლევა ქცევის ტენდენციებზე და ადამიანის რეპუტაციაზე.

ევოლუციონისტური წარმოდგენებით (Buss 1996), ინდივიდუალური განსხვავებები არსებობს, რადგან ეს განსხვავებები ბუნებრივი შერჩევის პროცესში მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა.

ევოლუციონისტების მტკიცებით, ბუნებრივი შერჩევა თავს იყრის მექანიზმთა კომპლექსებში, რომელთა ფუნქცია იყო შეგუების პრობლემის გადაჭრა. ბევრი მათგანი სოციალური გარემოს განონსაზოვებაზეა მიმართული — მეგობრის პოვნა, ბავშვების აღზრდა, სტატუსური იერარქიის შეთანხმება. ასეთი მიდგომა ანუ ადაპტაციის პრობლემურობა ადამიანებს შორის განსხვავებებს უფრო მეტ მნიშვნელობას ანიჭებს (მაგალითად, პოტენციურ ლიდერებს შორის განსხვავება), ვიდრე ადამიანური ბუნების უნივერსალურ თვისებებს (მაგალითად, ორი ფეხის ქონა). Buss-ის აზრით, ბუნებრივი შერჩევა გამოვლინდება იმ მექანიზმებში, რომელთა ფუნქციაა სხვებში ინდივიდუალურ განსხვავებათა განვითარება.

შეგუების ორი ძირითადი ტიპი არსებობს: სტრატეგიული წინააღმდეგობა და სტრატეგიული დახმარება. დახმარება გულისხმობს იმ ადაპტიური პრობლემების გადაჭრას, რომელიც ეხება მოკავშირის მოძიებას; სტრატეგიული წინააღმდეგობა გულისხმობს სხვების ინტერესებთან შეჯახებისას წარმოქმნილი კონფლიქტის გადაჭრას. ხუთფაქტორული მოდელი აერთიანებს ამ ორ ტიპს. (Perwin L. Джон О. 2000, 285-326).

მაგალითად, მექანიკელებისთვის დამახასიათებელი თვისებამყოფილი, Self-ის ელასტიური, მიგუებითი სტილი სოციალური ჯგუფის წევრთა ფუნდამენტური მახასიათებელია, განსაკუთრებით, ოჯახის დონეზე. ეს ვითარება ხსნის იმ ფაქტს, რომ "თავის მოქონვა" (მოიქნელობა) — მახასიათებელი, რომელიც აშშ-ში უსიმპათიოდ აღიქმება, მექსიკაში, სადაც დადებითი პიროვნული ურთიერთობები ცხოვრების უმნიშვნელოვანეს მხარეს წარმოადგენს, ამგვარი გადაჭარბება სასურველ ინტერპერსონალურ თვისებად მიიჩნევა (R. Dias-Loving).

ადამიანები პიროვნულ თვისებებზე ინფორმაციას აგრეთვე იყენებენ საკუთარი მდგომარეობების გასაგებადაც. მაგალითად, ძლიერად დომინანტურ ადამიანებს შეუძლიათ პირადი წარმატებების მიღწევა; ძალზე პატიოსანს — ჯგუფური წარმატების მიღწევა (K. McDonald 1998).

უნდა აღინიშნოს, რომ ხუთ ფაქტორული მოდელით პიროვნების კვლევა კულტურაში განსაკუთრებულ აღმავლობას განიცდის. სხვადასხვა კულტურაში ჩატარებული კვლევებით გამოვლენილი მონაცემები ძალზე ხშირად ადასტურებს, რომ სხვადასხვა ენაზე მოლაპარაკე ადამიანები პიროვნების კონსტრუირებას ხუთ ფაქტორული მოდელის შესაბამისად ახდენენ.

ამ სტრუქტურის უნივერსალურობა იმითაც დასტურდება, რომ ყველა კულტურაში მოახერხეს ეკვივალენტთა დიდი რაოდენობის პოვნა და ფაქტორიზება. McCrae-ს და Costa-ს მონაცემებით (1997), ეს მოდელი უცვლელი აღმოჩნდა არა მარტო სხვადასხვა ენაში, არამედ სრულიად განსხვავებული გვარის ენებშიც კი. ასეთი უნივერ-

სალობა კი იმ ვარაუდის საფუძველს იძლევა, რომ პიროვნების სხვა ასპექტებიც შეიძლება ფართოდ განივრცოს კულტურებს შორის.

A. T. Church და W. J. Lonner (1998), რომლებმაც სერიოზულად იმუშავეს ხუთფაქტორიანი მოდელის შემოწმებაზე ფილიპინურ კულტურაში, აღნიშნავენ, რომეს მოდელი წარმოადგენს პიროვნული თავისებურებების ორგანიზაციას რალაც სახით, თავისებურებები კი არის "ინდივიდუალური განსხვავებების საჩვენებლად აზროვნების, გრძნობების, ქცევათა თანმიმდევრობის ტენდენციებში". მაგალითად, ალტრუიზმი უკავშირდება სხვათა დახმარებას, სულგრძელობას, ხელგაშლილობას; თავმდაბლობა განიხილება თავისთავადობის (Self) ნიველირებად ქცევებში და დამოკიდებულებებში; ნდობა ასახავს მოლოდინებს სხვათა ქცევებსა და განზრახვებთან მიმართებაში. ეს თავისებურებები პიროვნების ფსიქოლოგიური ასპექტებია და სიტუაციური თანმიმდევრულობა და დროში სტაბილურობა ახასიათებთ.

პიროვნული თავსებურებები ენაში წარმოდგენილია ზედსართავი სახელებით, თანაც ერთსა და იმავე სახელს სინონიმებიც გააჩნია, ამიტომ, ჩვეულებრივ, ოპერირებენ ფაქტორული სტრუქტურებით, რომლებიც იქმნება მსგავსი კონნოტაციური მნიშვნელობების ერთ სტრუქტურად გაერთიანების შედეგად. მაგალითად, ალტრუისტს თავმდაბლობისა და ნდობის ტენდენციაც გააჩნია; ალტრუიზმი, თავაზიანობა და ნდობა ქმნის ფაქტორს, ე.წ. დამყოლობას. ასე შექმნილი თვისებები მხოლოდ ერთ ფაქტორს უკავშირდება. ალტერნატიული მოდელია ე.წ. მბრუნავი (circuplex), რომელშიც თვისება აღინერება არა ერთ, არამედ ორი ფაქტორის გადაკვეთაზე, ამ ორ ფაქტორთან მიმართებაში — ვთქვათ, "დამყოლობა" "ექსტრავერსიის" პარამეტრითაც აღინერება.

მაგრამ ხუთფაქტორული მოდელის გამოყენებას თან ახლდა წარუმატებლობებიც. პირველ რიგში, ისინი დაკავშირებული იყო თარგმნასთან. ამ წარუმატებლობამ კი კიდევ ერთხელ დაადასტურა, რომ პიროვნული სტრუქტურა კულტურული კონსტრუქციაა; ამიტომ სწორედ კულტურული კონტექსტის ანალიზმა უნდა წარმოაჩინოს ის მექანიზმები, რომლითაც კულტურა პერსონალურ თავისებურებებს აყალიბებს.

ბოლო პერიოდში ჩატარებული კვლევები ავლენს, რომ აზიურ ენებში პიროვნების თვისებების აღმნიშვნელი ტერმინების სემანტიკური სივრცე ჰგავს ინგლისურ ენაში ანალოგიურ სემანტიკურ სივრცეს.

მაგრამ მკვლევრები აღნიშნავენ გარკვეულ შეუსაბამობებსაც. მაინც დგას საკითხი არადასავლურ კულტურულ ჯგუფათვის ამ სემანტიკური სტრუქტურის რელევანტობის თაობაზე, მით უფრო, რომ პიროვნების საზომებში ბევრი რამ კულტურული კვლევისთვის

გამოუსადეგარია — ეს მოდელი შეიქმნა იმ კულტურის მონაცემთა საფუძველზე, რომლის მენტალობაშიც პიროვნება მოიაზრება სხვებისგან გამიჯნულად, ხოლო განსხვავებულ კულტურულ კონტექსტებში ურთიერთმსგავსი ენობრივ-სემანტიკური სტრუქტურების არსებობა ჯერ კიდევ არ ნიშნავს, რომ იგი ხალხის ცხოვრებისეულ გამოცდილებასაც ეკვივალენტურად ასახავს.

მექსიკელი მკვლევრის, **Rolando Dias-Loving**-ის აზრით, პიროვნების თვისებების შესწავლა და გაზომვა მოიცავს ორ ფუნდამენტურ კომპონენტს: ცნობილი მკვლევრების ნაშრომებში გაბნეული პიროვნული მახასიათებლებისა და საზომების კონცეფტუალური ხარისხის, ერთის მხრივ, და ამ თვისებათა სანდო გაზომვას, მეორეს მხრივ, რისთვისაც ხშირად ფსიქომეტრიულ სკალებსა და ინვენტარს იყენებენ; ამის შემდეგ ჩატარებულმა კონკრეტულმა კვლევამ შესაძლოა გამოავლინოს ბაზისური თვისებები; თვისებათა გაზომვა მოითხოვს ამ თვისებათა ინდიკატორების მკაფიო დანაწევრებას და ფორმულირებას, რასაც შემდეგ უნდა მოჰყვეს ფსიქომეტრიული ანალიზი: კორელაციებისა და ქცევათა შესწავლა.

McCrae-სა და **Costa**-ს მიერ გამოვლენილი თვისებები ახალი საზომის გამოვლენას, ცხადია, არ ნიშნავს. ამგვარად, თვით უნივერსალურად მიჩნეულ თვისებათაგანაც ზოგი ბაზისურია და ზოგი — არა.

თვისებებზე მომუშავე მკვლევრები მიიჩნევენ, რომ პიროვნული თვისებების გამოყენება სასარგებლოა კროსკულტურულ კვლევებში, მაგრამ, რა თქმა უნდა, დაცული უნდა იყოს მეთოდთან დაკავშირებული კორექტულობის მოთხოვნები: "კულტურის შესწავლისას **elic** პოზიციის სიმყარისთვის მეთოდის ვალიდურობა ერთნაირად მნიშვნელოვანია როგორც კულტურის "შიგნიდან" საკვლევად, ისე "გარე" დამკვირვებლის პოზიციიდანაც" (**Dias-Loving**); რაც შეეხება თვისებების გამოყენებას, მათი განსაზღვრა უნდა მოხდეს კროსკულტურული პოზიციიდან; ასეთი სახის მონაცემებისა და კულტურისთვის ადეკვატური ინსტრუმენტის ერთობლიობა ვალიდურად სანდოა ეთნიკურ ჯგუფებთან მიმართებაში.

სიფრთხილე ამ მოდელის მიმართ დღემდე იმის დაუსაბუთებლობის შედეგია, რომ თვისებათა ერთი და იგივე ერთობლიობა ერთნაირად გასაგებია ყველა კულტურაში — ჯერჯერობით ვერ დასტურდება, რომ ეს ლექსიკური სტრუქტურა პიროვნების სტრუქტურის იდენტურია.

ხუთი ფაქტორიდან რუსეთში დადასტურდა ოთხი ფაქტორის სიმყარე (**Стефаненко Т. Г. 2000; გვ. 134**).

რეზიუმე

მოდღვრება ღირებულებათა შესახებ სპეციფიკური ღირებულებების მეშვეობით აღწერს იმ გააზრებულ კულტურულ განსხვავებებს, რომელიც ჯგუფებს შორის არსებობს და ინტერპრეტირებულია კულტურულ, ისტორიულ, სოციოეკონომიკურ, პოლიტიკურ თუ რელიგიურ განსხვავებათა აღმწერი ტერმინების გამოყენებით.

ინდივიდუალიზმი-კოლექტივიზმი ჯგუფურ დონეზე განიხილება, როგორც ღირებულებები, მაგრამ ისინი მოიაზრება გარკვეულ "მეტაღირებულებებად", რომლებიც თავის თავში აერთიანებენ ქცევის სტერეოტიპებისა და რწმენების ფართო კლასტერს: მოტივაციებს, პოზიციებს, მორალურ და იდეოლოგიურ ღირებულებებს.

კულტურაში ღირებულებების კვლევის პრობლემა დაკავშირებულია იმასთან, რომ აბსტრაქტული ღირებულებების სისტემა შეიძლება კულტურის მატარებელს გაცნობიერებული არც ჰქონდეს, გარდა ამისა, დასადგენია, საკვლევ ღირებულებას ერთი და იგივე მნიშვნელობა აქვს თუ არა სხვადასხვა კულტურასა და ენაში.

ღირებულებათა კროსკულტურული შეხსნავლა მიმდინარეობს ანალიზის ორ დონეზე: ინდივიდუალურზე და კულტურულზე; ღირებულებების ანალიზზე დაყრდნობით აიხსნება განსხვავებები კულტურულ ფენომენებსა და კულტურებს შორის, აგრეთვე ვლინდება კულტურაში არსებული განსხვავებებები. ღირებულებათა შეხსნავლა მნიშვნელოვანია აგრეთვე იმ თვალსაზრისითაც, რომ მათი ურთიერთმიმართება ასახავს კონფლიქტი-უკონფლიქტობის სოციალურ დინამიკას, რომელიც ვლინდება ყოველდღიურად ღირებულებათა მიდევნების სუბიექტურ გამოცდილებაში.

ღირებულებებს სწავლობენ გამოკითხვის მეთოდების, აგრეთვე ექსპერიმენტის გამოყენებით.

კროსკულტურულ კვლევებში მიმართავენ პიროვნების შესწავლასაც; პიროვნების მარეგულირებელ მოდელთა ისტორიული და კულტურული კონტექსტების შესწავლის მონაცემებზე დაყრდნობით მეცნიერები აღნიშნავენ დასავლური მოდელების შეზღუდულობას არადასავლური კულტურულ-პიროვნული ტიპის შესწავლისთვის. ამ ამოცანის გადასაწყვეტად თეორიული და პრაქტიკული თვალსაზრისითაც უფრო სასურველად მიიჩნევა რეგულირების ადგილობრივი კონცეფციების გამოყენება. ამას გარდა, პიროვნების კვლევა კულტურის შესასწავლად საჭიროდ მიიჩნევა ზოგადი მეცნიერული თვალსაზრისითაც: სხვადასხვა კულტურიდან მონაცემები პიროვნების შესახებ ქმნის ალტერნატიული კონცეფციების წარმოქმნის შესაძლებლობას, ამცირებს არაადგილობრივი კონცეფციების ზეგავლენას და კვლევებში გაზომვის დამახინჯების შესაძლებლობებს. პიროვნების კვლევა კულტურაში, ამასთანავე,

შესაძლებელს ხდის განსხვავებების აღმოჩენას etic-ურ და emic-ურ სტრატეგიებს შორისაც.

ადამიანებს შორის განსხვავებაზე კულტურის მიხედვით მსჯელობენ კაუზალური ატრიბუციის სამი მახასიათებლით (შინაგანი-გარეგანი, სპეციფიკური-გლობალური, სტაბილური-არასტაბილური), ინტერნალობა-ექსტერნალობით (ანუ ადამიანის წარმოდგენით იმის თაობაზე, აკონტროლებს თუ ვერა თავისი ცხოვრების მოვლენებს), მილნევის ორიენტაციით (ანუ როგორ ხსნის ადამიანი გამარჯვებასა და მარცხს), აგრეთვე ახსნის სტილით. კულტურების კვლევისას მკვლევრები განსაკუთრებით აღნიშნავენ მილნევის მოტივაციის კონცეპტუალიზაციისა და საზომების კლასიკური (ევროამერიკული) მოდელების კულტურულ მიკერძოებას, ამიტომ მიიჩნევა, რომ მილნევის მოტივაციის შესწავლისას განსაკუთრებით გასათვალისწინებელია კულტურული კონტექსტი და ამ მოტივაციის კულტურული მნიშვნელობა.

ბოლო პერიოდში კულტურის შესწავლაში აქტიურად მიმართავენ პიროვნების თვისებების ხუთფაქტორიან მოდელებს ("დიდი ხუთეულს"), რომელიც გულისხმობს ხუთ განზოგადებულ პარამეტრს: ნევროტიზმს, ექსტრავერსიას, გამოცდილებისადმი ლიაობას, კეთილგანწყობასა და შეგნებულობას. მონაცემების მიხედვით, სხვადასხვა ენაზე მოლაპარაკე ადამიანები პიროვნების კონსტრუირებას ხუთფაქტორული მოდელის შესაბამისად ახდენენ; ხაზი გაესმის იმ ფაქტს, რომ პიროვნული სტრუქტურა კულტურული კონსტრუქციაა და ის მექანიზმები, რომლითაც კულტურა პერსონალურ თავისებურებებს აყალიბებს, სწორედ კულტურული კონტექსტის ანალიზით უნდა წარმოჩინდეს.

თვისებებზე მომუშავე მკვლევრები მიიჩნევენ, რომ პიროვნული თვისებების გამოყენება სასარგებლოა კროსკულტურულ კვლევებში, მხოლოდ მეთოდთან დაკავშირებული კორექტულობის მოთხოვნების დაცვით: კულტურის შესწავლისას etic პოზიციის სიმყარისთვის მეთოდის ვალიდურობა ერთნაირად მნიშვნელოვნად მიიჩნევა როგორც კულტურის "შიგნიდან" საკვლევადა, ისე "გარე" დამკვირვებლის პოზიციიდანაც.

დავალებები:

1. ჩამოაყალიბეთ ღირებულებათა მთავარი ნიშნები. რა არსებითი პრობლემები დგება ღირებულებათა კროსკულტურული კვლევისას?

2. ჩამოაყალიბეთ და აღწერეთ ის მახასიათებლები, რომელიც გამოიყენება კულტურაში პიროვნების შესასწავლად და კულტურული განსხვავებების აღსაწერად.

3. დაასახელეთ ის ძირითადი პრობლემები, რომელიც დადგება კულტურის კვლევისას.

გასაცნობი ლიტერატურა

1. Smith p.b. and Schwartz Sh. H. Values. Handbook of Cross-Cultural Psychology, ed. by Berry J.W., Segall M.H., Kagitcibasi G., Vol. 3, 1996, pp. 77 -119
2. R.R.McCrae,P.T.Costa JR. Gr.H. del Pilar, J-P. Rolland, W. D. Parker. Cross-Cultural Assessment of the five-factor model. The Revised NEO Personality Inventory. Journal of cross-cultural psychology. Vol. 29, No.1, January 1998 171-188
3. Church, W. J. Lonner. The Cross-Cultural perspective in the study of Personality. Rationale and Current Research. Journal of cross-cultural psychology. Vol. 29 No.1, January 1998 32-62
4. K,McDonald. Evolution, Culture, and the five-factor model. Journal of cross-cultural psychology. Vol.29, No.1, January 1998 119-149
5. Stephanie D. Grimm; A. Timothy Church; Marcia S. Katigbak; Jose A.S.Reyes. Self-Drscribed Traids, Values, and Moods Associated with Individualism and Collectivizm. Journal of cross-cultural psychology. Vol.30, No.4, July 1999 466-500
6. Первин Л. Джон О. Психология личности. Теория и исследования, «Аспект-Пресс», М, 2000

ძირითადი ცნებები

კორელაციური კვლევა — მიდგომა კვლევაში, როცა იზომება უკვე არსებული მონაცემები და დგინდება კავშირი მათ შორის

ექსპერიმენტული კვლევა — კვლევის სტრატეგია, როცა ექსპერიმენტატორი ცვლადებით მანიპულირებს და აინტერესებს ზოგადი კანონები; მიზანია მიზეზ-შედეგობრივი კავშირის დადგენა ცვლადებს შორის

კონგრუენტული — როჯერსის მიერ შემოტანილი ცნება, რომელიც აღწერს კონფლიქტის არარსებობას საკუთარი თავის აღქმასა და რეალურ სუბიექტურ გამოცდილებას შორის

ხუთფაქტორიანი მოდელი — მკვლევართა შეთანხმება, რომ არსებობს ხუთი საბაზისო პარამეტრი (ფაქტორები) ადამიანის ყველა თვისების აღსაწერად

“დიდი ხუთეული” — ხუთი განზოგადებული პარამეტრი, რომელიც ქმნის ხუთფაქტორიან მოდელს (ექსტრავერსია, ნევროტიზმი, გამოცდილებისადმი ღიაობა, კეთილგანწყობა და გაცნობიერებულობა)

კონტროლის ლოკუსი — როტერის მიერ შემოტანილი ცნება, რომელიც აღწერს დაჯილდოება-დასჯის შესახებ ადამიანის გენერალურიზებულ მოლოდინს ან რწმენას იმის თაობაზე, როგორ აღიქვამს ინდივიდი ცხოვრებისეულ მოვლენებს — თავისი ძალისხმევის შედეგად თუ გარედან კონტროლირებულად

კაუზალური ატრიბუცია — მიზეზის მიწერა; დასწავლილი უსუსურობის თანამედროვე თეორიაში ატრიბუცია ფასდება სამი პარამეტრით: ინტერნალური (პერსონალიზებული) — ექსტერნალური (უნივერსალური); სპეციფიკური — გლობალური და სტაბილური — არასტაბილური

ინტერნალობა-ექსტერნალობა — ანუ შინაგანი — გარეგანი კონტროლის ლოკუსები — პიროვნული სკალა იმის გასაზომად, რომ ადამიანი აკონტროლებს მისი ცხოვრების მოვლენებს (ინტერნალური ლოკუს-კონტროლი), საპირისპიროდ რწმენისა, რომ ცხოვრებისეული მოვლენები გარე, ექსტერნალური ფაქტორების (შემთხვევითობა, გამართლება) შედეგია

თავი 4.

“ინდივიდუალიზმი/კოლექტივიზმი” — თანამედროვე კონცეფციები

§ 1. კულტურის განზომილებები

მრავალი ცდა არსებობს ამა თუ იმ კულტურის ისეთი სპეციფიკური თავისებურებების პოვნისა, რომელიც ყველა მის ელემენტს მსჭვალავს და ვლინდება კულტურის წარმომადგენელთა ქცევაში. ეძიებენ ერთ ან რამდენიმე ლერძულ თავისებურებებს ანუ კულტურის მახასიათებლებს — განზომილებებს.

თანამედროვე მკვლევრები ხშირად მიმართავენ უკვე ჩატარებული კვლევების ე.წ. მეტაანალიზს, რომლის მეშვეობითაც ამა თუ იმ საკითხთან დაკავშირებით ან რომელიმე სფეროში ძირითად ტენდენციებს ავლენენ.

ერთ-ერთი ასეთი კვლევის შედეგად მკვლევრებმა გამოყვეს კულტურის რამდენიმე განზომილება, რომელიც სხვადასხვა ავტორთა მიერ არის შეთავაზებული.

აღმოჩნდა, რომ თანამედროვე ეტაპზე ძირითადად კულტურის განზომილებებად მიიჩნევა მახასიათებლები:

1. ინდივიდუალიზმი—კოლექტივიზმი ანუ ორიენტაცია ინდივიდუალურ ან ჯგუფურ მიზნებზე;

2. ტოლერანტობის ხარისხი კულტურაში მიღებული ნორმებიდან გადახრის მიმართ (“ალეირის მოჭერის” ან “ლაგამის ამოდების” ხარისხი ნორმებსა და ინდივიდს შორის);

3. განუსაზღვრელობის თავიდან არიდება და შესაბამისად, ფორმალური წესების მოთხოვნილება;

4. მასკულინობა—ფემინურობა ანუ კულტურაში იმ თვისებათა შეფასება, რომელიც ქალებისა და მამაკაცებისთვის სტერეოტიპულად განიხილება, აგრეთვე ტრადიციული გენდერული როლების ნახალისების ხარისხი;

5. ადამიანის ბუნების შეფასება, როგორც “კარგის”, “ცუდის” ან “შერეულის”;

6. კულტურის სირთულე, მისი დიფერენცირების ხარისხი;

7. ემოციური კონტროლი, ექსპრესიულობის დასაშვები ხარისხი;

8. დისტანცია კონტაქტების დროს ანუ ურთიერთობის დროს დასაშვები სიახლოვის ხარისხი.

უნდა აღინიშნოს, რომ ძალიან ბევრი ამ მახასიათებელთაგან სწორედ კოლექტივიზმი/ინდივიდუალიზმის პარადიგმის ფარგლებში იქნა აღმოჩენილი და შესწავლილი.

§ 2. Gert Hofstede-ს მოდელი: ინდივიდუალიზმი — კოლექტივიზმი — კულტურული განზომილება

მოლანდიელი მეცნიერის G. Hofstede -ს გამოკვლევაში, რომელიც მან 1980 წელს ჩაატარა ღირებულებით ორიენტაციებზე, დაიწყო ახალი ერა კულტურათა ემპირიულ შესწავლაში. ეს გამოკვლევა დღემდე რჩება ყველაზე ფართო მოცულობის კვლევად ქვეყანათა და გამოკითხულ რესპონდენტთა რაოდენობის მიხედვით.

G. Hofstede -მ მსოფლიოს 40 ქვეყანაში ანკეტირების მეთოდით გამოკითხა კორპორაცია ABM-ის 116000 თანამშრომელი და იკვლევდა მორალურ კლიმატს ამ ფირმაში. პირობითად მის მიერ “ჰერმესად” ნოდებული გამოკვლევა ორჯერ ჩატარდა — 1967 და 1973 წელს. მიღებული მონაცემები დამუშავდა ფაქტორული ანალიზის მეთოდით. მისი ყველაზე მნიშვნელოვანი წიგნი — “კულტურის შედეგები” გამოქვეყნდა 1980 წელს. Hofstede-ს აზრით, ერთი რეგიონის ხალხს დაახლოებით ორმოცდაოთხი ტიპის მენტალური პროგრამა აქვს, რომლებსაც იზიარებს თავისი რეგიონის ხალხთან; კოლექტივიზმი, მისი აზრით, საზოგადოდ გაზიარებულ მახასიათებელთა ინტერაქციული აგრეგატია და განსაზღვრავს გარემოს შესახებ ჯგუფურ პასუხებს. მან სწორედ ამას უწოდა კულტურა.

ამ გამოკვლევაში G. Hofstede -მა შეისწავლა თითხმეტი ძირითადი საკითხი, რომლებიც შემდგომში განაერცო ორმოცდაცამეტ ეროვნულ კულტურაზე და სამ რეგიონზე (G. Hofstede, 1980; 1983). ანალიზის ერთეულად მან აიღო ის სახელმწიფოები, სადაც გამოკითხვა ჩატარდა, ხოლო სახელმწიფოები რანჟირებულ იქნა რესპონდენტთა მიერ. რანჟირების პრინციპი იყო მოქალაქეთა მიდრეკილება ინდივიდუალიზმისკენ.

სწორედ ამ კვლევაში ჩამოაყალიბა G. Hofstede -მ პირველად ინდივიდუალიზმისა და კოლექტივიზმის ცნებები, რომელიც შემდგომში სხვა მკვლევრებმა განავრცეს და უფრო დააზუსტეს.

G. Hofstede -ს მიხედვით, “ინდივიდუალიზმი მხარს უჭერს ისეთ საზოგადოებას, სადაც ინდივიდებს შორის კავშირი არამყარია; თითოეულისგან მხოლოდ საკუთარი თავისა და თავისივე ოჯახის პატრონობას ელიან”, მისთვის დამახასიათებელია “ინდივიდთა ემოციური დამოუკიდებლობა ჯგუფისგან, ორგანიზაციისგან ან სხვა კოლექტივებისგან” (ციტირებულია Triandis H.C 1994 Hui C. H. Triandis H.C 1986 -ის მიხედვით), ხოლო “კოლექტივიზმი მხარს უჭერს ისეთ საზოგადოებას, სადაც ადამიანი დაბადებიდანვე და მთელი ცხოვრების განმავლობაში ძლიერად დამაკავშირებელ შიდა ჯგუფებში არიან გაერთიანებული; ეს ჯგუფები მთელი სიცოცხლის მანძილზე იცავს მათ უკამათო ლოიალურობის სანაცვლოდ”.

G. Hofstede — მ ხალხთა ღირებულებების ემპირიულ შესწავლაზე დაყრდნობით კულტურის კონცეფცია ჩამოაყალიბა, თუმცა ისიც აღნიშნა, რომ ინდივიდუალიზმი-კოლექტივიზმის მისეული განსაზღვრებები გარკვეული აზრით, მისივე საკუთარი ღირებულებების სისტემის ასახვაა და მისი "დასავლური პროგრამირებულობიდან" გამოდის.

აღნიშნულმა კვლევამ გამოავლინა, რომ ანალიზისას საქმე გვაქვს ორ დონესთან: ინდივიდის დონესთან და კულტურის დონესთან.

ღირებულებათა მათემატიკურმა ანალიზმა გამოავლინა ოთხი ძირითადი ფაქტორი, რომლებიც კულტურას აღწერს, როგორც შედარებით დამოუკიდებელი მახასიათებლები (მათ ჩვეულებრივ ორთოგონალურ ანუ დამოუკიდებელ ფაქტორებს უწოდებენ); ეს მახასიათებლები, G. Hofstede -ის აზრით, შეიძლება განხილულ იქნეს კულტურის მახასიათებელ განზომილებად ანუ ისეთ რაიმედ, რაც ყველა მოვლენას მსჭვალავს კულტურაში და კულტურის ნებისმიერ მოვლენაშია ასახული. ისინი თავს ავლენს სოციალური ცხოვრების ყველა სფეროში — ოჯახურ ურთიერთობებში, სახელმწიფო და პოლიტიკური ორგანიზაციის სტრუქტურებში, განათლების სისტემაში და ა.შ.

ამგვარად, გამოყოფილი ოთხი განზომილება ინტერპრეტირებული იქნა, როგორც:

1. კოლექტივიზმი-ინდივიდუალიზმი — ასახავს ინდივიდსა და ჯგუფს შორის ურთიერთმიმართებას; ინდივიდუალისტური ორიენტაცია გულისხმობს იმ რწმენას, რომ თითოეულ ადამიანს თავისთავადი ღირებულება აქვს, უნდა იღვანოს პირადი პოტენციალის განვითარების რეალიზაციისთვის, სოციალური წნეხის მიუხედავად, ცდილობდეს თავისი დამოუკიდებელი მოსაზრებების კულტივირებას; კოლექტივისტური ორიენტაცია — პირიქით, ასახავს კოლექტიურის პრიორიტეტს ინდივიდუალურთან შედარებით;

2. ძალაუფლებრივი დისტანცია — ასახავს საზოგადოების ე.წ. "დაბალი ფენების" მიმართებას სოციალური უთანასწორობისადმი; იმ კულტურებში, სადაც ეს დისტანცია მოკლეა, რეალურად მოქმედებს იურიდიული კანონები და წესები — აქ ადამიანები ხელისუფლებას მისი კომპეტენტურობის მიხედვით ემორჩილებიან და არა მისი თავისთავადი ღირებულების გამო;

3. გაურკვეველობისგან გაქცევა (თავის არიდება) — ესაა ადამიანთა ემოციური დამოკიდებულება იმ სიტუაციებისადმი, რომელთაც ძნელად პროგნოზირებადად მიიჩნევენ. კულტურების ერთმანეთისგან გარჩევა შეიძლება იმის მიხედვით, როგორ რეაგირებენ მისი წარმომადგენლები განუსაზღვრელობაზე; ცდილობენ გაექცნენ ამ განუსაზღვრელობას თუ ითმენენ მას. იმ კულტურებში,

კულტურებში, სადაც განუსაზღვრელობის მოთმენის ხარისხი დაბალია (განუსაზღვრელობას ვერ იტანენ, არ უყვართ), ადამიანი ახალ სიტუაციაში, ახალ გარემოში უფრო მეტ შფოთს გრძნობს. ჩვეულებრივ, ასეთ კულტურებში დიდი მნიშვნელობა ენიჭება დადგენილ ნორმებს, წესებს და რიტუალებს;

4. მასკულინობა-ფემინურობა — გულისხმობს სქესთა სოციალური დიფერენცირებულობის ხარისხს. კულტურის წარმომადგენლებს ისინი ეძლევა ნაგულისხმევი ნორმატიული ორიენტირების სახით და თავს ავლესამინს სხვადასხვაგვარი ძალით.

უნდა აღინიშნოს, რომ G. Hofstede -ის შრომაში მასკულინობა-ფემინურობა უბრალოდ სტანდარტული ფსიქოსოციოლოგიური აზრის მატარებელი ცნებები არაა, ისინი ამ თეორიაში ანთროპოლოგიურ კატეგორიებად გვევლინება. ჩვენ მასზე უფრო დაწვრილებით შევიჩრდებით. აქ კი აღვნიშნავთ, რომ ყველა ჩამოთვლილი მახასიათებელი აფიქსირებს განსხვავებას არა ინდივიდებს, არამედ კულტურებს შორის, ამიტომაც G. Hofstede -ის მიდგომას მიიჩნევენ კულტურა-დონის ანალიზად.

ინტერპრეტირებული პარამეტრების მიხედვით G. Hofstede -მა შესძლო მოეცა კულტურათა მონათესავე ჯგუფები. ასე, მაგალითად:

ძალაუფლებრივი დისტანციის მახასიათებლის მიხედვით აღმოჩნდა, რომ ეს დისტანცია “გრძელია” მაღაიზიაში, პანამაში, არაბულ ქვეყნებში, ვენესუელაში, ინდოეთში, საბერძნეთში, საფრანგეთში, ხოლო “მოკლეა” — ავსტრიაში, იზრაელში, დანიაში, შვეციაში, აშშ-ში და სხვა; განუსაზღვრელობისადმი მომთმენობა მაღალია სინგაპურში, დანიაში, ჰონგ—კონგში, შვეციაში, დიდ ბრიტანეთში და სხვ, ხოლო დაბალი ხარისხია საბერძნეთში, პორტუგალიაში, ესპანეთში, საფრანგეთში, თურქეთში.

რაც შეეხება მასკულინობა-ფემინურობას, კულტურის ამ მახასიათებელს მოგვიანებით G. Hofstede-მა სპეციალური გამოკვლევა მიუძღვნა და სწორედ ამ კვლევის შედეგებს გაგაცნობთ (G Hofstede 1998, pp.16-17, 175):

მასკულინური საზოგადოებები ფემინურისგან განსხვავდება ბევრი სოციალურ-ფსიქოლოგიური მახასიათებლით და ეს განსხვავება გამოდის გენდერული სტრატეგიკაციისა და სქესებს შორის ურთიერთობების ფარგლებიდან.

მასკულინური კულტურების პირველადი ღირებულებითი ორიენტაციები განსხვავდება პირადი მიღწევების მაღალი შეფასებით; მაღალი სოციალური სტატუსი მიიჩნევა პირადი წარმატების დადასტურებად; ფასობს ყველაფერი დიდი და მასშტაბური; ბავშვებს ასწავლიან ძლიერებით აღფრთოვანებას; ხელმოცარულებს გაურბიან; წარმატების დემონსტრაცია კარგ ტონად მიიჩნევა; აზროვნება რა-

ციონალურობისკენ ისწრაფვის, ოჯახში როლები დიფერენციაცია ძლიერია, ადამიანი ბევრს აკეთებს თვითპატივისცემის გასაძლიერებლად.

ფემინური კულტურების პირველადი ღირებულებითი ორიენტაციები, პირიქით, წინ წამოსწევს კონსენსუსის აუცილებლობას, ღირებულება სხვაზე ზრუნვა; უფროხილდებიან სხვათა გრძნობებს; გამოკვეთილი ორიენტაციაა სხვათა მომსახურება; ლამაზად მიიჩნევა პატარა; სიმპათიაა ჩაგრულთა მიმართ; ღირებულები და დაფასებულები თავმდაბლობა; აზროვნება ინტუიტიურისკენ იხრება; ბევრს ნიშნავს რაიმე ერთობისადმი, ჯგუფისადმი კუთვნილება.

ეს ბაზისური განსხვავებები საზოგადოებრივი და პირადი ცხოვრების სხვადასხვა სფეროშიც აისახება. თუმცა კი მასკულიზობა-ფემინურობის დონე კულტურაში ისტორიულად მეტ-ნაკლებად მყარია, მაინც შეიძლება შეიცვალოს კონკრეტული სოციალურ-პოლიტიკური გარემოებების მიხედვით. მაგალითად, ომები, პოლიტიკური კრიზისები, ეროვნულ გრძნობათა აღმასვლა მებრძოლი გმირების მოთხოვნილებას ქმნის, რაც, ცხადია, მასკულიზობის ღირებულებას ზრდის.

Hofstede-ი ხაზგასმით აღნიშნავდა, რომ ერთი და იგივე ქვეყანა სრულიად განსხვავებულად შეიძლება აღინეროს ამ პარამეტრებით ცალ-ცალკე. მაგალითად, ერთი პარამეტრის მიხედვით მას შეიძლება მაღალი მონაცემი ჰქონდეს, ხოლო მეორის მიხედვით — ნაკლები; ამასთან, მონაცემები მასკულიზობა-ფემინურობის მიხედვით, სრულიადაც არაა სავალდებულო, შესაბამისობაში იყოს ქვეყნების სოციალურ-ეკონომიურ განვითარებასთან ან სიმდიდრესთან, ანუ მდიდარი და პოლიტიკურად ძლიერი ქვეყანა მასკულიზურს არ ნიშნავს, ხოლო ფემინურობა მაინცადამაინც რაიმე აზრით უძლეურების კორელატი არაა. მაგალითად, “მასკულიზური” აღმოჩნდა იაპონია, ავსტრია, იტალია, გერმანია, აშშ, დიდი ბრიტანეთი, მექსიკა, ვენესუელა და ა.შ.; “ფემინური” აღმოჩნდა სკანდინავიის ქვეყნები: შვეცია, ნორვეგია, დანია, ფინეთი, ნიდერლანდები, საფრანგეთი, პორტუგალია და ა.შ.

კიდევ ერთხელ აღვნიშნავ, რომ Hofstede-ის თვალსაზრისით, მის მიერ ინტერპრეტირებული ფაქტორები ორთოგონალური ანუ ურთიერთდამოუკიდებელი ფაქტორებია. სწორედ ამის გათვალისწინებით აღნიშნავდა ავტორი, რომ ამ ოთხეულიდან რომელიმე ერთის მიხედვით მაღალი მონაცემი არ ნიშნავს ასეთივე მაღალ მონაცემს რომელიმე სხვა მახასიათებლის მიხედვით. ამიტომ, როცა სპეციალურ ლიტერატურაში მასკულიზობას ზოგჯერ ინდივიდუალიზმთან აიგივებენ, ხოლო ფემინურობას — კოლექტივიზმთან, კონცეფციის ავტორი ყოველთვის აღნიშნავდა ამგვარი გაგების უმართებულობას და ხაზს უსვამდა იმ ფაქტს, რომ მათე-

მატიკური დახასიათებით ეს ორი პარამეტრი ურთიერთდამოუკიდებელია, და ამიტომ, კოლექტიური საზოგადოება შეიძლება იყოს მასკულიური და პირიქით. მისი პოზიციით, ყოველი საზოგადოება თითოეული მახასიათებლის მისეული თვისობრიობით ხასიათდება და ამდენად, უნიკალურია.

Hofstede — ის მიერ გამოყოფილი კულტურული განზომილებები დან განსაკუთრებული პოპულარობა მოიპოვა პირველმა — კოლექტივიზმმა — ინდივიდუალიზმმა, თუმცა კი თვით ავტორი თავის კვლევაში ორგანიზაციის შესწავლის პრობლემატიკიდან, კერძოდ, სამუშაოსა და მის გარშემო არსებული (პირადი და ოჯახური ცხოვრება, სამსახურში თვითრეალიზაციის შესაძლებლობები, სამუშაოს ფიზიკური პირობები და სხვ) პრობლემატიკიდან ამოდროდა, ამიტომაც იგი აღნიშნავდა, რომ მისი კვლევის მონაცემებს ბევრ საკითხთან დაკავშირებით აზრი აქვს ორგანიზაციის შესწავლის კონტექსტში და არა უშუალოდ კოლექტივიზმი/ინდივიდუალიზმის, როგორც კულტურის ზოგადი მახასიათებლის, თვალსაზრისით. ამის მიუხედავად, ანალიტიკოსები იმასაც აღნიშნავენ, რომ მის მიერ შემოთავაზებული ორგანიზაციასთან დაკავშირებული ორი განზომილება — “ინდივიდუალური თავისუფლება” და “ორგანიზაციაზე მიჯაჭვულობა” კოლექტივიზმი/ინდივიდუალიზმის კონცეფციის პოზიციიდანაც გამოსადეგია.

Hofstede-ის გამოკვლევის ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი შედეგი იყო კულტურა — დონის ანალიზით კავშირის გამოვლენა საზოგადოების ინდივიდუალისტურ ორიენტაციასა (“ინდივიდუალიზმსა”) და ეკონომიკური განვითარების დონეს შორის. იმის მიუხედავად, რომ ამ ორ ცვლადს შორის მიზეზობრივი კავშირის ვერსიას საფუძვლიანად არყევს კოლექტივისტური ქვეყნების დინამიკური ეკონომიკური ზრდა, “კოლექტივიზმი/ინდივიდუალიზმის” კონცეფციის ანალიტიკოსები ეკონომიკის სფეროში ინდივიდუალიზმის ტენდენციის აღიარებას მაინც მნიშვნელოვნად მიიჩნევენ.

§ 3. Triandis-ის კონცეფცია — სუბიექტური კულტურა და კულტურული სინდრომი.

ბევრი მეცნიერი ეთანხმება მოსაზრებას, რომ კულტურა არსებობს ინდივიდის შიგნითაც და გარეთაც. კულტურის ეს ორი ასპექტი — გარე და შიდა — უმჭიდროესს ურთიერთკავშირშია.

ინდივიდის გარეთ არსებულ კულტურაში მოიაზრებენ ადამიანის მიერ შექმნილ გარემოს — რელიგიურ და პოლიტიკურ ინსტიტუტებს, განათლების სისტემას, ესთეტიკურ პროდუქტებს (ხელოვნება, დრამა, ლიტერატურა). მიიჩნევა, რომ გარე კულტურის შესწავლა მომავლის საქმეა.

ინდივიდის შიგნით კულტურა მოცემულია რწმენის, ღირებულებების, ინტერაქციული მოდელების და სხვა ელემენტების სახით.

ჯგუფი, ჯგუფური კუთვნილება, ნორმები, როლები და სხვა ელემენტები ძალზე მნიშვნელოვანია საზოგადოებაში და საკმაოდ რთულ საზოგადოებრივ სტრუქტურასა და მიმართებებს ქმნის.

მაგალითად, "როლის" ცნება. ი. კონი აღნიშნავს, რომ თანამედროვე საზოგადოებათმცოდნეობაში ფართოდ გამოყენებული ეს ცნება ძალზე მრავალმნიშვნელოვანია.

სოციალური ფსიქოლოგია ამ ცნებას გამოიყენებს ქცევის განმეორებადი, სტანდარტიზებული ფორმებისა და ნუსების აღსაწერად. სოციალური როლის სპეციფიკა მნიშვნელოვნადაა განსაზღვრული იმ რეალობით, რომ ორი ან მეტი ადამიანის კონკრეტული ურთიერთქმედება ყოველთვის გარკვეულ სოციალურ გარემოში გახდება. შრომის განაწილების ისტორიულად ჩამოყალიბებული ფორმები, საზოგადოების კლასებად დანაწილება, სოციალური ინსტიტუტები და ქცევის ნორმები მოცემულია როგორც გარე, ობიექტური რეალობა; ადამიანი, როგორი დამოკიდებულებაც არ უნდა ჰქონდეს ამ ვითარების მიმართ, ობიექტურ რეალობას ანგარიშს უწევს და თავის ქცევას შეუთანადებს.

ი. კონი აღნიშნავს, რომ პოლიტიკური ეკონომია, სოციოლოგია და სხვა საზოგადოებრივი მეცნიერებები პრინციპულად აბსტრაქტიზირდებიან ადამიანის ინდივიდუალობიდან. ამიტომ სოციოლოგიაში როლის ცნება უსახურ სოციალურ ფუნქციას ან ნორმას აღწერს, რომლის შესრულებაც აუცილებელია მოცემული კონკრეტული პოზიციის მქონე ინდივიდისთვის

მაგრამ საზოგადოებას, სოციალურ ინსტიტუტებს ფილტრთა მთელი სისტემა აქვთ ამა თუ იმ საქმისთვის ხასიათის შესარჩევად. ქცევა კი არის სტანდარტიზებული, მაგრამ ამ სტანდარტიზაციის ბუნებაა განსხვავებული სხვადასხვა ტიპის კულტურაში. ამიტომ ადამიანის ქცევაში ყოველთვისაა რაღაც "წინასწარ მოცემული", სტანდარტიზებული საზოგადოების ისტორიითა და წინა გამოცდილებით; შესაბამისად, კულტურაც ქმნის "წინასწარ მოცემულ", "საზოგადოებითა და წინა გამოცდილებით სტანდარტიზებულ" როლებს (Кох И.С. 1999; 192-193).

ჯგუფი მზა როლებით არის კუთვნილებითი ჯგუფი; როლის შესრულების წესს განსაზღვრავს რეფერენტული ჯგუფი; კუთვნილებითი ჯგუფი და რეფერენტული ჯგუფი აფიქსირებს ღირებულებებსა და ნორმებს, შესაბამისად, ისინი როლთა თანმიმდევრობის ფუნქციაა; ტრადიციულ საზოგადოებაში როლთა მცირე რაოდენობაა, ინდუსტრიულში — მეტი. როლთა რაოდენობრივობასთანაა დაკავშირებული როლთა მრავალგვარი და მრავალ-

რიცხოვანი ურთიერთგადაკვეთა და ურთიერთმიმართებები. სწორედამ სირთულის გამო სოციოლოგებისა და ეთნოლოგების მიერ როლური მიმართებები სხვადასხვაგვარად აღიქმება და აღინერება (Мендра А. 2000 გვ. 95).

სოციალურ როლთან მჭიდროდაა გადაჯაჭვული ნორმის ფუნქციონირება საზოგადოებაში. მას სამი ინდიკატორი აქვს: საზრისი, მოქმედება და სოციალური ქცევა. თუ საზოგადოებრივი აზრი დომინირებული გახდება, იგი ნორმის ძალას შეიძენს — “რეალობისგან მოწყვეტა ნორმათა სოციალურ ეფექტურობას ძირს უთხრის” (Мендра А. 2000; გვ. 117).

სოციალური როლის ნორმატულ სტრუქტურაში მოაზრებული მოთხოვნების ხასიათის მიხედვით გამოიყოფა აუცილებელი, სასურველი და შესაძლებელი ქცევების ნორმები ანუ მოლოდინები: “საჭირო”, “სასურველი” და “შესაძლებელი”. მათი რეალიზაციისთვის ნეგატიურ სანქციებსაც მიმართავენ და პოზიტიურსაც.

სოციალური როლები იმ მოთხოვნათა (ნორმათა) ერთიანობაა, რომელსაც საზოგადოება უყენებს გარკვეული სოციალური პოზიციის მქონე ინდივიდებს.

ნორმათა ინსტიტუციონალიზაცია და რიტუალიზაცია ინტერიორიზაციის გზით და სანქციათა რთული სისტემის წყალობით გახდება. ნორმის პატივსაცემად და სანქციების გამოსაყენებლად ყველა ჯგუფს სხვადასხვაგვარი მექანიზმი აქვს. დაჯილდოვებისას ამა თუ იმ ნორმის გამოყენება განპირობებულია ურთიერთქმედების მიზნით. კუთვნილებითი და რეფერენტული ჯგუფის ნორმები ინდივიდზე გაცილებით უფრო ძლიერად ზემოქმედებს, ვიდრე საზოგადოების ნორმები (Мендра А. 2000 გვ. 126).

უნდა გამოიკვეთოს, რომ ინსტიტუციონალური ნორმების უმრავლესობა იურიდიულად სანქცირებული არაა — უბრალოდ, ესაა “სხვების მოლოდინთა ფორმალიზაცია თითოეულ ადამიანთან მიმართებაში”.

ჯგუფის მიერ დადგენილი წესები და ნორმები გარკვეულ მოლოდინებს ემსახურება — ღირებულება თვით მათშია კონცენტრირებული და ამის წყალობით — შედარებით სტაბილური; ნორმები ჯგუფის ცალკეული წევრის ცნობიერებაში მყარდება და ამ სიმყარის შესანარჩუნებლად სანქციებიც არსებობს.

ჩვეულებრივ, ერთი ნორმა კი არ ინსტიტუციონალიზდება, არამედ ნორმათა სისტემა. იგი ცვალებადია ეპოქების და სოციალური ჯგუფების მიხედვით. არსებულ სისტემაში ნორმები როლზეა დამოკიდებული.

ნორმების შესატყვისობა და ნორმათა მიდევნება — ორი სხვადასხვა პრობლემაა. არსებობს ნორმები, რომლებსაც ყველა ღებულობს სხვადასხვა სიტუაციაში; მაგრამ ბევრი ადამიანი ნორ-

მას არ მისდევს — ადამიანები ან ისე იქცევიან, როგორც ნორმა კარნახობს, ან მათ უგულვებელყოფენ. ამიტომ საზოგადოებას გარკვეული მომთმენობაც ახასიათებს — ყველა სოციალურ სისტემაში მის წევრებს არ აიძულებენ ნორმების უზადოდ მიდევნებას.

შეხედულებათა სიფართოვე ან მომთმენობის ხარისხი ჯგუფის ან სისტემის მნიშვნელოვანი მახასიათებელია. ჯგუფის პოზიცია გავლენას ახდენს ტოლერანტობაზე — არ არსებობს საზოგადოება, სადაც ყველა მოქმედება იდეალურად კონტროლირებადია ან ავტომატურად სანქცირებადი — ყველგან არსებობს რაღაც ხარისხის ბუნდოვანება (გაურკვეველობა), რომელიც გულისხმობს ნორმების გამოყენებისადმი ტოლერანტობას. ამგვარი ბუნდოვანება აუცილებელია ჯგუფის ან ინსტიტუტის ფუნქციონირებისთვის. ტოლერანტობის ხარისხი ასევე სოციალური ჯგუფისა და კულტურის მახასიათებელია

ძალზე საინტერესოა, რომ ცნობილი ფრანგი სოციოლოგის — მენდრას აღნიშვნით, ზოგიერთი მკვლევარი ადრეც გამოყოფდა როლთა ორ ტიპს: დამოუკიდებელს და დამოკიდებულს. პირველი გულისხმობს, რომ მის გვერდით ზუსტად განსაზღვრული კონტრ—როლები არსებობს (მაგალითად, მწერალი და მკითხველი); დამოკიდებული როლი კი თავის გვერდით გულისხმობს ზეგავლენის, კონტროლისა და ძალაუფლების მექანიზმებს (Мендра А. 2000 გვ. 100-102).

რაიმე როლის შესრულებისას ინდივიდს ამ როლთან მეტნაკლები იდენტიფიკაციის ტენდენცია აქვს.

სუბიექტური კულტურა — “კულტურული სინდრომი”

“ინდივიდუალიზმი/კოლექტივიზმის” თანამედროვე მკვლევართაგან უნდა გამოიყოს წარმოშობით ბერძენი ამერიკელი მკვლევარი, ამ მიმართულების ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენელი, Harry Triandis. მან განსაკუთრებული ყურადღება მიაქცია შიდა კულტურის ელემენტებს, რომელსაც სუბიექტური კულტურა უწოდა.

Triandis-ის აზრით, “სუბიექტური კულტურის” შესწავლისა და გაზომვის დახმარებით შესაძლებელია იმ კავშირის ახსნა, რომელიც არსებობს კულტურულ ინსტიტუტებს, ფსიქიკურ პროცესებსა და ქცევას შორის. ამიტომ იგი მის შესწავლას მიიჩნევს კულტურის შესწავლის ძირითად საგნად.

“სუბიექტური კულტურა” Triandis-ის მოდელში უმთავრესი ცნებაა; მასში იგი მოიაზრებს კონკრეტული კულტურისთვის დამახასიათებელ ისეთ წესებს, რომელთა მეშვეობით ამ კულტურის წევრები შეიმეცნებენ ადამიანის მიერ შექმნილ სოციალურ გარე-

მოს. ასეთი კოგნიცია გულისხმობს სოციალური ობიექტების კატეგორიზაციას, იმას, თუ რომელ და როგორ კავშირებს გამოყოფენ ადამიანები კატეგორიებს შორის; "სუბიექტური კულტურა" მოიცავს აგრეთვე იმ ნორმებს, როლებს, მოლოდინებსა და სტატუს-პრესტიჟის სისტემას, რომელიც ტიპურია და აქტუალურად ფუნქციონირებს კონკრეტულ კულტურაში. ამა თუ იმ კულტურის ნევრებს ქცევის იმგვარი მოდელები და სუბიექტური კულტურა უყალიბდებათ, რომელიც მხოლოდ ამ კონკრეტულ სოციალურ გარემოში ფუნქციონირებს. ესაა სოციალური სამყაროს განსხვავებული ხედვა და იგი განაპირობებს ადამიანთა ქცევასაც და სხვისი მოქმედების აღქმა-შეფასებასაც. ინდივიდის ქცევის მოდელები და სუბიექტური კულტურები მხოლოდ გარკვეულ სოციალურ გარემოშია ქმედითი.

პიროვნულობა ცალკეული ინდივიდისთვის ნიშნულ ქცევის მოდელებს გულისხმობს. ასევე, ცალკეულ კულტურულ ჯგუფს მისთვის დამახასიათებელი ქცევის მოდელები აქვს. მაგალითად, ცნობილია, რომ სამხრეთ ამერიკელები უფრო ექსპრესიულები არიან, ვიდრე ანგლოსაქსები. ამგვარად, ეთნიკური ჯგუფი იმ ინდივიდებიდან შედგება, რომლებსაც ქცევის საკუთარი მოდელები და სუბიექტური კულტურები აქვთ. ქცევის მოდელები იმ უნარების, ჩვევებისა და პრედისპოზიციების შემცველია, რომელიც თავს ინდივიდის სოციალურ გარემოსთან ურთიერთქმედებისას იჩენს. სუბიექტური კულტურები, ამგვარად, ნორმების, ღირებულებების, მიმართებების ერთობლიობაა.

სუბიექტური კულტურის მნიშვნელოვანი ელემენტია ეთნიკური ჯგუფის ენა, რადგან ენა ამ უკანასკნელის აზროვნების ისტორიაში განხორციელებულ ძალისხმევას აირეკლავს და მჭიდრო კავშირშია მის კოგნიტურ და ემოციურ კატეგორიებთან, რომლებიც სამყაროს გააზრების კონცეპტუალურიზაციისას გამოიყენება.

ეთნიკური კულტურების მახასიათებელი ელემენტები, ქცევის მოდელებისა და სუბიექტური კულტურის ჩათვლით, იმ გარკვეულ გარემოშია ფუნქციონირებს, რომელშიც ეს კულტურული ჯგუფი დიდი ხნის მანძილზე არსებობდა. მაგალითად, არქტიკის მცხოვრებთა თავისებურებები — დამოუკიდებლობა, საკუთარი თავის რწმენა, ნაკლები ემოციურობა და ურთიერთქმედების ცუდად განვითარებული უნარი აქ ნადირობით, როგორც ძირითადი საქმიანობით, არის განპირობებული; ნადირობა უფრო ინდივიდუალურ ქმედებას მოითხოვს. მეორეს მხრივ, იმ საზოგადოებებში, სადაც სოფლის მეურნეობაა უფრო მეტად განვითარებული, ჯგუფურ აქტივობას ენიჭება მეტი უპირატესობა. გამოკვლევები აეღენს, რომ ამგვარ ჯგუფთა ნევრებს ნაკლებად განმრჩევი პერცეპტული და კოგნიტური სტილი უვითარდებათ. მათი პიროვნულობა დაბალი

ემოციურობით, სხვებზე დამოკიდებულებით, ინტერაქციის კარგი უნარით გამოირჩევა. ადამიანები, ნაკლებად განმრჩევი კოგნიტური სტილით, ჩვეულებრივ, ისეთი საქმიანობისადმი იჩენენ მიდრეკილებას, რომელიც ურთიერთობის კარგ უნარს მოითხოვს (მაგალითად, ვაჭრობა). ისინი კი, რომელთაც მკვეთრად განმრჩევი კოგნიტური სტილი აქვთ, შესაბამის პროფესიებს ირჩევენ (თვითმფრინავის მართვა, აეროფოტოგრაფია და ა.შ.).

ამგვარად, "სუბიექტურ კულტურაში" Triandis-ი მოიაზრებს იმ წარმოდგენების, იდეების, რწმენებისა და ღირებულებების ერთობლიობას კულტურაში, რომელსაც ადამიანები "თავისად" მიიჩნევენ, რომელიც აერთიანებს ადამიანებს და უშუალოდ განსაზღვრავს კულტურის წარმომადგენელთა ქცევასა და მოღვაწეობას (Triandis H.C. 1995; 6-7).

Triandis-ი მიიჩნევს, რომ კულტურა შესწავლილ უნდა იქნეს ორივე დონეზე: კულტურის დონეზეც და ინდივიდის დონეზეც; ორივე — კულტურა-დონისა და პიროვნება-დონის ანალიზისთვის საჭიროა განსხვავებული, მაგრამ მონათესავე კონცეფციების გამოყენება.

Triandis-ის მიხედვით, ყოველ საზოგადოებაში ადამიანი გარკვეული გზებით აღიქვამს ადამიანის მიერ შექმნილ გარემოს ნაწილს. სუბიექტურ კულტურაში მოაზრებული შინაარსის (საზოგადოების იდეები, თეორიები, პოლიტიკა, ესთეტიკა, მეცნიერება, ეკონომიკა, აგრეთვე ნორმები, როლები, მოლოდინები, სტერეოტიპები და ა.შ.), გარემოს მოვლენათა განსასჯელად სოციალური სტანდარტები ადამიანის მიერაა ჩამოყალიბებული, ამასთან, ისინი აყალიბებს იმ საშუალებებს, რომლითაც ადამიანი ამ გარემოს აღიქვამს.

კულტურის განზომილება სხვადასხვა ელემენტს მოიცავს. განსხვავებულია მათი რაოდენობაც სხვადასხვა მახასიათებელში. სწორედ ეს ელემენტებია საზოგადოებაში ინდივიდის ქცევის მარეგულირებელი ფუნქციის შემსრულებელი — როგორ მახასიათებელთანაც არ უნდა გვექონდეს საქმე, ღირებულებები, ნორმები, ადათები, როლთა თავისებურებები და ურთიერთმიმართებები განიხილება საზოგადოების სტრუქტურის ლერძული (საყრდენი) მახასიათებლის (განზომილების) იმ შემადგენელ ელემენტებად, რომელშიც ასახულია და თავმოყრილი, იმავდროულად გამოვლინდება და თავს იჩენს კულტურული თავისებურებები.

ყველა კულტურას აქვს კატეგორიები. კატეგორიზაცია, ასოციაციები და რწმენები აყალიბებს შინაგანი ლოგიკის მქონე ურთიერთშეთავსებად სტრუქტურებს. ამ კატეგორიათა შინაარსი და კატეგორიზაციის საფუძველიც კულტურების მიხედვით განსხვავდება. მაგალითად, ფერის აღსანიშნავად ინგლისურ ენაში

4000 ტერმინია მაშინ, როცა არსებობს ენები, სადაც ანალოგიური მოვლენის აღსანიშნავად მხოლოდ ორმოცი ტერმინი გამოიყენება.

კატეგორიზაცია ფუნქციონირებს იმიტომ, რომ გარემოდან მომდინარე მრავალფეროვანი შთაბეჭდილებების გამარტივების შესაძლებლობას იძლევა. უმარტივესი გზაა ორად გაყოფა, ხოლო კატეგორიები ერთმანეთს მსგავსების ნიშნით უკავშირდება. მაგალითად, ცნება "დემოკრატია" ასოცირებული იყო კატეგორიასთან "სოციალიზმი" იმ კულტურებში, სადაც ძლიერი გავლენა ჰქონდა დემოკრატიულ-სოციალისტურ პარტიას. Triandis-ი აღნიშნავს, რომ კულტურისთვის მნიშვნელოვანი "საყრდენი" სიტყვების ასოციაციების შესწავლით შესაძლებელია კულტურული თავისებურებების შესწავლა (Triandis H.C. 1994; გვ.87).

რწმენებს შეფასებითი და კონოტაციური კომპონენტები აქვთ. ამიტომ კულტურის შესასწავლად ძალზე მნიშვნელოვანია იმის შესწავლა, თუ რას გულისხმობენ ამ კულტურის წარმომადგენლები სხვადასხვა "საყრდენ" სიტყვებში.

მოლოდინები ასახავს კულტურის მატარებელთა ძირითად გამოცდილებას, ხოლო ნორმები წარმოადგენს "იმის შესახებ იდეებს, თუ ჯგუფის კონკრეტული წევრისთვის რას წარმოადგენს ქცევა (Triandis H.C. 1994; 100-101). ნორმები განსაკუთრებით ავლენს კულტურულ სპეციფიკას.

ნიშუშად იგი განიხილავს ნორმის ფუნქციონირების თავისებურებას სხვადასხვა კულტურაში.

მაგალითად, განაწილების ნორმა, როგორც სუბიექტური კულტურის ელემენტი, ყველა კულტურისთვის სპეციფიკურია და ამიტომ მასში აისახება კულტურის სპეციფიკა, ხოლო ქცევა ავლენს "სუბიექტურ კულტურულ ნორმას განაწილებაში"; თანასწორობისა და მოთხოვნილების ნორმა სხვადასხვაგვარად მოქმედებს განსხვავებულ კულტურებში. თრიანდისი აღნიშნავს, რომბევრ კულტურაში ხშირია სიტუაცია, როცა სახელმწიფოს კანონები არარეალისტურად ან ტრადიციულ არსს მოკლებულად არის განხილული. სარდინიაში, მაგალითად, თანასწორობის სპეციფიკური გაგებაა, შესაბამისად, თანასწორობის ნორმაც "სარდინიურად" გაიგება. მაგალითად, "ლმერთს უნდა, რომ ყველა ჩვენგანს თანაბრად ჰქონდეს; თუ ვინმეს მეტი აქვს, ვართმევთ ანუ ვპარავთ ასევე ლმერთის ნებით"; "მოპარვის" ნორმა თავშია, სარდინიელთათვის იგი მრავალსაუკუნოვანი ტრადიციის მქონეა, რომელიც იტალიის სახელმწიფოს ჩამოყალიბებამდეც არსებობდა (იქვე; გვ.100). ამიტომ, აღნიშნავს Triandis-ი, ხანიერი ტრადიციული ნორმების მქონე კულტურებში არსებობს ორი ნორმატიული სტრუქტურა: ტრადიციული და სახელმწიფოებრივი. ამას გარდა, ნორმები მკვეთრად განსხვავდება

სუბკულტურების მიხედვითაც. ამის მაგალითია ინდოეთი თავისი მკვეთრი კასტური სისტემით.

ნორმის თავისებურება ახასიათებს ინდივიდუალისტურ და კოლექტივისტურ კულტურებს. მაგალითად, ორი თანამშრომელი, რომლებმაც ერთობლივ შრომაში გარკვეული ანაზღაურება მიიღო, ფულის განაწილებისას გამოავლენს თავის კულტურულ თავისებურებებს: თუ ისინი ინდივიდუალისტური კულტურის წარმომადგენლები არიან, ფული განაწილდება იმის მიხედვით, ვის რა წვლილი მიუძღვის სამუშაოს შესრულებაში, რადგან ამ კულტურაში მოქმედებს სამართლიანობის ნორმა; კოლექტივისტური საზოგადოებისთვის კი დამახასიათებელია თანასწორობის ნორმა, ასეთ შემთხვევაში ფული განაწილდება თანაბრად.

Triandis-ი აღნიშნავს, რომ ამ ნორმების გარდა საზოგადოებაში სხვაგვარი ნორმებიც ფუნქციონირებს, მაგალითად, მოთხოვნილების ნორმა — თუ ორი მუშაკიდან ერთ-ერთის ოჯახი ძალზე ღარიბია, შეიძლება გადამწყვიტონ, რომ ღარიბს მეტი უნდა მიეცეს; პრივილეგიების ნორმა — მეტი აიღოს მან, ვინც უფრო მაღალი და პრესტიჟული წარმომავლობისაა და ა.შ. ამგვარი ნორმები "დაუნერეღია", მაგრამ არსებობს და ფუნქციონირებს ყველა საზოგადოებაში; სუბიექტური კულტურის ეს დაუნერეღი ნორმები არცთუ იშვიათად შეიძლება სახელმწიფოს კანონსაც ეწინააღმდეგებოდეს, მაგრამ Triandis-ის სიტყვებით, "ადამიანის თავშია" შენარჩუნებული და რეალურად არეგულირებს ქცევას.

მომდევნო ეტაპზე Triandis-მა თავის თეორიულ კონცეფციაში ჩართო Self-იც.

Triandis-ი დიდ ყურადღებას უთმობს პიროვნების კულტურულ სტრუქტურას; მისი კონცეფციის მიხედვით, Self-ი სწორედ სუბიექტური კულტურის ელემენტია, რომელსაც ამ კულტურის წევრები იზიარებენ. Self-ი არის დანაწევრებული "მე", რომელიც თავს ამკარად თუ ფარულად ავლენს, მაგალითად, ფრაზებში: "მე" აქტიური და "მე" — პასიური. ამ (კულის) განსაზღვრების მიხედვით, ყოველგვარი სოციალური Self-ში იყრის თავს, მაგალითად, მოტივაცია — "მომონს". "მნამს", "მიზნად დავისახე" ("განვიზრახე"); ნორმები — "ჩემს ჯგუფში ხალხი ასე უნდა მოიქცეს"; როლები — "მამაჩემი ასე იქცევა"; ღირებულებები — "ჩემი აზრით, თანასწორობაა მთავარი" და სხვ.

Self-თან დაკავშირებული, მისი შესატყვისი ინფორმაცია ადვილად გასაგებიცაა და გავრცელებადიც, დამკვიდრებული აზრისთვისაც უფრო დადებითი და მისაღებია; მაგალითად, "მე რაღაც უნდა გავაკეთო" უფრო მისაღებია მაშინ, როცა დამკვიდრებულ

აზრს შეესაბამება. Self-ი აქტიური აგენტი, რომელიც ღებულობს ნიშუშებს, ინფორმაციულ ღირებულებებს და ასე ქმნის ქცევას.

Self-ის სპეციფიკა გამომდინარეობს კულტურის სპეციფიკიდან, ამიტომაცაა, რომ Self-ის სირთულეს, კომპლექსურობას Triandis-ი დამოკიდებულად მიიჩნევს კულტურის ღირებულებებზე.

იგი გამოყოფს Self-ის სამ ასპექტს: ინდივიდუალურს, კოლექტიურს და საზოგადოებრივს; გამოკვლევები ადასტურებს, რომ ადამიანი სხვადასხვა კულტურულ გარემოში სტანდარტად, ნიშუშად მიიჩნევს სხვადასხვაგვარ "Self"-ს, რომელიც მისთვის დამახასიათებელ, სპეციფიკურ ქცევას წარმოშობს (Triandis H.C. 1989).

Self-ები განსხვავდება სამი კომპონენტით: ინდივიდუალურით, კოლექტიურით და საზოგადოებრივით. ინდივიდუალური მოიცავს ცოდნას საკუთარი თვისებების, მდგომარეობისა და ქცევების შესახებ (მე სუბიექტური ვარ, პატიოსანი ვარ, ჯიუტი ვარ); კოლექტიური არის რომელიმე კოლექტივის ცოდნა, აღიარებული შეხედულება "მე"-ს შესახებ (ოჯახი, თანამშრომლები, ტომი – "ჩემი ოჯახი ფიქრობს, რომ მე" და ა.შ.); საზოგადოებრივი კი არის საზოგადოებრივი აზრის ცოდნა "მე"-ს შესახებ ("ხალხი ფიქრობს, რომ მე სუბიექტური ვარ"). ინდივიდუალური "მე", ამგვარად, "მე"-ს შეფასებაა თავისივე თავის მიერ; საზოგადოებრივი "მე" შეესაბამება საზოგადოებრივი ერთიანობის მიერ "მე"-ს შეფასებას; კოლექტიური კი შეესაბამება "მე"-ს შეფასებას სპეციფიკური რეფერენტული ჯგუფების მიერ.

გაბატონებულ "Self"-ს უდიდესი მნიშვნელობა აქვს გარემოს შექმნაში. "Self" გაბატონდება სოციალიზაციის პროცესში აღზრდის კულტურულ მოდელებზე დაყრდნობით, და თავის მხრივ, აისახება სოციალურ ქცევაში. Self კულტურულად იცვლება და სხვადასხვა კულტურაში სხვადასხვაა; "Self"-ის სტრუქტურა წამყვანია და წარმართავს ქცევას, როგორც აქტიური აგენტი, იღებს ნიშუშებს, ინფორმაციულ ღირებულებებს და ქმნის ქცევას. რაც უფრო მეტი მზა მოდელია, მით უფრო იოლია ქცევის დაქვემდებარება — დეტერმინირება; ერთნაირი დამოკიდებულებები ასევე წარმოშობს ერთნაირ ქცევებს. მაღალი სოციალური სტანდარტის (Self-მონიტორის) მიმდევარი ადამიანები სხვანაირი გრძნობების, მიმართებების მქონე და ქცევების განმხორციელებლები არიან, ვიდრე სტერეოტიპული ნიშუშების მიმდევრები. განსხვავებული ქცევითი ნიშუშები თავს ავლენს სოციალური მოტივაციის ყველა ასპექტში.

Triandis-ის აზრით, Self-ი ხნორედ ამ სამ ჰიპოტასში უნდა შეისწავლებოდეს კულტურის შემდეგი სამი განზომილების (მახასიათებლის) მიხედვით:

1. ინდივიდუალიზმი/კოლექტივიზმი
2. დახურული/ღია
3. მარტივი/რთული

Self-ის ტიპის გაბატონება დამოკიდებულია ამ სამი მახასიათებლის რთული ურთიერთკონფიგურაციით წარმოქმნილ კულტურულ სპეციფიკაზე. მაგალითად, რთულ კულტურებში გაბატონებულია ინდივიდუალური და საზოგადოებრივი **Self**-ები და ნაკლებად ხშირია კოლექტიური, როგორც ნიმუში, ხოლო კულტურული თანასწორობა მიიღწევა საზოგადოების სიმჭიდროვით. რაც უფრო კომპლექსურია **Self**-ი ანუ რაც უფრო მეტად მოიცავს თავის თავში კონკრეტული **Self**-ის ტიპისთვის დამახასიათებელ ელემენტებს, მით მეტი შანსი აქვს, იქცეს სანიმუშოდ. გაბატონებული **Self**-ი კი თავისთავად იწვევს მოცემული კულტურისთვის ბუნებრივ ("ნორმალურ") ქცევას. Triandis-ი აღნიშნავს, რომ ერთ კულტურაში შეიძლება თანაარსებობდეს **Self**-ის სხვადასხვა ნიმუში.

ამგვარად, **Self**-ის სამივე ასპექტი — ინდივიდუალური, საზოგადოებრივი და კოლექტიური დაკავშირებულია ინდივიდუალიზმთან და კოლექტივიზმთან, ხოლო სოციალური სიმჭიდროვე — თავისუფლებასა და კომპლექსურობასთან.

ძალზე მნიშვნელოვანია აგრეთვე სტატუსი. ურთიერთ-მოლოდინები და მოვალეობები ადამიანებს შორის, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი კოლექტივისტურ კულტურებში, სწორედ მუდმივ სტატუსს ემყარება და ინდივიდის ქცევაზე კონკრეტული სოციალური ჯგუფების — ნათესავების, მეზობლების, კოლეგების — უზარმაზარ გავლენას განსაზღვრავს.

სუბიექტური კულტურის ელემენტებიდან Triandis-ი ასევე განიხილავს სტერეოტიპებს და გამოყოფს მათ განმასხვავებელ ნიშნებს: კომპლექსურობას (მრავალგვარი იდეის ერთიანობა); სიცხადეს (ჯგუფის დამახასიათებელი კონკრეტული ნიშნის შესაბამისობა ჯგუფთან); სპეციფიკურობას (მახასიათებელი ნიშნის სპეციფიკურობის ხარისხი ჯგუფთან მიმართებაში); ვალიდურობას (ობიექტური სოციალური ცოდნისა და სტერეოტიპის შესაბამისობა); ღირებულებას (სტერეოტიპის შეფასებითი ატრიბუტები) (Triandis-1994; გვ.107-108). იგი აგრეთვე აღნიშნავს, რომ ჯგუფის მნიშვნელობაც ვარირებს თვით კოლექტივისტურ კულტურებში. მაგალითად, სამხრეთ იტალიაში ყველაზე მნიშვნელოვანია მცირე ჯგუფი, კერძოდ, ოჯახი.

სოციალური ქცევა ცვალებადია კულტურების მიხედვით.

Triandis-მა შემოიტანა ტერმინები "ალოცენტრისტი" და "იდეოცენტრისტი" შესაბამისი კულტურული ტიპის აღსანიშნავად, მაგრამ ისინი ვერ დამკვიდრდა; მათ ნაცვლად, ჩვეულებრივ, იყენებენ ინდი-

ვიდუალისტს ან კოლექტივისტს, ან ავტონომიურს და დამოკიდებულს (მიჯაჭვულს). თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ ოპოზიცია "ინდივიდუალიზმი/კოლექტივიზმი" ანალიზის ორივე დონეზე გამოიყენება.

1993 წ. Triandis-მა შემოიტანა ცნება "კულტურული სინდრომი" (Triandis H.C. 1995; გვ.7). . ამ ცნებაში იგი მოიაზრებს სუბიექტური კულტურის ელემენტების ერთობას, რომელიც გაერთიანებული და ორგანიზებულია რაიმე თემის ირგვლივ. ამ კონცეფციის ავტორის მითითებით, ინდივიდუალიზმის კულტურულ სინდრომს წარმოადგენს ორიენტაცია ავტონომიურ ინდივიდზე, ხოლო კოლექტივიზმის კულტურულ სინდრომს — ორიენტაცია რაიმე კოლექტივზე (ოჯახზე, ტომზე, ეთნოსზე, საზოგადოებაზე, რელიგიურ ჯგუფზე და ა.შ.).

Triandis— მა პირველმა სცადა კონსტრუქტის — "ინდივიდუალიზმი/კოლექტივიზმი"-ს განსაზღვრა უკვე ჩატარებულ კვლევებზე დაყრდნობით. 1984 წელს მან Hofstede-თან ერთად საინტერესო ექსპერტული გამოკვლევა ჩაატარა: საკუთარ და სხვა მკვლევართა კვლევის მონაცემებზე, აგრეთვე ინდივიდუალიზმისა და კოლექტივიზმის შესახებ ორმოცდაექვსი ფსიქოლოგისა და კულტურანთროპოლოგის იმპლიციტური თეორიის ანალიზზე დაყრდნობით Triandis-ი შეეცადა შეეჯამებინა განსხვავებები ამ ორი ტიპის კულტურას შორის: ჯერ მათ კოლექტივიზმი განსაზღვრეს, როგორც ზრუნვა, ხოლო შემდეგ მსოფლიოს ყველა კუთხეში ოთხმოცდაერთ ფსიქოლოგსა და ანთროპოლოგს სთხოვეს წარმოედგინათ თავიანთი აზრი იმის თაობაზე, თუ როგორ უპასუხებდნენ ინდივიდუალისტები და კოლექტივისტები შვიდ კითხვას, რომელიც ზრუნვის სხვადასხვა ასპექტს მოიაზრებდა და გამოყოფდა (Triandis H.C.1994 Hui C. H. Triandis H.C 1986).

ამ მონაცემთა დამუშავების შემდეგ მიიღეს ოთხი ნამყვანი ფაქტორი:

1. ოჯახური ერთიანობა ("ბავშვები ქორწინებამდე მშობლებთან ერთად უნდა ცხოვრობდნენ");

2. დამოკიდებულება—ურთიერთმიჯაჭვულობა ("მინდა ვცხოვრობდე ჩემი მეგობრების ახლოს");

3. ავტონომიურობა-თავდაჯერებულობა ("მარტო მუშაობა სჯობს ჯგუფში მუშაობას");

4. შიდა ჯგუფებისგან განცალკევება ("ოჯახის ერთი წევრის პატიოსნება არ ნიშნავს ყველა წევრის პატიოსნებას").

ამ კვლევით ანალიზის კულტურულ და ინდივიდუალურ დონეზე განსხვავებული შედეგები გამოვლინდა: "ოჯახური ერთიანობის" და "შიდაჯგუფური განცალკევების" ფაქტორებმა უკეთ ახსნა კულტურებს შორის არსებული განსხვავებები, ხოლო ურთიერთმიჯა-

ჭვეულობამ, სოციაბილურობამ და თავდაჯერებულობამ — ინდივიდუალურ დონეზე არსებული განხეთქილებები.

კოლექტივისტურ კულტურებში ადამიანებს შორის კავშირებიდან ყველაზე მნიშვნელოვანია ის, რაც აღინიშნება სიტყვით "მზრუნველობა". რაც უფრო მეტ მზრუნველობას იჩენენ ადამიანები სხვების მიმართ, მით უფრო ურთიერთმიჯაჭვულად ვრძნობენ თავს და მით უფრო მეტად კოლექტივისტიკისტიკები არიან.

აქ ქცევის უმნიშვნელოვანესი რეგულატორი ჯგუფური ნორმებია. ნორმები ნაახალისებს ჯგუფზე დამოკიდებულებას: ფულის და საგნების სესხება — გათხოვება ხელს უწყობს ორმხრივობაზე დაფუძნებულ ურთიერთობებს. კოლექტივიზმში ადარდებთ საკუთარი გადანყვეტილებებისა და მოქმედებების გავლენა მნიშვნელოვან "სხვებზე"; სოციალური იდენტურობა უფრო მნიშვნელოვანია, ვიდრე პიროვნული, ხოლო სოციალური აღქმის საბაზისო ერთეულია ჯგუფი.

კოლექტივისტის ღირებულებებია ტრადიციების მიდევნება, დამჯერობა, ვალდებულების განცდა.

სოციალური ქცევა კოლექტივისტურ კულტურაში შიდა ჯგუფის ნორმების ფუნქციაა. კოლექტივისტურ კულტურაში ურთიერთობები უფრო მშობლიური, მონესრიგებული და ინტიმურია, ამასთან, ხანგრძლივი და მდგრადი.

სტატუსზე დაყრდნობით Triandis-ი გამოყოფს კოლექტივიზმის ორ ტიპს:

1. ვერტიკალურს — აქ აქცენტირებულია ჯგუფის ნევრთა იერარქია. თვითგამორკვევა ასეთ დროს ემყარება იერარქიაში იმ ადგილს, სადაც ფიზიკური და სოციალური სივრცე განიხილება ტერმინებით "პატივისაცემი-ნაკლებად პატივისაცემი";

2. ჰორიზონტალური ტიპი. აქ აქცენტი ერთიანობასა და ურთიერთმიჯაჭვულობაზე; დამახასიათებელია სოლიდარობა ერთმანეთის მიმართ.

Self-ის განსხვავებული კონცეფციები ასევე თავს გამოავლენს ჰორიზონტალურად და ვერტიკალურად მონყობილ ადამიანურ ურთიერთობებშიც. ვერტიკალური კოლექტივიზმი გულისხმობს იერარქიულ შიდა ჯგუფში გათქვეფილ Self-ს, ჰორიზონტალური კოლექტივიზმი კი — იგივე ურთიერთდამოკიდებულ Self-ს, ოღონდ როგორც თანასწორ შიდა ჯგუფის ნევრს. ვერტიკალური ინდივიდუალიზმი გულისხმობს ავტონომიურ Self-ს არათანასწორ ინდივიდთა ჯგუფში, ხოლო ჰორიზონტალური ინდივიდუალიზმი — დამოუკიდებელ Self-ს თანასწორ შიდა ჯგუფში.

Triandis- ალნიშნავს, რომ კოლექტივისტურ კულტურაში გადანყვეტილება მიიღება კონსენსუსით, ინდივიდუალურში კი — დამოუკიდებლად (Triandis-; 1994; გვ. ორიორი7).

უნდა აღინიშნოს, რომ თუმცა Triandis-ი სოლიდარობას მიანერს პორიზონტალურ კოლექტივიზმს, ერთიანობა, ურთიერთმიჯაჭვულობა და სოლიდარობა ახასიათებს იმ ტრადიციულ კულტურებსაც, რომლებიც ძირითადად ვერტიკალური კოლექტივიზმის პრინციპითაა აგებული, მაგალითად, ჩრდილო კავკასიაში ადილთა საზოგადოებას (Бгажников Б. X. 1983).

ინდივიდუალისტურ კულტურაში ქცევა უფრო სოციალური განწყობებით რეგულირდება, ვიდრე ჯგუფური ზნეობრივი ნორმებით. არსებული ნორმები წახალისებს ჯგუფისგან დამოუკიდებლობას: მიღებული არაა ფულის სესხება ან გასესხება; მატერიალური რესურსების განაწილებისას პრევალირებს სამართლიანობის ნორმა, რომლის მიხედვითაც ჯილდო საქმეში ინდივიდუალური წვლილის შესაბამისია.

ადრეული კვლევების მიხედვით, კულტურის ინდივიდუალისტურ თუ კოლექტივისტურ ორიენტაციას ხშირად განსაზღვრავდნენ მილნევის ორიენტაციის თავისებურების მიხედვით — მიიჩნეოდა, რომ კოლექტივიზმისთვის დამახასიათებელია ამ ორიენტაციის დაქვემდებარება შიდა ჯგუფის ინტერესებზე, ხოლო პირადი მილნევის აღიარება შიდა ჯგუფის ინტერესებისგან დამოუკიდებლად გაგებული იყო ინდივიდუალისტურად.

საბოლოოდ, Triandis-მა (1994) გამოყო კულტურის ინდივიდუალისტური და კოლექტივისტური ხასიათის ძირითადი მახასიათებლები:

კოლექტივიზმი:

1. Self-ის გაგება შიდა ჯგუფის ასპექტის შემცველად;
2. ქცევაში საერთო ნორმებითა და აღიარებული, მიღებული ვალდებულებებითა და მოვალეობებით ხელმძღვანელობა;
3. ურთიერთობებში ყველაზე მნიშვნელოვნად შიდა ჯგუფის აღიარებისა და დაჯილდოების მიჩნევა.

ინდივიდუალიზმი:

1. Self-ის კონცეფცია, რომელიც ავტონომიურია ნებისმიერ ჯგუფთან მიმართებაში;
2. სოციალური ქცევის განსაზღვრულობა განწყობებით და ინდივიდუალური, პირადი პროცესებით;
3. ურთიერთობებში უმთავრესია პირადი მიღწევები და ღირსებები.

Triandis-ის დასკვნით, ინდივიდუალიზმის ძირითადი მახასიათებლებია შიდაჯგუფური განცალკევება, ემოციური დამოუკიდებლობა და კონკურენტულობა, ხოლო კოლექტივიზმის ძირითადი მახასიათებელი ატრიბუტებია ოჯახური ერთიანობა და სოლიდარობა.

ამას გარდა, Triandis-ის აზრით, კულტურის ამ ორ ტიპს თავისი კორელატები აქვს, კერძოდ, ინდივიდუალიზმის ძლიერი კორელატია ეკოლოგიური მახასიათებელი: გლეხი მინათმოქმედები უფრო მეტად კოლექტივისტები არიან, ვიდრე მონადირეები; აგრეთვე სოციალური სირთულე — რაც უფრო რთულია საზოგადოება, მით უფრო ძლიერად ინდივიდუალისტურია.

რაც შეეხება კოლექტივიზმის კორელატებს, Triandis-ის მიხედვით, ესენია: სოციალური სიმჭიდროვე, აშკარა შიდაჯგუფური-გარეჯგუფური განსხვავებები, უფრო მინერალი, ვიდრე მილნეული სტატუსის მქონე შიდა ჯგუფები, საზოგადოების გამოკვეთილი იერარქიულობა, კორუფციული მმართველობა, შიდაჯგუფური ჰარმონია, ნაკლები შემოქმედებითობა, ძლიერი და უკეთესი სოციალური მხარდაჭერა, ნაკლები დანაშაულებრიობა და სოციალური პათოლოგია, სუსტი ეკონომიური განვითარება და ნაკლები მოდერნიზება.

უნდა აღინიშნოს, რომ "სუბიექტური კულტურის" კვლევისას დადგება სხვადასხვა კულტურაში მიღებულ მონაცემთა შედარების პრობლემა — ძალზე ხშირად გამოვლინდება ფაქტები, რომლის ანალოგი და ეკვივალენტი სხვა კულტურებში, შესაძლოა, ძნელად მოიძებნოს. ამიტომ კონკრეტულ კულტურაში Triandis-ი იკვლევდა სუბიექტური კულტურის თავისებურებებს სხვადასხვა სოციალურ ჯგუფში; შემდეგ კი აანალიზებდა ცალკეულ ჯგუფთა მონაცემებს, რომლებსაც მომდევნო ეტაპზე ერთმანეთს ადარებდა.

ან კიდევ, სუბიექტური კულტურის შესწავლით Triandis-მა და მისმა თანამშრომლებმა საბერძნეთში დაადგინეს, რომ პიროვნულ თვისებათა იერარქიაში პირველ ადგილზე დგას "ფილოტიმოსი", რომელიც ფსიქოლოგიურ ავტოპორტრეტებში ადამიანთა 74%-მა გამოიყენა.

"ფილოტიმოსი" — ესაა ფართო სულის, თავაზიანი, ნაღდი, კეთილშობილი, ამაყი, ხელგაშლილი, პასუხისმგებლობით აღსავსე ადამიანი, რომელიც ირგვლივმყოფებს ისე ექცევა, როგორც მას სურს, რომ მოქცეოდნენ; მას სპეციფიკური თვისებები აქვს, მაგალითად, ფილოტიმოსი არ დაჭორნიანდება, სანამ თავის დას მზითვს არ მოუშზადებს და არ გაათხოვებს ("პატრონს ჩააბარებს").

"ფილოტიმოსი" სპეციფიკური ბერძნული მოვლენაა, შესადაარებლად რთული სხვა კულტურათა მონაცემებთან. მსგავს ვითარებებში აღინიშნება, რომ თუმცა კი შესაძლოა, ასეთი ვალდებულებები დის მიმართ სხვა კულტურებში არ იყოს, მაგრამ არსებობს სხვა ნორმები, რომელიც სოციალურ ქცევას არეგულირებს, ხოლო სემანტიკურ სივრცეში ცნება "ფილოტიმოსი" ისეთ ადგილს იკავებს, რომლის მსგავსი სხვა ენებშიც მოიძებნება — მსგავსი ქმედების მოტივად ხალხი სხვადასხვა კულტურიდან ასახელებს მოვალეობას,

ღირსებას, პატივისცემას, ე.ი. იგივე კატეგორიის ტერმინებს, რაც Triandis-ს აქვს ჩამოთვლილი (Berry J.W at al., 1992).

§ 4. Hofstede-ს კონცეფციის შემდგომი დამუშავება

კონსტრუქტის — "ინდივიდუალიზმი—კოლექტივიზმი" — ნაყოფიერებამ კულტურათა შესწავლაში სტიმული მისცა შემდგომ კვლევებს, როგორც თეორიულს, ისე ემპირიულს.

Hofstede-ს მიერ ჩამოყალიბებული მიდგომა ერთ-ერთი წარმატებული გზაა ემპირიული კვლევით კულტურებს შორის განსხვავებების აღმოსაჩენად. მას დიდი გამოხმაურება მოჰყვა.

მიუხედავად იმისა, რომ შემდგომში ეს მოძღვრება მრავალნაირად იქნა გადახედულიც და შემონმბებულიც, და ბევრი წარმოდგენაც გადახალისდა, Hofstede-ს მოძღვრებას, ანალიტიკოსთა აზრით, "უნიკალური მნიშვნელობა" ჰქონდა იმის წინასწარმეტყველებისთვის, თუ როგორ მოიქცევა ინდივიდთა პოპულაცია. გარკვეული კრიტიკის მიუხედავად, Hofstede-ს მოძღვრება დღემდე ყველაზე გავლენიან მოძღვრებად რჩება (Berry et al.; 1992)

შემდგომმა კვლევებმა გამოავლინა, რომ ფაქტორებს "კოლექტივიზმი/ინდივიდუალიზმი" და "ძალაუფლებრივი დისტანცია" ურთიერთის მიმართ, მხოლოდ უარყოფითი კორელაციური მიმართება აქვთ, რაც იმას ნიშნავს, რომ ისინი სულ მთლად ერთოგონალური ანუ დამოუკიდებელ ფაქტორებს არ წარმოადგენს. ასეთივე მიმართებები აღმოჩნდა სხვა ფაქტორებს შორისაც, მაგალითად, "ძლიერი ინდივიდუალიზმი" (ჩრდილო აშშ და ევროპელები) — მცირე "ძალაუფლებრივი დისტანცია", "სუსტი ინდივიდუალიზმი" — ძლიერი "ძალაუფლებრივი დისტანცია".

1982 წელს გამოიცა ნაშრომი ღირებულებებზე, რომელშიც გამოიყენეს RVS-ის შეცვლილი ვერსია. კვლევები ჩატარდა აზიისა და წყნარი ოკეანის ცხრა ქვეყანაში. მკვლევართა ჯგუფის ერთ-ერთმა წევრმა — Bond-მა ეს მონაცემები კვლავ გააანალიზა Hofstede-ს მიდგომაზე დაყრდნობით. ამჯერად გამოიყო კულტურის მახასიათებელი ხუთი განზომილება, რომელთაგანაც ოთხი სრულ შესაბამისობაში აღმოჩნდა Hofstede-ის მიერ გამოყოფილ მახასიათებლებთან. ამ კვლევის შედეგად გამოვლინდა კიდევ ორი ღირებულება; ისინი აღმოჩნდა იმ ფაქტორთა შემადგენლობაში, რომელსაც კოლექტივიზმი-ინდივიდუალიზმის იგივეობრივად განიხილავენ. ეს ორი ღირებულებაა "ამალელებელი ცხოვრება" და "სილამაზის სამყარო", რომლებიც Hofstede-ის გამოკვლევაში არ იყო. ამის მიუხედავად, სხვადასხვა ინსტრუმენტით ჩატარებულ ამ ორ გამოკვლევას შორის დადგენილი შესაბამისობა მიჩნეულია დამაჯერებლად.

მომდევნო კვლევებში განსაკუთრებულად პრობლემურად იქნა მიჩნეული ის ფაქტი, რომ მკვლევრები ჩვეულებრივ დასავლურ ინსტრუმენტებს იყენებდნენ. საერთოდაც, ინსტრუმენტის ვალიდურობის პრობლემამ დროთა განმავლობაში კიდევ უფრო ხმამაღალი ყლერადობა შეიძინა.

საქმე ისაა, რომ Hofstede-მა, როცა თავისი ცნობილი გამოკვლევა ჩაატარა, გამოიყენა დასავლური ინსტრუმენტი და სწორედ ასე მიღებული მონაცემების განზოგადებით მიიღო ცნობილი ოთხი განზომილება. ცხადია, ინსტრუმენტს გავლენა უნდა მოეხდინა მონაცემებზე.

ამ სერიოზულმა უკმარისობამ აფიქრებინა მკვლევრებს არადასავლური ინსტრუმენტის შექმნა, რომელიც მონოდებული იქნებოდა, უფრო ადეკვატური გზით შეესწავლათ არადასავლური კულტურები. ამგვარად, მეცნიერებმა emic-ური მიდგომის გზა ირჩიეს და ჩინური კულტურის შესწავლა ჩინურსავე ღირებულებებზე დაყრდნობით გადაწყვიტეს. ასე შეიქმნა ორმოცსაკითხიანი "ჩინური ღირებულებების" კითხვარი 1987 წელს.

CVS (Chinese Culture Connection) ოცდაორ ქვეყანაში დაეგზავნა სტუდენტებს. მონაცემთა იგივე, Hofstede-სეულ მიდგომაზე დაყრდნობით დამუშავების შემდგომ კვლავ გამოიყო ოთხი განზომილება; ამჯერად Hofstede-ს განზომილებათა შესაბამისი აღმოჩნდა სამი: "სოციალური ინტეგრაცია" "ინდივიდუალიზმის" შესაბამისი აღმოჩნდა დადებით პოლუსზე და "ძალაუფლებრივი დისტანციისა" — უარყოფით პოლუსზე; "გულგახსნილობა" "მასკულინობა-ფემინურობის" შესაბამისი აღმოჩნდა, ხოლო "მორალური დისტანციისა" — "ძალაუფლებრივი დისტანციისა". ამ კვლევით გამოვლენილი მეოთხე ფაქტორი — "კონფუციანური შრომის დინამიზმი", აგრეთვე Hofstede-ს "გაურკვეველობისგან გაქცევა" — დამოუკიდებელი დარჩა და არც ერთ სხვა ფაქტორთან არ დაკავშირდა.

ამ კვლევამ გამოავლინა ახალი ფაქტიც, კერძოდ, ახალი კონცეფტუალური განზომილება — "კონფუციანური შრომის დინამიზმი". ეს განზომილება მაღალ კორელაციაში, ხოლო ინდივიდუალიზმი — დაბალ კორელაციაში აღმოჩნდა ეკონომიკურ ზრდასთან.

მთლიანობაში, ამ კვლევამ განამტკიცა Hofstede-ს ზოგიერთი მახასიათებელი, და მათ შორის, პირველ რიგში, ინდივიდუალიზმი/კოლექტივიზმი.

Bond-მა და მისმა თანამშრომლებმა 1987 წელს ჩინური ღირებულებები ჩამოაყალიბეს, ხოლო 1988 წელს პანკულტურული ფაქტორების ანალიზით გამოიყო ორი ღირებულება: სოციალური ინტეგრაცია/არსობრივი კულტურა და რეპუტაცია/სოციალურ-მორალური ღირებულებები.

ხელახალი გაანალიზების შემდეგ ამ მკვლევარმა "სოციალური ინტეგრაცია", როგორც ბაზისური ღირებულებითი მახასიათებელი, განასხვავა "კულტურული არსისგან" (ჭეშმარიტი ბუნებისგან). ამ უკანასკნელის სემანტიკა გულისხმობს გულახდილობის, ტოლერანტობის, შეჯიბრის უარყოფის ღირებულებებს; ეს ღირებულებები არსობრივად განსხვავდება შიდა ჯგუფისთვის მნიშვნელოვანი ღირებულებებისგან — "ტრადიციის პატივისცემა" და "კულტურული უპირატესობა" (Kagitcibasi, Rerry & all, 1992).

ინდივიდუალიზმი-კოლექტივიზმის განზომილებით კულტურათა დახასიათებას ცდილობენ კულტურის სხვადასხვა სფეროს შესწავლით. მაგალითად, პოლიტიკის სფეროში კულტურის შესწავლა ნაცადი იყო Rokich-ის მიერ შექმნილი ღირებულებათა საკვლევი ტესტით.

Rokich-ის მიხედვით, თავისუფლება და თანასწორობა ორთოგონალური ფაქტორებია; მათი მნიშვნელობა განსაზღვრავს პოლიტიკურ იდეოლოგიასა და ქცევას კულტურაში. Braithwaite-მ 1994 წ. Rokich-ის ღირებულებათა ფაქტორული ანალიზის მეთოდით დამუშავების შემდეგ გამოავლინა კიდევ ორი სხვა ღირებულებითი ორიენტაცია: "ერთაშორისი ჰარმონია და თანასწორობა" და "ეროვნული ძლიერება და ნესრიგი". მას აგრეთვე დაემატა "სოციალური ღირებულებები" (მაგალითად, "სამართლებრივი ნესი"). მისი დასკვნით, ამგვარი ღირებულებითი ორიენტაციები საფუძვლად უდევს ინდივიდუალურ პოლიტიკურ მიმართებებსა და ქცევებს.

§ 5. Fiske-ს კონცეფცია სოციალურობის ფორმების შესახებ.

როგორც აღვნიშნეთ, Triandis-ი ერთმანეთისგან განასხვავებდა კოლექტივიზმის ორ ტიპს: ვერტიკალურს — სოციალური ჯგუფის წევრთა იერარქიის პრიორიტეტულობაზე დაყრდნობით და ჰორიზონტალურს, სოციალური ჯგუფის ერთიანობისა და ურთიერთმიჯაჭვულობის პრინციპით. სწორედ ეს კონცეფცია დაედო საფუძვლად ამერიკელი კულტურანთროპოლოგის — Alan Fiske-ს კონცეფციას სოციალურობის ოთხ ელემენტარულ ფორმაზე.

Alan Fiske აღნიშნავს, რომ მეცნიერება დიდხანს მიიჩნევდა ადამიანს ასოციალურ ინდივიდუალისტად (ფროიდი-ბიოლოგისტები, სკინერი — სოციალური კოგნიტივისტები). ფსიქოლოგისტები სოციალურ ურთიერთობებს არასოციალური მიზნების ინსტრუმენტულ საშუალებებად ან ინდივიდუალური მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების შემზღუდველად მიიჩნევდნენ. ამგვარად, ინდივიდი და სიტუაცია დიდხანს იყო სოციალური ფსიქოლოგიის ძირითადი

გასაანალიზებელი ერთეული და არ შეისწავლიდა სოციალურ ურთიერთობებს.

ავტორის პოზიციით, სოციალური ცხოვრება არის ურთიერთობის მოძიების, შექმნის, დამყარების, გამართლებისა და სანქციონირების პროცესი; ამიტომ ადამიანები მუდმივად არიან ორიენტირებული სხვა ადამიანებთან ურთიერთობებზე.

სოციალური ცხოვრების ცალკეული სფერო იმართება სხვადასხვა პრინციპით. ადამიანები იყენებენ სხვადასხვა სოციალურ სქემას საგანთა გაცვლისას ან კოლექტიური გადანყვებილების მიღებისას?

Fiske-ს მიხედვით, სოციალური ცხოვრების ყველა სფერო შეიძლება ორგანიზებულ იქნეს ოთხი ელემენტარული მოდელით: კოლექტიური გაზიარება, ძალაუფლების განაწილება, თანასწორობა და საბაზრო ფასდება. სხვადასხვა სოციალურ მეცნიერებაში აღმოჩენილი იყო ამ ელემენტარულ ფორმათა მიხედვით სოციალური ურთიერთობების ერთი ან მეტი სახე.

1. კოლექტიური გაზიარება. ურთიერთობები ეფუძნება კონცეფციას, რომლის მიხედვით ჯგუფის წევრი ადამიანები ერთმანეთისაგან არ განსხვავდებიან და ერთნაირები არიან; მნიშვნელოვნად მიიჩნევა კოლექტიურობა და ანგარიშში არ აგდებენ ამკარა ინდივიდუალობას. ასეთ გაზიარებით ურთიერთობებში ადამიანები თავს ზოგადი არსის მატარებელ-გადამცემად მიიჩნევენ (მაგალითად, სისხლი) და ამიტომ მსგავსივე ადამიანის მიმართ სიკეთისა და ალტრუიზმის გამოვლენას ბუნებრივად თვლიან. კოლექტიური გაზიარების ძირითად კომპონენტებს მჭიდრო ნათესაური კავშირი აერთიანებს. ჯგუფის წევრთა შორის კავშირის წარმოქმნასა და განტკიცებაში უმნიშვნელოვანესია რიტუალები თავიანთი სტერეოტიპული და განმეორებადი მოქმედებებით.

სპეციფიკური ურთიერთობებისას ადამიანები კატეგორიებად იყოფიან და ქმნიან ეკვივალენტურ ერთმნიშვნელოვან კლასებს, რომლებშიც ისინი სოციალურად თანასწორნი არიან, თუმცა კი სხვა კონტექსტში შეიძლება განსხვავდებოდნენ კიდევ.

ურთიერთობათა ასეთ კონტექსტში ადამიანები მატერიალურ ობიექტებს განიხილავენ ყველასთვის საერთოდ. საზოგადოებათა უმრავლესობაში მატერიალურ საგანთა ამგვარი განაწილება გახდება ახლო ნათესაობაში, ზოგჯერ კი — სხვა ერთობებშიც. ამ ურთიერთობებში ადამიანები მიიღებენ იმას, რაც სჭირდებათ და იმას გასცემენ, რაც შეუძლიათ — მითითებული არაა, რამდენი უნდა გასცენ ან მიიღონ. მაგრამ ყოველი პიროვნება ვალდებულია უნილადოს იმას, ვინც ითხოვს ან ვისაც სჭირდება; აქ იყენებენ რე-

სურსებს, რომელსაც თემის საკუთრებად მიიჩნევენ. ამგვარ ურთიერთობებში ადამიანები თავის თავს ჯგუფთან აიგივებენ და სურთ ეკუთვნოდნენ მას. რაც უფრო ძლიერია ჯგუფის წევრთა ერთმანეთთან მსგავსება, მით უფრო ძლიერია ჯგუფის ზეგავლენა.

შესაბამისად, ამგვარი სოციალური ჯგუფის წარმოქმნის საფუძველი მსგავსებაა. ისინი იქმნება მაშინ, როცა უმნიშვნელოვანესია საერთო ბუნება, არსი — კასტა, ეთნიკური ჯგუფი, სისხლი, ტყუპები, ძმობა, და ა.შ. ამგვარ ჯგუფებში ჯგუფთან ბუნებრივი იდენტიფიცირებულობის განცდა აქვთ; სწორედ ეს განცდა გარდაქმნის ადამიანთა ერთობლიობას ჯგუფად და იმავდროულად ჯგუფის წევრს Self-ის მნიშვნელობას ანიჭებს — იგი, ფაქტიურად ინდივიდზე მაღლა მდგომ მთელშია გათქვეფილი და ადამიანები კოლექტივთან იგივდებიან.

2. ძალაუფლების განაწილება. ასეთი ურთიერთობა დაფუძნებულია იმ ადამიანთა შორის ასიმეტრიულობაზე, რომლებიც გარკვეულ იერარქიულ, სოციალურ სისტემაში წრფივი წესრიგით არიან რანჟირებული. ძალაუფლების განაწილების ძირითადი სოციალური ფაქტი ისაა, რომ ერთი პიროვნება მეორეზე მაღლა ან დაბლა დგას. მაღლა მდგომებს აქვთ პრესტიჟი, პრეროგატივა და პრივილეგია და აკონტროლებენ ქვეშევრდომთა ქცევას ბევრ ასპექტს. ამ მოდელით ერთმანეთის განსასხვავებლად ადამიანები ძირითადად სივრცულ წესრიგს მიმართავენ (მაგალითად, მეტყველებაში იყენებენ მრავლობით ფორმას საკუთარ თავზე საუბრისას). ამ მოდელით მრავალ ტრადიციულ საზოგადოებაში იმართება ურთიერთობები განსხვავებული რანგის მქონე ადამიანებს შორის (ჯარში, თაობათა შორის, გენდერში). ძალაუფლების განაწილება უფრო მეტია, ვიდრე მექანიზმი, რომლის საშუალებითაც ინდივიდები ერთმანეთს ზღუდავენ; იგი იმავდროულად ის ძალაა, რომელიც ადამიანებს უფრო მაღალ საფეხურზე ორგანიზებული სოციალური ერთობების შესაქმნელად აკავშირებს. იმ კულტურებში, სადაც ადამიანთა დაყოფა ძალზე მნიშვნელოვანია, Self-ის არსია იერარქიაში ადგილის ცოდნა — ძირითადი მახასიათებელია ადამიანის ავტორიტეტი და ის, თუ ვის ემორჩილება. რელიგიაში გამოხატული მსხვერპლშენიშვნა ძალაუფლების განაწილების სახესხვაობაა, მაგრამ აქ უმთავრესია უმაღლესი არსების რწმენა.

3. თანასწორობის დამყარება. ასეთი ურთიერთობა ემყარება ბალანსირების პრინციპს. ძირითადი საზრუნავია თანასწორობის დაბალანსება და იმის კონტროლი, რამდენად იხრება ადამიანი ამ ბალანსირებული მდგომარეობიდან. ეს მოდელი სასწორის ერთ მხარეს აყენებს თანასწორობას, მეორე მხარეს კი — უთანაბრობას.

თანასწორობის დამყარების სტრუქტურა თავისებურია. კულტურათა უმრავლესობაში იგი განხილულია მნიშვნელოვან სოციალურ ფორმად და ამიტომ ეს მოდელი განსხვავდება ურთიერთობის სხვა ფორმებისგან. თანასწორობა ხშირად ჯგუფებს შორის შრომის განაწილების ორგანიზაციის საფუძველია. მისი დამამყარებელი ინსტიტუტები ადამიანს სხვებისთვის სამუშაოდ ითრევს, ხოლო ადამიანები, თავის მხრივ, მათთვის მუშაობენ. ამგვარად, მიზნის მიღწევაში ყველა ერთმანეთს ეხმარება.

თანასწორობის დამყარების პროცესები უპირატესი ჯგუფის არსებობას არ გულისხმობს, ეს მოდელი თავისთავად აკავშირებს ადამიანებს. თანასწორობის საფუძველზე ბევრი სოციალური ჯგუფია შექმნილი მთელს მსოფლიოში — ინდივიდსა და ჯგუფს შორის დაბალანსებული და ევალიტარული ურთიერთობები ძალზე მნიშვნელოვანია.

რამეს ეწოდება ნორმა, როცა იგი განიხილება როგორც გარეგანი, საზოგადოებიდან მომდინარე იძულება; რამეს ეწოდება მოტივი, როცა იგი ინდივიდისგან მომდინარედ აღიქმება; იმავე ძალას ეწოდება მორალური პრინციპი, როცა იგი საყოველთაო ვალდებულებად მიიჩნევა. თანასწორობის მოდელს აღწერენ ამ ტერმინებით. ეს მოდელი მორალური პრინციპია — იგი საკუთარი წესებით იმორჩილებს, ავალდებულებს ადამიანთა სურვილის მიუხედავად. იგი არის მოტივიც, როცა ერთი პიროვნება უფრო მეტად მისდევს მას, ვიდრე სხვები და ქცევაც განსაზღვრულია საკუთარივე წესით. თანასწორობის მოდელი ნორმაა, რომელსაც ადამიანები ერთმანეთისგან მოელიან და რომლის ფუნქციებსაც სოციალური სტრუქტურისთვის აუცილებლობად მიიჩნევენ. ეთიკის თვალსაზრისით, ეს მოდელი ბევრი მორალური სისტემის საფუძველია.

4. საბაზრო ფასდება. ეს ურთიერთობა ემყარება სოციალურ ურთიერთობებში პროპორციულობის პრინციპს. ისწრაფვიან პროპორციულობისა და შეფარდებისკენ; ითვლიან დანახარჯებს და მოგებას; ის, თუ რას მიიღებს ადამიანი ურთიერთობისგან, იმაზეა დამოკიდებული, რა ჩადო მასში. ფული ხშირად მედიუმი. ამ პრინციპით ხორციელდება ხანმოკლე, უფრო ხშირად, ოფიციალური და ზერელე ურთიერთობები. საბაზრო ფასდება ძალზე მნიშვნელოვანია დაავლურ საზოგადოებებში. ამ მკაცრად ეკონომიურ გაცვლით მოდელს ზოგიერთი მკვლევარი ასოციალური პირადული ინდივიდუალიზმის გამოხატვად მიიჩნევს. პროპორციულობის პრინციპის გამო ეს მოდელი განსაკუთრებულია — საბაზრო ფასდების მიხედვით მოქმედი ადამიანები ამა თუ იმ ფასეულობის დასადგენად სწორედ პროპორციულ სტანდარტებს მიმართავენ, ხოლო საგანთა

გაცვლის წესი უშუალოდაა დაკავშირებული ამ საგანთა მნიშვნელობასთან.

დანარჩენი შემთხვევები, რომელიც ამ მოდელებით არ იმართება, ასოციალური ან არარეალური ურთიერთქმედებებია. ასოციალურის დროს ადამიანებს რაიმე მიზნის მისაღწევ საშუალებად იყენებენ, არარეალური ურთიერთქმედებისას კი ისინი ერთმანეთის წარმოდგენების, მიზნების და ა.შ. იგნორირებას ახდენენ (ადამიანთა უმრავლესობა მსოფლიოში სწორედ ასეთ ურთიერთობებში იმყოფება).

ამ ოთხი საბაზისო მოდელით აღწერილია ძირითადი ფსიქოლოგიური, ონტოგენეტიური, სოციალური და კულტურული თვისებები. Fiske მიიჩნევს, რომ ძნელად მოიძებნება პირადი ურთიერთობები, ჯგუფები ან ინსტიტუტები, რომელიც მხოლოდ ერთი მოდელით ურთიერთქმედებს — ძირითადად გამოიყენება ამ მოდელთა კომბინაციები. ავტორი აღნიშნავს, რომ მათგან არც ერთის გაანალიზება არ შეიძლება მხოლოდ ცალკეული, მისთვის დამახასიათებელი თვისებით, რადგან თითოეული მათგანი საკუთარის გარდა, სხვა მახასიათებლებსაც საჭიროებს. იმის მტკიცება, რომ ადამიანის ქცევა მხოლოდ ამ მოდელებით აიხსნება, ძნელია, რადგან ქცევაზე მრავალი სხვა ფაქტორი ზემოქმედებს. მაგრამ ფაქტია ის, რომ:

ამ მოდელებს მორალური და ლეგალური ხასიათი აქვს, რამდენადაც ადამიანებს სწამთ, რომ მათ უნდა მისდიონ და სხვებისგანაც იგივეს მოითხოვენ;

მოდელთა მიდევნება სოციალური კონფლიქტის ძირითადი წყაროა — თავს ესხმიან მათ, ვისაც ამგვარ ელემენტარულ ურთიერთობათა დამრღვევად მიიჩნევენ;

ურთიერთობის მოდელში ადამიანები მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად ინსტინქტურად ერთვებიან;

არც ერთი სხვა შემოთავაზებული მოდელი არ ფუნქციონირებს ისეთი წარმატებით, როგორც ეს ოთხი.

ამ მოდელებით აღწერილი ურთიერთობები მყარი საფუძველია ურთიერთობათა და ინსტიტუტთა უმრავლესობისთვის — ისინი არსებობს ელემენტარულ სოციალურ ერთობაშიც და რთულ საზოგადოებებშიც.

§ 6. ღირებულება — Schwartz-ის კონცეფცია

იზრაველი კულტურანთროპოლოგის — Shalom Schwartz-ისეული მიდგომა ღირებულებებისადმი კულტურულ დონეზე (Schwartz and Ross, 1995; Smith p.b. and Schwartz Sh. H. 1996) სრულიად განსხვავდება მიდგომისგან “ინდივიდი-დონე”.

ბოლო პერიოდში კულტურასა და ღირებულებებთან დაკავშირებული ნაშრომებიდან Schwartz-ის ნაშრომი (1992, 1994) განსაკუთრებით უნდა გამოიყოს; იგი ეხებოდა ღირებულებათა შინაარსსა და სტრუქტურას.

Schwartz-ი აღნიშნავს, რომ არსებობს ასობით ღირებულება, რომელიც დამახასიათებელია საზოგადოებისთვის ან ცალკეული კულტურული ჯგუფისთვის. მათ შორის ზოგიერთი ყველა საზოგადოებისთვის საერთოა, ზოგიერთი კი — მხოლოდ ცალკეული მათგანისთვის.

Schwartz-ის აზრით, ღირებულებათა ტიპები ორი დონეზეა მოცემული — ინდივიდის და კულტურის დონეზე.

ყველა კულტურაში არსებობს ბაზისური ადამიანური ღირებულებები, რომელიც ასახავს ადამიანის არსებობისთვის უნივერსალურ მოთხოვნილებებს (მაგალითად, ბიოლოგიურ მოთხოვნილებებს) და ადამიანს გაცნობიერებული მიზნის სახით ეძლევა.

სწორედ ეს, კონკრეტული ღირებულებით გამოხატული მოტივაციური მიზანი განასხვავებს ღირებულებებს ერთმანეთისგან.

ადამიანის არსებობისთვის საბაზისოდ მას მიაჩნია სამი უნივერსალური მოთხოვნილება: ბიოლოგიური, სოციალურ ურთიერთობებში ყოფნის და ჯგუფური ფუნქციონირების მოთხოვნილებები. ამ უნივერსალური მოთხოვნილებების გათვალისწინებით Schwartz-მა მიზნის მიხედვით გამოყო მოტივაციურად განსხვავებული ათი ღირებულებრივი ტიპი, რომელიც მკვლევარმა მოაქცია ათ შესაბამის ჯგუფში; კითხვარში ეს ღირებულებები მიწოდებულია ორმოცდაათექვსმეტი მსჯელობის სახით. ეს საბაზისო ათი ღირებულება შემდეგია:

1. ძალაუფლება — სოციალური სტატუსი, დომინანტობა ადამიანებსა და რესურსებზე;

2. მიღწევა — სოციალური სტანდარტების გათვალისწინებით პიროვნული წარმატებისკენ სწრაფვა;

3. ჰედონიზმი — ტკბობა (გრძნობითი დაკმაყოფილება);

4. სტიმულაცია — ამაღლევებლობა და სიახლე;

5. Self-ზე მიმართვა — ფიქრისა და ქცევის დამოუკიდებლობა;

6. უნივერსალიზმი — ხალხისა და ბუნების საკეთილდღეო გამგებიაობა, ტოლერანტობა, დამცველობა;

7. კეთილგანწყობა (გულმონყალება) — იმ ადამიანთა კეთილდღეობაზე ზრუნვა, ვისაც ახლობლად მიიჩნევა;

8. ტრადიცია — კულტურული და რელიგიური ადათ-წესების, იდეების პატივისცემა და გადაცემა — შესრულება;

9. კონფორმულობა — სხვათათვის ზიანის მომტანი და მოლოდინების გამცრუებელი ქცევებისა და იმპულსების შეზღუდვა;

10. უსაფრთხოება — საზოგადოების, ურთიერთობებისა და Self-ის სტაბილურობის დაცვა.

1995 წელს ეს თეორია შემონმდა ორმოც ქვეყანაში. Schwartz-ისა და Sagiv-ის მიერ. Schwartz-ი მიუთითებს, რომ ამ ორმოცდათექვსმეტი მსჯელობიდან ორმოცდაოთხი მაინც ყველა ქვეყანაში გასაგებია (J.Schwartz Shalom; 1994). ამ კვლევაში 44000-მა რესპონდენტმა მნიშვნელობის მიხედვით დააღაგა ის ღირებულებები, რომლითაც ხელმძღვანელობს ცხოვრებაში.

ამ ღირებულებათა სისტემის კონცეპტუალურად დასაზუსტებლად Schwartz-მა ჩამოაყალიბა ღირებულებათა ურთიერთმიმართების დინამიკის თეორია. იგი მიუთითებს, რომ ღირებულებათა ფუნქციონირებაში უმნიშვნელოვანეს როლს ასრულებს ღირებულებათა ტიპებს შორის თანხმობა/კონფლიქტის დინამიური ურთიერთმიმართება. ჩამოთვლილ ღირებულებათაგან ერთ-ერთის მიმდევარ ქცევებს, ჩვეულებრივ, თან მოსდევს ფსიქოლოგიური, პრაქტიკული და სოციალური შედეგები; ეს შედეგები შეესაბამება ან ეწინააღმდეგება ღირებულებათა სხვა ტიპებს. მაგალითად, მიღწევაზე ორიენტირებული ქცევა შეიძლება კეთილგანწყობას უპირისპირდებოდეს.

შემდგომში (Schwartz; 1992, 1994) Schwartz-მა ეს სტრუქტურა წარმოადგინა ორი ბიპოლარული განზომილებით:

1. ცვლილებისადმი გახსნილი, რომელიც მოიცავს სტიმულირებას და

Self-ზე მიმართულობას, უპირისპირდება კონსერვაციას (ტრადიცია, კონფორმულობა, უსაფრთხოება) და Self-ის გაძლიერებას (ძალაუფლება და მიღწევის ორიენტაცია);

2. Self-ტრანსცენდენტულობა (უნივერსალურობა-კეთილგანწყობა) — უპირისპირდება ჰედონიზმს, რომელიც მოიცავს ცვლილებებისთვის გახსნილობასაც და Self-ის გაძლიერების ელემენტებსაც.

ბოლო პერიოდის ნაშრომებში Schwartz-ის თეორია ასეთი სახით ჩამოყალიბდა:

ღირებულებების შესასწავლად აუცილებელია სამი ბაზისური სოციეტალური პრობლემის განხილვა:

1. ურთიერთობა ინდივიდსა და ჯგუფს შორის: რამდენადაა პიროვნება ავტონომიური ან ჯგუფში ჩართული?

2. ადამიანის პასუხისმგებლობა: რა მოტივაციითაა შესაძლებელი, გაითვალისწინოს ადამიანი სხვისი კეთილდღეობა და მასთან შეთანხმების აუცილებლობა?

3. კაცობრიობის როლი ბუნებრივ და სოციალურ სამყაროში: მორჩილება, შეგუება თუ ექსპლოატირება?

მისი აზრით, კულტურული ადაპტაცია მიმართულია ამ პრობლემათა გადაჭრაზე. ყოველგვარი ადაპტაცია ასახულია ღირე-

ბულებათა ურთიერთმოქმედ ქსელში, რომელსაც Schwartz-ი ღირებულებათა ტიპს უწოდებს. ასეთია ბიპოლარულად აღწერილი სამი კულტურული განზომილება:

1. "კონსერვატიზმი—ავტონომიურობა". კონსერვატიზმის პოლუსიდან კულტურაში პიროვნება განიხილება კოლექტივში ჩართულად, იგი თავს აიგივებს ჯგუფთან და მის პრინციპებს ცხოვრებაში ატარებს. მისთვის დამახასიათებელ ღირებულებათა ტიპებიდან სპეციფიკური ღირებულებებია სოციალური წესრიგი, ტრადიციის პატივისცემა, ოჯახის უსაფრთხოება და Self-დისციპლინა; ამ განზომილების ავტონომიური პოლუსიდან პიროვნება განიხილება სრულიად თავისუფალ, ავტონომიურ მოვლენად.

Schwartz-ი განასხვავებს ავტონომიურობის ორ სახეს: ინტელექტუალურს და აფექტურს. ინტელექტუალურისთვის დამახასიათებელია ღირებულებები: ცნობისმოყვარეობა, ფართო პოზიტივიზმი, შემოქმედებითობა; აფექტურისთვის დამახასიათებელია ღირებულებები: დადებითი აფექტების მიღვენება; აღფრთოვანების მომგვრელი, გრძნობითად დატვირთული მჩქეფარე ცხოვრება.

2. "იერარქიულობა—ეგალიტარიზმი". ძლიერად იერარქიზებული კულტურებში მინერული როლების იერარქიული სისტემა სამოქმედო მოტივაციას უქმნის სოციალურ სუბიექტს. სოციალიზაციის პროცესი მიმართულია იმაზე, რომ ადამიანისგან თავისი როლების შესაბამისი, სანქციონირებულ მოვალეობათა ღირსეული შესრულება. ღირებულებათა ეს ტიპი ასახავს ძალაუფლების, როლებისა და რესურსების — სოციალური ძალაუფლების, ავტორიტარულობის, სიმდიდრის არათანაბარი განაწილების ლეგიტიმურობას; ამისგან განსხვავებით, მაღალი დონის ეგალიტარული კულტურა ინდივიდს განიხილავს მორალურად თანასწორ, ბაზისური ინტერესების სხვასთან გამზიარებელ ადამიანურ არსებად— აქ ადამიანები საყოველთაო კეთილდღეობისთვის ერთიანდებიან. ამგვარი ღირებულებების ტიპი ასახავს პირადი ინტერესებიდან აბსტრაქტიზაციას და ორიენტაციას თანასწორობაზე, სოციალურ სამართლიანობაზე, თავისუფლებასა და პასუხისმგებლობაზე. სოციალიზაცია იმ კულტურებშია მიმართული ეგალიტარისტულ ღირებულებებზე, სადაც პიროვნება განიხილება თავისუფალ არსებად და არა ავტონომიურად, რამდენადაც სრულიად ავტონომიურ არსებას არ გააჩნია სხვებისადმი არავითარი ბუნებრივი მოვალეობები.

3. "ძალაუფლება—ჰარმონია". იმ კულტურებში, სადაც ძალაუფლება ძალზე მნიშვნელოვანია, ადამიანი ორიენტირებულია ბუნებისა და სოციალური სამყაროს დამორჩილებასა და შეცვლაზე, კონტროლირებასა და მის გამოყენებაზე პიროვნული ან ჯგუფური ინტერესების სასარგებლოდ. ღირებულების ეს ტიპი ასახავს Self-ის

განმტკიცებას ამბიციებით, წარმატებით, კომპეტენციით; ამისგან განსხვავებით, ჰარმონიაზე ძლიერად ორიენტირებული კულტურა სამყაროს იღებს ისე, როგორც არის და ცდილობს მის შენარჩუნებას ამგვარი სახით. ღირებულებათა ეს ტიპი ასახავს გარემოში ჰარმონიისკენ სწრაფვას — ბუნებასთან ერთიანობას, გარემოს დაცვას, მშვენიერების სამყაროს.

Sshwartz-ი აღნიშნავს, რომ ბოლო პერიოდის თეორიული და ემპირიული კვლევები საკმაოდ ართულებს ვითარებას კულტურათა დასახასიათებლად გარკვეული მახასიათებლების ორაზროვნების გამო. იგი მიუთითებს დიხოტომია — “ინდივიდუალიზმი/კოლექტივიზმი”, როგორც ურთიერთსაპირისპირო საბაზისო ღირებულებების, უკმარობაზე. მისი არგუმენტებია:

1. არსებობს ღირებულებები, რომელიც ერთნაირად ემსახურება როგორც ინდივიდის, ისე ჯგუფის ინტერესებს და ქცევას ნებისმიერ კულტურაში არეგულირებს, მაგალითად, სიბრძნე;

2. ნებისმიერ თანამედროვე კულტურაში არსებობს მნიშვნელოვანი უნივერსალური ღირებულებები, რომელიც, თუმცა კი თავისი არსით კოლექტივისტურია, ჯგუფური მაინც არ არის, მაგალითად, სოციალური სამართლიანობა, გარემოს დაცვა, მშვიდობის დაცვა.

ემპირიული კვლევის შედეგები უჩვენებს, რომ ზოგიერთი ღირებულება იმათგან, რომელიც ამ ორი ტიპის კულტურიდან ერთერთის ტიპურ მახასიათებლად მიიჩნევა, სინამდვილეში ორივე ტიპის კულტურისთვის მნიშვნელოვანია. მაგალითად, მილნევის მოტივაციის ძლიერ ტენდენციას, ჩვეულებრივ, უკავშირებენ ინდივიდუალისტურ ორიენტაციებს, მაგრამ იაპონელები და ჩინელებიც ასევე ილტვიან მილნეისკენ; სხვა საკითხია, რომ კოლექტივისტებისთვის მილნეის მოტივაცია უფრო მეტად სოციალურ ჯგუფთანაა დაკავსირებული, ხოლო მიზნის მისაღწევად სხვა საშუალებებია კულტივირებული, მაგალითად, კოოპერაცია და თვითდაკნინებაც კი (Rolando Dias-Loving. 1998)

Shwartz-მა აღნიშნა, რომ გამოკვლევები არ ადასტურებს ინდივიდუალიზმის ნავარაუდევ კავშირს ჰედონიზმთან, ხოლო კოლექტივიზმისა — უსაფრთხოებასთან.

გარდა ამისა, Sshwartz-ი გამოყოფს თვით კოლექტივისტური საზოგადოებების სხვადასხვა ტიპს. იგი აღნიშნავს, რომ კოლექტივისტური საზოგადოებები განსხვავდებიან იმის მიხედვით, როგორ სოციალურ ჯგუფებზე არიან ისინი ორიენტირებული — მცირეზე თუ დიდზე. ამასთან, იგი სთავაზობს სხვა სახელწოდებას ინდივიდუალისტური და კოლექტივისტურის ნაცვლად: შესაბამისად, შემთანხმებლური საზოგადოება და კომუნალური საზოგადოება. ამ შემთხვევაში ანალიზის ერთეულია არა ღირებულებითი მახასიათე-

ბლები, არამედ სოციალური სტრუქტურა. იგი მიუთითებს, რომ ინდივიდის ორიენტაცია ინტერესებზე (ჯგუფი, ან Self) საკმარისი არ არის საზოგადოებათა კლასიფიკაციისთვის, რადგან ამ კლასიფიკატორს საერთოდაც აზრი ეკარგება ზოგიერთ კულტურაში; იდეალურ კომუნალურ საზოგადოებებში, მაგალითად, მცირერიცხოვან ტომებში, ინდივიდი ჯგუფთან იმდენად ძლიერად შეიძლება იყოს იდენტიფიცირებული, რომ თავისი ინტერესების მქონე ინდივიდის არსებობა თითქმის წარმოუდგენელია.

ღირებულებათა კორელატები

Schwartz-ის გამოკვლევებით ვლინდება ღირებულებების სოციალური ფონით განპირობებულობა. ამასთან, განსხვავებები ვლინდება გარკვეული სოციოლოგიური მახასიათებლების მიხედვით.

მაგალითად, ახალგაზრდები, უფროსებთან შედარებით, მეტ მნიშვნელობას ანიჭებენ ღიაობით ღირებულებებს (სტიმულაცია-ჰედონიზმი) და ნაკლებს — კონსერვატიულს (ტრადიცია, კონფორმულობა და ჰედონიზმი); ეს ვითარება ერთა უმრავლესობისთვისაა დამახასიათებელი (Schwartz; 1992). საერთოდ, ახალგაზრდები უფრო ინდივიდუალისტური ღირებულებების მიდევნების ორიენტაციას ავლენენ, ვიდრე კოლექტივისტურისას.

განათლებულები იმავე ღირებულებებს მისდევენ, რასაც ახალგაზრდები; გამოვლინდა, რომ განათლების ფაქტორი დადებითად ზემოქმედებს Self-ზე მიმართულ ღირებულებებზე და უარყოფითად — კონფორმისტულ ღირებულებებზე იტალიაში, იაპონიაში, პოლონეთსა და აშშ-ში. მიღწეული სტატუსიც იგივეს მეტყველებს, რასაც განათლება.

დაბოლოს. ქალაქის მცხოვრებნი, სოფლის მცხოვრებლებთან შედარებით, უფრო ინდივიდუალისტურ ტენდენციას ავლენენ, ვიდრე კოლექტივისტურს და მეტ მნიშვნელობას ანიჭებენ ცვლილებისადმი ღიაობასა და უნივერსალისტურ ღირებულებებს, ვიდრე კოლექტივისტურს.

რეზიუმე

კულტურების დასახასიათებლად ცდილობენ ისეთი სპეციფიკური მახასიათებლების გამოვლენას, რომელიც ყველა მის ელემენტს მსჭვალავს; მათ ხშირად ლერძულ, საყრდენ განზომილებებს უწოდებენ. იგულისხმება, რომ ასეთი არსობრივი სპეციფიკური თავისებურებების მომცველი მახასიათებლები ანუ განზომილებები აისახება კულტურის ყოველგვარ გამოვლინებაში, ქცევაში და სო-

ციალური ცხოვრების ყველა სფეროში — ოჯახურ ურთიერთობებში, სახელმწიფო და პოლიტიკური ორგანიზაციის სტრუქტურებში, განათლების სისტემაში და ა.შ.

თანამედროვე მეცნიერებაში ერთ-ერთი ყველაზე უფრო პოპულარული გამოკვლევა გახდა ჰოლანდიელი მეცნიერის — G. Hofstede -ს “კულტურის განზომილებები”; ამ კვლევით მან კულტურის დასახასიათებლად გამოავლინა ოთხი კულტურული განზომილება: კოლექტივიზმი-ინდივიდუალიზმი (ინდივიდსა და ჯგუფს შორის ურთიერთმიმართება); ძალაუფლებრივი დისტანცია (საზოგადოების ე.წ. “დაბალი ფენების” მიმართება სოციალური უთანასწორობისადმი); გაურკვევლობისგან გაქცევა (აღამიანთა ემოციური დამოკიდებულება ძნელადპროგნოზირებადი სიტუაციებისადმი) და მასკულინობა — ფემინურობა (კულტურის მასკულინური და ფემინური ორიენტაციები).

Hofstede -ს გაგებით, ინდივიდუალისტური ორიენტაცია გულისხმობს იმ რწმენას, რომ თითოეულ ადამიანს თავისთავადი ღირებულება აქვს, უნდა ილევანოს პირადი პოტენციალის რეალიზაციისთვის, სოციალური წნეხის მიუხედავად, თავისი დამოუკიდებელი მოსაზრებების კულტივირებას უნდა ცდილობდეს; კოლექტივისტური ორიენტაცია — პირიქით, ასახავს კოლექტიურის პრიორიტეტს ინდივიდუალურთან შედარებით. Hofstede-ს განზომილებებიდან განსაკუთრებული პოპულარობა მოიპოვა პირველმა — “კოლექტივიზმი-ინდივიდუალიზმი“-მა, რომელიც კულტურათა კლასიფიკაციისა და თავისებურებების დასახასიათებლად ძალზე ნაყოფიერ კონსტრუქტად მიიჩნევა.

Hofstede-ს მიერ ჩამოყალიბებული მიდგომა ერთ-ერთი წარმატებული გზაა ემპირიული კვლევით კულტურებს შორის განსხვავებების აღმოსაჩენად. მას დიდი გამოხმაურება მოჰყვა. მკვლევართა შემდგომი მუშაობა წარიმართა ამ განზომილებათა შემოწმებისა და დაზუსტებისკენ. მნიშვნელოვანი მონაცემები მიიღეს Hofstede-ს განზომილებებით აღმოსავლური კულტურების შესწავლისას. Triandis -ის კონცეფციაზე დაყრდნობით ამერიკელი კულტურანთროპოლოგის — Alan Fiske-ს მიერ ჩამოყალიბდა ძალზე მნიშვნელოვანი კონცეფცია, რომელშიც განზოგადებულია სოციალური ურთიერთქმედების ოთხი ელემენტარული ფორმა.

“ინდივიდუალიზმი/კოლექტივიზმის” თანამედროვე კონცეფციებიდან უმნიშვნელოვანესია Harry Triandis.—ის კონცეფცია, რომლის მიხედვითაც კულტურის განზომილებაა “კულტურული სინდრომი”—რაიმე თემის ირგვლივ გაერთიანებული და ორგანიზებული შიდა ანუ “სუბიექტური კულტურის” ელემენტების ერთობა; Triandis.—ის თვალსაზრისით, “სუბიექტური კულტურის”

შესწავლისა და გაზომვის დახმარებით შესაძლებელია იმ კავშირის ახსნა, რომელიც არსებობს კულტურულ ინსტიტუტებს, ფსიქიკურ პროცესებსა და ქცევას შორის. ამიტომ იგი მის შესწავლას მიიჩნევს კულტურის შესწავლის ძირითად საგნად.

“სუბიექტური კულტურა” მოიცავს ნორმებს, როლებს, მოლოდინებსა და სტატუს-პრესტიჟის სისტემას, რომელიც ტიპურია და აქტუალურად ფუნქციონირებს კონკრეტულ კულტურაში. პიროვნების კულტურული სტრუქტურაც სუბიექტური კულტურის ელემენტია, რომელსაც ამ კულტურის წევრები იზიარებენ — Self-ის თავისებურებებს Triandis-ი კულტურის ღირებულებებზე, აღზრდის კულტურულ მოდელებზე დამოკიდებულად მიიჩნევს.

Triandis.—ის თვალსაზრისით, კოლექტივისტურ კულტურებში ადამიანებს შორის კავშირებიდან ყველაზე მნიშვნელოვანია “მზრუნველობა”. რაც უფრო მეტ მზრუნველობას იჩენენ ადამიანები სხვების მიმართ, მით უფრო ურთიერთმიჯაჭვულად გრძნობენ თავს და მით უფრო მეტად კოლექტივისტივისტები არიან; ქცევის უმნიშვნელოვანესი რეგულატორია ჯგუფური ნორმები, რომელიც განამტკიცებს და ნაახალისებს ჯგუფზე მიჯაჭვულობას; კოლექტივისტის ღირებულებებია ტრადიციების მიდევნება, დამჯერობა, ვალდებულების განცდა.

Triandis-ი გამოყოფს კოლექტივიზმის ორ ტიპს: ვერტიკალურს — ჯგუფის იერარქიული სტრუქტურით განპირობებულს, და ჰორიზონტალურს — ჯგუფის ერთიანობითა და ურთიერთმიჯაჭვულობით განპირობებულს. მისი აზრით, სოციალური სირთულე განაპირობებს საზოგადოების ძლიერ ინდივიდუალისტურ ორიენტაციას.

ძალზე გავლენიან თანამედროვე კონცეფციად მიიჩნევა Schwartz-ის ღირებულებათა კონცეპცია; ამ კონცეფციით, ღირებულებებს ერთმანეთისგან განასხვავებს კონკრეტული ღირებულებით გამოხატული მოტივაციური მიზანი; ღირებულებათა ფუნქციონირებაში უმნიშვნელოვანეს როლს ასრულებს ღირებულებათა ტიპებს შორის თანხმობა — კონფლიქტის დინამიური ურთიერთმიმართება — ერთ-ერთი ღირებულების მიმდევარ ქცევებს, ჩვეულებრივ, თან მოსდევს ფსიქოლოგიური, პრაქტიკული და სოციალური შედეგები; ადამიანის არსებობისთვის საბაზისოდ მას მიაჩნია სამი უნივერსალური მოთხოვნილება: ბიოლოგიური, სოციალურ ურთიერთობებში ყოფნის და ჯგუფური ფუნქციონირების. საბაზისო ათ ღირებულებაზე დაყრდნობით მან გამოყო ბიპოლარულად აღწერილი სამი კულტურული განზომილება: “კონსერვატიზმი — ავტონომიურობა”, რომლის მიხედვითაც პიროვნება განიხილება ან კოლექტივში ი ჩართულად, ან სრულიად თავისუფალ, ავტონომიურ მოვლენად; “იერარქიულობა/ეგალიტარიზმი”, რომელიც აღწერს იერარქიულ

(სოციალური ძალაუფლების, ავტორიტარულობის, სიმდიდრის არათანაბარი განაწილების ლეგიტიმურობა) ან ეგალიტარულ კულტურას (ინდივიდს განიხილავს მორალურად თანასწორ, ბაზისური ინტერესების სხვასთან გამზიარებელ ადამიანურ არსებად);
 “ძალაუფლება—ჰარმონია”, რომლის მიხედვითაც აღინერება ერთი მხრივ, პიროვნული — ჯგუფური ინტერესების სასარგებლოდ ბუნებისა და სოციალური სამყაროს დამორჩილებასა და მის გამოყენებაზე ორიენტირებული კულტურა, მეორე მხრივ, ჰარმონიაზე ძლიერად ორიენტირებული კულტურა, რომელიც სამყაროს იღებს ისე, როგორც არის და უცვლელად ცდილობს ასეთი სამყაროს შენარჩუნებას. Schwartz-მა დასვა ძალზე მნიშვნელოვანი საკითხი კოლექტივისტური საზოგადოების ტიპების შესახებ.

დავალებები:

1. ჩამოაყალიბეთ და დაახასიათეთ. Hofstede -ს მიერ გამოყოფილი კულტურის ოთხი განზომილება
2. რა არის "სუბიექტური კულტურა" და "კულტურული სინდრომი"? რა განსხვავებაა მათ შორის?
3. დაასახელებთ არსებითი მომენტები Schwartz-ის კონცეფციაში, რომელიც, თქვენი აზრით, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია კულტურათა ემპირიულ კვლევაში.
4. გააანალიზეთ, რა მიმართულებით მიმდინარეობს შემდგომი კვლევები Hofstede -ს, Triandis-ის და Schwartz-ის კონცეფციებზე დაყრდნობით.

გასაცნობი ლიტერატურა

1. Мендра А. Основы социологии. М. 2000
2. Triandis H.C. (1989). The Self and Social behavior in Differing Cultural Contexts. Psychological Review, Vol. 96, No.sami, pp. 506-520
3. J.Schwartz Shalom H. Beyond Individualism/Collectivism: New Cultural Dimensions of Values. Individualism and Collectivism, ed. by Kim U., Triandis H.C. Kagitcibasi C., Choi S.Ch., yoon G. 1994, 85-123
4. Triandis H.C. Culture and social behavior. N.Y. etc.: McGraw-Hill, 1994 გვ. 87-142
5. Triandis H.C. Individualizm and Collectivism. Westview Press, 1995 გვ. 1-16

6. Smith p.b. and Schwartz Sh. H. Values. Handbook of Cross-Cultural Psychology, ed. by Berry J.W., Segall M.H., Kagitcibasi G., Vol. 3, 1996, pp. 77 -119
7. Hofstede and Associates. Masculinity and Femininity. The Taboo Dimension of Nacionalen Cultures. Sage Publications, 1998, pp.16-17, 175
8. Fiske A. P. (1990). The four elementary forms of sociality: framework for unified theory of social relations. Psychological Review, 99, pp. 689-701

ძირითადი ცნებები

- კულტურის განზომილება** — კულტურის სპეციფიკური თავისებურებების ამსახველი მთლიანობითი მახასიათებელი, რომელიც ყველა მის ელემენტს მსჭვალავს და ვლინდება კულტურის ყოველგვარ მოვლენაში, მათ შორის ადამიანთა ქცევაში
- ძალაუფლებრივი დისტანცია** — საზოგადოების "დაბალი ფენების" დამოკიდებულება სოციალური უთანასწორობისადმი
- გაურკვევლობისგან გაქცევა** — ადამიანთა ემოციური დამოკიდებულება ძნელად პროგნოზირებადი სიტუაციებისადმი
- მასკულინობა — ფემინურობა (Hofstede —ს გაგებით)** — კულტურის ანალიზი მასში მასკულინური და ფემინური ორიენტაციების მიხედვით
- სოციალური ჯგუფები** — ერთმანეთზე სისტემატურად ურთიერთქმედი ინდივიდთა ჯგუფები; ჯგუფის სიდიდისგან დამოუკიდებლად, ძირითადი მახასიათებელი ნიშანია ჯგუფის წევრთა საერთო იდენტურობის ცნობიერება.
- სოციალური ინსტიტუტები** — სოციალური მოღვაწეობის ძირითადი სახეები, რომელიც ხორციელდება მოცემული საზოგადოების წევრთა უმრავლესობის მიერ. ინსტიტუტები მოიცავს ნორმებსა და ღირებულებებს, რომლებსაც მისდევს უმრავლესობა.
- ნორმები** — გარკვეულ სოციალურ ერთობლიობაში მიღებული ქცევის წესები; ნორმები აწესებენ ან კრძალავენ ქცევის გარკვეულ ტიპს. ნორმები მტკიცდება სანქციებით, დაწყებული არაფორმალური მიუღებლობით, დამთავრებული ფიზიკური დასჯითა და სიკვდილით.
- სოციალური პოზიცია** — მოცემული ჯგუფის ან ერთობლიობის ფარგლებში ინდივიდის სოციალური იდენტურობა
- "კულტურული სინდრომი"** — კულტურის განზომილება Triandis-ის მიხედვით, რომელიც წარმოადგენს რაიმე თემის ირგვლივ გაერთიანებული და ორგანიზებული შიდა ანუ "სუბიექტური კულტურის" ელემენტების ერთიანობას

“სუბიექტური კულტურა” — კონკრეტული კულტურისთვის ტიპიური და მხოლოდ ამ კულტურაში აქტუალურად ფუნქციონირებადი ღირებულებების, ნორმების, როლებების, მოლოდინების, სტატუს/პრესტიჟის სისტემათა ერთიანობა, რომელიც განსაზღვრავს ინდივიდისა და სოციალური ჯგუფების ქცევასა და ურთიერთდამოკიდებულებებს

ვერტიკალური კოლექტივიზმი — კოლექტივიზმი, რომელიც ემყარება საზოგადოების იერარქიულ ჯგუფურ სტრუქტურას

ჰორიზონტალური კოლექტივიზმი — კოლექტივიზმი, რომელიც ემყარება სოციალურ ჯგუფთა შიგნით ერთიანობასა და ურთიერთმიჯაჭველობას

ეგალიტარიზმი — უტოპიური სოციალიზმის თეორიის ნაირსახეობა; ეს თვალსაზრისი ასაბუთებს ინდივიდუალური და კოლექტიური მეურნეობის თანასწორობის აუცილებლობას; საყოველთაო გათანაბრება მიიჩნევა სოციალური ცხოვრების ორგანიზაციის ძირითად პრინციპად

**პიროვნება და კოლექტივისტური
/ინდივიდუალისტური კულტურა**

§1. ადამიანი, როგორც კულტუროლოგიური პრობლემა

პიროვნების თეორიაში კულტურული კანონისა და ინდივიდუალური თვითცნობიერების დიალექტიკა განსაკუთრებით რთული პრობლემაა. საკითხს იმის თაობაზე, საიდან იწყება პიროვნება, სვამენ არა მარტო ფსიქოლოგები, არამედ ისტორიკოსებიც, კულტუროლოგებიც, სოციოლოგებიც, ეთნოლოგებიც, ლიტერატურათმცოდნეებიც — ყველა, ვისაც აინტერესებს ადამიანის სახის ევოლუცია კულტურაში თუ პიროვნების სოციალური ტიპის ცვლილებები (Кох И. С. 1999; 223—254).

“მე”- პოლისემანტიკურია. “მე”-ს იმანენტური ბიმოდალურობიდან, სუბიექტად და ობიექტად მისი გაორებულიობიდან გამომდინარე, მეცნიერები შეძლებისდაგვარად ცდილობენ ერთმანეთისგან გამოყოფონ:

1. მოქმედი, აქტიური, ეგზისტენციალური “მე” ანუ ფსიქიკის მათრგანიზებული პრინციპი და მარეგულირებელი სანყისი;

2. რეფლექსიური, ფენომენოლოგიური, კატეგორიული “მე”, ანუ ინდივიდის წარმოდგენა თავის თავზე, მის თვითცნობიერებაში არსებული “მე” ხატი.

ზოგჯერ, “ცნებით-კონცეფტუალური” ან რეფლექსიურისგან გასამიჯნად ჩამოთვლილს უმატიბენ მესამე მოდუსს — განცდად “მე”-ს ანუ “მე”-ს განცდას, რომელიც ყალიბდება სხვადასხვაგვარი თვითგანცდისა და შეგრძნებების საფუძველზე.

წარმოდგენა საკუთარ თავზე ადამიანური რეფლექსიურობის გამოვლენის ერთ-ერთი არსობრივი მომენტი. იგი გულისხმობს სხვისგან განსხვავებას და გარე სამყაროდან ფიზიკურ გამიჯნულობას. ფიზიკური სხეული უნივერსალური სქემაა ინდივიდის დროსა და სივრცეში ორიენტაციისთვის.

სოციალურ მეცნიერებებში ხშირად გამოიყენება ცნება “სქემა” ანუ “ფიგურა”.

Neisser-ის მიხედვით, გარე სამყაროსადმი ადამიანის დამოკიდებულება კოგნიტურია (შემეცნებითია). ეს პროცესი ყველაფერთან მიმართებაში არსებობს, ამიტომ ადამიანური კოგნიცია ეხება ყველა პროცესს, რომლის საშუალებითაც მიღებული სენსორული ინფორმაცია იცვლება, მცირდება, დეტალიზდება, ინახება, აღდგება და გამოიყენება.

Fiske-სა და Taylor-ის მიხედვით, კოგნიციაში სქემის სახითაა წარმოდგენილი მთელი ცხოვრების მანძილზე დაგროვილი კონკრეტული წარ-

სული გამოცდილებაც და "სხვების", საგანთა და მოვლენათა შესახებ აბსტრაქტული ცოდნაც; სქემა, იმავდროულად, მოვლენათა რალაც კატეგორიის მოსალოდნელი ატრიბუტების და მათ შორის არსებული კავშირების ცოდნასაც მოიცავს (მოტანილია ნ.სუმბაძე, სოციალური სქემა. ქართული ფსიქოლოგიური ჟურნალი, N 3, 2000, თბილისი, გვ. 41-61).

გამოყოფენ Self-ის ე.წ. ეკოლოგიურ ასპექტს: Self- აღიქმება ფიზიკურ გარემოსთან მიმართებაში — მე ვარ აქ, ამჟამად და საქმის მკეთებელი. ასეთი განცდა — ეკოლოგიური და ფიზიკური, ყოველ ადამიანში ისეთ ინტერნალურ (შინაგან) აქტივობა — ცნობიერებას უზრუნველყოფს, რომელიც არ შეიძლება სხვებისთვისაც იყოს ცნობილი; ესაა ინდივიდის ოცნებები, გრძნობები და საერთოდ, ცნობიერების ნაკადები. სწორედ ამ გაუზიარებლის გაცნობიერებას მიჰყავს ადამიანი საკუთარი თავის განცდამდე. ესაა Self-ის უნივერსალური ასპექტი.

ეგზისტენციალური "მე"-ს განვითარების დონეზე მსჯელობენ, ერთის მხრივ, იმით, რომ აკვირდებიან თვითრეგულაციას, ქცევის თანმიმდევრულობას, იმპულსური ქცევის კონტროლს; მეორეს მხრივ — სოციალურ დამოუკიდებლობას, ინიციატივანობის ხარისხს, გარე წნეხის მიმართ გამძლეობას, მიზნისკენ სწრაფვას, მიღწევის ორიენტაციას.

რეფლექსური "მე"-ს შესწავლის ძირითადი წყაროა თვითაღწერების ენა, რომელიც მოიცემა სოციალური და პიროვნული პერცეფციის კონტექსტში, ხოლო სუბიექტის განცდათა გასაგებად გამოიყენება ემოციათა ლექსიკონი, პიროვნების აზრობრივ წარმონაქმნათა სისტემა და სხვ.

რუსი მეცნიერი ი. კონი განსაკუთრებით აღნიშნავს, რომ ექსპერიმენტულ გამოკვლევებშიც კი ასეთ ინდიკატორთა და მის უკან მდგომ მოვლენათა გამოიყვანა ძალზე პირობითია, კულტუროლოგიაში კი — სულაც შეუძლებელი: აქ "მე" გაიგივებულია ცნებებთან — "პირი" ან "პიროვნება" და გულისხმობს მეტნაკლებად ავტონომიურად მოქმედ სუბიექტს. მაგრამ "როგორ რაკურსშიც არ უნდა იყოს იგი წარმოდგენილი, როგორც კვლევის ობიექტი — სოციოლოგიურში, ფსიქოლოგიურში თუ კულტუროლოგიურში, ყოველთვის განიხილება, როგორც სუბიექტი ანუ აქტიური, ცნობიერი, მიზანდასახული, თავისუფალი და ამის გამო, უნიკალური სანყისი".

Self-კონცეფცია მნიშვნელოვანია არა მხოლოდ როგორც ინდივიდუალური პერცეფციის, ევოლუციის და კომუნიკაციის ცენტრი, არამედ როგორც კულტურულ ნორმებსა და ღირებულებებთან გადაჯაჭვული მოცემულობაც.

ცხადია, რომ ფილოსოფიურ-იდეოლოგიური კონსტრუქციების გაიგივება სოციალურ-ფსიქოლოგიურ რეალებთან არ შეიძლება,

მაგრამ კულტურის ღირებულებითი ორიენტაციები კი ყოველთვის დაკავშირებულია ექსპრესიულ ქცევასთან.

ნებისმიერ შემთხვევაში დესკრიპტული კატეგორიები განუყრელ კავშირშია აქსიოლოგიურთან და მათი გაგება შეუძლებელია ისტორიულ-კულტურული კონტექსტის გარეშე. იმ ნორმატული კანონების გამოვლენა, რომლებითაც ფიქსირდება სასურველი ან მისაღები ქცევების წესები კულტურაში, აგრეთვე ამ წესებზე აგებული და ლეგიტიმირებული ფსიქოლოგიური თვისებებისა და ქცევების გამოიწვნა აუცილებელი პირობაა ნებისმიერი კულტუროლოგიური კვლევისთვის (Koh H.C. 1999; 223 — 254).

ადამიანის განხილვა კულტუროლოგიურ ჭრილში მოითხოვს სპეციფიკის გათვალისწინებას, რომელსაც განსაზღვრავს კულტურული კონტექსტი თავისი ისტორიითა და სოციალური თანაცხოვრების ფიქსირებული ნორმატული სისტემით. აღიარებულია, რომ კულტურა თავის სპეციფიკურ დალს ასვამს ინდივიდისა და სოციალური ჯგუფის ფუნქციონირების ზოგად კანონზომიერებებს. აქედან გამომდინარეობს ადამიანის კულტუროლოგიურ შესწავლასთან დაკავშირებული სიძნელეები.

ანთროპოლოგები აღნიშნავენ (და არა მხოლოდ დღეს), რომ დასავლურ და აღმოსავლურ სამყაროში პიროვნების გაგება ეყრდნობა არსებობის პიროვნული სანყისის განსხვავებულ გაგებას. განმასხვავებელი ასპექტი სპეციფიკურია კულტურების მიხედვით. Self- მრავალგვარად შეიძლება იყოს აგებული და წარმოდგენილი. ერთ-ერთი ასეთი კროსკულტურული შეხედულება ეყრდნობა დიურკჰაიმის შეხედულებას, რომლის მიხედვითაც Self- საერთოდაც სოციალური ფაქტორების პროდუქტია; მოსი კი პირდაპირ აცხადებს, რომ Self- ძნელად განსაზღვრადი და ცვალებადი სოციალური კატეგორიაა. Self-ის შინაარსი და სტრუქტურა მნიშვნელოვნად განსხვავდება კულტურების მიხედვით; საზოგადოებრივი Self-იც, რომელიც სხვა ადამიანებთან და საზოგადოებასთან ურთიერთობის შედეგად ჩნდება, ასევე ცვალებადია სხვადასხვა კულტურის მიხედვით.

თანამედროვეობის კულტურული პიროვნების ყველაზე ცნობილი მკვლევრები, ამერიკელი Hazel Markus და იაპონელი Shinobu Kitaiama თვალნათლივ, ემპირიული კვლევის მასალებით აჩვენებენ ინდივიდის ფორმირებაში კულტურული კონტექსტის უზარმაზარ როლს. ეს პროცესი მიმდინარეობს კულტურულ კონტექსტში გაზიარებული პიროვნული იმიჯის, პიროვნების გაგების და მოდელის შესაბამისად. ისინი, თავის მხრივ, სოციალური რეალობის შემადგენელი ნაწილებია და ასახულია კონკრეტული კულტურული სამყაროს გამოცდილებაში, სოციალურ სიტუაციებში, ინსტიტუტებში. კონკრეტულ კულტურულ სამყაროში მცხოვრებ ადა-

მიანებს კულტურის შესაბამისი ფსიქოლოგიური ტენდენციები უყალიბდებათ.

დაახლოებით ასი წლის განმავლობაში, 1880 წლიდან 1980 წლამდე, 5000-მდე სტატია გამოქვეყნდა Self-ის შესახებ და აღნიშნავდნენ მის შემოსაზღვრულობას, ავტონომიურობას და კონტექსტიდან განცალკევებას. ეს იყო დასავლური გაგება.

შუა საუკუნეებში სიტყვას "ინდივიდი" ინგლისურ ენაში რადიკალურად განსხვავებული დატვირთვა ჰქონდა. იგი გამოიყენებოდა სამების ყოველი წევრის აღსანიშნავად. შემდგომ ეპოქებში იგი განიხილება ავტონომიურ, სოციალური კონტექსტისგან დამოუკიდებელ და ანალიტიკური აზროვნების შესატყვის ნოვლენად; ასეთი ინდივიდის მაღალი ღირებულება დეკარტიდან მოდის.

დასავლურ სოციალურ მეცნიერებაში ადამიანის შესახებ მოძღვრება ეფუძნება ინდივიდუალიზმის ონტოლოგიას. აქ არსებობს ადამიანის განსხვავებულობისა და უნიკალურობის რწმენა. პიროვნება შემოსაზღვრული, უნიკალური, მეტ-ნაკლებად ინტეგრირებული მოტივაციური და კოგნიტიური უნივერსუმია ცნობიერების დინამიური ცენტრით — ემოციებით, შეფასებებით, მოქმედებებით. იგი, როგორც დისკრეტული მთელი, ორგანიზდება უპირისპირდება სხვებს, როგორც ასევე მთელს, აგრეთვე სოციალურსა და ბუნებრივ კონტექსტს. ცხადია, რეაგირებს სოციალურ გარემოზე, მაგრამ ეს რეაქცია მიმართულია მხოლოდ საკუთარი თავის, Self-ის რეალიზაციაზე, მის უკეთ გახსნასა და გამოვლინებაზე.

ევროპული კულტურული ტრადიცია ადამიანის ავტონომიურ სუბიექტად განხილვით ხაზს უსვამს "Self"-ის ერთიანობას, მთლიანობასა და იგივეობას ყველა მის გამოვლინებაში; ბევრი ადრინდელი ანთროპოლოგის თვალსაზრისით, ინდივიდუალობა სწორედ პიროვნების ცნობიერების (ფსიქიკის) ერთიანობის განმაპირობებელი შინაგანი ატრიბუტების სისტემის განცდაა. "Self"-ის მრავლობითობა და დანაწევრება აღიქმება ავადმყოფურად და არანორმალურად. ევროამერიკული მოდელის მიხედვით, პიროვნება სოციალური მოთხოვნებისა და მოლოდინების შესატყვისი ინდივიდუალური ტენდენციების ნაზავია: პიროვნება სოციალური ცოდნაა, რომელსაც ადამიანები იძენენ პირადი ცხოვრებისეული პრობლემების გადაწყვეტის პროცესებში. ამ გაგებით, იგი ადაპტიურია, რადგან ორიენტირებულია სოციალურ ცხოვრებაში პრობლემების გადაჭრაზე (Hazel Markus; Shinobu Kitaiama, 1998).

Markus-ისა და Kitaiama-ს აზრით, ყველა მიდგომა, პიროვნების როგორ განსაზღვრებასაც არ უნდა იძლეოდეს, შეიძლება გამოცეთ შემდეგი იდეების სახით:

1. ადამიანი ავტონომიური არსებაა და განისაზღვრება გარკვეული თვისებებით, პროცესების ერთიანობით;

2. შინაგანი თვისებებისა და პროცესების კონფიგურაცია განსაზღვრავს და განაპირობებს ქცევას. ეს ნიშნავს, რომ ქცევის წყარო თვით ინდივიდშია, ამიტომ მისი გაგება ქცევაზე დაკვირვებით შეიძლება;

3. ადამიანები ერთმანეთისგან განსხვავდებიან შინაგანი თვისებების კონფიგურაციით, შესაბამისად, ინდივიდუალური ქცევაც განსხვავდება. ეს განსხვავება კარგია;

4. ადამიანის ქცევა პრინციპულად უცვლელია სიტუაციის მიხედვით და სტაბილურია დროში, რადგან სწორედ ქცევაში ავლენს იგი თავის თავს. ეს უცვალელობა და სტაბილურობა კარგია;

5. პიროვნების შესწავლა მნიშვნელოვანია, რადგან სწორედ მისი წყალობით გახდება შესაძლებელი ქცევის წინასწარმეტყველება და კონტროლი.

ინდივიდუალისტური მსოფლმხედველობით, ინდივიდი პირველადი ფაქტია, საზოგადოება და შესაბამისად, მისი მიმართება ჯგუფთან — მეორადი. დასავლური გაგებით, ქვეშარიტ პიროვნებაში მისი ატრიბუტები ინტეგრირებული მთელის სახით წარმოგვიდგება ერთ სისტემაში. მას აქვს მკაფიო საზღვრები, სტაბილურია დროში და შეუძლია წინაღუდგეს სხვების ზეგავლენას — სხვები ქმნიან სიტუაციურ კონტექსტს, ან უბრალოდ მისი ნაწილია, შეიძლება არც იქონიონ დიდი გავლენა პიროვნებაზე. სიტუაციურად ცვალებადი ქცევა, ამ თვალსაზრისით, უაზროდ და პათოლოგიურადაც კი აღიქმება, მაგრამ არავითარ შემთხვევაში — მოქნილად ან პასუხისმგებლობის გამოვლინებად.

თეორეტიკოსთა აზრით, ინდივიდის ღირებულება და მასზე ფოკუსირება მოდის განმანათლებლობის ეპოქიდან, რომელმაც წინ წამოსწია კანტისეული ინდივიდის ცნება და თავისუფალი ნების მნიშვნელობა; ინდივიდუალიზმიც ასევე კარტეზიანული მსოფლმხედველობისა და ანალიტიკური აზროვნების პირმშოდ მიიჩნევა, რომელიც მკაფიოდ მიჯნავს ერთმანეთისგან Self-სა და სხვებს.

მსოფლიოს სხვადასხვა ხალხის გამოკვლევათა მონაცემები კი ადასტურებს პიროვნების ამგვარი კონცეფციის უკმარობას. უამრავმა მეცნიერმა აღწერა ტრადიციული დასავლური მიდგომისგან ხშირად რადიკალურად განსხვავებული კონცეფცია. ესაა ე.წ. დამოკიდებული Self-ის კონცეპცია, რომელიც უფრო ჰოლისტიურ აზროვნებასთანაა დაკავშირებული, ვიდრე ანალიტიკურთან.

ი. კონი აღნიშნავს გაუგებრობას, რომელსაც გამოხატავენ კითხვით: იაპონელებს პიროვნული საწყისი აქვთ ნაკლებად გამოხატული თუ ობიექტური ტერმინებით "მე"-ს გამოხატვის სურვილი არა აქვთო.

ანთროპოლოგებმა დოკუმენტურად დაადასტურეს, რომ საკუთარი თავის ამგვარი გაგება დღევანდელ ეტაპზე აღმოსავლურ კულტურებს უფრო ახასიათებთ, იგი გამოდის ამ კულტურათა ყველაზე დიდი ღირებულებისგან — ურთიერთობებში ჰარმონიის შენარჩუნებისგან; ასეთი გაგება სრულიად საპირისპიროა დასავლური ინდივიდუალიზმის სულისკვეთებისა, რომლის მიხედვით Self დადებითი ღირებულებაა, ხოლო ემპირიული “მე”-ს ელიმინირების აღმოსავლური განწყობა (მაგალითად ბუდისტური “თვითობისგან განთავისუფლება”) — სრულიად ანტიპერსონალური.

Self-ის არადასავლური გაგება ეყრდნობა მონისტურ ფილოსოფიურ ტრადიციას, რომლის მიხედვითაც ადამიანი მოიაზრება დანარჩენი ბუნების მსგავსი სუბსტანციისგან წარმოქმნილად. ურთიერთობა Self-სა და სხვებს, სუბიექტსა და ობიექტს შორის ძალზე მჭიდროა. ასეთი მსოფლმხედველობისთვის ნორმატული იმპერატივი ინდივიდებს შორის ურთიერთდამოკიდებულების შენარჩუნებაა. ამგვარი გამოცდილება განიხილება სოციალური ურთიერთობის ნაწილად, როცა ინდივიდი აღიარებს და ღებულობს იმ ფაქტს, რომ მის ქცევაზე სხვები განსაკუთრებულ გავლენას ახდენენ. პერსონა, ამ გაგებით, არის “ცვალებადი, მოქნილი, სხვებზე მიჯაჭვული არსება; პიროვნება არ არის დამოუკიდებელი და ავტონომიური, მეტიც, ადამიანები უფუნდამენტურად არიან ერთმანეთზე დამოკიდებული”. Self-ი არც არის და არც შეიძლება იყოს გამოყოფილი სხვებისგან და სოციალური გარემოსგან.

ეს გაგება შეიძლება გადმოიცეს ასე:

1. ადამიანი ურთიერთდამოკიდებული არსებაა და სოციალურ ურთიერთობა—მიმართებათა ნაწილი;
2. ქცევა შედეგია და პიროვნების პასუხი მასთან ურთიერთქმედებაში მყოფ სხვებზე; ქცევის წყარო ურთიერთობებშია და ამიტომ მისი გაგება მხოლოდ სოციალურ ურთიერთობებში შეიძლება;
3. სოციალური კონტექსტი ცვალებადია; ინდივიდუალური ქცევაც ცვალებადია სიტუაციების მიხედვით. სოციალური კონტექსტისადმი ასეთი მგრძნობელობა და, შესაბამისად, ცვალებადობაც კარგია;
4. პიროვნების შესწავლა კარგია, რადგან სწორედ მისი საშუალებით გახდება შესაძლებელი ქცევის მიმართებითი და ინტერპერსონალური ბუნების გაგება.

პიროვნების კონცეფციებს შორისასეთი განსხვავება, ცხადია, სოციალურ და კულტურულ პირობათა მთელ კომპლექსთანაა დაკავშირებული.

ძენ-ბუდიზმი სხვა აღმოსავლური რელიგიების მსგავსად, ადამიანის პრობლემის ფორმულირებას ახდენდა არა ობიექტურ-ანალიტიკურ (“რა არის ადამიანი”), არამედ სუბიექტურ-ინტუიტიურ

(“ვინ ვარ მე”) პლანში. ამ თვალთახედვით, ობიექტურ თვითდაკვირვებას არავითარი ღირებულება არა აქვს, ემპირიული ეგზისტენციალური “მე” კი ცდილობს გაითქვიფოს განუსაზღვრელ და განუპირობებელ აბსოლუტურ “მე”-ში. ამ ალტერნატიულ მოდელში უმწმენელოვანესია ის, რომ სხვებს კი არ გამოეყო, არამედ მოერგო; შესარულო მოვალეობები და იქცე ინტერპერსონალურ ურთიერთობათა ნაწილად; პრინციპულად არ არის ღირებული ადამიანის სიმყარე ან განსხვავება იმ ფონზე, სადაც მყარია სოციალური ორგანიზაცია — ქცევის წინასწარმეტყველება ურთიერთქმედების მიზანი სულაც არაა. აღმოსავლურ მოძღვრებათა ძირითადი მიზანია ადამიანის კულტივაცია სოციალურ ადამიანად. თავის დასამკვიდრებლად ადამიანი ჯგუფის — ოჯახის, ერთობის ნაწილი უნდა იყოს. ადამიანები ერთმანეთს განიხილავენ სოციალურ როლთან მიმართებაში (მამად, ბიძად, მეზობლად და ა.შ.). პიროვნება აქ თავისთავადი ღირებულების მქონედ კი არ განიხილება, არამედ კერძო მოვალეობათა და პასუხისმგებლობის “ნასკვად” და უმჭიდროეს კავშირშია ინდივიდის ოჯახზე და ჯგუფზე კუთვნილებასთან. შესაბამისად ყალიბდებოდა ადამიანის თვითცნობიერებაც: ტრადიციულ საზოგადოებებში “მე” ხატი ერწყმოდა მოსალოდნელი როლური ქცევის გარკვეულ კონცეფციას, რომელიც ინდივიდის ცნობიერებაში იდეალიზებული იყო, როგორც ინტერიორიზებული ნორმებისა და დადგენილებების სისტემა. ამიტომაც “მე” იდეალი კონცეპტუალიზებულ იქნა, როგორც იდეალიზებული როლურა ქცევის განსაკუთრებული ფორმა (კონი წერს: ადამიანი თავს მაინცადამაინც მშვიდად ვერ იგრძნობდა, თავისი “მე” თავისივე როლისგან გამოყოფილად რომ წარმოედგინაო). ჯგუფის გავლენის ქვეშ ყოფნა აქ დადებითი მოვლენაა და პიროვნულობის კრახად არ განიცდება, პირიქით — ზეგავლენის ქვეშ ყოფნა თვითკონტროლის, მოქნილობისა და სიმწიფის ნიშანია.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ კულტურულ-ისტორიული შინაარსის თვალსაზრისით მეცნიერები ყოველთვის უსვამდნენ ხაზს იმას, რომ მსოფლიოს სხვადასხვა მხარეში, ერთმანეთისგან დამოუკიდებლად აღმოცენებული ადამიანის კონცეფციები შინაგან ნათესაობასაც ამჟღავნებს. ა. კონრადი, მაგალითად, აღნიშნავს, რომ ჰუმანიზმი სინამდვილეა როგორც ციკერონისთვის, ისე კონფუციანელობისთვისაც, მხოლოდ შინაარსია განსხვავებული. შუასაუკუნეებში, აღორძინების ეპოქაში, ჩინეთშიც და იტალიაშიც უარყოფდნენ ყველაფერს, რაც ხელს უშლიდა ადამიანის სულიერ თავისუფლებას. თავისუფლებას ძირითადად ეწინააღმდეგებოდა დოგმატიზმი, როგორც ჭეშმარიტებისადმი დამოკიდებულების პრინციპი და სქოლასტიკა — როგორც ჭეშმარიტების შემეცნების მეთოდი. ჩვეულებრივ, უარყოფითი დამოკიდებულება კონკრეტუ-

ლად იმაზე მიიმართებოდა, რაც კონკრეტულ საზოგადოებაში ამ ორ მოვლენას უქმნიდა საყრდენს და უმაგრებდა გვერდს ძალაუფლების (სახელმწიფო თუ სასულიერო) მეშვეობით: ჩინეთში — კონფუციანობა ანუ ფილოსოფია, იტალიაში კი — კათოლიციზმი ანუ რელიგია. მაგრამ უარყოფის ობიექტი არავითარ შემთხვევაში არ იყო არც თვითონ ფილოსოფია და არც თვითონ რელიგია, არამედ მხოლოდ მათი პრეტენზიები იმაზე, რომ რომლიმე მათგანი ჭეშმარიტების ერთადერთი წყაროა (Konrad A; 1972).

Markus და Kitaiama ხაზგასმით აღნიშნავენ, რომ "პიროვნების ეს ორი მოდელი არ არის შიშველი რეალობის უბრალოდ შემომსახველრავე ჩარჩოები; ისინი იმავდროულად სტრუქტურაში აქცევს მთელ პიროვნულ გამოცდილებას" (Hazel Markus; Shinobu Kitaiama, 1998), ამერიკელი მკვლევრები — *პერვინი და ჯონსი კი აღნიშნავენ, რომ სწორედ ეს კონცეპტუალური განსხვავება პიროვნების ორ მოდელში ქმნის კვლევაში აუცილებელი გაზომვის სირთულეებსაც* (Первин Л. Джон О. 2000 გვ. 248)

§ 2 პიროვნების კულტურული მოდელები და ინდივიდუალიზმი/კოლექტივიზმი

ტერმინებით — დამოუკიდებელი და დამოკიდებული Self — Hazel Markus-მა და Shinobu Kitaiama-მ ერთმანეთისგან განასხვავეს ინდივიდები, ვინც თავის თავს დამოუკიდებელ აგენტად მიიჩნევს იმათგან, ვინც თავის თავს სხვებთან მიჯაჭვულობაში განიხილავს. მათი დასკვნით, ამ განსხვავებას ფუძემდებლური მნიშვნელობა აქვს სოციალურ კოგნიციაში.

H. Markus და Kitaiama აღნიშნავენ, რომ Self-ის ინდივიდუალისტური მოდელი, ერთი შეხედვით, "ბუნებრივი და ცხადი", გამოსადეგი ტრადიციული დასავლური მიდგომებისთვის და პიროვნების მოდელების საფუძველი, სრულიადაც არ არის პიროვნების ერთადერთი მოდელი და ერთადერთი პასუხი კითხვაზე: "რა არის პიროვნება"; შესაბამისად, პიროვნების ურთიერთდამოკიდებული მოდელი ვერ თავსდება ინდივიდუალიზმის მეთოდოლოგიურ ჩარჩოებში.

ეს მოდელი, დასავლურისგან მნიშვნელოვნად განსხვავებული, ამტკიცებს, რომ ადამიანი ავტონომიური კი არა, ფუნდამენტურად მიჯაჭვულია სხვა ადამიანებზე, ხოლო თავისთავადობა (Self-) — არ არის და არც შეიძლება იყოს გამოყოფილი "სხვებისგან" და სოციალური გარემოსგან.

ცნობილი თანამედროვე ფილიპინელი მკვლევარი David Ho ტერმინს — "მიჯაჭვულობის ორიენტაცია" — იყენებს სო-

ციალური ქცევის მოდელების სპეციფიკურობის აღსაწერად კოლექტივისტურ კულტურებში.

ინდივიდთა შორის მიჯაჭვულობას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს არა მხოლოდ ისტორიულად, ადამიანური ბუნების ფორმირებისთვის, არამედ თანამედროვეობაშიც.

ტრადიციულ კულტურებში ინდივიდის მიჯაჭვულობა და მიკუთვნებულობა გარკვეულ სოციალურ ჯგუფზე გადამწყვეტია პიროვნების ფუნქციონირებაში. ტრადიციული იაპონური მსოფლმხედველობა, მაგალითად, პიროვნებას აღიქვამს, როგორც მრავლობითობას, რამდენიმე ავტონომიური "მოვალეობათა წრის" ერთიანობად: "ჩუ" — იმპერატორის მიმართ მოვალეობა; "კო" — მშობლების მიმართ; "გირი" — იმ ადამიანთა მიმართ, რომლებმაც მისთვის რალაც გააკეთეს; "ჟინ" — ადამიანებისა და ერთგულების მიმართ მოვალეობა; "ნინჯიო" — საკუთარი თავის მიმართ მოვალეობები. ევროპელები პიროვნებას აფასებენ მთლიანობაში და მის საქციელს სხვადასხვა სიტუაციაში ერთი და იგივე არსის გამოვლინებად მიიჩნევენ, იაპონიაში კი ადამიანის შეფასება უცილობლად გულისხმობს შესაფასებელ "ქცევათა წრესთან" შეთანადებას. Markus და Kitaiama ორმხრივი ურთიერთდამოკიდებულების არსებობას მიჯაჭვულობის ორიენტაციის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მახასიათებლად მიიჩნევენ; მათი აზრით, იგი მოითხოვს მუდმივ ჩართულობას, რასაც მიდი "სხვისი როლის აღებას" უწოდებდა. იგი გულისხმობს იმის ფიქრის უნარს, რასაც სხვები ფიქრობენ, იმის გრძნობის სურვილს, რასაც სხვები გრძნობენ, ამ ინფორმაციის უთქმელად ათვისებას და სხვათა დახმარებას მათი სურვილების დაკმაყოფილებისა და რეალიზაციისათვის. კავშირების შენარჩუნება მოითხოვს "მე" პერსპექტივის შეკავებასა და გადაშუალებას "სხვისი პერსპექტივიდან"; მისი მოთხოვნაა "სხვების" აზრების წაკითხვა და იმის ცოდნა, რასაც სხვები ფიქრობენ და განიცდიან, თუ ადამიანს სურს, რომ იზრუნონ მასზე და ესმოდეთ მისი, პიროვნების დამოუკიდებელი მოდელის საპირისპიროდ, როცა ინდივიდი "იმას ამბობს, რასაც ფიქრობს" (Hazel Markus; Shinobu Kitaiama. 1991).

ხო აღნიშნავს, რომ უკვე გამოკვლეულია ბევრი კონსტრუქცია, რომელიც აღწერს ადამიანთა ურთიერთმიჯაჭვულობას: იაპონური კონსტრუქცია "ამაე", რომელიც გარდაუვალი ზმნიდან — "ამაერუ" ნაწარმოები არსებითი სახელია და ნიშნავს "სხვაზე დამოკიდებული და მისი კეთილმყოფლობის იმედად ყოფნას". ასევე გამოკვლეულია კორეული კონსტრუქციები — "ცოორი" (ჯგუფი, რომელსაც ვეკუთვნის), "ჩვენ" და "ცჰონგ" (ადამიანური მიჯაჭვულობა) — ჯგუფში ურთიერთობის მოდელის ელემენტი, სადაც "ცჰონგ" ემოციურ ნებოსავით მოქმედებს და წევრებს ერთიანობაში კრავს; კარგად ცნო-

ბილი ჩინური კონსტრუქცია "სახე" განისაზღვრება, როგორც "სა-პასუხო თანხმობა, პატივისცემა, რომელსაც ორივე მხარე კიდევ გასცემს და კიდევ მოელის ურთიერთისგან"; სულ სხვაა წინასწარ-განსაზღვრულობასა და ფატალურობაზე დამყარებული "კუან" — ნათესაობა, იმთავითვე განსაზღვრული ურთიერთობა ან მიზეზი ასეთი ურთიერთობისა — ეს ტერმინი ხსნის კულტურულად წინასწარ გაპირობებულ (ნათესაობას, მტრობას) ინტერპერსონალურ ურთიერთობებს; ფილიპინური პიროვნების საყრდენსა და ძირითად ღირებულებას წარმოადგენს "კაპვა" (ადამიანური თანაარსება), რომელიც არც ადამიანის თავისთავადობის ოპოზიციანა და არც ამ თავისთავადობის დამოუკიდებელ ერთეულად მალიარებელი; "კაპვა" არის self-ისა და სხვების ერთობა და გულისხმობს იდენტიურობის თანაზიარობას; აქედან წარმოდგება თანაარსებადი ადამიანის განცდა, რომელიც თან გასდევს ფილიპინელების სოციალურ ურთიერთქმედებას (A. Timothy Charch. 1987). ადამიანის თავისთავადობის მსგავსი გაგების ნაირგვარი ვარიანტიებია სხვა აზიურ კულტურებშიც. კონფუციანიზმში, დაოიზმში, ბუდიზმსა და ინდუიზმში არსებული იდენტიურობის კონცეფციები, დასავლურისგან განსხვავებით, მკაფიოდ არ გამოყოფს self-სხვებს ან ინდივიდუალურ იდენტიურობას.

ამგვარი კონსტრუქციების არსებობა ავლენს პიროვნების მიჯაჭვულობით, ურთიერთდამოკიდებულებით მოდელს. მსგავსი კონსტრუქციებისა და კონცეპტების გამოვლენა და შესწავლა სხვადასხვა კულტურაში ძალზე მნიშვნელოვანია მეთოდოლოგიურადაც, რადგან ქმნის ეთნომეთოდოლოგიურად ვალიდური კონსტრუქციებისა და მეთოდების ჩამოყალიბების შესაძლებლობას.

დღეს მეცნიერები იმ პოზიციას იზიარებენ, რომ არაინდივიდუალისტური კონსტრუქციების ცოდნა მეცნიერებას გაათავისუფლებს ინდივიდუალიზმზე დაფუძნებულ დასავლურ კონსტრუქციებზე დაყრდნობისგან.

ემპირიული კვლევებით გამოვლენილი და დასაბუთებულია პიროვნების ორი მოდელის არსებობა, რომელიც გაბატონებულია ინდივიდუალისტური და კოლექტივისტური ორიენტაციის მქონე კულტურებში. ხაზი გაესმის დასავლური პიროვნული მოდელის უკმარისობას პიროვნების შესწავლაში,

ამგვარი მოდელის ფარგლებში Self-ის განცდა ბევრად უფრო მნიშვნელოვანი და სრულყოფილია სოციალურ ურთიერთობებში მონაწილეობით. იაპონელი — მიუთითებენ მკვლევრები, მხოლოდ სხვებთან კონტექსტში გახდება სრულყოფილი ადამიანი. ასეთი თვალსაზრისი Self-ზე მას ახასიათებს, როგორც სოციალური კონტექსტის მსგავსს. ადამიანის ქცევის მოტივირებაში საფუძველია სხვებთან მორგება, მათთან ურთიერთობის ნაწილად ქცევა. ადა-

მიანისთვის ურთიერთობის მიზნის მიღწევა დამოკიდებულია კონტექსტის ბუნებაზე და, ნაწილობრივ მაინც, ამ კონტექსტში სხვების ყოფნაზე, ამიტომ ინტერნალური თვისებებიც გაიგება, როგორც სიტუაციურად განპირობებული და სიტუაციურად სპეციფიკური.

დამოკიდებული Self-ის იდენტური ტერმინებია "სოციოცენტრიკი", "ჰოლისტი", "კოლექტივისტი", "ელოცენტრიკი", "კონტექსტური", "ურთიერთობითი" და სხვ.

Self-ისთაობაზე ამგვარი თვალსაზრისი საერთო აღმოჩნდა სრულიად განსხვავებული კულტურებისთვის როგორც აღმოსავლეთში, ისე დასავლეთში; ამ კონსტრუქტის თავისებურებები აღწერილია არა მარტო აღმოსავლეთის ქვეყნებში, არამედ ევროპაშიც (ესპანეთი, ალბანეთი), სამხრეთ ამერიკაშიც (მექსიკა, ინდიელები), აფრიკაშიც და ა.შ. მექსიკაში Self-ის ემპირიული კვლევით გამოვლენილია მეთოდოლოგიურად მნიშვნელოვანი შედეგი: სოციალური და ემოციური მახასიათებლების დიდი წონა, რომლებიც ურთიერთობებთანაა დაკავშირებული.

მკვლევრები გამუდმებით უსვამენ ხაზს იმ გარემოებას, რომ დასავლური პიროვნულობის მოდელის თვალსაზრისით ურთიერთ-დამოკიდებული Self-ი არ გაიგება. ამ პოზიციას იზიარებს თანამედროვე მკვლევართა დიდი უმრავლესობა, რომლებიც თვითონ უშუალოდ შეხებიან არადასავლურ კულტურებში პიროვნების შესწავლის პრობლემებს. მაგალითად, A. T. Church და W. J. Lonner აღნიშნავენ, მართებული არ არის ფილიპინელებს დასავლური ავტონომიურობის გაგების პოზიციიდან შეხედო და სხვებზე მიჯაჭვულად, დამოკიდებულად აღიქვა — უმჯობესია ეს მიჯაჭვულობა გაგებულ იქნეს, როგორც სიმჭიდროვე, კორპორაციულობა, პატივისცემა და მოვალეობა, რადგან ფილიპინური კულტურა ის კულტურაა, სადაც დამოუკიდებლობასა და Self-ის თვითკმარობაზე უფრო მეტად ოჯახი და ურთიერთობები ფასობსო (A. T. Church, W. J. Lonner. 1998).

ბუნებრივია, რომ ემპირიული სურათის შექმნისას სირთულეებიც იქმნება და განსხვავებებიც ვლინდება.

თანამედროვე კვლევები თვით კოლექტივისტურ ორიენტაციებში განსხვავებული შინაარსობრივი მახასიათებლების არსებობასაც ავლენს. მაგალითად, მექსიკაში გამოვლინდა, რომ აქ არსებობს სპეციფიკური ურთიერთობრივი და ემოციური განმასხვავებლები; მექსიკელმა მკვლევარმა — Dias-Loving-მა მათ შესაბამისად უწოდა აფილაციური სოციაბილურობა (ზრდილობა, თავაზიანობა) და ექსპრესიული სოციაბელურობა (მეგობრულობა, კომუნიკაბელურობა); სპეციფიკურობა გამოვლინდა იმაშიც, რომ ეს მდგომარეობები ამ კულტურის წარმომადგენელთათვის განიცდება დიფერენცირებულად: თვით კონკრეტულ მდგომარეობებზე (მა-

გალითად, ბედნიერი, მხიარული), ინდივიდთა შორის გრძნობებდად (მოყვარული, ფაქიზი) და ემოციურ სიჯანსაღედ (მშვიდი).

კულტურაში პიროვნების (თუ პიროვნებაში კულტურის) ყველა მკვლევარი ერთხმად აღნიშნავს საკვლევ და გამზომ ინსტრუმენტთა უკმარისობას “კულტურული” პიროვნების შესწავლისას; განსაკუთრებულად აღინიშნება ის ფაქტი, რომ პიროვნების შესახებ დასავლური სულისკვეთებით გამსჭვალულ შრომებში აღწერილი საზომები, გამოყენებული ძირითადად პიროვნული თვისებების შეფასებასა და მათ ფაქტორულ ანალიზთან მიმართებაში, დასავლური პიროვნების შემთხვევაში უფროა გამოსაძევი, ვიდრე “არადასავლეთელისთვის”.

§ 3. “ვის უკეთ იცნობ?” ანუ ვის ადარებს ადამიანი თავის თავს

ეს ამბავი დაიწყო 1977 წელს ამერიკელი მეცნიერის — ე. ტვერსკის აღმოჩენით: მან გამოავლინა ადამიანის მიერ რაიმეს შეფასებისას უცნაური ტენდენცია, კერძოდ, ექსპერიმენტში მონაწილე ადამიანების აზრით, თურმე მადრიდი უფრო ჰგავს ნიუ-იორკს, ვიდრე ნიუ-იორკი მადრიდს; ტურა უფრო გაგონებს ძალღს, ვიდრე პირიქით და ა. შ. ეს მოვლენა ცნობილია საგანთა მსგავსების შეფასების ასიმეტრიულობის ფენომენის სახელით. მას ხსნიან ადამიანის ტენდენციით, ეტალონად იგულისხმოს უფრო დიდი, მნიშვნელოვანი და ასოციაციებით დატვირთული საგნები; სწორედ ამის გამო დაასკვნიან, რომ ნაკლებად მნიშვნელოვან და თვალშისაცემ ობიექტს მასთან მეტი მსგავსება აქვს. ეს აღმოჩენა საფუძვლად დაედო შემდგომში კვლევებს, რომელიც ცნობილია პრობლემად — “ვის უკეთ იცნობ?”.

ამ სულისკვეთებით გამსჭვალული კვლევები ავლენს ამერიკელთა აღქმაში იმის ფიქრის ტენდენციას, რომ სხვები უფრო მათ ჰგავთ, ვიდრე თვითონ ისინი — სხვებს. დასავლეთში ჩატარებულ კვლევათა მონაცემებით, ადამიანი სხვას, როგორც წესი, თავისთავს უდარებს — თავისი თავი უფრო მნიშვნელოვნად მიაჩნია და იმიტომ.

ამგვარად, შედარებით უმნიშვნელო, კოგნიტურად ღარიბი “მე” უფრო მნიშვნელოვანი “მე”-ს მსგავსად განიცდება (Росс, Р. Нисбет. 2000; გვ. 300).

Hazel Markus-მა და Shinobu Kitaiama-მ 1991 წელს ამ პრინციპზე დაყრდნობით ჩაატარეს კვლევა სხვადასხვა კულტურული ტიპის სპეციფიკის გამოსავლენად. მათი ჰიპოთეზები ეყრდნობოდა შემდეგ არგუმენტაციას: რამდენადაც დამოკიდებული Self-თვის “სხვები” უმნიშვნელოვანესი ელემენტია, სოციალური გარემოცვის

გასაგებად და ცოდნისთვის აუცილებელი გახდება ინტერაქციის პროცესში სხვების გაგება. აქ ერთნაირად მნიშვნელოვანია ურთიერთობის მონაწილე "სხვებისა" და იმ სოციალური სიტუაციების შესახებ ცოდნა, სადაც ამგვარი ურთიერთობები ხორციელდება.

ამ ლოგიკიდან გამომდინარე ჩატარდა კვლევა Self-სა და სხვას შორის მსგავსების შესახებ. აღმოჩნდა, რომ ტიპური ამერიკელის მონაცემებით, Self- უფრო მეტად განსხვავდება "სხვა"-სგან, ვიდრე "სხვა" — Self-ისგან; კერძოდ, Self-ის წარმოდგენა მეხსიერებაში უკეთაა დამუშავებული და დიფერენცირებული, ვიდრე "სხვა". როცა ადამიანებს ეკითხებიან განსხვავებაზე Self-ისა და "სხვა"-ს შორის, მათ უფრო ნაკლებად ამსგავსებენ, ვიდრე მაშინ, როცა მსგავსებაზე ეკითხებიან. აღმოსავლური და დასავლური ქვეყნების სტუდენტთა მონაცემების შედარებით გამოვლინდა, რომ დასავლელებისთვის Self- ძლიერ განსხვავებულად აღიქმება "სხვა"-სგან და პირიქით. იგივე დასტურდება სხვა კვლევებითაც, რაც იმის მაჩვენებელია, რომ დასავლურ კულტურაში საკუთარ თავზე ცოდნა უფრო დიფერენცირებულია და უკეთაა დამუშავებული, ხოლო აღმოსავლურ კულტურებში — ცოდნა სხვაზე. კროსკულტურული განსხვავებების უფრო დაწვრილებით შესწავლა ადასტურებს, რომ დამოკიდებული Self- უფრო ავლენს სხვების წვდომის უნარს (იხ. ტრიბუციის ფუნდამენტური შეცდომის შესახებ).

ამგვარად, დამოკიდებული Self-ის მქონენი თავის თავს სხვას ადარებენ და ეს მათი კულტურული თავისებურებაა — ისინი სხვას უფრო მნიშვნელოვნად და ყურადღების ღირსად მიიჩნევენ, ვიდრე საკუთარ თავს.

§4. "ავტოპორტრეტი" — კოლექტივისტი და ინდივიდუალისტი

ინდივიდუალისტი: "ჩვეულებრივ, ადვილად მიმყოლი და თავისუფალი სულისა ვარ. მჯერა, რომ ძალზე ოპტიმისტი ვარ — ცოტა რამ თუ გამტეხს, თუმცა ეს სულაც არ ნიშნავს, რომ არ ვშფოთავ; თუ რამეს ხელი მოეკიდე, ვცდილობ, ძალზე კარგად ვაკეთო — ბოლომდე თუ არ დავიხარჯე, ე.ი. ღირებული არაფერი გამიკეთებია; ზოგჯერ იმედგაცრუებული ვრჩები, მაგრამ ბოლოს მაინც იმედიანად ვარ."

"მომწონს დადებითი ენერგიით დატვირთული ცხოვრება — მრავალი რამაა სანახავი და შესაგრძნობი. მიყვარს გაურკვეველობა, მომწონს უნიკალურობა და განუმეორებლობა; მეგობრულიც ვარ და ზოგ სიტუაციაში — ძალზე თავდაჯერებულიც".

დამოუკიდებელი Self განისაზღვრება როგორც მტკიცე, შეკრული, თავისთავადი და სოციალური კონტექსტიდან გამოყოფილი;

დამოუკიდებელი Self-ის კონსტრუქტის შემადგენელია:

1. სიმარჯვე, უნარიანობა, საკუთარი აზრები და გრძნობები;
2. უნიკალურობა და საკუთარი თავის გამოვლენა;
3. შინაგანი შესაძლებლობების რეალიზაცია და ამალღება, პირადი ნარმატივებით გამოჩენა;
4. კომუნიკაციაში პირდაპირობა.

სხვებთან მიმართებაში ინდივიდუალისტები მეტ უპირატესობას ანიჭებენ თავის იდეებს, გრძნობებს, ქცევას, ნარმატივებს, ვიდრე სხვების აზრს მათ შესახებ. ამდენად, სხვებთან ურთიერთობაში უფრო მეტად ითვისებენ პირად შესაძლებლობებსა და ატრიბუტებს და ნაკლებად — რელატიურ და კონტექსტურ ფაქტორებს.

კოლექტივისტი: “ყველაფერს ვაკეთებ შეძლებისდაგვარად, მაგრამ ამით სხვებს არ ვანუხებ. ზოგჯერ გადანყვეტილებას დამოუკიდებლად ვღებულობ, მაგრამ როცა საქმე ჩემს ახლობლებს (ჯგუფს) ან ძალზე მნიშვნელოვან საკითხს ეხება, საბოლოო გადაწყვეტილებას ყოველთვის ვინმესთან მოთათბირების შემდეგ ვღებულობ”.

“მე უკონფლიქტო და სანდომიანი ვარ ადამიანებთან ურთიერთობებში; ჩემს ინტერესებს კი გამოვხატავ, მაგრამ კონფლიქტებს ყოველთვის ვერიდები; ისე ვიქცევი, რომ ადამიანმა ჩემს გვერდით თავი მშვიდად იგრძნოს”.

“სწრაფად ვერ ვწყვეტ, რა გავაკეთო; ხშირად სხვების გავლენის ქვეშ ვექცევი; ვერ ვწინააღმდეგები ასაკით და სტატუსით ჩემზე უფროს და პატივსაცემ ადამიანებს; ჩემს ირგვლივმყოფებთან მაშინაც კი ვთმობ (კომპრომისზე მივდივარ), როცა ეს ჩემთვის უსიამოა; თუ გადანყვეტილების მიღება მიჭირს, სხვების აზრს ვეყრდნობი; სხვების აზრი ჩემს შესახებ ძალიან მნიშვნელოვანია და ვითვალისწინებ კიდევ საქციელში. მინდა უშფოთველად ვიცხოვრო. ვმშვიდდები, როცა ისეთი ვარ, როგორც ყველა”.

დამოკიდებული Self მოქნილი, ცვალებადია და გულისხმობს:

1. გარე, საზოგადოებრივ თვისებებსა და მახასიათებლებს: სტატუსს, როლს, ურთიერთობებს;
2. კუთვნილების განცდას;
3. თავისი ადგილის ცოდნას და მისაღები, სავალდებულო ქცევების პრიორიტეტს;
4. არაპირდაპირობას, ნართაულობას ურთიერთობებში, ორიენტაციას სხვების აზრების გაგებაზე და მათი “ნაკითხვის” უნარს.

როცა საკუთარ თავზე ფიქრობენ, იკვებება რომ “მე” და “სხვა” ერთმანეთშია გადახლართული — Self-იც და “სხვა”-ც არამც თუ გამოცალკევებული, განპირობებულიც კია სიტუაციით (კონტექსტით), ამდენად, “კონტექსტს ყალიბის ფუნქცია აქვს”. და-

მოკიდებული Self-ის მთავარ მისწრაფებად და შესაბამისად, წარმატება—მიღწევად მიიჩნევა ჰარმონიული ინტერპერსონალური ურთიერთობების შექმნა—წარმართვის და მრავალგვარ სიტუაციათა რეგულირების უნარი. ყურადღებიანობა, მზრუნველობა, სხვათა ფიქრისა და გრძნობის თანაგრძნობა ნიშნავს სხვისი აზრების ნაკითხვის უნარს; ამგვარად, დამოკიდებული Self- სხვა ადამიანზე, სხვებთან ურთიერთობებზეა ორიენტირებული; ქცევას კონტექსტური ფაქტორები არეგულირებს (Hazel Markus; Shinobu Kitaiama. 1998)

1990 წ. Cousins-ის კვლევაში გამოყენებული ტესტის - "ვინ ვარ მე" — მონაცემების მიხედვით, იაპონელებმა 4-ჯერ ნაკლები აბსტრაქტული ფსიქოლოგიური თვისება ჩამოთვალეს (მაგალითად, "მე ოპტიმისტი ვარ"), და სამი-ჯერ მეტი სოციალური როლი და კონტექსტის ვარიანტი (მაგალითად, "დრამწრის ნევრი ვარ"), ვიდრე ამერიკელებმა; როცა კონკრეტული კონტექსტები მიაწოდეს, მაშინ იაპონელები მეტად მოიმართნენ საკუთარი თავის პიროვნული ატრიბუტებით აღწერაზე — "სახლში ზოგჯერ ზარმაცი ვარ" ან "სკოლაში შრომისმოყვარე ვარ".

Cousins-ის მტკიცებით, ეს პატერნი მაშინ შეიძენს აზრს, როცა იაპონური კულტურის კონტექსტში განიხილავ — იაპონელთა ქცევა ხომ სოციალური კონტექსტითაა განპირობებული; ამერიკელები კი პირიქით — თავის თავს ვინმესთან ურთიერთობებისა და რაიმე სპეციფიკური კონტექსტისგან სრულიად დამოუკიდებელი თვისებების მატარებლად ხედავენო.

იმის მიუხედავად, რომ ადამიანები ყველა კულტურაში ახერხებენ თავიანთი თავის აღწერა-შეფასებას რაღაც თვისებებით, Hazel Markus-სა და Shinobu Kitaiama-ს აზრით, სხვადასხვაგვარ პიროვნულ თვისებათა რეფლექსია და მათი ფიქსაცია ინდივიდუალისტური კულტურებისთვის უფრო "ბუნებრივია", რადგან ამერიკელები, როგორც სჩანსო — ამბობენ ისინი - "კულტურულად უფრო რუტინულად ჩართულნი არიან თვითდაკვირვებისა და თვითგამორკვევის პროცესში" და თვითდახასიათებისას უფრო აქტიურად იყენებენ ფსიქოლოგიური მახასიათებლების აღმწერ ტერმინოლოგიას, ვიდრე აზიელი რესპონდენტები (H.Markus და S.Kitaiama.1998).

აღმოჩნდა, რომ განსხვავებულად აღწერენ თავის თავს არა მარტო დასავლურ-აღმოსავლური კულტურის წარმომადგენლები, არამედ ერთი და იგივე ეროვნების ხალხიც კი, თუ ისინი განსხვავებულ კულტურულ გარემოცვაში ცხოვრობენ. მაგალითად, Bond-ის და Cheung-ის მონაცემებით (198სამი), რომლებმაც პასუხები მოკრიბეს ცნობილი "ორი მდგომარეობის" ტესტის შეკითხვაზე — "ვინ

ვარ მე?" — აღმოჩნდა, რომ ჰონგ-კონგელი და ამერიკელი ჩინელები თავის თავს განსხვავებულად აღწერენ — ამერიკელი ჩინელები საკუთარი თავის დახასიათებისას უფრო მეტად მიმართავენ თვისობრივ დახასიათებლებს, ჰონგ-კონგელი ჩინელები კი — უფრო მეტად იმ სოციალურ კონტექსტს, რომელშიც ცხოვრობენ. სხვა კვლევებით, ამერიკელები ძირითადად საკუთარ თვისებებს აღწერენ, ხოლო იაპონელები თავის თავს სოციალური კონტექსტის მოშველიებით წარადგენენ.

ამის შემდეგ დაინტერესდნენ ამ პიროვნული ტიპების (Self-ების) კონტექსტისადმი მგრძობელობით; კვლევებით აღმოჩნდა, რომ ამერიკელები და აზიელები ამ ორიენტაციის მიხედვით სხვადასხვაგვარად ავლენენ თავს.

H. Markus — სა და S. Kitaiama — 1998 წელს ჩატარებულ ექსპერიმენტში რესპონდენტთა ორივე ჯგუფი ავსებდა თორმეტი წინადადების ტესტს ოთხ განსხვავებულ სოციალურ კონტექსტში: მარტო, მეგობართან ერთად, ჯგუფში სხვა სტუდენტებთან ერთად და პროფესორის კაბინეტში.

აღმოჩნდა, რომ იაპონელები თავს ახასიათებენ ყოფითი, ყოველდღიური ქცევებით, მაგალითად, "მე მიყვარს ნაყინი", "შაბათ-კვირას მუსიკას ვუსმენ" და მსგავსი; ხოლო ამერიკელები — ფსიქოლოგიური ატრიბუტებით.

Hazel Markus-ი სტუდენტებს სთხოვდა თავისი თავის აღწერას, შემდეგ კი ეს დახასიათებები შეადარა ერთმანეთს ორი ორიენტაციის მიხედვით:

1. Self-ზე ფოკუსირებული — ექსპერიმენტის მონაწილეთ მიწოდებოდათ თვისებათა ჩამონათვალი, ხოლო ისინი პასუხობდნენ, რამდენად შეეფერებათ მათ ეს თვისებები; ამის შემდეგ თავისუფალ დახასიათებებს იძლეოდნენ;

2. "სხვა" Self-ზე ფოკუსირებული — თავს აღწერდნენ სხვების თვალით ანუ იმ წარმოდგენის მიხედვით, რომელიც, მათი აზრით, სხვებს აქვთ მათ შესახებ.

ორივე ტიპის დახასიათებას იძლეოდნენ კონტექსტშიც და კონტექსტის გარეშეც.

ამგვარად, პასუხები განაწილდა კატეგორიებად: "მე ვარ" და "სხვების აზრით (მოლოდინით), მე ვარ". ამ ექსპერიმენტში Self-იდენტურობის კონცეფცია გაიზომა მოკლე თვითდახასიათებებით.

მონაცემთა ანალიზით გამოვლინდა, რომ თუმცა კი რესპონდენტები აღსანიშნავად ერთი და იგივე ცნებებს იყენებდნენ (მაგალითად, მე ვარ "ბედნიერი", "მოყვასი" და სხვ), პირველი ექსპერიმენტის მონაცემებით, ამერიკელები თავს მოიაზრებენ პრინციპულ და მდგრად იდენტურობად და უმეტესად ფიქრობენ, რომ სხვებიც ასეთად მიიჩნევენ; იაპონელებმა კი გამოავლინეს იმ ვითარების გაცნო-

ბიერებულობა, რომ ურთიერთობებში ჩართული და სხვების შესაბამისად მოქმედი Self-იდენტურობა განსხვავდება თავისთავად Self-იდენტობისგან: ის სხვაა, ეს — სხვა.

§ 5. “სხვების პორტრეტი” — კოლექტივისტი და ინდივიდუალისტი

Shweder-ისა და Bourne-ს 1982 წლის მონაცემებით, კულტურული ხასიათის განსხვავებები ვლინდება არა მხოლოდ საკუთარი თავის აღწერაში, არამედ სხვების აღქმა — აღწერის მონაცემებშიც. 70 ინდოელის და 17 ამერიკელის მიერ საკუთარი მეწყვილის თავისუფალი აღწერის შედარებამ გამოავლინა, რომ ამერიკელთა 72%-მა თავისი მეწყვილე აღწერა კონტექსტისგან თავისუფალი პიროვნული თვისებებით, ხოლო ინდოელთაგან ასე აღწერას მხოლოდ 50%-მა მიმართა, დარჩენილმა ნახევარმა კი ისევე კონტექსტი მოიშველია.

ტიპური ამერიკული აღწერა: “მავანი ეგოისტია”; ანალოგიური სიტუაციის ტიპური ინდური აღწერა: “მავანი მერყეობს, როცა ოჯახს ფული უნდა მისცეს”.

ამერიკელი და ეთიოპელი სტუდენტების მიერ სხვების აღწერისას ანალოგიური შედეგები გამოვლინდა: ამერიკელებმა სხვები დაახასიათეს შესაძლებლობების, ცოდნის, ემოციური კატეგორიების ტერმინებით (“მავანი ჭკვიანია, შეუძლია რაიმეს შექმნა”), ხოლო ეთიოპიელებმა — სხვებთან ურთიერთობის აღმწერი ტერმინებით (“მავანს მეზობლებთან მასლაათი უყვარს”) ან მისი შეხედულებებისა თუ რწმენების მიხედვით (“მავანი ქვეყანაში არსებული მმართველობის წინააღმდეგია”).

Miller-ის მონაცემებით, რომელმაც ამერიკელებისა და ინდოელების მიერ სხვების აღწერები შეადარა, ამერიკელი სხვისი აღწერისას სამჯერ მეტად იყენებს თვისობრივ ატრიბუტებს, ხოლო ინდოელი — ორჯერ მეტად კონტექსტურ მიმართებებს. სხვა სიტყვებით, ამერიკელი აღწერისას ქცევის სიტუაციურ ახსნას იძლევა, ინდოელი კი — პერსონალურ-ურთიერთობრივს (Росс, Р. Нисбет. 2000; გვ. 301-302).

ურთიერთდამოკიდებული Self-ის კონსტრუქტში ურთიერთობების ორმხრივი ხასიათის წარმოსადგენად ტრიანდისი ასეთ სიტუაციას წარმოსახავს: ლანჩზე ამხანაგი გვეწვია. ჩვეულებრივ, მეგობარს სთავაზობენ რამდენიმენაირ საჭმელს და ამით მას არჩევანის საშუალებას აძლევენ, რადგან მასპინძელი უშვებს, რომ მეგობარს არამც თუ არჩევანის უფლება აქვს, არამედ ვალდებულიცაა ეს არჩევანი გააკეთოს თავისი შინაგანი ატრიბუტების — თავისი სურვილების მიხედვით; მეგობარიც ასევე ირჩევს სწორედ იმიტომ, რომ იგივეს ვარაუდობს. ეს სცენარი ბუნებრივია დამოუკიდებელი

Self-ის თვალსაზრისით. რა მოხდებოდა, იაპონელი მეგობარი რომ გვწვოდა? კითხვაზე "რას ისურვებდი?" მცირე გაოგნების შემდეგ შესაძლო პასუხი იქნებოდა გაურკვეველი განცხადება "არ ვიცი". და ეს მოხდებოდა ურთიერთდამოკიდებული Self-ის ვარაუდის გამო — მასპინძელი მოვალეა "ნაიკითხოს" მეგობრის ფიქრები და ის შესთავაზოს, რაც, მისი აზრით, მეგობრისთვის საუკეთესოა. ხოლო სტუმრის მოვალეობაა, მაღლიერებით მიიღოს სასურველი და ეცადოს, ახლო მომავალში მასპინძელს ასევე უპასუხოს. იგივე სიტუაციაში ურთიერთდამოკიდებული Self-ის სცენარი შემდეგი იქნებოდა: "მე შენ ის მოგიმზადე, რაც უფრო გიყვარს, რადგან მახსოვდა, რომ წინა კვირაში სწორედ ამას ნატრობდი", და სტუმარიც უპასუხებდა: "დიდი მადლობა, მე ეგ ნამდვილად ყველაფერს მიჩრეფნიაო".

სოციალურ კოგნიციაში კულტურული განსხვავებები გამოვლინდა იმის მიხედვითაც, რას აქცევენ ყურადღებას. ტროფიმოვის, ტრიანდისის და გოტოს ექსპერიმენტში (1991) კავკასიელ და ჩინელ სტუდენტებს სთხოვეს ყურადღება ორი ნუთით ორ რაიმეზე გადაეტანათ და ამის შემდეგ შეავსებინეს "20 მდგომარეობის" ტესტი; ექსპერიმენტის ერთი პირობა იყო, ეფიქრათ იმ საგნებზე, რომელიც მათ ოჯახთან აკავშირებდათ, მეორე კი — საგნებზე, რომლებიც მათ თავიანთი ოჯახისგან განასხვავებდათ. განმასხვავებელზე ფიქრის შემდეგ ჩინელებმა ძირითადად თვისობრივი მახასიათებლები გამოიყენეს, ხოლო ოჯახზე ფიქრის შემდეგ კავკასიელებმა — მეტი როლური მახასიათებელი.

ინდივიდუალისტი უფრო სწრაფია, ვიდრე კოლექტივისტი? Markus და Kitaiama (1997) აღნიშნავენ, რომ თვითაღწერისას ამერიკელები უფრო სწრაფად ირჯებიან, ვიდრე იაპონელი სტუდენტები, თითქოს ამერიკელებს გლობალურად და პრაქტიკულად აქვთ უფრო დიდი პრაქტიკა თვითაღწერაში. მათივე აღნიშვნით, სხვა შრომებიც იმას ამტკიცებს, რომ ჩრდილო ამერიკაში ინდივიდუალური თვისებები და მახასიათებლები ადამიანისთვის იმდენად ადვილად მისაღწევი და გასაგებია, რომ კონკრეტული ქცევის გაგებაც და ინტერპრეტაციაც სპონტანურად გახდება შესაბამისი თვისობრივი ტერმინების გამოყენებით.

§ 6. "სხვები" და კულტურული კონტექსტი

Triandis-მა, McCuster-მა და Hui-მ (1990) 20 წინადადების ტესტის გამოყენებით სხვადასხვა კულტურაში აღმოაჩინეს, რომ ჯგუფისადმი კუთვნილების განცდა უფრო ძლიერია ჩინელებთან, ვიდრე ამერიკელებთან.

პიროვნების ინდივიდუალურ ისტორიაში განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ფენომენს, რომელიც აღინერება ცნებით "სხვები". სოციოლოგები განსაკუთრებით აღნიშნავენ "სხვების" დიფერენციაციის მნიშვნელობას — ყველა "სხვა" უნდა განიჩნოს იმ სხვებისგან, რომლებთანაც პიროვნება აფექტურ და კონკრეტულ ურთიერთობებშია. "სხვები" სხვადასხვაგვარია; მათთან ადამიანი თანდათანობით შედის პირდაპირ თუ არაპირდაპირ, სხვადასხვაგვარ დისტანცირებულ ურთიერთობებში. საზოგადოება ამგვარად ქმნის თავის ქცევით კოდს. "სხვები" — ის ცნებაა, რომელშიც ასახულია და რომლითაც აღინერება ინდივიდის მიმართებები საზოგადოებასა და სოციალურ გარემოცვასთან"; "ჩვენ" ჯგუფის მიკერძოება ვლინდება ასაკის, სქესის, ეროვნული კუთვნილების მიუხედავად (Gudykunst, 1989, მითითებულია Майерс Д. -ის მიხედვით, გვ. 303).

Tajfel-ის კლასიკური მოძღვრების მიხედვით, ეთნიკურ ჯგუფებში გაბატონებულია რწმენათა სტერეოტიპული სისტემა, რომელიც საკუთარ ჯგუფს მიანერს დადებით, ხოლო სხვა ჯგუფს — უარყოფით თვისებებს; მაგრამ თავის ჯგუფებს ადამიანები მხოლოდ დადებით თვისებებს არ მიანერვენ. ასე, მაგალითად, დაბალი სტატუსის მქონე ჯგუფებმა შეიძლება სამი რამ მოიმოქმედონ:

1. შეიძლება შედარების ახალი საფუძველი მოძებნონ, რომელიც უფრო სასურველ შედეგებს მოუტანთ; ტრადიციული ჩაცმულობის ხაზგასმა; საკუთარი ენის სიცოცხლისუნარიანობის ხაზგასმა. ამ გზას Tajfel-მა "სოციალური შემოქმედებითობა" უწოდა.

2. ნეგრი ტოვებს თავის ჯგუფს და უერთდება უფრო დადებითი თვისებების მატარებლად აღქმულ ჯგუფს; ამას "სოციალური მობილობა" ეწოდება;

3. ინდივიდი ცდილობს თავისი საკუთარი ჯგუფის ზოგიერთი მახასიათებლის შეცვლას, რაც მომავალში მისი უფრო სასურველი გზით განვითარებას გამოიწვევს. მას "სოციალური ცვლილება" ეწოდება.

აქედან გამომდინარე, ჯგუფის ნეგრი საკუთარ ჯგუფს სხვებზე მაღლა ყოველთვის არ აყენებს.

მიკერძოებისკენ მიდრეკილი ვართ მაშინაც, როცა "ჩემი" ჯგუფი გარემოცველ ჯგუფებთან შედარებით უფრო მცირე და დაბალი სტატუსის მქონეა, რადგან უფრო ძლიერად ვგრძნობთ ჩვენს კაპირს მასთან.

ამგვარ იდენტურობას ეფუძნება ე.წ. "შუამავალი უმცირესობების" ჯგუფური თავისებურებები, რომელიც თავის დროზე შესანიშნავად აღწერა მეოცე საუკუნის ერთ-ერთმა უდიდესმა ნოვატორმა — კურტ ლევინმა ებრაელების მაგალითზე.

კოლექტივისტებისთვის ძალზე მნიშვნელოვანია ის, თუ ვინ არიან ის "სხვები", ვისთანაც ურთიერთქმედებენ.

Hazel Markus; Shinobu Kitaiama (1991) აღნიშნავენ, რომ დამოკიდებული მე არ ინტერესდება ყველა "სხვა"-ს მიზნებით, მოთხოვნილებებითა და სურვილებით; იგი ძლიერ შერჩევითია და ძირითადად "ჩვენ" ჯგუფის წევრებთან ურთიერთობით ხასიათდება. ეს ის სხვები არიან, ვისთანაც ინდივიდი საერთო ბედს იზიარებს — ოჯახის წევრები, ერთი და იგივე მყარი სოციალური ჯგუფის წევრები და სხვ.

"შენი ოჯახი და კლანი პასუხისმგებელია თავის წევრებზე და მათი ქცევა საერთო დიდება და საერთო სირცხვილია. ამიტომ შენი ჯგუფისთვის რამე სასახელო გააკეთე. იყავი ტრადიციების ერთგული; პატივი ეცი უფროსებს და "უფროსობას"; ჰარმონიისკენ ისწრაფე და სხვას სახალხოდ ნუ გააკრიტიკებ. ლოიალური იყავი შენი ოჯახის, კომპანიის, ერის მიმართ; კოლექტივში იცხოვრე და ნუ იფიქრებ, რომ შენი მეობა სოციალური კონტექსტის გარეშე არსებობს". განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ოჯახური, თემური ურთიერთობები და ღირებულებები. პირველადი სოციალური ჯგუფი — ოჯახი, ნათესავ-მეზობლები — არის ყველაზე უფრო მნიშვნელოვანი სოციალურ მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად და ნახალისებისთვის, აგრეთვე უმთავრესი არბიტრი "სასურველის", "დასაშვებისა" და "წარმოუდგენლის" გასარჩევად. ამგვარად, შიდაჯგუფური ნორმები და შიდაჯგუფური როლური ურთიერთობებია ქცევის აღმძვრელი მოტივაციური ძალაც და უპირველესი წყაროც, "თავისებური კომპასი", რომელიც განსაზღვრავს ადამიანის ქმედებათა მიმართულებას.

ინდივიდუალისტებისგან განსხვავებით, რომლებისთვისაც ჯგუფური კუთვნილება სტატუსთან შედარებით უფრო მნიშვნელოვანია (მაგალითად, კლუბის, ერთობის, "ძმობა-დობის" სტუდენტური გაერთიანებების წევრობა), კოლექტივისტები ერთმანეთის მიმართ უფრო ინდიფერენტული არიან, ადამიანის იდენტიფიცირებისთვის პიროვნულობაზე უფრო ძლიერი ნიშანია სტატუსი, თუმცა სოციალური ჯგუფის უზარმაზარი ღირებულების გამო არანაკლებ მნიშვნელოვანია ადამიანის ჯგუფური კუთვნილებაც. "სხვებთან" დაკავშირებით უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ კოლექტივისტებს, ინდივიდუალისტებთან შედარებით, ურთიერთობა ნაკლებ ხალხთან აქვთ, მაგრამ უფრო ღრმა და ხანგრძლივი.

Markus და Kitaiama აღნიშნავენ, რომ კოლექტივისტურ კულტურებში ურთიერთობები ინდივიდის მიერ განიხილება არა ინდივიდუალური მიზნის რეალიზაციის საშუალებად, არამედ მიზნად. ინდივიდებისთვის აუცილებელია სხვებთან ურთიერთობების შენარჩუნება, დაფასება და ამ ურთიერთობათა მოთხოვნილება. სხვებ-

თან კავშირების შენარჩუნება გულისხმობს ცნობიერებაში სხვების გამუდმებით არსებობას და მათ მოთხოვნილებებზე, სურვილებსა და მიზნებზე ფოკუსირებას. ზოგჯერ სხვათა მიზანი ცნობიერებაში იმდენად ფოკუსირდება, რომ ისინი პერსონალურ მიზნებად აღიქმება. კონკრეტულ შემთხვევაში ინდივიდის მიზნები შეიძლება ძალიანაც განსხვავდებოდეს სხვების მიზნებისგან, მაგრამ კიდევ "სხვათა" მიზნების, მოთხოვნილებებისა და სურვილების დაკმაყოფილება აუცილებელი მოთხოვნა გახდება მისი საკუთარი მიზნების, მოთხოვნილებებისა და სურვილების დასაკმაყოფილებლად. სხვისი მიზნის ხელშეწყობის დროს ინდივიდის მიზანზე ზრუნავს ის პიროვნება, რომელთანაც ეს ინდივიდი ურთიერთქმედებს. აქედან გამომდინარე, ადამიანები აქტიურად ცდილობენ სხვათა მიზნების ხელშეწყობას და ორმხრივი თანამშრომლობით საკუთარი მიზნების პასიურად მიღწევას. ინდივიდის მიერ საკუთარი მიზნის მიღწევა პასიურია და გაშუალებული "სხვებით" — მთავარი სხვათა მიზნებზე ზრუნვაა. სხვების მოქმედებათა ამგვარი პასიური მონიტორინგის შანსის უარყოფის დროს იაპონელები დისკომფორტს უფრო მეტად გრძნობენ, ვიდრე ამერიკელები. მაგრამ მკვლევართა აღნიშვნით, მართებული არაა ურთიერთდამოკიდებული Self-ის კონსტრუქტის შესახებ "რომანტიზებული" წარმოდგენა, თითქოს იგი ყოველთვის შესმატკბილებულია სხვათა ინტერესებთან; ისინი აღნიშნავენ, რომ ძალზე ხშირად გულისხმიერი და კოოპერაციული მოქმედებები მხოლოდ მაშინ მულავნდება, როცა არსებობს სხვათა კუთილი მიზნებისა და ზრახვების რწმენა, კერძოდ კი ურთიერთობისა და ორმხრივი მხარდაჭერის ვალდებულების ნდობა".

იაპონიაში მოხვედრილი უცხოელები ხშირად აღნიშნავენ ზრდილობიანობით საქვეყნოდ განთქმულ იაპონელთა, განსაკუთრებით, ახალგაზრდათა, საკმაოდ უხემ ქცევას ქუჩაში, საზოგადოებრივი თავშეყრის ადგილებში, განსაკუთრებით, უცხოელებთან. აღწერილ თვისებებს ისინი ამჟღავნებენ ძირითადად თავიანთი ჯგუფის წევრებთან, სხვა ჯგუფის წევრებთან მათი ქცევა კი, ზოგიერთი მკვლევრის ანალოგია რომ მოვიშველიოთ, ინდივიდუალისტიკის ქცევას ჰგავს. ამდენად, ძნელია იმის განზოგადება, რომ სხვების დახმარებისა და კონფლიქტის არიდებისკენ სწრაფვა კოლექტივისტების უპირობო მახასიათებელია — ყოველივე ეს უმეტესწილად ჯგუფისადმი ერთგულების ასახვა და ჯგუფური ჰარმონიის შენარჩუნების სურვილია. უცხოებთან ეს ნორმები არ მოქმედებს.

"სხვებთან" მიმართებას ბევრი ემპირიული კვლევა მიეძღვნა. ერთ-ერთი მათგანია Krunenberგ—ისა და I. Kashima—ს ბოლოდროინდელი კვლევა, რომლებმაც "სხვებთან" მიმართების კროს-კულტურული განსხვავებები შეისწავლეს ავსტრალიელ და იაპონელ ბავშვებთან. ისინი დაეყრდნენ Man-ის, Mitcui-ს, Beswick-ის და Harmoni-ს მიერ კვლევის შედეგებს, რომლებიც ეხებოდა ინტერპერ-

სონალური აღქმის ნიმუშებს ამ ორ კულტურაში. მათი კვლევის მიზანს წარმოადგენდა ინტერპერსონალურ ნიმუშთა როგორც ზოგადი (უნივერსალური), ისე კულტურულად სპეციფიკური ნიმუშების გამოვლენა.

თავის დროზე Man-ის, Mitcui-ს Beswick-ის და Harmoni-ს მიერ ჩატარებულმა გამოკვლევამ (1994) აჩვენა, რომ იაპონელი ბავშვების თაობაზე გაბატონებული სტერეოტიპი, რომ ისინი უზომო პატივისცემენ უფროსებს, გაზვიადებული და მცდარია. რეალურად კი, როგორც კვლევით აღმოჩნდა, ავსტრალიელ ბავშვებთან შედარებით, ისინი, მშობლებით დაწყებული (შიდა ჯგუფი) და მეზობელი ბავშვებით (გარე ჯგუფი) დამთავრებული, სრულიად სხვადასხვაგვარად გამოხატავენ და განიცდიან პატივისცემას სხვადასხვა ადამიანის მიმართ.

ამ მკვლევრებმა დაწვრილებით შეისწავლეს კავშირი გარკვეულ მოქმედებებსა (მაგალითად, დახმარების შეთავაზება მაშინ, როცა სხვას მძიმე ტვირთი უჭირავს) და კონტექსტს შორის. მათ კვლევაში მონაწილეობდა 11-12 წლის ასაკის 184 იაპონელი და 173 ავსტრალიელი ბავშვი, რომლებიც ავსებდნენ ორი ტიპის კითხვარს: პირველში ბავშვებს ვ-ბალიან სკალაზე უნდა აღენიშნათ, როგორ მოიქცეოდნენ გარკვეული კონკრეტული ადამიანების (6 მიზნობრივი პირის) — დედის, მამის, მასწავლებლის, საუკეთესო მეგობრის, მოზრდილი მეზობლის და თანატოლი მეზობლის — მიმართ. ყოველ კონკრეტულ პიროვნებასთან მიმართებაში მიუწოდებოდათ 7, პატივისცემის გამომხატველი მოქმედების ჩამონათვალი შემდეგი სახით:

1. პატივისცემით საუბარი;
2. დახმარების შეთავაზება, როცა მას მძიმე ტვირთი აქვს;
3. მისთვის სიმართლის თქმა მაშინაც კი, როცა ეს შენთვის საზიანოა;
4. მისი მითითებით ისეთი რამეს გაკეთება, რაც არ გინდა;
5. მისთვის ადგილის დათმობა გადაჭედულ ავტობუსში;
6. თავაზიანად მისალმება;
7. მისი დაცვა იმ დროს, როცა აკრიტიკებენ.

მეორე კითხვარი არსებითად იმეორებდა პირველის მასალას, მხოლოდ ამ შემთხვევაში რესპონდენტები პასუხობდნენ იმაზე, თუ ჩვეულებრივ რას აკეთებენ ხოლმე ამ კონკრეტულ პირებთან მიმართებაში აღწერილ სიტუაციებში.

ამგვარად, კვლევას ოთხფაქტორიანი დიზაინი ჰქონდა:

კულტურა (ავსტრალია-იაპონია) — ფორმა (ვაკეთებ-უნდა ვაკეთებდე)

მოქმედება/ქცევა — პიროვნება

კულტურა განხილული იყო შუალედურ ფაქტორად, ხოლო ქცევა, ფორმა და მიზნობრივი პიროვნებები — შუალედურ ფაქტორზე დამოკიდებულ ცვლადებად.

შედეგების მიხედვით, მიზნობრივ პიროვნებებთან მიმართებაში პატივისცემის ხარისხის დადგენის შედეგად გამოიკვეთა ორი ძირითადი მახასიათებელი:

კულტურული ეფექტი — იაპონელმა ბავშვებმა სხვების მიმართ ნაკლები პატივისცემა გამოავლინეს, ვიდრე ავსტრალიელებმა;

კულტურა — მიზნობრივი პიროვნებისადმი მიმართებასთან დაკავშირებულმა მონაცემებმა გამოავლინა, რომ მშობელ-მასწავლებელთა ანუ უფროსების და თანატოლების მიმართ პატივისცემაში მეტი განსხვავებაა იაპონელი ბავშვების ჯგუფში, ვიდრე ავსტრალიელებთან.

ბავშვთა ორივე ჯგუფი — იაპონელებიც და ავსტრალიელებიც აღიარებს, რომ სხვების მიმართ ნაკლებ პატივისცემას იჩენენ, ვიდრე უნდა იჩენდნენ; ამის მიუხედავად, გამოვლინდა, რომ პრესკრიფციასა და დესკრიფციას შორის მეტი განსვლაა ავსტრალიელ ბავშვებთან.

P.Krunenberg-მა და I. Kashima -მ “მოქმედება/მიზნობრივი პიროვნება”-ზე დაფუძნებული ცხრილი სამი ძირითადი კუთხით შეისწავლეს:

1. საერთო იაპონურ და ავსტრალიურ კონტექსტურ ნიმუშთა სტრუქტურაში;
2. ამ სტრუქტურის კულტურულად სპეციფიკური ასპექტები;
3. მსგავსება—განსხვავება “ვაკეთებ—უნდა ვაკეთებდე” სტრუქტურაში.

შედეგებმა აჩვენა, რომ იაპონური და ავსტრალიური კულტურებისთვის საერთო სტრუქტურა ინტერპრეტირდება სოციალური სტატუსისა და სოციალური დისტანციის ტერმინებით შიდა და გარე ჯგუფების გათვალისწინებით. უნდა აღინიშნოს:

1. სიმართლის თქმა და პატივისცემით საუბარი ოპოზიციური ქცევები აღმოჩნდა. ბავშვები სიმართლეს უფრო მეტად ახლო ადამიანებს (მამა, დედა, საუკეთესო მეგობარი) ეუბნებიან, ვიდრე უცხოებს, მაგრამ მეტი პატივისცემით ესაუბრებიან დიდ დისტანციაზე მყოფ, გარეშე პირს, ვიდრე ახლობელს ანუ შიდა ჯგუფის წევრს.
2. მორჩილების აქტი (ანუ ის გააკეთო, რასაც მიგითითებენ) უფრო მეტად ვლინდება მაღალი სტატუსის და ლეგიტიმური უფლების მქონე პირებთან მიმართებაში (მამა, მასწავლებელი), ვიდრე დაბალი სტატუსის (თანატოლი მეზობელი, მეგობარი) ან სოციალურად დაშორებულ, დისტანცირებულ პირებთან (მოზრდილი მეზობელი) მიმართებაში; ესაა სოციალური დისტანციისა და სოციალური სტატუსის ერთობლივი ზემოქმედების ეფექტი.

3. სოლიდარობის აქტი (კრიტიკის დროს დაცვა) უფრო დამახასიათებელი აღმოჩნდა ახლო ან თანასწორი სტატუსის მქონე პირებთან მიმართებაში (დედა, ახლო მეგობარი), ვიდრე მაღალი სტატუსის (მასწავლებელი) ან სოციალურად განსხვავებულ, დიდ დისტანციაზე მყოფ (მოზრდილი მეზობელი) ადამიანებთან მიმართებაში;

4. მისალმების აქტი უფრო თავაზიანი ფორმით მულაგნდება სოციალურად მეტ დისტანციაზე მყოფი პირების (მოზრდილი მეზობელი, თანატოლი მეზობელი) მიმართ.

ავტორთა აზრით, ამ ანალიზის შედეგად გამოვლენილი მოდელები მთლიანობაში შეესაბამება "კოლექტივიზმი/ინდივიდუალიზმი" დღეს მიღებულ თვალსაზრისს. კერძოდ:

1. იაპონელმა ბავშვებმა გამოამჟღავნეს კოლექტივისტური ტენდენცია, მაგალითად, მისალმების აქტი მეტი პატივისცემითაა გაჟღერებული, როცა იგი შიდა ჯგუფის მოზრდილი წევრებისკენაა (დედა, მამა) მიმართული, ვიდრე დანარჩენი მიწოდებული მიზნობრივი პიროვნებების მიმართ;

2. თავაზიანად და მეტი პატივისცემით საუბრის მანერა მოზრდილ მეზობლებთან უფრო, ვიდრე დანარჩენებთან, იაპონელებს მეტად ახასიათებთ, ვიდრე ავსტრალიელებს; სიმართლესა და საიდუმლოსაც ისინი უფრო შიდა ჯგუფის მოზრდილ წევრებს უმხელენ და არა "სხვებს", მაშინ, როცა ავსტრალიელები ასე უფრო ხშირად "სხვებთან", მაგალითად, მოზრდილ მეზობლებთან იქცევიან და "ხაზგასმულად გულწრფელები" არიან, რაც ინდივიდუალისტურ ტენდენციაზე მიანიშნებს.

გარდა ამისა, მკვლევარები მიუთითებენ გარკვეულ ასპექტებზე, რომელთა ახსნა კოლექტივიზმი/ინდივიდუალიზმის ტერმინებით არც ისე ადვილი აღმოჩნდა. მაგალითად, ავსტრალიელი ბავშვები პატივისცემით უფრო ხშირად ესალმებიან თანატოლ და მოზრდილ მეზობლებს, ვიდრე მათი იაპონელი თანატოლები; ისინი ასევე მეტი პატივისცემით ესაუბრებიან საუკეთესო მეგობრებს. მკვლევართა აზრით, მეზობლებისა და ამხანაგების მიმართ პატივისცემის მაღალი მაჩვენებელი შეიძლება კულტურის მახასიათებელ სპეციფიკურ ნიშნად იქნეს მიჩნეული.

მკვლევართათვის მოულოდნელი აღმოჩნდა იაპონელ ბავშვთა მონაცემი იმის თაობაზე, რომ ისინი ნაკლებად მორჩილი აღმოჩნდნენ მშობლებთან და ტენდენციური, ის აკეთონ, რასაც არა ოჯახის წევრები, არამედ მათი მეზობლები (მოზრდილი ან ტოლი) ან საუკეთესო მეგობრები ეუბნებიან, ამით ისინი ავსტრალიელებისგან განსხვავდებიან.

ეს მონაცემი — მშობლებისადმი ნაკლები და ოჯახის გარე წევრებისადმი მეტი მორჩილება, ეხმაურება ადრე ჩატარებულ

კვლევებსაც, სადაც განხილული იყო სპეციფიკურად იაპონური გარემოს ორი სახე: "უჰი" (შიდა) და "სოტო" (გარე). "უჰი" ის გარემოა, სადაც ბავშვებს "ამაერუ"—ს უფლება აქვთ ანუ შეუძლიათ მშობლების ნებართვით მეტი თავისუფლება ჰქონდეთ და თავიანთი გრძნობები სპონტანურად გამოხატონ, ხოლო "სოტო"—ში — პირიქით: ისინი ვალდებული არიან, იყვნენ მორჩილი, რადგან ამ გარემოში მოეთხოვებათ ფორმალური ნებსების შესრულება და შესაფერისი, ზომიერი ქცევა.

სისტემაში "ვაკეთებ — უნდა ვაკეთებდე" განსხვავება ძირითადად გამოვლინდა ერთი მხრივ, მორჩილებასა და მეორე მხრივ, კრიტიკის დროს დაცვის აქტს, შორის მამასთან და მასწავლებელთან მიმართებაში.

ავსტრალიელი ბავშვების განცხადებით, ისინი მამებს უფრო ემორჩილებიან, ვიდრე უნდა ემორჩილებოდნენ, მაგრამ მამებს უფრო უნდა იცავდნენ, ვიდრე იცავენ, და პირიქით მასწავლებელთან მიმართებაში: მას უფრო უნდა ემორჩილებოდნენ და უფრო ნაკლებად უნდა იცავდნენ.

ავსტრალიელი ბავშვების მიდრეკილება, მეტი პატივი სცენ მეგობრებსა და მეზობლებს, ავტორთა აზრით, ამ კულტურის სპეციფიკურ მხარეზე მიუთითებს; შესაბამისად, "კოლექტივიზმი/ინდივიდუალიზმის" პარადიგმის ფარგლებში ვერ აიხსნება ავსტრალიელთა პატივისცემისა და იაპონელთა მორჩილების მაღალი ხარისხი არა ოჯახის წევრებისადმი, არამედ ოჯახის გარეთ.

§ 7. თვითპატივისცემა ანუ ვინ უფრო მეტად სცემს პატივს თავის თავს — ინდივიდუალისტი თუ კოლექტივისტი?

თვითპატივისცემის დონე მეტ—ნაკლებად შესწავლილია დიდ სოციალურ ჯგუფებში — კულტურულში და რასისტულში.

ინდივიდუალიზმისა და კოლექტივიზმის მკვლევრები დაინტერესდნენ ამ მახასიათებელთან კულტურული ტიპის კავშირით.

Markus- ისა და Kitaiama-ს ვარაუდით, გარკვეული გამოვლენილი კანონზომიერებიდან გამომდინარე, დამოუკიდებელი Self-ის მქონეთა თვითპატივისცემა უნდა ეფუძნებოდეს უნიკალურობის შეგრძნებასა და თვითგამოხატვას, ხოლო დამოკიდებული Self-ის მქონეთათვის — კუთვნილებას, ჯგუფში ჩართულობას, მასში ადგილს, ვალდებულებების ქონას და ჰარმონიის შენარჩუნებას. ამგვარად, თეორიულად შესაძლებელია იმის დაშვება, რომ თვითპატივისცემა კავშირშია კულტურით გაპირობებულ Self-სტრუქტურასთან.

გარდა ამისა, ისევ ემპირიული კვლევების მონაცემებით, სხვა კულტურული განსხვავებებიც არსებობს პიროვნულობის გამოვლინებებში, მაგალითად, ამერიკელები ნარმატიებასა და პასუხისმგებლობას თავის თავზე იღებენ, ჰონგ-კონგელი ჩინელი სტუდენტები კი ნარმატიების პირობად პირად აქტიურობას ნაკლებად მიიჩნევენ; ამასთან, ისინი ძლიერად რეაგირებენ მაშინ კი არა, როცა პირადად მათ შეურაცხყოფენ, არამედ მაშინ, როცა მათ ჯგუფს შეურაცხყოფენ.

ამ და მსგავსი მონაცემებიდან გამომდინარე, მეცნიერებმა კვლევით შეამოწმეს ორი ჰიპოთეზა:

1. რაც უფრო ინდივიდუალისტურია კულტურა, მით უფრო მჭიდრო კავშირია დამოუკიდებელ Self-სა და თვითპატივისცემას შორის;

2. რაც უფრო კოლექტივისტურია კულტურა, მით უფრო მჭიდრო კავშირია დამოკიდებულ Self-სა და თვითპატივისცემას შორის.

Self- აქ გაგებული იყო, როგორც აზრების, გრძნობების და ქცევის ერთიანობა (თანაგარსკვლავედი) "სხვებთან" კავშირში და "სხვებისგან" დამოუკიდებლად.

ემპირიულმა კვლევამ ეს ჰიპოთეზები არ დაადასტურა. ამ ფაქტის ასახსნელად მკვლევრები მიუთითებენ ორ სავარაუდო მიზეზზე: თვითპატივისცემის ფენომენის შესაძლო უნივერსალურობაზე, ან კიდევ გამზომი ინსტრუმენტის უვარგისობაზე მოცემული შემთხვევისთვის.

ამგვარად, კვლავ ბუნდოვანია საკითხი: ვინ მეტ პატივს სცემს თავის თავს?

§ 8. ემოციები და ინდივიდუალიზმი/კოლექტივიზმი.

ემოციათა შესწავლა კულტურათა შესწავლაში ერთ-ერთ მნიშვნელოვან სფეროდ მიიჩნევა. მეცნიერებაში უკვე დიდი ხანია დადგენილია, რომ სოციოკულტურული ზეგავლენის შედეგად ადამიანი შეიძენს ექსპრესიულ ჩვევებს, აფიქსირებს გარკვეული ტიპის ურთიერთკავშირს გამლიზიანებელსა და ემოციას შორის; პროსოციალური ქცევის მოტივად უცილობლად მიიჩნევა აფექტური რეაქცია. სწორედ ემოციები ადეტერმინირებს კონკრეტულ თანმზღებ ქცევით პატერნებს (Керрол Э. Изард; 2000 გვ. 31; 382).

ევოლუციონისტური და ბიოლოგისტური თეორიები განცდად ემოციებს, ყველას თუ არა, ბაზისურს მაინც, მიანერენ უნივერსალურობას; სოციალური კოგნიტივისტები მათ უფრო სოციალურად ნარმოქმნილად მიიჩნევენ და არა ბიოლოგიურ მდგომარეობებად.

კულტურათა კვლევისას მეცნიერებს აინტერესებთ:

1. ინდივიდები ყველა კულტურაში ერთი და იგივე ემოციებს განიცდიან?

2. არსებობს განსხვავებები ემოციათა განცდის, გამოხატვის სიხშირის, ინტენსივობის და ა.შ. მიხედვით სხვადასხვა კულტურაში?

კულტურების კვლევაში ხშირად იყენებენ ემოციებისადმი დამოკიდებულების ტესტს. რესპონდენტებს რამდენიმე შეკითხვას აძლევენ, უჩვენებენ რაიმე (ფოტო, ვიდეო) მასალას დაეკითხებიან: “რომელი ემოციაა თქვენთვის ყველაზე უფრო გასაგები (გაუგებარი)?”, “ყველაზე მეტად რომელი ემოციის გეშინიათ?” და ა.შ.

უფრო ადრინდელმა გამოკვლევებმა გამოავლინა, რომ ყველა დანარჩენი გამოკითხულ კულტურულ ჯგუფებთან შედარებით, ბერძნებისთვის ყველაზე ადვილად იდენტიფიცირებადი (გასაგები) აღმოჩნდა სირცხვილი. ეს შედეგი იმით ახსნეს, რომ ისინი ურთიერთობის მოყვარე და ემოციურად ექსპრესიული ხალხია: გახსნილობის გამო ტკბებიან ურთიერთობით, თავდაჯერებულობა კი ეხმარებათ, წინააღმდეგობა გაუწიონ სირცხვილის გამოძევევ წყაროს.

ამის საპირისპიროდ, იგივე ემოცია ყველაზე ნაკლებად იდენტიფიცირებადი აღმოჩნდა იაპონელებისთვის და ამ ფაქტის ახსნაც იაპონური კულტურის სპეციფიკაზე დაყრდნობით მოხდა: აქ სირცხვილი, პირველ რიგში, ოჯახის სახელს უკავშირდება და, ამდენად, ადამიანისთვის მისი პროვოცირება დიდი ცოდვასთანაა მიბმული. ამას გარდა აღმოჩნდა, რომ იაპონელებს ყველაზე უფრო ეშინიათ “ზიზლის”; ეს უკანასკნელი მიზეზ-შედეგობრივ მიმართებაშია სირცხვილთან, “ზიზლის” გამოწვევა იაპონელისთვის შერცხვენის (“თავის მოჭრის”) ტოლფასია — სამურაის კოდექსით, თუ კაცს ზიზლით შეხედეს, ან ის უნდა მოკლას, ვინც შეხედა, ან თავი უნდა მოიკლას (Карпов Э. Изард; 2000, გვ. 358-359).

სხვადასხვა ემოციის მიმართ ეთნიკური განწყობების კვლევამ გამოავლინა, რომ ევრონარმომავლობის ამერიკელებს ჩინურ-იაპონური წარმომავლობის ამერიკელებთან შედარებით, სირცხვილის იდენტიფიკაცია კიდევ უჭირთ და ცუდადაც ესმით (იგივე; გვ. 360).

კულტურული განსხვავებები აისახება ემოციების აღმწერი კატეგორიების მრავალფეროვნებაშიც. სხვადასხვა კულტურაში განსხვავდებიან ემოციათა ბუნებასა და ხასიათზე ინფორმაციის წყაროა ამ კულტურების ემოციური ლექსიკონი. ეთნოგრაფიული და ლექსიკური კვლევების მიხედვით არსებობს დიდი განსხვავება სხვადასხვა ქვეყანაში ემოციური ლექსიკონის მოცულობაში, თუმცა ასეთი კვლევები ცოტაა.

ცხადია, ეს ვითარება ინტერპერსონალურ ურთიერთობათა სტილზეც ახდენს გავლენას (Triandis H.C. 1994).

ბოლო პერიოდის კვლევებიდან ემოციათა კულტურული სპეციფიკის შესწავლაში უზარმაზარი წვლილი შეიტანეს H. Markus —მა და S. Kitaiama—მ, რომლებმაც ემოციების თაობაზე ეთნოლოგთა და ემპირიკოს-მკვლევართა მონაცემების გაანალიზების გარდა, ეს ფენომენი ემპირიულად შეისწავლეს.

H. Markus —მა და S. Kitaiama—მ აღმოაჩინეს, რომ კოლექტივისტურ და ინდივიდუალისტურ კულტურებში ემოციები მათი მნიშვნელობის მიხედვითაც განსხვავდებიან და გამოვლენის თვალსაზრისითაც. მათ კულტურის ტიპის მიხედვით ერთმანეთისგან გაარჩიეს ორი კატეგორიის ემოცია: ეგო-ფოკუსური და "სხვაზე" — ფოკუსური.

პირველ კატეგორიას მიეკუთვნება ბრაზი, ფრუსტრაცია და სიამაყე. მათი უმთავრესი რეფერენცია ინდივიდის შინაგანი მახასიათებლები. დამოუკიდებელი Self- "ექსპერტია" ემოციების განცდისა და გამოსახატავად — ისინი ხელს უწყობს Self-კონსტრუქტის, როგორც ავტონომიური მთლიანობის განმტკიცებას.

შინაგანი ატრიბუტების გამოვლენამ ინდივიდი საზოგადოებაში შეიძლება მიიყვანოს კოოპერაციული სოციალური ინტერაქციის რღვევასთან, რასაც ინტერპერსონალური კონფრონტაცია, კონფლიქტი და პირდაპირი აგრესიაც კი შეიძლება მოყვეს. ასეთი შედეგები კი დამოკიდებული Self-თვის ძალზე მძიმე შეიძლება აღმოჩნდეს, რამდენადაც მისი მიზნები მკვეთრად განსხვავდება დამოუკიდებელი Self-ის მიზნებისგან. ამდენად, ეგო-ფოკუსური ემოციები უფრო მეტად და ხშირადაც თავს ავლენს ინდივიდუალისტურ კულტურებში.

"სხვაზე" — ფოკუსური ემოციების — სირცხვილი, სიმპათია, ინტერპერსონალური ერთობის გრძნობა — უმთავრესი რეფერენცია სხვა ადამიანებია. ისინი უფრო მნიშვნელოვანი და აქტიურად ფუნქციონირებადია კოლექტივისტურ ქვეყნებში. ესაა სხვათა მიმართ მგრძნობიარობის, სხვათა პერსპექტივიდან ხედვის, ურთიერთდამოკიდებულების ხელშემწყობი ემოციები. ამ ტიპის ემოციათა განცდა აძლიერებს ურთიერთობათა მნიშვნელოვანობას, მომავალ კოოპერაციულ ქცევას, მოქმედებათა ურთიერთგაცვლის შესაძლებლობებს. ამიტომ დამოკიდებული Self-კონსტრუქტი სწორედ ისეთი ემოციების განცდასა და გამოხატვას მართავს, რომელიც მიმართულია Self-კონსტრუქტის, როგორც ურთიერთდამოკიდებული მთლიანობის შენარჩუნებაზე და განმტკიცება-გაძლიერებაზე.

ავტორები კოლექტივისტური საზოგადოებისთვის მნიშვნელოვან ემოციებთან დაკავშირებით აღნიშნავენ ერთ დამაფიქრებელ ნიუანსს. საქმე ისაა, რომ ამ ტიპის Self-კონსტრუქტი ამუხრუჭებს ინდივიდის მიერ შინაგანი მდგომარეობების გამოხატვას, ამ-

დენად, ემოციები, რომელიც საზოგადოებისთვის მიუღებელია და ხელს უშლის ინდივიდის განმტკიცებას, ამჟღავნებენ ამბივალენტობის, ხოლო შემდგომ — საზოგადოებისთვის მისაღები პოლუსის განმტკიცების ტენდენციას. ასეთი ამბივალენტურობა — გაუბედაობა, მორცხვობა, რომელიც დამოუკიდებელი Self-თვის ნეგატიურად აღიქმება, დამოკიდებული Self-თვის "ცხოვრების ბიზნესია", რადგან სხვებთან კავშირის შენარჩუნებასა და შექმნას უწყობს ხელს. ამგვარად, ეგო-ფოკუსური ემოციები კოლექტივისტურ კულტურებში ინტერპერსონალური ურთიერთობების მეორად და თანმხლებ შედეგად განიცდება — მათ ქცევის რეგულატორის პრივილეგიური სტატუსი არ მიენიჭება.

საერთოდ, ანთროპოლოგთა მონაცემებით, სოციალური რეალობა ისე კონსტრუირდება, რომ ინდივიდი არ მიმართავს ნეგატიური ეგო-ფოკუსური ემოციების ძლიერ განცდას. ანთროპოლოგთა დიდი უმრავლესობა მიუთითებს კოლექტივისტურ საზოგადოებებში ამ ვითარების თვალსაჩინოებას. მაგალითად, ტაიტიში სიბრაზის ძალიანაც ეშინიათ და არც გამოხატავენ, ხოლო ესკიმოსები, იმ სიტუაციაშიც კი, რომელიც ამერიკელებში სპონტანურ ლანძღვა-გინებას იწვევს, სიბრაზეს არც ამჟღავნებენ და არც ახსენებენ, ხოლო უცხოელთა მიერ გამოძღვანებული აგრესიის მიმართ იყენებენ სიტყვას — "ბავშვური". მართალია, არ ასწავლიან "ბუნებრივი" სიბრაზის დათრგუნვას, მაგრამ ისწავლება სხვებით დაინტერესება, პატივისცემა, ნებისმიერ სიტუაციაში თავაზიანობის ღირებულება; სწორედ ამის შედეგად მიიჩნევენ ნაკლებ აგრესიულობას ამგვარ კულტურებში.

H. Markus — მა და S. Kitaiama — მ გამოავლინეს და გაანალიზეს ემოციათა აღმწერი ტერმინები და მათი სპეციფიკა იაპონიაში. მათ გამოავლინეს ისეთი ცნებები, რომლებიც სხვების არსებობასწინასწარ ვარაუდობენ; მაგალითად, "amae" — თანმხლები იმედის განცდა, რომელშიც "სხვა" უარსებითესი ატრიბუტია, "fureai" — სხვებთან წარმატებაზე უფრო ძლიერი პოზიტიური კავშირის განცდა, "oime" — ინტერპერსონალური იზოლაცია და კონფლიქტი, ვალდებულების უქონლობის განცდასთან დაკავშირებული, "shitashimi" — ფამილარულობა, "tukeagari" — საკუთარი თავის მნიშვნელადობის გამო ვაფხორვა ("ცხვირაბზეკილობა") და სხვ. იაპონელები განსაკუთრებით ადიფერენცირებენ იმ ემოციებს, რომლებიც მომდინარეობს სხვა ადამიანის მიმართ ვალდებულების განცდისგან, შესაბამისად, ამ კულტურაში დავალებულობა სხვა ადამიანისგან ძლიერ ემოციებს იწვევს.

ავტორთა ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი დასკვნა ისაა, რომ ინტერპერსონალურ ურთიერთობებში ჩართულობა-ჩაურთველობის განზომილება არის ემოციურ მდგომარეობათა აღმწერი ტერმინების

ძირითადი მაკლასიფიცირებელი ნიშანი (Hazel Markus; Shinobu Kitaiama. 1991).

ემოციები სპეციფიკური აღმოჩნდა საზოგადოების სტრუქტურული მახასიათებლების მიხედვითაც. მაცუმოტოს მიერ ხუთ კულტურაში ემოციების კვლევამ გამოავლინა, რომ ძლიერად იერარქიზებულ კულტურებში, სადაც Self- ურთიერთდამოკიდებულია, სიბრაზის, შიშისა და სევდის გამოვლინების ინტენსივობა დაბალია, იმავდროულად, ასეთ კულტურებში, ავტორის აზრით, სავარაუდოა ამგვარ ემოციათა ნაკლებად ადეკვატური იდენტიფიცირება.

მაცუმოტოს კვლევის შედეგებით, რომელიც მან ხუთ ქვეყანაში ჩაატარა, ემოციები მნიშვნელოვან კავშირშია საზოგადოების ზოგიერთ მახასიათებელთან. მაგალითად, ემოციები უფრო დათრგუნულია იერარქიულ საზოგადოებებში; იერარქიულობასთან ერთად, ისინი უფრო ძლიერადაა შეჭიდული საზოგადოებაში ძალაუფლებრივ დისტანციასთან ან ვერტიკალურ კოლექტივიზმთან, ვიდრე Self-ის ტიპთან, ან ე.წ. ურთიერთობრივ ანუ ჰორიზონტალურ კოლექტივიზმთან. (Berry J.W et al... 1992).

ემოციათა გამოხატვის სიხშირესა და გამოვლენაშიც არსებობს კულტურული განსხვავებები. სახის ექსპრესიულ გამომეტყველებასაც და მის მისაღებობა-მიუღებლობასაც კულტურული კონტექსტი განაპირობებს. ამ მოვლენას Ekman-მა და Friesen-მა ემოციების "ჩვენების" კულტურულად განპირობებული ნესები უწოდეს.

ერთ-ერთ მნიშვნელოვან შედეგად ბოლო პერიოდის ნაშრომებში ამ საკითხთან დაკავშირებით აღინიშნება "თავისი" და "სხვა" ჯგუფის მნიშვნელადობა.

Matsumoto თავის ნაშრომში აღნიშნავს, რომ განსაკუთრებული მნიშვნელობა კულტურაში ენიჭება იმის დასწავლას, თუ რამდენად შეიძლება "თავისიანებთან" და "უცხოებთან" ემოციების ჩვენება.

ასე, მაგალითად, ამერიკელებმა უფრო მისაღებად მიიჩნიეს მრისხანების, ზიზლის და შიშის გამოვლინება ნათესავებთან და მეგობრებთან, ვა არა უცხოებთან, რომელთა თანდასწრებითაც მათ ყოველთვის ოპტიმისტური გამომეტყველება უნდა ჰქონდეთ. უნგრეთში, პოლონეთში და აშშ-ში ჩატარებულ ექსპერიმენტში კი აღმოჩნდა, რომ პოლონელებმა და უნგრელებმა "თავისიანებთან" დადებითი ემოციების ჩვენება არჩიეს, ხოლო "უცხოებთან" — უარყოფითი ემოციებისა — აღმოსავლეთ ევროპელების აზრით, ასე გუნებას არ გაუფუჭებენ თავისიანებს (Matsumoto D. 1996). ამ მონაცემით, ისინი კოლექტივისტები არიან.

ჩინელები და ამერიკელები სხვადასხვა სიტუაციაზე ბრაზდებიან. მათ მიერ აღწერილი სიბრაზის გამომწვევი სიტუაციები ერთმანეთისგან განსხვავდება: Stipek-ის, Weiner-სა და Li-ს მონაცემებით (1989), ამერიკელები აღწერენ სიტუაციებს, რომელიც პირადად

მათ გადახდათ, ჩინელები კი — სიტუაციებს, რომელიც სხვა ადამიანებს გადახდათ.

§ 9. ვინ უფრო მეტად და როგორ შფოთავს?

მეცნიერთა ჯგუფი (T.M. Singelis, M.H. Bond, W.F. Sharkey, H.Siu Yiu Lai) შემთხვევით არ დაინტერესდა ამ საკითხით, როცა 1999 წელს მას სპეციალური კვლევა მიუძღვნეს.

საქმე ისაა, რომ შფოთვა ემოციური თვალსაზრისით ნებისმიერი ჯგუფისთვის მნიშვნელოვანი მომენტია. იგი მნიშვნელოვანი ფაქტორია სოციალიზაციაშიც და ეხმარება ბავშვს კულტურული ნორმების შეთვისებაში, რაც გახდება სანქციებითა და საზოგადოების მიერ სხვადასხვა მარეგულირებელი მექანიზმებით. ბუნებრივია, რომ სხვების მიერ ინდივიდის შეფასება კულტურაში მჭიდროდაა დაკავშირებული შფოთიანობასთან. "სხვების" არსებობა შეიძლება იყოს რეალური, ნაგულსინძმევი ან ნარმოსახული, მაგრამ თვით "არსებობის" ფაქტი ნებისმიერი სახით, ყოველთვის აუცილებელი პირობაა შფოთისთვის — "იგი ქცევას, მისაღებ კონფორმიზმსა და სხვის სიამოვნებას შორის არსებული კავშირის ასახვაა"; გადამწყვეტი ისაა, სხვაზე რა შთაბეჭდილებას ტოვებ.

მკვლევართა აღნიშვნით, "სხვაზე მგრძნობიარე" და საზოგადოებრივ იმიჯზე ძალზე მზრუნველი სუბიექტები უფრო შფოთიანები არიან, ვიდრე თავის თავზე და მეობაზე ორიენტირებულნი.

კლასიკური გამოკვლევებით, დასავლურ კულტურაში ცნობილია, რომ Self-შფოთიანობა კორელაციაშია ენზაიტთან, მორცხვობასთან, ნევროტულობასთან, უარყოფითი შეფასების შიშთან, სოციალურ-ფსიქოლოგიურ ენზაიტთან და აქცენტირებასთან სოციალურ შედარებებზე.

ერთ-ერთი მოსაზრების თანახმად, შფოთიანობა სოციალურ კონტექსტთან დაკავშირებით ემსახურება სოციალურ ღირებულებებს და შემგუებლის ფუნქციას ასრულებს; სწორედ ამიტომ კოლექტივისტურ კულტურებში განსაკუთრებითაა შესაძლებელი შფოთის ქცევა ისეთ უნარად, რომელიც აჩენს ჯგუფური ნორმების შესრულებისა და ჯგუფში განმტკიცების მოთხოვნილებას, ეს ორი კომპონენტი კი ნარმატივის აუცილებელი პირობაა.

ამ არგუმენტებზე დაყრდნობით Singelis-მა და Sharkey-მ აღმოაჩინეს (1995), რომ შფოთი პოზიტიურ დატვირთვას შეიძენს დამოკიდებული Self-ისთვის და ნეგატიურს — დამოუკიდებელი Self-ისთვის.

ამ მოსაზრებებსა და მონაცემებზე დაყრდნობით, მკვლევართა ჰიპოთეზით, ინდივიდუალისტურ და კოლექტივისტურ კულტურებს

შორის განსხვავებების გამოვლენა შესაძლებელია შფოთიანობის დონის მიხედვით.

კვლევაში გამოიყენეს ოთხნაწილიანი კითხვარი:

1. Singelis-ის (1994) SCS-სკალა რესპონდენტთა აზრების, გრძნობებისა და ქცევების გასაზომად; მასში ორივე ტიპის Self- მოცემულია ცალკეულ განზომილებებად; დამოუკიდებლობის სუბსკალა შედგება სამი პუნქტისგან და სხვადასხვა კონსტრუქციას აღწერს, მაგალითად, "მომწონს ვიყო უნიკალური და სხვებისგან ბევრი რამით განსხვავებული"; მიჯაჭვულობის სუბსკალა შედგება ორი პუნქტისგან — "ჩემი ბედნიერება დამოკიდებულია ჩემს გარშემო მყოფთა ბედნიერებაზე". შეფასებისთვის გამოიყენება 7-ბალიანი სკალა "მთლიანად ვეთანხმები — სულ არ ვეთანხმები" საზღვრებით.

2. Modigliani-ს 26-პუნქტიანი შფოთიანობის სკალა, მაგალითად, "წარმოიდგინე, ხალხმრავალ ადგილზე წაიქეცი და ჯიბიდან ნაგაჭრი ამოგიცვივდა"; პასუხი აქაც ფიქსირდებოდა 7-ბალიან სკალაზე ("სულ არ ვიუხერხულებ — ძალიან ვიუხერხულებ");

3. Rosenharg-ის Self-ის პოზიტიური და ნეგატიური შეფასების გამზომი თვითპატივისცემის სკალა, შედგებოდა ათი პუნქტისგან ("მე სხვაზე უფრო ღირსეული ადამიანი ვარ"); გამოიყენეს 4-ბალიანი სკალა საზღვრებში "მთლიანად — სრულიად არ ვეთანხმები".

4. დემოგრაფიული ბლოკი.

კითხვარი ორენოვანი იყო (ინგლისური და ჩინური); რესპონდენტები შეირჩა არა მხოლოდ გეოგრაფიული, არამედ ეთნოკულტურული ჯგუფებისადმი კუთვნილების პრინციპითაც და შეიქმნა სამი საკვლევი ჯგუფი: 1) ჰონგ-კონგელი ჩინელები — ჰომოგენური კოლექტივისტური ჯგუფი; ორი) კონტინენტელი ინდივიდუალისტები — ამ ჯგუფში თავი მოიყარა იმან, ვინც თავი ევროამერიკელებთან გააიგივა; სამი) შუალედური ჯგუფი — შავაიელი აზიელ-ამერიკელები, კონტინენტზე მცხოვრები ჩინელები, იაპონელები, კორეელები და ამერიკელი ფილიპინელები.

შედეგების მიხედვით, გამოვლინდა შფოთიანობის ორი ტიპი: Self — შფოთიანობის და ემპათიური შფოთიანობის; აღმოჩნდა, რომ "დამოუკიდებელი Self" უფრო მჭიდროდ უკავშირდება Self — შფოთიანობას, ხოლო "დამოკიდებული Self" — ს ორივე ტიპის შფოთიანობა ერთნაირად ახასიათებს. (T.M. Singelis, M.H. Bond, et al; 1999).

§10. ატრიბუციის ფუნდამენტური შეცდომა — კოლექტივისტი და ინდივიდუალისტი

ატრიბუციის ფუნდამენტური შეცდომის პრობლემის შესწავლამ კულტურის ტიპის მიხედვით, ცნობილი ამერიკელი მეცნიერების — Nisbett-ისა და Ross-ის აღნიშვნით, დასავლეთელი მეცნიერებისთვის საკმაოდ მოულოდნელი შედეგები გამოავლინა.

ჯერ Joan Miller-ის მიერ 1984 წელს ჩატარებულმა კვლევამ გამოავლინა, რომ ინდოელები მომხდარი მოვლენის სიტუაციური და კონტექსტური ფაქტორებით ახსნისკენ ამერიკელებზე უფრო მეტად არიან მიდრეკილი.

თავის ექსპერიმენტში Miller-ი ექსპერიმენტის მონაწილეებს სთხოვდა ცოტა ხნის წინ რომელიმე კარგი ნაცნობის მიერ ჩადენილი "კარგი" ან "ცუდი" საქციელის ჯერ აღწერას, მერე ახსნას. ეს ახსნები მკვლევარმა დაყო კატეგორიებად. მათგან ჩვენთვის საინტერესოა ზოგადი, პიროვნულ-დისპოზიციური ("გულუხვი" ან "მოუქნელი") და კონტექსტური ("იქ ბნელადა" ან "არავინ იყო, რომ დახმარებოდა") ახსნები. აღმოჩნდა, რომ ნეგატიურ ან გადახრილ ქცევას ამერიკელები ზოგადი, პიროვნულ-დისპოზიციური ტერმინებით ხსნიდნენ 45% შემთხვევაში, ხოლო ინდოელები — 15%.

ანალოგიურად აახსნევენეს დადებითი და პროსოციალური ქცევებიც. ამერიკელები დისპოზიციურ ახსნას მიმართავდნენ 35% შემთხვევაში, ხოლო ინდოელები — 22%; გადახრილი ქცევის ასახსნელად ინდოელები კონტექსტით ახსნას მიმართავდნენ 32% შემთხვევაში, ხოლო ამერიკელები — 14%; პროსოციალური ქცევის ახსნისას — ინდოელები კონტექსტს 49% შემთხვევაში იყენებდნენ, ამერიკელები კი — 22% შემთხვევაში.

ამ ახსნებს შორის განსხვავებები თვითონ აღწერილი ქცევების განსხვავებებით რომ არაა გამონეული, ამის საჩვენებლად მკვლევარმა საკონტროლო (Nisbett-ისა და Ross-ის სიტყვებით "ელეგანტურ") შეპირისპირებას მიმართა: მან ამერიკელ მონაწილეებს იმ ქცევების ახსნა სთხოვა, რაზეც ინდოელები ლაპარაკობდნენ. ამერიკელებმა ეს ქცევებიც იგივე პროპორციული კანონზომიერებებით ახსნეს, რითაც "საკუთარი" ქცევები — იგივე თანაფარდობით გამოიყენეს დისპოზიციური და კონტექსტური ტერმინები (Росс, Р. Нисбет, 2000; გვ. 301-303)

ნიშნავს ეს მონაცემი იმას, რომ კოლექტივისტები, ინდივიდუალისტებთან შედარებით, ატრიბუციის ფუნდამენტურ შეცდომას ნაკლებად უშვებენ? ან რამდენად "ფუნდამენტურია" ეს შეცდომა?

ატრიბუციის ფუნდამენტური შეცდომა რომ ნამდვილად "ფუნდამენტურია", ამას ის ფაქტი ადასტურებს, რომ ორივე ტიპის კულტურაში — ინდივიდუალისტურშიც და კოლექტივისტურშიც იგი

სერიოზულ დაღს ადებს ადამიანის ქცევას. მაგალითად, ბრიტანეთში, ინდოეთში, ავსტრალიასა და აშშ—ში მკვლევრებმა გამოაქვეყნეს, რომ ადამიანთა ატრიბუცია (ანუ მოვლენისთვის მიზეზების მიწერა) განსაზღვრავს მათ პოზიციას ლარიბებისა და უმუშევრების მიმართ. ის, ვინც სილარიბებსა და უმუშევრობას თვით ადამიანთა პირად თვისებებს მიანერს ("უბრალოდ, ზარმაცები არიან, ამიტომაც არავითარ თანაგრძობას არ იმსახურებენ"), როგორც წესი, ისეთ პოლიტიკას მიესალმებიან, რომელიც ლარიბებსა და უმუშევრებს არ უთანაგრძობს; ასეთ პოზიციასზე მდგომი ხალხის შეხედულებები იმათი შეხედულებებისგან განსხვავდება, ვინც მსგავს მდგომარეობას გარემოებების შედეგად მიიჩნევს ("მე და თქვენ რომ იძულებული ვყოფილიყავით, ასეთივე განათლებით, ასეთივე დისკრიმინაციის პირობებში ამ საშინელ სივინროვეში გვეცხოვრა, უკეთესი ვიქნებოდით?").

ფრანგი მკვლევრები ბოვუა და დიუბუა აღნიშნავენ, რომ ატრიბუციასთან დაკავშირებით ყველა კულტურაში მოქმედებს სოციალური მდგომარეობის, პრივილეგიის ფაქტორი. მათი აზრით, მაგალითად, საზოგადოების საშუალო კლასის "შედარებით პრივილეგირებული" წარმომადგენლები უფრო მეტად იქნებიან მიდრეკილი ქცევის ახსნისკენ შინაგანი ფაქტორებით განპირობებულად, ვიდრე ნაკლებად სახარბიელო მდგომარეობაში მყოფი ფენის წარმომადგენლები (Maierc D 2000; გვ. 109-110).

დასავლური და არადასავლური კულტურების (უფრო ზუსტი იქნებოდა, გვეთქვა, ინდივიდუალისტური და კოლექტივისტური კულტურების) შედარება ავლენს, რომ არადასავლურ კულტურებში ადამიანზე სიტუაციური ფაქტორების გავლენა უფრო ძლიერია, ვიდრე დასავლურში. გარდა ამისა, კოლექტივისტური კულტურა უფრო მეტად, ვიდრე ინდივიდუალისტური, მიდრეკილია პიროვნება მისი მიღწევა-წარუმატებლობებით განიხილოს გარემოებების კონტექსტში კუთვნილებითი ჯგუფისა და სტატუსის გათვალისწინებით; შესაბამისად, მოვლენათა აღქმა — ინტერპრეტაცია ინდივიდის მიერ უფრო მეტად გარემოებებს ითვალისწინებს და ნაკლებად — პიროვნების ინდივიდუალურ მონაცემებს. ამგვარი ვითარების გამო, ზემოთმოყვანილ ექსპერიმენტში, ვთქვათ, ინდოელთა მიერ სიტუაციის ბუნების უფრო ღრმა წვდომა კი არ ვლინდება, არამედ ის, რომ ისინი სხვა რამეს, კერძოდ კი, ქცევის სიტუაციით განპირობებულობას ხსნიან — ასეთი ქცევა მათთვის უფრო ბუნებრივი და ჩვეულია. ორივე ფაქტორი ქვემარტივია, რადგან სიტუაცია ქცევის ძლიერი დეტერმინატორიც შეიძლება იყოს და უფრო თვალშისაცემი ამხსნელიც. ამგვარად, კოლექტივისტი ნაკლებად უშვებს ატრიბუციის ფუნდამენტურ შეცდომას (Росс, Р. Нисбет, 2000; გვ. 300-301)

§11. კოლექტივისტის პორტრეტი (ფილიპინელის მაგალითი)

ფილიპინელთა მკვლევრები აღნიშნავენ, რომ ფილიპინელთა ფსიქოლოგიური ფუნქციები უფრო რეცეპტიული ფორმითაა წარმოდგენილი, ვიდრე აქტიური კოგნიტურით; მათი რეცეფციულობა ხასიათდება რეალობის მიმღებლობით, გამოცდილებისადმი ლიაობით, ინტუიტიურობითა და არარაციონალურობით, მიზანზე აქტიური ორიენტირებულობით; ბუნებას უფრო ეგუებიან, ვიდრე ცდილობენ მასზე გაბატონებას; სამყაროსადმი ფატალისტური მიმართების მიუხედავად, შეუძლიათ მოვლენათა მსვლელობის ხელში აყვანაც.

გამოყოფენ მათ მნიშვნელოვან პიროვნულ თვისებებს (ღირებულებებს): საქმისათვის თავის მობმის უნარი, სირცხვილის განცდა ("სირცხვილის მდევარი" ვახუშტი ბატონიშვილის ტერმინოლოგიით), გულუხვობას, სიფრთხილეს, სხვათა განცდების თანაგრძობას, მომთმენობას. ამას გარდა: სტუმართმოყვარეობას, აკურატულობასა და სისუფთავის მაღალ სტანდარტებს ადამიანის და სახლის მოვლაში.

ყველაზე მნიშვნელოვან ღირებულებებად იხსენიება მჭიდრო ოჯახური კავშირები, ავტორიტეტის პატივისცემა, Self-ის ემოციური კონტროლი, თავაზიანობა და მეგობრულობა, სხვების გათვალისწინება, სტუმართმოყვარეობა, სიმამაცე და გამძლეობა, ეკონომიკური პროგრესის სურვილი.

ბავშვებთან დაკავშირებით ფილიპინელები ყველაზე ხშირად ახსენებენ პატივისცემას, მორჩილებას, თავაზიანობას, თავმდაბლობას, თავდადებული შრომის უნარს, მზრუნველობას და სითბოს სხვების მიმართ; საქორწინო და მშობლურ როლებთან მიმართებაში — მეორე ადამიანისთვის მნიშვნელოვანობას (ღირებულებას), გაგებისა და ურთიერთობის უნარს, ეკონომიური დაცვის უზრუნველყოფაზე ორიენტაციასა და შეძლებას.

ფილიპინელთა მკვლევრები (Linch) განსაკუთრებით გამოყოფენ ფილიპინელთათვის დამახასიათებელ განონასწორებულ, ერთგვაროვან ურთიერთობებს, რომელსაც მიიჩნევენ ფილიპინელთა ბაზისურ სწრაფვად; იმავდროულად, იგი გაშუალებული მიზნობრივი ინსტრუმენტის როლს ასრულებს სოციალური გამართლების მისაღწევად. ესაა "სხვებთან ურთიერთობებში სიმსუბუქე კონფლიქტის გარეგნული ნიშნების თავიდან ასაცილებლად". იგი გულისხმობს მიმღებლობას რთულ ვითარებებშიც კი, სხვისი ქცევისადმი მიგუებას და სხვისი განცდებისადმი მგრძობიარობას. უნდა აღინიშნოს, რომ ურთიერთობის ეს ტიპი თუმცა კი ღირებულთა ფილიპინელებზე, მაგრამ ძირითადად მამაკაცებისთვის, დაბალი განათლებისა და

სოციალური სტატუსის მქონე ინდივიდებისა და სოფლის მცხოვრებთათვის.

ურთიერთქმედების ერთ-ერთი ყველაზე გავრცელებული და მკვეთრად გამოხატული ფორმაა *utang na loob*, რომელიც ითარგმნება, როგორც “სანაყის ვალდებულების ვალი” ან “მადლიერების ვალი”. ასეთი ურთიერთობა მაშინ მყარდება, როცა შეთავაზებული ძღვენი მიიღება მავანის მიერ, მაგრამ შემდეგ კი მიმღებმა ან ვალი უნდა გადაიხადოს, ან ძღვენის მიმცემს ნებისმიერი თხოვნა უნდა შეუსრულოს. ამგვარად, გადახდას მეტი ღირებულება მიენერება, ვიდრე ჩუქებას. ძღვენის მიღების უარყოფისას ან ამ ურთიერთობის დამყარებისას ჩართულია ძალზე მნიშვნელოვანი ემოციები და სირცხვილის გრძნობა. უმადური, ვალდებულების არმემსრულებელი ინდივიდები სოციალურმა ჯგუფმა შეიძლება დააჯარიმოს ან გარიყოს კიდევ.

იმის მიუხედავად, რომ *utang na loob* ზოგადად დადებით ღირებულებად განიხილება, ზოგიერთი მას ქრთამის აღებასთან აიგივებს, ხოლო თანამედროვე ფილიპინელთა უმრავლესობას მის მიმართ საკმაოდ ამბივალენტური დამოკიდებულება აქვს და ყველანაირად ცდილობს ამგვარი დავალიანების თავიდან არიდებას.

ასეთივე მნიშვნელოვანია ფილიპინურ პიროვნულობაში *hiya* და *amor propio*. პირველი წარმოადგენს “საზოგადოებასთან ან მავანთან ურთიერთობისას გაჩენილ მტკივნეულ ემოციას, რომელიც ზღუდავს თავისთავადობას და მე-სთვის საფრთხედ აღიქმება”. იგი მოიცავს უკმარისობის, შფოთვისა და თავისთავადობის ღირსების დაკარგვის საფრთხის განცდას. მისი ფსიქოლოგიური ბაზისია უსაფრთხოების ძიება არა საკუთარ თავში, არამედ სოციალურ ჯგუფში.

აშშ-ს ნორმებთან შედარებისას ფილიპინელებს ახასიათებენ ნაკლები ეგზიბიციონიზმით (მეტი მოკრძალებულობით), დაბალი ავტონომიურობით ურთიერთობებში (ძლიერი მიჯაჭვულობით, მჭიდრო ემოციური კავშირების მაღალი ღირებულებით), დაბალი აფილაციით (უცხოთან პირისპირ ურთიერთობის მიმართ მფოთით), ძლიერი დამცირება — ძლიერი ბატონობისკენ ორიენტაციით (ძლიერი პიროვნული კონტროლისა და ავტორიტარიზმის სისტემისთვის უპირატესობის მინიჭებით), დაბალი პეტეროსექსუალობით (სექსის საზოგადოებრივ მანიფესტაციაზე ძლიერი ტაბუთი); მტრული სურვილების ჩახშობით, ძლიერი აგრესიაზე ორიენტაციით (შესაძლოა ძლიერი აკრძალვა-კონტროლის გამო), უცვლელობის ტენდენციით და მკაცრი წესრიგის მოთხოვნისა (ძალზე სტრუქტურირებული, ტრადიციული გარემოს მოთხოვნილებით).

Amor proprio არის “პიროვნული ღირსების ძლიერი შეგრძნება” ან “მგრძობელობა პიროვნული შეურაცხყოფისადმი” (“თავმოყვარეობა” — ქართული ტერმინოლოგიით). იგი გულისხმობს Self-პატივისცემას, მაგრამ არ საჭიროებს Self-დაჯერებულობას (ანუ თავდაჯერებულობას); როგორც პიროვნული ღირებულება, იგი მოიცავს პიროვნულ ღირსებას, Self-პატივისცემას (“საკუთარი თავის პატივისცემა”) და სიამაყეს.

ფილიპინელები მშობლების, უფროსებისა და ავტორიტეტების პატივისცემელი ხალხია. ძირითადად ავტორიტარული სოციალიზაციის პრაქტიკა აქვთ: ბავშვებს ასწავლიან მორჩილებას, პატივისცემასა და სიკეთეს; პატივისცემის გამოსახატავად პიროვნება ლინგვისტური ტერმინების გარდა იყენებს არავერბალურ ქცევასაც, მაგალითად, ხელზე კოცნას.

სხვისი ავტორიტეტის პატივისცემასთან ერთად იბრძვიან საკუთარი ძალაუფლების, სტატუსისა და ავტორიტეტისთვის. თუმცა ეს არ ნიშნავს იმას, რომ აქაც იგივე ქცევებს მიმართავენ, რასაც ამერიკაში მავანის ავტორიტეტის პატივისცემის შემთხვევაში.

ოჯახი და ოჯახური ურთიერთობები, ნათესაობის დიდი ღირებულება ასახულია ფრაზებში: “ფილიპინელთა უმაღლესი ღირებულება”, “სოციალური, ეკონომიური და კულტურული აქტიურობის ცენტრი” და ა.შ. ოჯახის ქონა ნიშნავს ემოციურ და ეკონომიურ დაცვა—მხარდაჭერას. მასში მოიაზრება შვილები და დიდი ოჯახები (სანათესაო).

ბავშვის აღზრდა ძალზე მნიშვნელოვნად მიიჩნევა. აღზრდაში იგულისხმება მისი დაცვა, მასში პასუხისმგებლობის აღზრდა — გამომუშავება, ხელისნაკერა და “ფეხზე დაყენება”; იმავდროულად, ეს ავტორიტარული და კონტროლირებული პროცესია.

ფილიპინელთა უმნიშვნელოვანესი მახასიათებელია ჯგუფური კუთვნილების დიდი ღირებულება. დასავლური ავტონომიურობის გაგებით, ფილიპინელები ძალზე დამოკიდებულნი არიან, მაგრამ მკვლევარები მიუთითებენ, რომ მათი მიჯაჭვულობა სხვა ადამიანებზე, უმჯობესია, განხილულ იქნეს, როგორც სიმჭიდროვე, კორპორაციულობა, პატივისცემა და მოვალეობა. ოჯახი და ურთიერთობები დამოუკიდებლობასა და Self-ის თვითკმარობაზე უფრო მეტად ფასობს.

ამ კულტურაში ასეთი მიჯაჭვულობა და ურთიერთვალდებულებები არც თუ იშვიათად პროტესტსაც იწვევს. მაგალითად, სოფლელი ფილიპინელი ზოგჯერ საქმეში დამატებით ძალისხმევაზე ამბობს უარს იმ მოტივით, რომ გარკვეული ტრადიციების გამო შეიძლება ნაგებულიც დარჩეს, რადგან:

1. ადამიანმა უცილობლად უნდა გამოხატოს pakikisama — თავისი შემოსავალი უნდა გაუნაწილოს ნათესავებს და მეზობლებს;

2. დევიაციას შეიძლება იმის ეჭვი და ჭორები მოყვეს, რომ თავისი თავი "მწვანე კიტრად" ("წითელ კოჭად") მიაჩნია;

3. ისეთი რამის ქურდობის ეჭვი, რომელიც არ ჩანს (ვერ დაინახავ).

ფილიპინურ კულტურაში მნიშვნელოვან და ღირებულ მოტივაციად მიიჩნევენ: განათლებას, სამსახურში წარმატებას, სოციალურ და ეკონომიკურ განმტკიცებას, ოჯახის შექმნას, კარგ მეზობლურ და ინტერპერსონალურ ურთიერთობებს და ასეთის შესაძლებლობას. უნდა აღინიშნოს, რომ უმრავლესობისთვის განათლება ღირებულია არა იმდენად ცოდნისა და ჭეშმარიტებისკენ სწრაფვის გამო, რამდენადაც ეკონომიური კეთილდღეობისა და სოციალური პრესტიჟის მოსაპოვებლად.

რეზიუმე

ადამიანის განხილვა კულტუროლოგიურ ჭრილში მოითხოვს ისტორიითა და სოციალური თანაცხოვრების ფიქსირებული ნორმატული სისტემით განპირობებული კულტურული კონტექსტის სპეციფიკის გათვალისწინებას, რომელიც სპეციფიკურ დალს ადებს ინდივიდისა და სოციალური ჯგუფის ფუნქციონირების ზოგად კანონზომიერებებს. აქედან გამომდინარეობს ადამიანის კულტუროლოგიურ შესწავლასთან დაკავშირებული სიძნელეები, რომელიც უკავშირდება პიროვნებაში უნივერსალური ფსიქოლოგიური და სპეციფიკურ-კულტურულის ურთიერთგამიჯვნას. ერთ-ერთი უპირველესი ამ პრობლემაში კულტურათა მიხედვით ადამიანის არსის შესახებ აზრთა სხვადასხვაობაა. დასავლურ სოციალურ მეცნიერებაში არსებობს ადამიანის განსხვავებულობისა და უნიკალურობის რწმენა. პიროვნება შემოსაზღვრული, უნიკალური, მეტნაკლებად ინტეგრირებული მოტივაციური და კოგნიტური უნივერსუმია ცნობიერების დინამიური ცენტრით — ემოციებით, შეფასებებით, მოქმედებებით. იგი, როგორც დისკრეტული მთელი, ორგანიზდება და უპირისპირდება სხვა ადამიანებს, როგორც ასევე მთელს, აგრეთვე სოციალურ და ბუნებრივ კონტექსტს. ინდივიდუალისტური მსოფლმხედველობით, ინდივიდი პირველადი ფაქტია, საზოგადოება და შესაბამისად, მისი მიმართება ჯგუფთან — მეორადი; Self-ის არადასავლური გაგება საპირისპირო პოზიციას ეყრდნობა და გამოდის მონისტური ფილოსოფიური ტრადიციიდან, რომლის მიხედვითაც ადამიანი მოიაზრება დანარჩენი ბუნების მსგავსი სუბსტანციისგან წარმოქმნილად. Self-ი არც არის და არც შეიძლება იყოს გამოყოფილი სხვებისგან და სოციალური გარემოსგან. შესაბამისად, არსებობს პიროვნების ორგვარი მოდელი, გაბატონებული ორი ტიპის კულტურაში — ინდივიდუალის-

ტურში და კოლექტივისტურში. H. Markus —მა და S. Kitaiama—მ მათ, შესაბამისად, უწოდეს დამოუკიდებელი Self და დამოკიდებული Self. ამ მოდელთა მიხედვით, პიროვნულ — კულტურული ტიპი სრულიად განსხვავებული ორიენტაციებისა და თვისებების მქონედ ავლენს თავს. დამოუკიდებელი Self განისაზღვრება, როგორც მტკიცე, შეკრული, თავისთავადი და სოციალური კონტექსტიდან გამოყოფილი; ორიენტირებულია ინდივიდუალურზე; აზრებსა და გრძნობებზე, უნიკალურობასა და შინაგანი შესაძლებლობების რეალიზაციაზე; ამის საპირისპიროდ, დამოკიდებული Self მოქნილი, ცვალებადია და ჩართულია სოციალურ კონტექსტში; ორიენტირებულია ჯგუფისადმი კუთვნილებაზე, სტატუსზე, როლზე, სავალდებულო ქცევებზე. ამგვარი გაგება გამოიმდინარეობს კოლექტივისტურ კულტურათა ყველაზე დიდი ლირებულებისგან — ურთიერთობებში ჰარმონიის შენარჩუნებისგან. ამდენად, Self — ის ინდივიდუალისტური მოდელი არ მიიჩნევა პიროვნების ერთადერთ მოდელად, შესაბამისად, პიროვნების ურთიერთ-დამოკიდებული მოდელი ვერ თავსდება ინდივიდუალიზმის მეთოდოლოგიურ ჩარჩოებში. თანამედროვე მეკლევრები მიიჩნევენ, რომ კოლექტივისტური პიროვნების საკვლევად მიჯჯაჭულობის ორიენტაცია უნდა იქნეს მიჩნეული მეთოდოლოგიურ პრინციპად, მთელი მისი სპეციფიკის განმსაზღვრელად.

ამ ორ კულტურულ ტიპს გარკვეული თავისებურებები აქვს:

დასავლელებისთვის Self- ძლიერ განსხვავებულად აღიქმება "სხვა"-სგან და პირიქით, რაც აჩვენებს, რომ დასავლურ კულტურაში უფრო დიფერენცირებულია და უკეთ დამუშავებული ცოდნა საკუთარ თავზე, ხოლო აღმოსავლურ კულტურებში — ცოდნა სხვაზე. შესაბამისად, დამოკიდებული Self- უფრო ავლენს სხვების ნვდომის უნარს; პიროვნულ თვისებათა რეფლექსია და მათი ფიქსაცია ინდივიდუალისტური კულტურებისთვის უფრო "ბუნებრივი" აღმოჩნდა — ინდივიდუალისტი ამერიკელები თავს მოიაზრებენ პრინციპულ და მდგრად იდენტურობად და უმეტესად ფიქრობენ, რომ სხვებიც ასეთად მიიჩნევენ; კოლექტივისტი იაპონელებისთვის კი ურთიერთობებში ჩართული და სხვების შესაბამისად მოქმედი Self-იდენტურობა განსხვავდება თავისთავად Self — იდენტურობისგან; თვითაღწერას ინდივიდუალისტები უფრო სწრაფად ახერხებენ, ვიდრე კოლექტივისტები; ინდივიდუალისტები თავის თავსაც და სხვებსაც კონტექსტისგან თავისუფალი პიროვნული თვისებებით აღწერენ, ხოლო კოლექტივისტები — კონტექსტის მოშველიებით; ინდივიდუალისტებისთვის ადამიანის შესაფასებლად ჯგუფური კუთვნილება სტატუსთან შედარებით უფრო მნიშვნელოვანია, ხოლო კოლექტივისტებისთვის ადამიანის

იდენტიფიცირებისთვის პიროვნულობაზე უფრო ძლიერი ნიშანია სტატუსი, თუმცა სოციალური ჯგუფის უზარმაზარი ღირებულების გამო არანაკლებ მნიშვნელოვანია ადამიანის ჯგუფური კუთვნილებაც.

კოლექტივისტურ და ინდივიდუალისტურ კულტურებში ემოციები მათი მნიშვნელობის მიხედვითაც განსხვავდებიან და გამოვლენის თვალსაზრისითაც; ამას გარდა, განსხვავებები აისახება ემოციების აღმწერი კატეგორიების დიფერენცირებულობაშიც.

კულტურის ტიპის მიხედვით არჩევენ ორი კატეგორიის ემოციას: ეგო-ფოკუსურს და "სხვაზე" — ფოკუსურს. პირველი ხელს უწყობს Self-კონსტრუქტის, როგორც ავტონომიური მთლიანობის განმტკიცებას, ხოლო მეორე — ურთიერთდამოკიდებული Self-კონსტრუქტის მთლიანობის შენარჩუნებასა და განმტკიცება-გაძლიერებას; აქ ემოციათა აღმწერ ტერმინთა მნიშვნელობაში სხვების არსებობა ნინასწარ ივარაუდება — ინტერპერსონალურ ურთიერთობებში ჩართულობა-ჩაურთველობის განზომილება ემოციურ მდგომარეობათა აღმწერი ტერმინების ძირითადი მაკლასიფიცირებელი ნიშანია.

ემოციები მნიშვნელოვან კავშირშია საზოგადოების ზოგიერთ მახასიათებელთან; ისინი უფრო დათრგუნულია იერარქიულ საზოგადოებებში — აქ სიბრაზის, შიშისა და სევდის გამოვლინების ინტენსივობა დაბალია, იმავდროულად, ასეთ კულტურებში ვარაუდობენ ამგვარ ემოციათა ნაკლებად ადეკვატურ იდენტიფიცირებას. იერარქიულობის გარდა, ემოციები უფრო მეტადაა შეჭიდული საზოგადოებაში ძალაუფლებრივ დისტანციასთან ან ვერტიკალურ კოლექტივიზმთან, ვიდრე Self-ის ტიპთან, ან ე.წ. ურთიერთობრივ ანუ შორიზონტალურ კოლექტივიზმთან.

ემოციების "ჩვენების" კულტურულად განპირობებული ნესებიდან აღინიშნება "თავისი" და "სხვა" ჯგუფის მნიშვნელობა — კოლექტივისტები ეგო-ფოკუსურ ემოციებს მალავენ თავისიანებთან, ხოლო ინდივიდუალისტები მათ დამალვას საჭიროდ არ მიიჩნევენ; სიბრაზის გამოწვევი სიტუაციებიც ასევე ერთმანეთისგან განსხვავდება: ინდივიდუალისტები აღწერენ სიტუაციებს, რომლებიც პირადად მათ გადახდათ, კოლექტივისტები კი — სიტუაციებს, რომლებიც სხვა ადამიანებს გადახდათ. სხვების მიერ ინდივიდის შეფასების ღირებულება კულტურაში უკავშირდება შფოთიანობის ტიპს. გამოვლინდა შფოთიანობის ორი ტიპი: Self — შფოთიანობის და ემპათიური შფოთიანობის; "დამოუკიდებელი Self" უფრო მჭიდროდ უკავშირდება Self — შფოთიანობას, ხოლო "დამოკიდებულ Self" — ს ორივე ტიპის შფოთიანობა ერთნაირად ახასიათებს. მიიჩნევა, რომ არადასავლურ კულტურებში ადამიანზე სიტუაციური ფაქტორების უფრო ძლიერი გავლენის გამო კოლექტივისტი ნაკლებად უშვებს ატრიბუციის ფუნდამენტურ შეცდომას.

დავალებები

1. რა პრობლემებთანაა დაკავშირებული პიროვნების კვლევა კულტურაში?
2. რომელი მახასიათებლებით აღწერენ განსხვავებებს ინდივიდუალისტსა და კოლექტივისტს შორის?
3. დაახასიათეთ ინდივიდუალისტი და კოლექტივისტი
4. თქვენი აზრით, როგორ უკავშირდება პიროვნების კულტურული მახასიათებლები კულტურას?

გასაცნობი ლიტერატურა

1. Кон И.С. Социологическая психология, Москва-Воронеж, 1999 გვ. 223-254
2. Росс, Р. Нисбет. Человек и ситуация. «Аспект-Пресс», М, 2000 გვ. 299-327;
3. Hazel Markus; Shinobu Kitaiama. The Cultural Psychology of Personality. Journal of cross-cultural psychology. Vol.29, No.1, January 1998 63-87
4. Hazel Markus; Shinobu Kitaiama. (1991) Culture and the Self: implications for Cognition, Emotion and Motivation. Psychological Review, 98, 224-253
5. A.Timothy Charch. Personality Research a Non-Western Culture: The Philippines. Psychology Bulletin. 1987.Vol. 102; No. 2, pp. 272-292
6. Кэррол Э. Изард . Психология эмоций. Санкт-Петербург, 2000

ძირითადი ცნებები

დამოუკიდებელი Self — ინდივიდუალისტური კულტურებისთვის დამახასიათებელი პიროვნული მოდელი, რომელიც პიროვნებას განიხილავს ავტონომიურ არსებად; იგი განისაზღვრება, როგორც მტკიცე, შეკრული, თავისთავადი და სოციალური კონტექსტიდან გამოყოფილი

ურთიერთდამოკიდებული Self — კოლექტივისტური კულტურებისთვის დამახასიათებელი პიროვნული მოდელი, რომელიც პიროვნებას განიხილავს სხვა ადამიანებზე მიჯაჭვულ არსებად; დამოკიდებული Self მოქნილი, ცვალებადია და მნიშვნელოვნადაა განსაზღვრული სოციალურ-კულტურული კონტექსტით

“მიჯაჭვულობის ორიენტაცია” — კოლექტივისტური კულტურისთვის დამახასიათებელი სხვა ადამიანებზე დამოკიდებულად

ყოფნის ფუნდამენტური ორიენტაცია, რომელიც განაპირობებს კულტურულ-კოლექტივისტური პიროვნების სპეციფიკას; ტერმინს იყენებენ სოციალური ქცევის მოდელების სპეციფიკურობის აღსანიშნავად კოლექტივისტურ კულტურებში.

ეგო-ფოკუსური ემოციები — პიროვნების ინტერნალურ ატრიბუტებზე მიმართულ ემოციათა კატეგორია, რომელიც ხელს უწყობს Self-კონსტრუქტის, როგორც ავტონომიური მთლიანობის განმტკიცებას

“სხვაზე” — ფოკუსური ემოციები — გარე სოციალურ რეალობაზე, მათ შორის, სხვა ადამიანებზე მიმართულ ემოციათა კატეგორია, რომელიც ხელს უწყობს ურთიერთდამოკიდებული Self-კონსტრუქტის მთლიანობის შენარჩუნებასა და განმტკიცება-გაძლიერებას

ატრიბუციის ფუნდამენტური შეცდომა — თომას პეტტიგრუს მიერ შემოტანილი ტერმინი, რომელიც გულისხმობს დამკვირვებლის მიერ პიროვნული დისპოზიციების გადაჭარბებულად შეფასების, ხოლო სიტუაციის ზეგავლენის შეუფასებლობის ტენდენციას

ინდივიდუალისტური და კოლექტივისტური კულტურის თავისებურებები

ინდივიდუალიზმსა და კოლექტივიზმს აკავშირებენ უამრავ სოციალურ და ინდივიდუალურ მახასიათებელთან. მაგალითად, ინდივიდუალიზმი — კულტურული სირთულე, ეკონომიური განვითარება, მოდერნიზაცია, დანაშაული და სოციალური პათოლოგია, სტრესთან დაკავშირებული ავადმყოფობები, სოციალური ორგანიზაცია, მობილურობა, ჯგუფური ორიენტაციის ნაკლები მნიშვნელობა, ოჯახის სიმცირე, სამართლებრივი ორიენტაცია, შიდა ჯგუფების სიმრავლე, შემოქმედებითობა, კოგნიტური სირთულე; კოლექტივიზმი დაკავშირებულია ყველაფერი ამის საპირისპიროსთან, ემატება კორუფციული მმართველობა და ტრადიციული ღირებულებები — მშობელთა პატივისცემა, ქალთა დაქვემდებარება, ავტორიტეტის მორჩილება და ა.შ.

ანალიტიკოსთა აზრით, ამგვარი სიფართოვე საკმაოდ პრობლემურია, რადგან ბევრი დებულება დასაბუთებას მოითხოვს — ძალზე ხშირად ისინი ჩამოყალიბებულია არა ემპირიული მონაცემებზე დაყრდნობით, არამედ დაკვირვების მონაცემებზე დაყრდნობით

§1. პროქსემიკა — დისტანცია და ინდივიდუალიზმი /კოლექტივიზმი

პროქსემიკა ეთნოლოგიის ის სფეროა, რომელიც ადამიანებს შორის დამოკიდებულებებს აღწერს მათი ერთმანეთის მიმართ სივრცული მიმართებების მეშვეობით.

ფსიქოლოგიური დისტანცია — ესაა ადამიანთა განცალკევების რალაც დონე, რომელიც ჩვეულებრივ, იმ სირთულეთა რაოდენობაზე მსჯელობით გამოიხატება, რომელიც ურთიერთქმედებაში ჩნდება.

სოციალური დისტანცია ასახავს საზოგადოებაში ინდივიდებსა და ჯგუფებს შორის დაშორების ხარისხს.

სოციალური და ფსიქოლოგიური დისტანციის ცნებები საკმაოდ რთული ცნებებია. ისინი ასახავს პირადი და სოციალური ურთიერთქმედების მოდელს; ადამიანებსა და სოციალურ ჯგუფებს შორის სიახლოვის, ერთმანეთის ღირებულებებისა და იდეალების მიმართ ორმხრივი სიმპათიების ხარისხს.

ფსიქოლოგიური და სოციალური დისტანციის ინდიკატორებია:

1. საზოგადოების რომელი ფენაა მისანვდომი სხვა ფენის ადამიანისა თუ ჯგუფებისთვის;

2. უთანასწორობის შინაგანი შეგრძნება, რომელიც ინდივიდს ან ჯგუფსა აქვს საზოგადოების რაღაც ნაწილის მიმართ — ჩვეულებრივ, მისი ინდიკატორია ის, თუ რამდენად სიაშოვნებს ადამიანს სხვა ადამიანთან (ფსიქოლოგიური დისტანცია) ან სხვა სოციალური ჯგუფის წარმომადგენელთან (სოციალური დისტანცია) ურთიერთობა.

ძალზე ხშირად სოციალურ მეცნიერებებში გამოიყენება ტერმინები “ჰორიზონტალური დისტანცია” და “ვერტიკალური დისტანცია” იმის აღსანიშნავად, ადამიანები ერთი და იგივე სოციალურ-ეკონომიურ კლასებს ეკუთვნიან თუ სხვადასხვას (Большой толковый психологический словарь. 2000გვ. 284; 247).

აღმოჩნდა, რომ Self-ის კულტურული ტიპი სივრცითი მიმართებებით ასახავს კულტურის თავსებურებებს. ასევე ნაყოფიერი აღმოჩნდა კულტურული სპეციფიკის გამოსავლენად სოციალური დისტანციის ცნებაც.

ჰოლლი არჩევს ოთხ სივრცულ ზონას, რომელიც პირადი ურთიერთობისას ჩნდება:

ინტიმური დისტანცია — 45 სმ მანძილზე, ესაა იმ მცირე რაოდენობის სოციალურ კონტაქტებში, სადაც დაშვებულია რეგულარული შეხება. მ ზონაში ურთიერთობენ მშობლები და შვილები, აგრეთვე შეყვარებულები;

პიროვნული დისტანცია (45-120 სმ), ესაა დისტანცია მეგობრებსა და კარგ ნაცნობებს შორის, აქ ინტიმურობა დაშვებულია, მაგრამ — შეზღუდული;

სოციალური დისტანცია (120-360 სმ), რომელიც ჩნდება ფორმალური ურთიერთობის (მაგალითად, ინტერვიუს) დროს;

“სახალხო” დისტანცია (360 სმ) — დისტანცია აუდიტორიის წინაშე გამოსვლის დროს.

როცა დისტანციის დაშვებულ ნორმას არღვევენ და ხელყოფენ, ადამიანი თავს იცავს — ცქმუტავს, იშმუშნება, უკან იხევს და მსგავსი; თუ მეორე ადამიანი ძალზე ახლო მანძილზე დგება, ადამიანი, როგორც ნესი, რაღაც ფიზიკური საზღვრის მსგავსს ქმნის (Гиденс 1997; გვ. 108)

მიუხედავად იმისა, რომ მოძღვრება პროქსემიკასა და კულტურის ტიპს შორის კავშირის შესახებ ჯერ კიდევ დაუმუშავებელია, კვლევებით აშკარად ვლინდება, რომ ფიზიკური სიახლოვე ყველა კულტურაში ერთნაირად არ აღიქმება — მას რეალურად გააჩნია კულტურების თვალსაზრისით სრულიად სხვადასხვაგვარი სემანტიკა.

მაგალითად, არაბებისთვის და ლათინური ამერიკის ხალხებისთვის სიახლოვე ინტიმურობის გამოხატველია, დასავლეთ აზიაში კი სოციალურ იერარქიაში განსხვავებათა მოხსნის სიგნალს წარმოადგენს.

Triandis- აღნიშნავს, რომ განსხვავებულ სოციალურ ჯგუფებს გამოცდილებაში ეძლევათ სოციალური დისტანცია. სოციალურ დისტანციაზე გავლენას ახდენს ნორმები, წარმოდგენები სწორ და არასწორ ქცევებზე. მაგალითად, იგი წერს, ნეპალელს თუ არ იცნობ, ან ნეიტრალური ხარ მის მიმართ, ან — არაობიექტური; თუ იცნობ, მაშინ უფრო რაციონალურად მსჯელობ და მიზიდულობაც მის მიმართ იზრდება. როცა ჯგუფები ერთმანეთისგან ძალაუფლების ფლობის მიხედვით განსხვავდება, ან ერთი მეორეს ჩაგრავს, სოციალური დისტანცია გვევლინება მექანიზმად ჯგუფებისთვის ადგილის მისაჩენად (Triandis; 1994; გვ. 257-258).

არავერბალური ქცევა კულტურის ძალზე მნიშვნელოვანი მახასიათებელია. თვალთ ქცევა, რომელიც არავერბალური ქცევის ნაირსახეობას წარმოადგენს, ოპტიკო-კინეტიკურ ნიშანთა სისტემაზე დაფუძნებული ელემენტია და ფაქიზად განსაზღვრავს კულტურული ურთიერთობის ნიუანსებს — ზოგ კულტურაში მას მეტი მნიშვნელობა აქვს, ზოგში — ნაკლები.

მაგალითად, არაბებთან, ინდოელებთან, პაკისტანელებთან ახლო მხედველობითი კონტაქტი დადებითი სემანტიკის მქონეა, დასავლეთ აზიასა და აფრიკაში კი — დაუმორჩილებლობის და სიბრაზის გამოხატულებაა.

არაბ და ამერიკელ სტუდენტებზე დაკვირვებამ, რომლებიც წყვილებად იდგნენ და ერთმანეთთან მეგობრულად საუბრობდნენ, გამოავლინა საინტერესო თავისებურებები: ამერიკელებთან შედარებით, არაბები პირდაპირ უყურებენ ერთმანეთს, უფრო ახლოს სხედან ერთმანეთთან, უფრო ახლო მხედველობით კონტაქტში არიან და უფრო ხმამაღლა საუბრობენ.

Waston-მა ეს ექსპერიმენტი კიდევ 31 ქვეყანაში ჩაატარა და სიახლოვის მიხედვით ასეთი განლაგება მიიღო:

არაბული ქვეყნები, ინდოეთი, პაკისტანი, ლათინური ამერიკა, სამხრეთ ევროპა, დასავლეთი აზია და ბოლოს, ჩრდილო ევროპა ამერიკასა და ავსტრალიასთან ერთად.

ინგლისელების და ამერიკელების შედარებამ გამოავლინა, რომ ამერიკელები თვალებში მხოლოდ მაშინ უყურებენ ერთმანეთს, როცა იმაში დარწმუნება უნდათ, რომ პარტნიორმა კარგად (სწორად) გაუგო; ინგლისელებისთვის თვალთ კონტაქტი უფრო ჩვეული რამაა: პარტნიორი იმის დასტურად, რომ უსმენს, თვალებს უნდა ახამხამებდეს, მაგრამ, ამასთან, თვალებში დაჟინებით მზერა უხერხულად მიიჩნევა. რუსული კულტურა — პირიქით, არა მარტო

არარუსი, არამედ თვით რუს მკვლევართა აღიარებითაც, ყველაზე "თვალეში მომზირალი" კულტურაა (Стефаненко; 2000; გვ. 160).

იაპონიაში თვალეები ურთიერთობის ნაკლებად მნიშვნელოვანი "ორგანო" აღმოჩნდა: აქ მიღებული არ არის ერთმანეთისთვის პირდაპირ თვალეებში ცქერა; ქალები თვალეებში არ უყურებენ მამაკაცებს, მამაკაცები — ქალებს; იაპონელი ორატორი სადღაც გვერდით იყურება, ხოლო ქვეშევრდომი უფროსის საყვედურებს თვალდახრილი ღიმილით უსმენს (Пронников В.А. Ладанов И.Д; 1985).

აღმოჩნდა, რომ კოლექტივისტურ კულტურებში შეხვედრა ნაცნობებს შორის უფრო ხანგრძლივია, ვიდრე ინდივიდუალისტურში (ორიმი ნთ საშუალოდ); ისინი, ვინც უფრო ახლოს დგანან ერთმანეთთან, მეგობრობას უფრო მაღალ შეფასებას აძლევენ და თანაც ამტკიცებენ — ასე ახლოს იმიტომ ვზივართ, თანამოსაუბრე რომ მოგვწონსო.

წყვილთა სქესური შემადგენლობის მიხედვით მამაკაცური წყვილები ყველაზე ხშირი იტალიაში აღმოჩნდა და თანაც საკმაოდ ახლოს დგანან ერთმანეთთან, ხოლო შერეული წყვილის წევრები კი ერთმანეთისგან ამერიკაში უფრო შორს დგანან, ვიდრე გერმანიაში და იტალიაში.

როგორ იქცევიან ადამიანები უცხოთან მიმართებაში?

კოლექტივისტი ინდონეზიელები ექიმის მოსაცდელში იმავე სქესის უცხოთა ახლოს ჯდებიან და საუბარსაც ხშირად აბამენ, ინდივიდუალისტი ავსტრალიელები კი პირიქით — ყველასგან მაქსიმალურად მოშორებულ ადგილს ირჩევენ და სასაუბრო კონტაქტშიც ნაკლებად შედიან.

კულტურა ყველაფერში იჩენს თავს. Iahoda-მ 1982 წ. ისლამურ ქვეყნებში გრძელი ტანსაცმლის სემანტიკა იკვლია და აღმოაჩინა, რომ გრძელი კაბის ტარება აძლიერებს სოციალური ვალდებულებების განცდას; იგივე შეიძლება ითქვას სამხედრო ფორმაზეც, რომელიც ინდივიდუალობის უნიფიცირებას კი ახდენს, მაგრამ სამაგიეროდ წინა პლანზე წამოსწევს იმ სოციალურ ვალდებულებებს, რომლის გამოხატულებაცაა სამხედრო ფორმა — ყველაზე ინდივიდუალისტურ ქვეყნებშიც კი ჯარი განამტკიცებს ურთიერთდამოკიდებულ ღირებულებათა სისტემას.

ინდივიდუალისტურ ქვეყნებში ადამიანი თავის დამოუკიდებლობას სწორედ დიდი ფიზიკური დისტანციით გამოხატავს, და ასე იცავს საკუთარ პიროვნულ სფეროს; ხოლო კოლექტივისტურ კულტურებში ადამიანები უფრო ახლოს დგანან ერთმანეთთან, მაგრამ საკმაოდ დიდ დისტანციას ინარჩუნებენ უცხოელთან მიმართებაში.

სოციალური დისტანცია უნივერსალური კონსტრუქტია და ყველა კულტურის თავისებურებებს აღწერს, მაგრამ ძალზე

მნიშვნელოვანია კულტურის სპეციფიკის გათვალისწინება მისი კვლევისას. მაგალითად, გამოვლინდა, რომ ამ ცნების ავტორის — ბოგარდუსის მიერ შედგენილი კითხვარის შეკითხვები, მაგალითად, "მეზობლად ვისურვებდი...", "მეგობრად ვისურვებდი", "ოჯახს შევქმნიდი" და ა.შ. ამერიკულ კულტურაში მართლაც აღწერს სოციალური დისტანციის სპეციფიკას, მაგრამ არა ყველა კულტურაში.

ეს ვითარება იმ რეალობასთანაა დაკავშირებული, რომ ჯერ ერთი, ინდივიდი კულტურაში არსებულ ყველა ჯგუფთან არ იდენტიფიცირდება, მეორეც, ჯგუფებს შორის დისტანცია კულტურულად ძალზე სპეციფიკურია თავისი შინაარსით — ინდოეთში კასტებს შორის სოციალური დისტანცია და დასავლურ კულტურებში სოციალურ ფენებს შორის დისტანცია სრულიადაც არ არის ერთნაირი დისტანცირებულობა. ამიტომ კონტაქტის ზოგიერთი ფორმა, რომელიც გამოიყენება ერთ კულტურაში სოციალური დისტანციის გასაზომად, შეიძლება უაზრო აღმოჩნდეს მეორეში. მაგალითად, საბერძნეთში Triandis-ის აღწერით, ძალზე მნიშვნელოვანია "პარეა" ანუ სამეგობრო წრე და "თავის წრეში შეყვანა" (შესაბამისად, სოციალურ დისტანციას აქ ზომავდნენ სხვა ეროვნების წარმომადგენლის შეყვანაზე თანხმობით ამ სამეგობრო წრეში, ხოლო აშშ-ში — იმაზე თანხმობის ხარისხით, მავანი ნაცნობად რომ ეხილა თავის კლუბში); ინდოეთში სიახლოვის ძალზე მნიშვნელოვანი მახასიათებელია "პირადი ჭურჭლის შეხება" — ეს ამ ქვეყანაში ჯერ კიდევ შემორჩენილი რიტუალური ნაბილწვის ასახვაა; ბუნებრივია, რომ ფსიქოლოგიურ და სოციალურ დისტანციასაც აღწერს ის ფაქტი, ვინმე მავანის ჭურჭელს შეეხო თუ არა. ამგვარად, ინდოეთში ეს კონსტრუქტი რეალურად შეიძლება იქნეს გამოყენებული სოციალური დისტანციის საკვლევადაც, ამერიკაში კი იგი უაზროა; Triandis-ი აღნიშნავს, სრული უაზრობა იქნებოდა ამერიკელის აზრის შესწავლა იმის თაობაზე, მის ჭურჭელს, ვთქვათ, თურქი რომ მიეკაროსო (Triandis H. C. 1994).

§2. რისკენ მიერჩით გული ინდივიდუალისტებს და კოლექტივისტებს?

უნდა აღინიშნოს, რომ ბევრი დასავლეთელი სოციალური მეცნიერის მტკიცებით, მატერიალური საკუთრება პიროვნებისთვის მისი იდენტურობის ასახვაა. ამიტომ დამოკიდებულება საკუთარი სახლისა და მიწის მიმართ ასევე აჩვენებს კულტურულ განსხვავებებს.

მკვლევრები აღნიშნავენ ამგვარი საკუთრების გარეფორმისა და მის მიმართ დამოკიდებულების განსხვავებულ გამოვლინებებს ინდივიდუალისტურ და კოლექტივისტურ კულტურებში: სახლი ინდი-

ვიდეოალისტურ კულტურებში მკაცრად შემოსაზღვრულია (კარები, ჭიშკარი, გისოსები), კოლექტივისტურში კი — ნაკლებად ჩაკეტილი, უფრო მეტად ღია სფეროა; მათი ხელყოფის მცდელობაზეც განსხვავებული რეაქციებია: სახლში შეჭრაზე ინდივიდუალისტურ კულტურებში უფრო აგრესიულად და აქტიურად რეაგირებენ, ვიდრე კოლექტივისტურში.

რაც შეეხება "საკუთრებრივ" პრივილეგიებს, განსხვავებები აქაც გამოვლინდა: ინდივიდუალისტმა ამერიკელებმა საყვარელ საკუთრებად ყველაზე ხშირად დაასახელეს ფუნქციონალური საგნები, გართობის საშუალებები, პირადი სამკაულები, ფოტოსურათები და ხელოვნების ნიმუშები, ამასთან, ამერიკელთა 61%-მა არჩევანის კრიტერიუმად პირადი მოგონებები დაასახელა. ამგვარად, საკუთრება მათთვის პირად, ინდივიდუალურ ისტორიასთანაა კავშირში.

კოლექტივისტი ნიგერიელებისთვის, კერძოდ, ქალებისთვის, საყვარელი საკუთრება საქორწინო ან საოჯახო ნივთებთან აღმოჩნდა დაკავშირებული, ხოლო მამაკაცებისთვის — რელიგიურ ობიექტებთან, შინაურ ცხოველებთან და იარაღებთან. ამგვარად, ნიგერიელებისთვის საკუთრება რომელიმე ცალკე ადამიანის პირადი ისტორიის ასახვა კი არ არის, არამედ საზოგადოებაში ოჯახის სოზიციური განმტკიცების ისტორიისა.

§ 3. დასავლური სამყარო და ინდივიდუალიზმი

ყოველ კულტურულ ტრადიციას თავისი უპირატესობები აქვს. კონკურენტულ დასავლურ საზოგადოებაში ადამიანებს მეტი პირადი თავისუფლება აქვთ, მეტად ამაყობენ პირადი მიღწევებით და ნაკლებად არიან დამოკიდებული ირგვლივმყოფთა მოლოდინებზე. მათ უფრო მრავალფეროვანი პირადი ცხოვრება აქვთ, მათი ქცევაც უფრო სპონტანურია, სოციალური მობილურობა ასევე უფრო დამახასიათებელი ინდივიდუალისტური კულტურის სოციალური ჯგუფებისთვის, თუმცა ამ კულტურებშიც გარკვეული კატეგორიების მიმართ ფიქსირებული ნეგატიური განწყობები, მაგალითად, რასა (კანის ფერი) ან გენდერი აფერხებს ამ კატეგორიის ქმედითობას.

ინდივიდუალისტურ კულტურებში მეტი თავისუფლებაა ცხოვრების სტილის ამორჩევაში; ნახალისებულია გამომგონებლობა და შემოქმედებითობა.

მაგრამ ამ თავისუფლებას დამახასიათებელი პრობლემურობაც ახლავს. ცნობილი თანამედროვე გერმანელი სოციოლოგი ულრიხ ბეკი ინდივიდუალისტურ საზოგადოებებს რისკის საზოგადოებებს უწოდებს და მიიჩნევს, რომ "თანამედროვე სამყაროში უკიდურესო-

ბამდე მიყვანილი ინდივიდუალიზმი", სულ უფრო მეტად განიცდის "კონფლიქტური ხაზებისა და თემების თავისებურ პლურალიზაციას". მისი აზრით, ინდივიდუალიზაციის ძლიერი პროცესი ნიადაგს ამზადებს ახალი კონფლიქტებისთვის, იდეოლოგიებისა და კოალიციებისთვის. მსგავსი ვითარების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მაპროვოცირებელ მომენტად, "მყარ კონფლიქტურ ხაზად" მას, მაგალითად, მიაჩნია ე.წ. თანდაყოლილი ნიშნები — რასა, კანის ფერი, სქესი, ეთნიკური კუთვნილება და ა.შ. თვით ბუნებით განპირობებული ასეთი "უთანასწორობა", განსაკუთრებული ინდივიდუალიზაციის პირობებში, მისი პროგნოზით, გარკვეულ ირგანიზაციულ და პოლიტიკურ შანსს მოიპოვებს და წინ გამოვა ორი ეპოქალური თემა: მუქარა, რომელსაც რისკის საზოგადოება თავისთავში მოიცავს, და წინააღმდეგობრიობა ქალებისა და კაცებს შორის, რომელიც აქამდე ოჯახის ფარგლებიდან არ გამოსულა (Бек Ул. Общество риска 2000; გვ. 146).

გამოკვლევებზე დაყრდნობით მკვლევრები ამტკიცებენ, რომ თანამედროვე სამყაროს დასავლურ ქვეყნებში ღირებულებები ერთნაირია და «მთის ქადაგების» 10 მცნებას ემთხვევა, თუმცა მათ შორის გარკვეული განსხვავებებიც ვლინდება.

მაგალითად, დიდი საერთაშორისო გამოკვლევის შედეგად ჟან სტოტცელმა გამოავლინა, რომ თურმე დანიელები უფრო ბედნიერად გრძნობენ თავს ოჯახში, ვიდრე ფრანგები, ესპანელები და ბელგიელები; გერმანელები და დანიელები არჩევანში უფრო თავისუფალი აღმოჩნდნენ, ვიდრე იტალიელები და შოლანდიელები; სიქველეთაგან დასავლური კულტურის ყველა ხალხმა პირველ ადგილზე პატიოსნება დააყენა, ხოლო რაც შეეხება მეორე პოზიციას, აქ განსხვავებები გამოვლინდა — იტალიელებისთვის, ინგლისელებისა და ირლანდიელებისთვის კარგი მანერები აღმოჩნდა გადამწყვეტი, ფრანგებისთვის — მომთმენობა, ესპანელთა, დანიელთა და გერმანელთათვის კი — პასუხისმგებლობა.

სხვებთან ურთიერთობაში იტალიელებმა, ინგლისელებმა და ირლანდიელებმა ყველაზე დიდი ღირებულება მიანიჭეს კარგ მანერებს, ხოლო ფრანგებმა — მომთმენობას (Мендра А. 2000 გვ. 111).

ძნელი შესამჩნევი არაა, რომ მეორე პოზიციაზე «გასული» ღირებულებები უფრო მეტად უახლოვდება ეროვნულ-ხასიათობრივ თავისებურებებს.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ნახსენებ ქვეყანათაგან მხოლოდ ესპანეთი მიიჩნევა კოლექტივისტურ კულტურად. სხვებთან ურთიერთობა ქცევის სოციალურ რეგულაციაში აქ გადამწყვეტ ფაქტორადაა აღიარებული. მკვლევრები აღწერენ ესპანელებისთვის დამახასიათებელ ურთიერთობრივ პატერნს — «სიმამათიკას», რომელიც გულისხმობს ორმხრივ პატივისცემას და სხვათა გრძნობების

გაზიარების უნარს. ადამიანს ახასიათებს ინტერპერსონალურ ურთიერთობათა დარეგულირება შეთანხმებით, სხვებისადმი მგრძობიარობით და ქცევის მიგუბით. ესპანელები განსაკუთრებით ერიდებიან ურთიერთობის გაფუჭებას (Hazel Markus; Shinobu Kitaiama. 1991).

მიიჩნევა, რომ უნივერსალისტური ღირებულებები — სიმშვიდე მსოფლიოში, გარემოს დაცვა, სოციალური სამართლიანობა, თანასწორობა და ა.შ. უფრო გამოკვეთილია ინდივიდუალისტურ საზოგადოებებში.

47 ქვეყანაში Schwartz-ის გამოკვლევამ გამოავლინა განსხვავებები ღირებულებათა მნიშვნელობაში გენდერის მიხედვით: ქალები უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებენ უსაფრთხოებასა და კეთილგანწყობას, ხოლო კაცები — Self -ზე მიმართვას, სტიმულაციის, ჰედონიზმის, მიღწევისა და ძალაუფლების ღირებულებებს.

ამ გამოკვლევამ ისიც ცხადყო, რომ გენდერი არ გამოდგება ინდივიდუალიზმ/კოლექტივიზმის ორიენტაციის დასადგენად (P.B. Smith and Shalom H. Schwartz; 1996).

ინდივიდუალისტურ კულტურებში მეტი მარტობა, განქორწინება, მკვლელობა და სტრესული მოშლილობაა. "აულამგავე ინდივიდუალიზმი" დეპრესიის მკვეთრი ზრდის მიზეზად მიიჩნევა, რადგან უკავშირდება არსებობის უაზრობის განცდას, რომელიც მაშინ ჩნდება, როცა "იმასთან მიჯაჭულობა არაა, რაც შენზე მეტია".

§ 4. კონფორმულობა და კოლექტივიზმი

გამოჩენილი ამერიკელი მეცნიერი ელიოტ არონსონი ერთ ადგილას წერს: "კონფორმულობა — კარგია თუ ცუდი? ამ ზოგადობით ეს შეკითხვა აბსურდია. მაგრამ, ჩვენი სურვილის მიუხედავად, ყველა სიტყვას შეფასებითი ასპექტიც აქვს. ამიტომ, როცა ადამიანს ინდივიდუალისტს ან კონფორმისტს ვუნოდებთ, ჩვეულებრივ ვგულისხმობთ ადამიანის "სიკარგეს და სიცუდეს"; თუმცა კი ამ სიტყვების შეცვლაც შეიძლება: ინდივიდუალისტი შეიძლება შეცვალოს "ნორმიდან გადახრილით", ხოლო კონფორმისტი — "ჯგუფურად მოთამაშით" (Аронсон Э. 1999; გვ. 37).

დასავლურ კულტურებში კონფორმულობა ასოცირებულია მორჩილებასა და დამთმობლობასთან, რადგან ნახალისებულია თვითგამოხატვა და საკუთარი აზრის გატანა, ამიტომ კონფორმისტული გამოვლინებები უარყოფითად აღიქმება; მაგრამ იმ კულტურებში, სადაც ძალზე ფასობს ჰარმონია ურთიერთობებში, უმრავლესობის აზრისადმი მიმხრობა შეიძლება ინტერპრეტირებულ იქნეს ტაქტიანობად და სოციალურ სენზიტიურობად, დადებით და

სასურველ თვისებად, სოციალურ ღირებულებად და ნორმად. მაგალითად, Triandis-ი აღნიშნავს, იაპონელების ჯგუფი რესტორანში როცა ერთი და იგივე კერძს უკვეთავს, ეს სოლიდარობად მიიჩნევა და არა კონფორმიზმადო.

Matsumoto -ს მონაცემებით, ინდონეზიელები, ჩინელები და იაპონელები მისაღებად და სასურველად მიიჩნევენ კონფორმულობას, მორჩილებას და დამთმობლობას (Matsumoto D. 1996); ტრიანდისიც ასევე აღნიშნავს აფრიკული ტომის — ბანტუს ნევრებში ძლიერ კონფორმიზმს და სოციალიზაციის მეთოდთა სიმკაცრეს (Triandis H.C.1995; 53-55); Dias-Loving მორჩილების მაღალ ღირებულებას აღწერს მექსიკელებთან და ა.შ.

მაგრამ კოლექტივისტთა კონფორმულობის საკითხი არც ისე ერთმნიშვნელოვანია, როგორც ერთი შეხედვით შეიძლება მოგვეჩვენოს. მონაცემები უჩვენებს, რომ იაპონელები ამერიკელებზე უფრო ნაკლებად მიდრეკილი შეიძლება აღმოჩნდნენ კონფორმიზმისკენ იმ ექსპერიმენტებში, რომლებიც ამის კლასიკურ სქემაზეა აწყობილი.

Triandis-ი საინტერესო სიტუაციას აღწერს: მის მიერ ჩატარებულ ექსპერიმენტში მონაწილე იაპონელთა 34%-მა ანტიკონფორმული რეაქცია გამოავლინეს — ისინი სწორ პასუხებს იძლეოდნენ მაშინ, როცა ცრუ ცდის პირთა უმრავლესობა არასწორად უპასუხებდა. რა მოხდა? რატომ არ "იმუშავა" ამის კლასიკურმა სქემამ?

Triandis-ი ამ ვითარებას ხსნის იმით, რომ იაპონელებისთვის, ცნობილი კოლექტივისტებისთვის, არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს, ე.წ. "ცრუ ცდისპირები" სწორად უპასუხებენ თუ არა — მათთვის "უცხო" ხალხი, როგორადაც არ უნდა უპასუხებდეს, "ჩვენს" ჯგუფად არ განიცდება, ხოლო ექსპერიმენტატორის როლში მყოფი უცხოელი — მით უფრო. აქ არსებითია მისთვის მნიშვნელოვანი ჯგუფი მათთვის ახლო თემებით და ა.შ.

სრულიად სხვა შედეგებია მაშინ, როცა ექსპერიმენტს იაპონელი მეცნიერი ატარებს. ამის მაგალითია მატსუდას გამოკვლევა. იგი ეყრდნობოდა იაპონური კულტურის გარკვეულ სპეციფიკას, რომელიც გამოიხატება ინტერპერსონალური ურთიერთობის რამდენიმე ტიპში: "უში", "სეკენი" და "სოტო". ამ სამეულში ინტიმურობის ხარისხი და "სხვა"-ს მნიშვნელობა, როგორც რეფერენტული ჯგუფისა, პირველიდან მესამესკენ მცირდება. მოკლედ, იაპონელები ღრმად განიცდიან "უშის" და სულ მთლად გულგრილები არიან "სოტო"-მიმართებაში.

მატსუდამ ცდის პირები სამი ტიპის ჯგუფად გაყო: ჯგუფი "უში" — "გულუბრყვილო" ცდისპირი და ცრუ ცდისპირები, რომლებიც იმათგან შეიქმნა, ვინც ორმხრივად აირჩია ერთმანეთი; "სეკენი" ზომიერი შეჭიდულობის ჯგუფი იყო, რომელიც ექსპერიმენტის მო-

სამზადებელ ეტაპზე შედგა; "სოტო"-ს ნევრები არც მეგობრები იყვნენ და არც რაიმე თანამშრომლობის სიტუაცია ჰქონდათ მეჭიდულობის ჩამოსაყალიბებლად.

ამ ექსპერიმენტში მონაწილე იაპონელმა სტუდენტებმა გამოავლინეს კონფორმიზმის მაღალი დონე, თუმცა კი პასუხებს ინდივიდუალურად ანუ ჯგუფის უშუალო წნეხის გარეშე იძლეოდნენ; უფრო მჭიდრო კონტაქტებიანი ჯგუფის ნევრები მეტ კონფორმიზმს ავლენდნენ, მაგრამ მაინც გამოვლინდა ერთი საყურადღებო ფაქტი: ინდივიდის ჯგუფში ჩართულობასა და კონფორმულობის ხარისხს შორის კავშირის არაერთმნიშვნელოვნება. კერძოდ, ექსპერიმენტის დროს ჩამოყალიბებული ჯგუფის ნევრები უმრავლესობის ზეგავლენას უფრო მეტად ექვემდებარებოდნენ, ვიდრე იმ ჯგუფის ნევრები, რომლებმაც ერთმანეთი თვითონ ამოირჩიეს. მატსუდას აზრით, ამის მიზეზია ის, რომ "უშის" ხარისხს მიღწეული ჯგუფი უმრავლესობის თვალსაზრისიდან "თავისიანის" მცირეოდენი გადახრის მიმართ უფრო მომთმენია — ძალზე ახლო ადამიანების წრეში არ ეშინია "საკუთარი თავის დაკარგვის" და უფრო თავისუფალიცაა აზრების გამოთქმაში. (მოტანილია Стефаненко Т. Г. 2000 -ს მიხედვით. გვ. 197-198)

ერთი და იგივე კულტურის შიგნით უფრო "ტრადიციული" და "ევროპიზებული" შერჩევების მონაცემთა შედარებით ბრიტანელმა მკვლევარმა Bond-მა გამოავლინა, რომ დასავლური კულტურის ღირებულებებთან ნაცნობობა ამცირებს განსხვავებებს სხვადასხვა კულტურებს შორის კონფორმულობაში. ბოლო პერიოდის მონაცემებით (რისმენი, ბონდი, სმიტი) დასავლურ ქვეყნებში კონფორმიზმის დონე ძალზე დაეცა, ამასთან, იმატა სხვებზე ორიენტირებულ ადამიანთა რიცხვმაც.

§5. აღზრდის მოდელები ინდივიდუალისტურ და კოლექტივისტურ კულტურებში

სოციოლოგიისთვის ინდივიდის სიღრმისეული არსი განსაკუთრებული ინტერესის საგანია — ის, რაც შთაუწერავს მას ბავშვობაში: ქცევათა პატერნები, რომლებშიც პიროვნება თავის თავს ავლენს, ის პოზიციები, რომლებთან მიმართებაშიც აიგება სუპერსტრუქტურები.

სოციოლოგია იმ ვარაუდს ეყრდნობა, რომ ნორმალურ სიტუაციაში ნორმალური ადამიანი რეაგირებს ისე, რა სახის ნორმალურ რეაგირებასაცაა მიჩვეული. სწორედ ამიტომ აინტერესებს მას პირველ რიგში აღზრდის სოციალური ასპექტები — რა არის საერთო საზოგადოების ყველა წევრისთვის და რა აერთიანებთ მათ, რა არის მასში სოციალური ანუ შექნილი?

სოციალიზაცია — ესაა ინდივიდში ჯგუფის ღირებულებებისა და სოციალური ნორმების შესაბამისი ატიტუდების წარმოქმნა” (Мендра А. 2000 გვ. 78.)

კულტურათა მკვლევრები ყოველთვის განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობდნენ აღზრდის მოდელების განსხვავებას სხვადასხვა კულტურაში. ამასთან, ჩვენთვის საინტერესო საკითხი — აღზრდის მოდელთა ორი ტიპი უკვე დიდი ხანია იხსენიება კულტურის მკვლევართა მიერ.

მაგალითად, მარგარეტ მიდის დაკვირვებით, არაპეშები ბავშვებში აღზრდიან არა საკუთარი თავის რწმენას, არამედ იმის რწმენას, რომ თავისიანები ყოველთვის დაეხმარებიან — ამ კულტურაში მხოლოდ ირგვლივმყოფი ადამიანების რწმენა მოითხოვებაო — აღნიშნავდა იგი (Мид М. 1988 გვ. 265); რუთ ბენედიქტიც აღნიშნავდა მსგავსი ორიენტაციების არსებობას პრიმიტიული ტომების პრაქტიკაში, როცა აღწერდა მის მიერ აპოლონიურად და დიონისურად დახასიათებულ კულტურებს. მისი აღწერით, პუებლოს ტომში ადამიანთა ძირითადი განწყობაა უკიდურესობებისგან თავის არიდება; ეს ხალხი ყველაზე მეტად აფასებს ზომიერებას და ბალანსირებულობას, იდეალია “შუალედობის” მოძრეობა, უარს ამბობენ ძლიერ ემოციებზე (მაგალითად, მრისხანება ან ეჭვიანობა); გაურბიან ძალადობას და ინდივიდუალურ “მინოლას”, რომელიც ინტერპერსონალურ ურთიერთობებს აფუჭებს; ბავშვებში აღზრდიან საზოგადოების წინაშე პასუხისმგებლობას და კოოპერაციულობისკენ სწრაფვას და არა დამოუკიდებლობას და თვითდამტკიცებას. ეს აპოლონიური კულტურაა.

ვაკიუტლის ხალხი, პირიქით — “უკიდურესობების გზას” ირჩევს; ხოტბას ასხამენ იმათ, ვინც საღი აზრის ფარგლებიდან გამოდის; აფასებენ ნებისმიერ საშუალებას, რომელიც ყოველდღიური რუტინისგან ათავისუფლებს (მაგალითად, ნარკოტიკების გამოყენება); მაღალი სოციალური სტატუსი აქვს იმას, ვინც უშიშარი და სასტიკია, თავმუყუკავებელი სიხარულსა და მწუხარებაში; ეს დიონისური კულტურაა.

დობი — პარანოიდული კულტურაა. ბავშვებს უკიდურესი კონკურენტული სულისკვეთებით ზრდიან და ადრიდანვე ასწავლიან, რომ ერთის მოგება უცილობლად ვიღაცის წაგებას ნიშნავს (Бенедикт Р. 1997).

ერიქ ერიქსონი აღწერს აღზრდის მოდელის ძირითად ორიენტაციას თანამედროვე დაკოტას (ინდიელთა ტომი სიუ) ტომში: აქ ბავშვებს აჩვენებენ ხელგაშლილობას, მათ ხშირად ჩუქნიან ძვირფას საჩუქრებს. 5-6-7 წლის ბავშვები თვითონაც საიმოვნებო ჩუქნიან ხოლმე. აღზრდის ძირითადი საშუალებაა გაფრთხილება და შერცხვენა. ბავშვს უფლებას აძლევენ სიმწრისა და სიბრაზისგან

იტროს — «ეს მას უფრო გააძლიერებს». განსაკუთრებით ქმედითად მიიჩნევენ შერცხვენას; უფროსები ყველაზე უფრო ცუდ საქციელად მიიჩნევენ ეგოიზმს და ქიშპობას, სხვისი უბედურების ხარჯზე «ხელის მოთბობას» ან სხვა რაიმე სარგებლის პოვნას. (Эриксон Э. 2000; გვ. 146).

ქრისტიანობამდელ კულტურებში აღზრდის სისტემის თავისებურების ჩამოყალიბებისთვის უმნიშვნელოვანესი ფაქტორია სოციოეკონომიური სისტემისა და საოჯახო მეურნეობის სტრუქტურა. მონადირეთა და შემგროვებელთა საზოგადოებაში, სადაც საკვების მცირე მარაგი აქვთ, ბავშვებში გადარჩენისთვის საჭირო სწრაფვას, თვითდამტკიცებისკენ, კრეატიულობისა და მკვლევრული სულისკენ სწრაფვას აღზრდიან, ამიტომ პიროვნებაზე ნაკლები წნეხია და შესაბამისად, კონფორმულობაც ნაკლებად იჩენს თავს. სტრატეგიული ცირებულ, სამინათმოქმედო კულტურებში კი, სადაც საკვების დიდი მარაგია, სოციალიზაცია იმაზეა მიმართული, რომ აღზარდონ გამგონე, დამთმობი ბავშვი, შესაბამისად, კონფორმიზმიც უფრო ფუნქციონალურია.

ცნობილია, რომ ინდივიდები იზიარებენ თავიანთი კულტურის მისწრაფებებს და იდეებს, ხოლო ელემენტარული (პირველადი) ჯგუფები გადამწყვეტ როლს ასრულებენ მათი შეთვისება-გაძლიერების მექანიზმების ფორმირებაშიც და გაძლიერებაშიც. ქ განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ოჯახის და, პირველ რიგში, მშობლების როლი, დამწერლობამდელი კულტურების კვლევის მონაცემთა ანალიზის საფუძველზე Whiting-მა და Child-მა 1953 წელს დაასკვნეს, რომ ამ კულტურებში დანაშაულის განცდა ყალიბდება იდენტიფიკაციის პროცესით. აღზრდის სხვადასხვა მეთოდის გამოყენებით ბავშვები მშობლებთან იდენტიფიცირდებიან. მ. მიდმა, რ. ბენედიქტმა და სხვებმა აღმოაჩინეს, რომ ზოგიერთი კულტურის წარმომადგენლები უფრო სირცხვილისკენაა მიდრეკილი, ზოგიერთისა კი — დანაშაულისკენ (ამიტომაც ლაპარაკობდა რ. ბენედიქტი დანაშაულის და სირცხვილის კულტურაზე).

ამერიკულ კულტურას დანაშაულის განცდის უარყოფის ტენდენცია აქვს. ზოგიერთი მეცნიერის ვარაუდით, მცირე ერთობებში სოციალურ პროცესებში დანაშაულის განცდის რეგულირება ბევრად უფრო ძლიერია, ვიდრე დიდ და მრავალგვაროვან საზოგადოებებში, მაგალითად, აშშ-ში. სირცხვილის განცდა დაკავშირებულია ემოციურად მნიშვნელოვანი სხვა ადამიანის განცდასთან, ცხადია, რომ ამ განცდის რეგულირება უფრო ადვილია ისეთ ერთობებში, სადაც ყველა ერთმანეთს იცნობს (Керри Э. Изард . 2000; გვ. 397).

საზოგადოების სისტემის სირთულეც ახდენს აღზრდაზე გავლენას. აღზრდის მოდელზე ამ ზეგავლენას რუსი მეცნიერი ვლადიმერ დრუჟინინი აღწერს ოჯახური ურთიერთობების სამი გან-

ზომილებით: დომინირება, პასუხისმგებლობა, სიახლოვე. მისი აღნიშვნით, რთულ კულტურებში აღზრდილ ბავშვებს უფრო მაღალი მაჩვენებელი აქვთ მიჯაჭვულობა-დომინანტურობის სკალაზე და ნაკლები — მზრუნველობა-პასუხისმგებლობის სკალაზე, ვიდრე მარტივ კულტურებში აღზრდილ ბავშვებს.

მონადირეობითა და თევზჭერით დაკავებულ საზოგადოებებში ბავშვები უფრო მეტად არიან ორიენტირებული დამოუკიდებლობაზე, ხოლო მიწათმოქმედთა და მესაქონლეთა საზოგადოებები — პასუხისმგებლობასა და გამგონობაზე. ამდენად, რთულ და განვითარებულ კულტურებში სიმძიმის ცენტრი მიჯაჭვულობა-დომინანტურობის ვექტორზე გადაიტანება.

გარდა ამისა, მარტივ ქრისტიანობამდელ კულტურებში სჭარბობს პასუხისმგებლობის ვექტორი. მას ოჯახის მრავალრიცხოვნების ეფექტიც ემატება: კონის მიხედვით, რაც უფრო მრავალრიცხოვანია ოჯახი, მით უფრო ავტორიტარულად აგრესიული და ნაკლებად კეთილგანწყობილი არიან ბავშვები (Дружинин В. Н. 2000; გვ. 53).

Rohner-მა (1986) ინდიელი ტომების ეთნოგრაფიულ მონაცემებზე და 101 კულტურის შესწავლაზე დაყრდნობით ჩამოაყალიბა სოციალიზაციის კონცეპცია; მან გამოყო მშობლის ბავშვისადმი შესაძლებელი დამოკიდებულების სამი ტიპი: 1. გაგება, სითბო და სიყვარული; 2. მტრობის განცდა — აგრესია, 3. ინდიფერენტულობა. მისი აზრით, ეს დამოკიდებულებები სხვადასხვა ხარისხით ასახაითებენ კულტურას და მნიშვნელოვან კავშირშია მშობლების მხრიდან კონტროლთან — ეს აღზრდის მოდელში ერთ-ერთი უარსებითესი მომენტია. ბავშვების მიერ ამ კონტროლის მიმღებლობა დამოკიდებული აღმოჩნდა იმაზე, პრევალირებულა თუ არა კულტურაში კონტროლი მშობელთა მხრიდან. მაგალითად, მშობლების მხრიდან მკაცრი კონტროლი კორეაში ბავშვებისა და მოზარდების მიერ ნორმად აღიქმება, შესაბამისად, მშობლიურ ზრუნვად, ხოლო იქ, სადაც მშობლების მხრიდან სირბილე და მიმტევებლობა ძალზე ღირებულა (მაგალითად, გერმანიაში), ასეთი კონტროლი ბავშვისგან უარყოფად აღიქმება (Kagitcibasi C., Rerry J.W. 1989).

Triandis- აღნიშნავს, რომ როლური მიმართება “მშობელი-შვილი” უფრო ინტიმურია კოლექტივისტურ კულტურაში, ვიდრე ინდივიდუალისტურში (Triandis; 1994 გვ. 104)

აღზრდის მოდელში კონტროლის ელემენტი ძალზე მნიშვნელოვანი პრობლემაა, რადგან იგი პირდაპირაა დაკავშირებული აღზრდის მოდელის ორ მთავარ საკითხთან: კულტურაში აღზრდის მოდელში რაზე კეთდება აქცენტი — თვითდამტკიცებაზე თუ დამთმობლობაზე.

ინდივიდუალისტურ კულტურაში მოქმედი აღზრდის მოდელი ორიენტირებულია ავტონომიური პიროვნების ფორმირებაზე: ბავშვებს ასწავლიან შეიცნონ საკუთარი თავი, იყვნენ თავისთავადი და თვითვე დაეხმარონ თავის თავს. ადამიანთა უმრავლესობისთვის ინდუსტრიულ დასავლურ კულტურებში, იდენტურობა ძირითადად — ესაა ინფორმაცია საკუთარ თავზე, ხოლო სიყმაწვილე — მშობლებისგან გამოყოფის და საკუთარი, დამოუკიდებელი "მე"-ს განსაზღვრის, და ამდენად, თვითცნობიერების ჩამოყალიბების ძალზე მნიშვნელოვანი პერიოდი; დასავლური კულტურის თვალსაზრისით, ცხოვრება უფრო მდიდარი იქნება, თუ ადამიანი გაარკვევს საკუთარ შესაძლებლობებს და ირწმუნებს თავის მაკონტროლებელ ძალებს; არაა სავალდებულო, იმას მიყვე, რასაც სხვები მოითხოვენ; იყავი თავისთავადი; სხვა რომ გიყვარდეს, ჯერ შენი თავი უნდა შეიყვარო.

სასწავლო დანესებულებები ისეა მოწყობილი, რომ მსმენელებს, სტუდენტებს თავად შეუძლიათ შესასწავლი საგნის ამორჩევაც და გადაწყვეტილების მიღება იმის თაობაზე, რა ისწავლონ და რა შეთოდით. ინდივიდუალისტური კულტურის გარკვეული და გამოკვეთილი მიზანია ინდივიდუალური პოტენციის განვითარება. გამორჩეულობა აღიარებული და ნახალისებულია; ამასვე მოუწოდებს მასშედი, რომელიც ხოტბას ასხამს საკუთარი სტილის ჩამოყალიბებას, საკუთარი გზის არჩევას, აქტიურ მოქმედებას, ორიგინალობასა და შემოქმედებითობას; პიროვნულობა და გამორჩეულობა უბრალოდ კი არ ფიქსირდება, არამედ ნახალისდება. გამორჩეულობა, უნიკალური იმიჯი ძალზე ფასობს, და ამგვარად, ადამიანები ერთის მხრივ, იგუებენ, მეორეს მხრივ, ურთიერთქმედებენ სამყაროსთან, როგორც განცალკევებული, განსხვავებული, მთლიანი ინდივიდები (Markus; Kitaiama. 1998). შედეგიც შესაბამისია მეკონცეპტიაშიც და კონკრეტულ აქტივობაშიც. მაგალითად, ერთერთი კვლევის მონაცემებით, ამერიკელ მოზარდებს (და სტუდენტებსაც) თავისი თავის საშუალოზე უფრო მომხიბვლელად მიიჩნევის და საკუთარი უნიკალურობის გადაჭარბებული შეგრძნების ტენდენცია აქვთ მაშინ, როცა იაპონელ სტუდენტთა უმრავლესობა თავის შესაძლებლობებს ზომიერად აფასებს და თავის თავსაც უფრო თავდაჭერილად ახასიათებს.

აღზრდის დასავლურ ორიენტაციაში ლომის წილი უდევს აქტიურად მოქმედ პროტესტანტულ ეთიკას, რომელიც ინდივიდუალური თვითგანმტკიცების სწრაფვის ჩამოყალიბებას ყოველნაირად უწყობს ხელს. მაგალითად, ე. ერიქსონი აღნიშნავდა, რომ პურიტანული აღზრდის სისტემა ბავშვს აფორმირებს დაუკმაყოფილებელ და შინაგანად არასტაბილურ ადამიანად; მაგრამ ამ ადამიანებს, იმავდროულად, შეუძლიათ ხანგრძლივად აიტანონ მარტოობა,

ფიზიკური, მორალური სიმძიმეები და უკმარისობები. პურიტანულ ოჯახებში იზრდებიან ინდივიდუალისტები, საბრძოლველად და მეტოქეობისთვის მზადმყოფნი, რომელთაც მხოლოდ საკუთარი თავის იმედი აქვთ. მათი მოტივაციაა წარმატება, თავისი თავის იმედი აქვთ და მარცხის არ ეშინიათ; ისინი მოთამაშეები არ არიან, იმედს არ ამყარებენ ბედნიერ შემთხვევაზე და კეთილ ფერიაზე; ისინი თავიანთი ხელებით, ჭკუითა და ნებისყოფით აშენებენ თავიანთ ბედს. ამ სწრაფვაში სქესს მნიშვნელობა არა აქვს — პურიტანულ ოჯახში დედის ქალური ხატის უქონლობაა, ხოლო ქალისთვის ნორმა და მისაბაძი მასკულინური ქცევის მოდელია; ამიტომ, რომ ძალზე ხშირად სწორედ ქალი (რომელიც არც თუ იშვიათად უფრო მეტხანს ცოცხლობს, ვიდრე მისი “ოჯახის თავი” მამრობითი სქესისა) გახდება საგვარეულო კაპიტალის მემკვიდრე: იგი ხელმძღვანელობს არა მხოლოდ საოჯახო საქმიანობას, არამედ წარმართავს ოჯახის ეკონომიურ და საზოგადოებრივ საქმიანობასაც” (Дружинин В. Н. 2000; გვ. 86-87).

სრულიად სხვა ორიენტაციის ალზრდის მოდელი ბატონობს კოლექტივისტურ საზოგადოებებში. აქ სოციალური ინსტიტუტები, ტრადიციები თუ ადათ-წესები აყალიბებენ ალზრდის ისეთ სისტემას, რომელიც მოიაზრებს ნაწილად ყოფნას, კუთვნილებას, ინდივიდის ქცევასა და მის მიმართ სხვათა მოლოდინებს შორის შესაბამისობას. ურთიერთდამოკიდებული “მე” თავის თავს უფრო მეტად განიცდის რაიმეზე ან ვინმეზე მიკუთვნებულად. ოჯახისგან, ნაცნობ-მეგობრებისგან მოშორებული, იგი კარგავს თავისი მეობის განმსაზღვრელ სოციალურ კავშირებს. ადამიანს ბევრი “მე” აქვს, იგი სოციალურ ერთიანობაშია სხვებთან და მათითაა განსაზღვრული. ამდენად, საზოგადოებაში ცხოვრების მიზანი ინდივიდის “მე”-ს გაფართოება კი არა, არამედ სოციალური კავშირების ჰარმონიაა, ამიტომ თვითშეფასება მნიშვნელოვნადაა იმაზე დამოკიდებული, “რას ფიქრობენ სხვები ჩემზე”.

სოციალიზაციის კულტურულ პატერნებში ჯგუფის თვალსაზრისით მისაღები ნორმების მიდევნების კონტროლი სოციალიზაციის პროცესისთვის ძალზე არსებითია. მეცნიერები მიუთითებენ ბუნებრივი გარემოს თავისებურებების განმსაზღვრელ როლზე ძლიერი კონფორმულობის ფუნქციონირებისთვის, რაც თავის მხრივ, განამტკიცებს სოციალიზაციის პატერნებში ქცევის კონფორმულობას.

დასავლურ კულტურებში, ჩვეულებრივ, ბუნებრივად მიიჩნევა ის, რომ გარდატეხის ასაკში ადამიანი უფროსების ავტორიტეტის წინააღმდეგ მიდის. მაგრამ არსებობს საზოგადოებები, სადაც სქესობრივი სიმნიფე სწორედ გაძლიერებულ კონფორმიზმს ნიშნავს. მაგალითად, შეინენების ინდიელთა ტომში ბავშვებს ადრეული

ასაკიდან შთაუნერგავენ, რომ მთავარია მამას ჰგავდეს; აღზრდის მთელი პროცესი იმაზეა მიმართული, მოზარდს რაც შეიძლება ძლიერი კონფორმიზმი გამოუმუშავონ, ამიტომ ამ საზოგადოებაში მშობლების წინააღმდეგ ამბოხება, ჩვეულებრივ, არ გახდება — აქ სიმნიფე სოციალური პირობების მიმართ კონფორმიზმს ნიშნავს (Касьянов В. и др. 2000 გვ. 79).

მას შემდეგ, რაც კლასიკურად ქცეული ექსპერიმენტებით აღმოჩენილი იქნა კონფორმიზმის უნივერსალური ბუნება, მკვლევრები საკმაოდ დიდხანს კამათობდნენ იმ საკითხზე, შეიძლება თუ არა კონფორმისტული ორიენტაცია რომელიმე კონკრეტული კულტურის მახასიათებლად იქნეს მიჩნეული.

მკვლევრები ერთხმად აღნიშნავენ კოლექტივისტური კულტურების ინდივიდუალისტურ კულტურებთან შედარებით უფრო ძლიერ ორიენტაციას კონფორმულობაზე. ამ ვითარებას კულტურათა მკვლევრები ემპირიულ მასალაზე დაყრდნობით ასაბუთებენ.

Bond —მა და Smith —მა 1996 წელს კონფორმულობის შესახებ 1952-1994 წლების პერიოდში ჩატარებული კვლევათა მეტაანალიზი გააკეთეს. მათ კონფორმულობის დონე შეათანადეს კულტურის ტიპთან. 133 გამოკვლევიდან მათ აღმოაჩინეს 68 ანგარიში ისეთ კვლევებზე, რომელთა ავტორები დეტალურად, უმცირესი წვრილმანებით იმეორებდნენ ამის პროცედურას მონაკვეთის სიგრძის განსაზღვრაზე.

როცა მათ კონფორმულობის დონე ინდივიდუალისტური და კოლექტივისტური კულტურების (17 ქვეყანაში) მიხედვით შეადარეს, გამოვლინდა, რომ კოლექტივისტურ კულტურებში კონფორმულობა ბევრად უფრო მაღალია, ვიდრე ინდივიდუალისტურში. მათი დასკვნით, ამის მიზეზი რამდენიმეა:

1. კოლექტივისტები მეტ მნიშვნელობას ანიჭებენ კოლექტიურ მიზნებს;

2. უფრო მეტად აწუხებთ, “რას იტყვის ხალხი” ანუ როგორ გამოიყურებიან სხვების თვალში და რა გავლენას მოახდენს მათი საქციელი.

კოლექტივისტური კულტურების აღზრდის მოდელში მეტადაა აქცენტირებული დამჯერობა და “წესიერად” ქცევა. შესაბამისად, კოლექტივისტურ კულტურათა აღზრდის მოდელს ძირითადად მნიშვნელოვან “სხვებთან” მიჯაჭვულობა და კონფორმულობა ახასიათებს. მაგალითად, Dias-Loving-ის კვლევამ, რომელიც მიმართული იყო მასკულიზმობა/ფემინურობის მახასიათებელთა შესწავლაზე მექსიკაში, გამოავლინა, რომ ამ ქვეყანაში სრულიად სხვაგვარი სემანტიკური დატვირთვა აქვს ცნებებს “დომინანტური” და “დიქტატორული” — აშშ-ში სოციალურად არასასურველი ეს თვისებები მექსიკაში პოზიტიური მასკულიზური მახასიათებლებია

და თანაც, მისაღები ორივე სქესისთვის. ამასვე ადასტურებს მონაცემიც, რომლის მიხედვითაც ავტორიტეტის მორჩილება ამერიკელებთან შედარებით მექსიკელებისთვის უფრო დამახასიათებელია — აქ იერარქიული საზოგადოების შესაფერისი პასიური და არაკონფრონტაციული მიმბაძველობითი სტილი ავტორიტეტს უფრო მისაღებს ხდის. მექსიკაში აშშ-თან შედარებით გაცილებით უარყოფითად ფასდება ცნება "აგრესია" (გამოვლინდა სდ-ს მეთოდით). ინსტრუმენტის ორიგინალში ეს ცნება ბიპოლარულ M-F სკალას ეკუთვნოდა, მაგრამ უარყოფითი მასკულიზირების მცირე გადახრით. მექსიკურმა მონაცემმა ეს გადახრის ტენდენცია ახსნა.

მკვლევართა მიერ (Spense, Helmreich, 1978) გამოყოფილია ტრადიციულად აღნიშნული ზოგიერთი მასკულიზურ/ფემინური მახასიათებელი, რომელთაგან ზოგიერთი შეიძლება დამოუკიდებელიც იყოს. ამ მოდელში მასკულიზობა ვაგებულება ინსტრუმენტულ და მოქმედებით ატრიბუტებთან დაკავშირებული თვისებებისა და ქცევების ერთობლიობად — ფიზიკურ/ფსიქოლოგიურ გარემოზე მანიპულაცია ან მისი შეცვლა; ფემინურობა კი ესმით, როგორც ექსპრესიულ და ემოციურ მახასიათებლებთან დაკავშირებული თვისებები და ქცევები, ურთიერთობებზე, ერთობაზე, ჯგუფზე აქცენტორება. მასკულიზობისა და ფემინურობის გასაზომად მათ გამოიყენეს ინსტრუმენტული და ექსპრესიული მახასიათებლების აღმწერი ზედსართავები და აშშ-ს უნივერსიტეტების სტუდენტები გამოკითხეს იმის თაობაზე, თუ რამდენად "ტიპურად" და "იდეალურად" მიაჩნიათ მათ ეს თვისებები ქალებისთვის და მამაკაცებისთვის.

ამ მეთოდოლოგიით გამოვლინდა მასკულიზურობა/ფემინურობის ხუთი ტიპი:

1. პოზიტიური მასკულიზობა (M+) — მიმართავს მამაკაცებისთვის ტიპურ" და "იდეალურ" ინსტრუმენტულ ქმედებას, იმავდროულად, დადებითად ფასდება ქალების მიერაც, მაგალითად, "აქტიური";

2. პოზიტიური ფემინურობა (F+) — ტიპური და იდეალურია ქალებისთვის, იმავდროულად, მამაკაცებისთვისაც სოციალურად მისაღებია, მაგალითად, "სისადავე";

3. ნეგატიური მასკულიზობა (M-) — ინსტრუმენტული მახასიათებლები, რომლებიც ნეგატიურად ფასდება ორივე სქესის მიერ, მაგრამ შედარებით მისაღებია მამაკაცებისთვის, მაგალითად, "ეგოისტი";

4. ნეგატიური ფემინურობა (F-) — ექსპრესიული მახასიათებლები, რომლებიც არც ერთი სქესისთვის არ არის სასურველი, მაგრამ შედარებით მისაღებია ქალებისთვის, მაგალითად, "ჭირვეულობა — წუნუნი";

ექსპრესიული და ინსტრუმენტული მახასიათებლები, რომლებიც ტიპური და იდეალურია მამაკაცებისთვის, მაგრამ არა ქალებისთვის, ან პირიქით (მაგალითად, "აგრესიულობა") და შეესაბამება მასკულიზურობა/ფემინურობის ბიპოლარულ სკალას (M-F).

გასაოცარი აღარ არის ის ფაქტი, რომ ცნება "მლიქვნელობა" ("გულის მოთობა", "თავის მოქონვა" და ა.შ.), რომელიც აშშ-ში ნეგატიური სკალების რიგშია, მექსიკაში სოციალურად სასურველი აღმოჩნდა. ესაა სოციალური ჯგუფის ურთიერთმიჯაჭვული და ურთიერთდამოკიდებული

წევრების ფუნდამენტური მახასიათებელი, განსაკუთრებით კი ოჯახის დონეზე — წერს ავტორი.

ამგვარად, კონფორმულობის ორიენტაციის ჩამოყალიბება პიროვნებაში მნიშვნელოვნადაა დამოკიდებული იმაზე, რაზე კეთდება აქცენტი ალზრდის კულტურულ მოდელში — თვითდამტკიცებაზე თუ დამთმობლობაზე.

უკვე აღინიშნა, რომ Triandis-ის თვალსაზრისით, კოლექტივიზმს ორი მახასიათებელი აქვს:

1. ალზრდის მოდელი, რომელიც Self—თვითკმარობის და დამოუკიდებლად გადაწყვეტილების მიღების დასწავლას მინიმალურად ითვალისწინებს;

2. ოჯახური სოლიდარობა, რომელიც ინდივიდისგან საკუთარი ინტერესების ჯგუფის ინტერესებთან გათქვეფას მოითხოვს.

Triandis-ის მიერ აღნიშნული სოციალური კონტროლის მეთოდები — შერცხვენა, დაცინვა, სანქციები, რომლებიც პიროვნებას უარს ათქმევინებს დამოუკიდებლობაზე და უჩენს შფოთს, “არ შეცდეს” ან “დამნაშავე არ იყოს”, ალზრდის ამ მოდელში აქტიურად გამოიყენება.

ბავშვებს ასწავლიან პატივი სცენ ჯგუფური ცხოვრების სიკეთეს; არ აღნიშნავენ ბავშვის ინდივიდუალურ მიღწევებს, პირიქით, მნიშვნელოვანი მოვლენების მის ცხოვრებაში აღინიშნება, როგორც მისი სოციალური ჯგუფის წარმატება და წინსვლა; ელემენტარული განათლების უპირველესი მიზანია სხვებისადმი თანაგრძნობისა და ყურადღებიანობის ჩანერგვა. ჭეშმარიტი, დასრულებული პიროვნება ყალიბდება სხვათა მოლოდინების შესაბამისობის, სხვების თანაგრძნობის ღირებულებით და იმის შეგრძნებით, რომ ადამიანი სოციალური პროცესების ნაწილია.

დრუჟინინი მიუთითებს, რომ ასეთ (ტრადიციულ) ოჯახში ალზრდიან უფროსთა ავტორიტეტის პატივისცემას; პედაგოგიური ზემოქმედება ზევიდან ქვევით გახდება; ძირითადი მოთხოვნაა მორჩილება. მსგავსი ოჯახური სოციალიზაციის შედეგად ბავშვს უყალიბდება “ვერტიკალურად ორგანიზებულ” საზოგადოებრივ სტრუქტურაში იოლად ჩაჯდომის უნარი; დრუჟინინი აღნიშნავს, რომასეთი ალზრდის შედეგად ბავშვები იოლად ითვისებენ ტრადიციულ ნორმებს, მაგრამ სირთულეს გრძნობენ საკუთარი ოჯახის შექმნისას; მათ არა აქვთ ინიციატივა, გამომდინარეობენ “ასეა საჭიროს” პოზიციიდან და შესაბამისად, უჭირთ დამოუკიდებლად გადაწყვეტილების მიღება (Дружинин В. Н. 2000).

უნდა აღინიშნოს, რომ მკვლევრები მნიშვნელოვნად მიიჩნევენ კონფორმისტული ტენდენციების შესუსტების ორიენტაციას ინდივიდუალისტური ღირებულებების გაცნობის შედეგად. მაგრამ ცვლილებები გახდება ინდივიდუალისტურ კულტურებშიც, რაც,

თავის მხრივ, ინდივიდუალისტური ორიენტაციების შესუსტებაში გამოიხატება. მაგალითად, დამოუკიდებლობის და მორჩილების ბოლოდროინდელმა კვლევებმა ორი ტიპის კულტურაში გარკვეული ცვლილებები გამოავლინა. ძირითადად ცვლილებები შეინიშნება საშუალო კლასის ამერიკელებსა და იაპონელებთან. ამერიკელების პატივისცემის მიუხედავად დამოუკიდებლობის მიმართ, " შეინიშნება ინდივიდუალიზმიდან სოციალური ურთიერთობებისა და შემჭიდროებისკენ მზარდი გადახრა, ხოლო იაპონელებთან — ეგალიტარიზმის ტენდენციის გაძლიერება"(Goodvin R. 2000).

§ 6. სიყვარული, ქორწინება და "ინდივიდუალიზმი/კოლექტივიზმი"

მეცნიერებაში ისევე, როგორც ყოველდღიურ ცნობიერებაში, ურთიერთისგან მიჯნავენ ელემენტარულ სქესობრივ სიყვარულს (სექსი) და ინდივიდუალურ სქესობრივ სიყვარულს, რომელსაც დასავლეთში რომანტიულ სიყვარულს უწოდებენ, და ეს გამიჯვნა მართებულია. სიყვარულის რომანტიული იდეალი ცნობიერებაში ღრმადაა ფეხვგადგმული და ძალზე მჭიდრო კავშირშია საზოგადოების ღირებულებებთან, მათ შორის, ოჯახის ღირებულებასთან. სხვადასხვა კულტურაში ვლინდება ქორწინებასთან მისი კავშირის განსხვავებული გაგება.

კულტურები განსხვავდებიან იმის მიხედვითაც, რა ადგილს მიაკუთვნებენ რომანტიულ სიყვარულს. Jancowiak-ის და Fischer-ის 1992 წლის მონაცემებით, რომლებმაც 166 კულტურა გააანალიზეს, აღმოჩნდა, რომ გამოკითხულთა 89%-ს გარკვეული წარმოდგენა აქვს რომანტიულ სიყვარულზე, მაგრამ ყველა კულტურაში ქორწინება არ ეყრდნობა სიყვარულს. თანამედროვე დასავლურ ქვეყნებში სიყვარული ქორწინების პირობად მიაჩნიათ, კოლექტივისტურ კულტურებში კი ძალზე ხშირად პრაქტიკაშია ქორწინების გადაწყვეტა წინასწარ უფროსების მიერ, ხოლო სიყვარული ქორწინების შედეგად მიაჩნიათ.

აღმოჩნდა, რომ კოლექტივისტურ კულტურებში იმისთვის, რომ ქალი გათხოვდეს, ხელშემწყობი პირობები უნდა არსებობდეს. კერძოდ, მას კარგი მატერიალური მდგომარეობა, სოციალური წარმომავლობა და პროფესიული სტატუსი უნდა ჰქონდეს. ეს ვითარება დასტურდება პაკისტანში, ინდოეთსა და ტაილანდში Levine-ისა და მისი კოლეგების (1995) მონაცემებით (Maier D. 1998, გვ. 423).

Simpson-ისა და მისი თანამშრომლების 1986 წლის გამოკითხვის შედეგების მიხედვით, 80-იანი წლების შუახანებიდან, ჩრდილოეთ ამერიკაში ათიდან გამოკითხულიდან ცხრას მიაჩნია, რომ სიყვარული ქორწინების აუცილებელი პირობაა.

ჩრდილო ამერიკელებისგან განსხვავებით, აზიელები მიდრეკილი არიან არა მხოლოდ პირად შეგრძნებებზე ფოკუსირებისკენ, არამედ სოციალური მიჯაჭვულობის პრაქტიკულ ასპექტებზეც, ამიტომ ქორწინებაში ნაკლებად იმედგაცრუებული რჩებიან. Triandis-ის და მისი თანამშრომლების 1988 წლის მონაცემებით, კოლექტივისტებთან, ინდივიდუალისტური ტენდენციების ნაკლებობის გამო, განქორწინების ტენდენციებიც ნაკლებია, მაგრამ ის იმასაც აღნიშნავს, რომ ცოლ-ქმრის როლი უფრო ინტიმურია ინდივიდუალისტურ კულტურაში, ვიდრე კოლექტივისტურში (Triandis; 1994 გვ.103).

გაყრების რაოდენობაც ასევე ვარირებადია კულტურების მიხედვით. მონაცემების მიხედვით, ინდივიდუალისტურ კულტურებში გაყრები უფრო ხშირია, ვიდრე კოლექტივისტურში. ეს ვითარება დაკავშირებულია, ერთის მხრივ, ოჯახის, როგორც სოციალური ჯგუფის ძალზე მაღალ ღირებულებასთან კოლექტივისტურ კულტურაში, ამასთანვეა დაკავშირებული კონფლიქტური ოჯახის შენარჩუნების პრაქტიკაც ამ კულტურებში; მეორეს მხრივ, ქალთა უფრო დამოკიდებულ მდგომარეობასთან მამაკაცებზე (მამა, ქმარი).

მონაცემების მიხედვით, გაყრების ყველაზე დიდი რაოდენობაა აშშ-ში; გერმანელი სოციოლოგის — რ. ზიდერის მონაცემებით, დღეისთვის გერმანიაში, ავსტრიაში და შვეიცარიაში თითქმის ყოველი მესამე ქორწინება განქორწინებით მთავრდება, დიდ ქალაქებში კი — ყოველი მეორე. ევროპაში განქორწინების ყველაზე მაღალი მაჩვენებელი აქვს შვეციასა და დანიას (45%), ხოლო ინგლისში ათი ქორწინებიდან განქორწინებით მთავრდება ოთხი; სხვადასხვა ფაქტორებთან ერთად, ზიდერი ამ ვითარების მიზეზად მიიჩნევს ურბანიზაციასა და რეგიონული მობილურობის ზრდას, ცვლილებებს ქალის როლში და, საერთოდ, "სიცოცხლის კონცეფციის შემდგომ ინდივიდუალიზაციას" (Зидер Р. М. 1997; გვ. 261-270). გაყრების რაოდენობა ბოლივიაში, ფილიპინებზე, ესპანეთში და აშშ-ში ვარირებს მოსახლეობის საერთო რაოდენობის 0.01% — დან 4.7%-მდე.

Triandis-ის მიხედვით, ამა თუ იმ საზოგადოებაში გაყრების პროგნოზირებისთვის საჭიროა ამ საზოგადოებათა ღირებულებების სკალის ცოდნა (Triandis; 1994).

ინდივიდუალისტურ კულტურებში ადამიანი იმაზეა მომართული, რასაც გული კარნახობს; ამ კულტურებში გაყრები ხშირი მოვლენაა. კოლექტივისტურში ოჯახი, პირველ რიგში, სოციალური ვალდებულებები და სხვების თვალში იმიჯია ("რას იტყვის ხალხი"), ამიტომ აქ გაყრის ტენდენციაც ნაკლებია. ინდივიდუალისტებიო — აღნიშნავს მაიერსი — იმ დრომდე ქორწინდებიან, "სანამ ერთმანეთი

ეყვარებათ”, ხოლო კოლექტივისტები — “უმეტესწილად, სულ, მთელი ცხოვრებისთვის”. ინდივიდუალისტები ქორწინებისგან უფრო მეტად ელიან რომანტიულობის შენარჩუნებას და პირადი სურვილების ასრულებას, ვიდრე კოლექტივისტები.

§ 7. მოდერნი და ტრადიცია

ცნობილი ფრანგი სოციოლოგი ა. მენდრა წერს: “თუ ანალ-იზისტვის ქმნიან რალაც კონტინუუმს ორ არაშედარებად ექსტრემუმს შორის, ერთზე უცილობლად მსჯელობენ მეორესთან მიმართებაში. ტრადიციულ და ინდუსტრიულ წარმოებას შორის კონტინუუმი მოწოდებულია, რომ ყველა დანარჩენი საზოგადოება გაანაწილოს ინდუსტრიულთან მიმართებაში: ყოველთვის, როცა საზოგადოებას პლიუს (+) ნიშანი მიენერება “ინდუსტრიულობის” გამო, მინუს (—) ნიშანს უსვამენ “ტრადიციულობის” გამო. სხვა სიტყვებით, ტრადიციული სქემა ინდუსტრიულის შებრუნებული სქემაა: ასეთნაირად უარყოფენ პრეინდუსტრიული საზოგადოებებისთვის დამახასიათებელ ყოველგვარ ორიგინალობას” (Мендра А. 2000 გვ. 64).

მოდერნიზაცია ხშირად უთანაბრდებოდა დასავლურობას და მისი გზაც ყოველთვის ერთი მიმართულებით — დასავლეთისკენ მიდიოდა. სხვა, განსხვავებული ადამიანურ-საზოგადოებრივი თვისებები მიიჩნეოდა არასრულფასოვნად იმ აზრით, რომ არ შეესაბამება სოციალურ ეკონომიურ განვითარებას. თუმცა კი ამ თვალსაზრისს ბევრი უარყოფს, იგი ზოგადად მაინც აღიარებულია და გავლენას ახდენს “ინდივიდუალიზმი/კოლექტივიზმი” შესახებ ნააზრევზეც.

დღევანდელ ეტაპზე სოციოლოგიური აზროვნების იგნორირების ნიშნულად მიიჩნევა ინდივიდუალიზმი/კოლექტივიზმისადმი სოციალურ-ევოლუციონისტური მიდგომა, რომლის მიხედვითაც ინდივიდუალიზმი თანამედროვეობაა. Berry-ს აზრით, ამ თვალსაზრისს გამოხატავენ Hofstede, Triandis; მიაჩნიათ, რომ ინდივიდუალიზმი უფრო მეტადაა შესაბამისობაში ეკონომიურ განვითარებასთან, სოციალურ ორგანიზაციასთან, სოციალურ კულტურულ სირთულესთან. იგი ბატონობს სოციალურ განვითარებასა და მოდერნიზაციაში და სოციალურ/ევოლუციურ პროგრესს წარმოადგენს. Hofstede-ს გაგებით, მოდერნიზაცია ინდივიდუალიზაციის შესატყვისია. და “ინდივიდუალისტური თანამედროვეობის” სინდრომის შესწავლა მართლაც აჩვენებს, რომ მის მახასიათებელთა დიდი უმრავლესობა სწორედ ინდივიდუალიზმს ასახავს. იგი მოიცავს ისეთ მახასიათებლებს, როგორცაა ურბანული ცხოვრების სტილი, ინოვაციისადმი

გახსნილობა, რელიგიურობის ნაცვლად მეცნიერულობის რწმენა და ა.შ.

Rerry მიუთითებს, რომ შესაბამისობა ეკონომიურ განვითარებასა და ინდივიდუალიზმს შორის შესაძლოა უფრო ნაკლებია, ვიდრე მიაჩნიათ. ინდივიდუალისტური კულტურები საშუალოდ, როგორც ნესი, კოლექტივისტურზე უფრო მდიდარი და მწარმოებლურია, თუმცა იაპონიის მაგალითი ამ აზრს არყვეს. მეტიც, Markus-ისა და Kitaiama-ს აზრით, სწორედ კოლექტივისტური ღირებულებები — ოჯახი, ღირსება, კოლექტივის მიმართ ლოიალურობა — განსაზღვრავს ამ წარმატებას.

მაგრამ მკვლევრები აღნიშნავენ იმასაც, რომ სამართლიანობისა და თანასწორუფლებიანობის ნორმების მოქმედება ერთმნიშვნელოვანი ყოველთვის არ არის ამ ქვეყნებში. მაგალითად, კულტურისგან დამოუკიდებლად, სამართლიანობას უპირატესობა ენიჭება მაშინ, როცა მიზანი პროდუქტიულობაა; თუ მიზანი ჯგუფური ჰარმონიის შენარჩუნებაა, მაშინ უპირატესობა ენიჭება თანასწორობას; მხოლოდ მაშინ, როცა მიზანი მკვეთრად გამოკვეთილი არაა, კოლექტივისტები ორიენტირდებიან ჯგუფური სოლიდარობის შენარჩუნებაზე და არა პროდუქტიულობაზე (Kagitcibasi C., Rerry J.W. 1989).

ინდივიდუალისტური ორიენტაცია არა მხოლოდ მიღწევის მოთხოვნილებებთან და ეკონომიკურ ღირებულებებთანაა დაკავშირებული. იგი უკავშირდება თანამედროვე კაპიტალიზმისთვის დამახასიათებელ ევალიტარიზმსაც. მაგალითად, სტუდენტურ ქალაქში სულ ცოტა ხნის წინ დაქირავებული მდივანიც ისეთივე უფლებებით სარგებლობს საუკეთესო ადგილზე მანქანის დასაყენებლად, როგორც პროფესორი (თუმცა ჯარიმასაც ასეთივე "თანასწორობის" პრინციპით იხდის) ანუ უთანასწორობას აქ უპირისპირდებიან; კოლექტივისტურ კულტურებში კი პირიქით — ძალიანაც მშვიდად უყურებენ მემკვიდრეობაზე ან სხვა სოციალურ მდგომარეობაზე დაფუძნებულ უთანასწორობას.

თანამედროვე გაგებით, მოდერნი ტრადიციას არ უპირისპირდება. ინდივიდუალიზმის გაიგივება მოდერნიზაციასთან, Rerry-ს აზრით, სოციალურ ფენომენთა "ფსიქოლოგიზაციას" ნიშნავს. დღეს კოლექტივიზმსა და ინდივიდუალიზმს ალარ განიხილავენ რაღაც თეორიული კონტინუუმის ურთიერთგამომრიცხავ პოლუსად. ორი კულტურული სინდრომი შეიძლება თანაარსებობდეს, თანაც სიტუაციის მიხედვით შეიძლება მეტნაკლებად აშკარად გამოვლინდეს ყოველ კულტურაში და ყოველ ადამიანში. ემპირიული კვლევები ადასტურებს, რომ სხვადასხვა ჯგუფისადმი კუთვნილების და ურთიერთქმედების მიზნების მიხედვით ორივე ორიენტაცია თანაარსებობს.

§ 8. ეკოლოგია და სოცოკულტურული კონტექსტი

ცხადია, Hofstede არ იყო პირველი, ვინც კულტურის მახასიათებლებსა და ეკონომიკას შორის კავშირის თაობაზე დასვა საკითხი.

როგორ ახერხებს სოციალური ჯგუფი ისეთი მახასიათებლების გამომუშავებას და შენარჩუნებას, რომელიც მას სხვა სოციალური ჯგუფებისგან განასხვავებს?

ბევრმა სოციალურმა მოაზროვნემ, განსაკუთრებით კი კ. მარქსმა, ამ კითხვას გარე ეკოლოგიური და ეკონომიური ფაქტორების ტერმინებით უპასუხა.

მაგალითად, ამტკიცებენ, რომ მონადირეთა და შემგროვებელთა საზოგადოებები წაახალისებენ პირად ინიციატივას, მაგრამ, იმავდროულად, თავისი ჯგუფის წევრებისგან სოლიდარობას მოითხოვენ და მის გამოვლინებებს მიესალმებიან, რადგან ამას ნადირობა მოითხოვს; მინათმოქმედთა საზოგადოებებში კი დამოუკიდებლობას და აგრესიულობას არ წაახალისებენ — პირიქით, დამჯერობა-დამყოლობას და პასუხისმგებლობას მოითხოვენ, რადგან სწორედ ასეთი მიმართებაა საჭირო ეკონომიურ რესურსთა შემდგომი განვითარებისა და ნათესების მოსავლელად; მინათმოქმედთაგან განსხვავებით, მესაქონლე თემები სწორედაც რომ ძალზე მიდრეკილი არიან აგრესიულობისკენ — მათთვის მეზობელთაგან ნახირის ან ფარის წარტყევენა აყვავების გზაა, წინააღმდეგ შემთხვევაში თვითვე გახდებიან უფრო ძლიერ მეტოქეთა მსხვერპლი.

კულტურულ ადათ-წესებსა და ეკოლოგიურ გარემოს შორის ასეთი კავშირის ფაქტს ადრეული კლასიკური კორელაციური კვლევებიც ადასტურებდა, მაგალითად, დამახასიათებელ თვისებასა და ღირებულებებს, ან საკვების მოპოვებასა და სიმდიდრის შეძენას შორის. მაგრამ ამ კვლევებით ძნელი დასადგენი გახდა, სოციალური ქცევის დამახასიათებელი პატერნები და საზოგადოებრივი ნორმები რამდენადაა არსებული ეკონომიური პირობების შედეგი.

სწორედ ამის გამო ძალზე საინტერესო გახდება ე.წ. ბუნებრივ ექსპერიმენტზე დაკვირვება, როცა ეკოლოგიური მოთხოვნები და შესაძლებლობები ისტორიულ გარემოებათა ზეგავლენით იცვლება, ეს კი შესაძლებლობას გვაძლევს იმას დავაკვირდეთ, რა გახდება კულტურულ ღირებულებებში, ადათ-წესებში და სოციალურ ინსტიტუტებში (J. Ross, P. Husbet 2000 გვ. 281).

მკვლევართა ინტერესის საგანია ეკოლოგიური გარემოს ბევრი ატრიბუტი, მათ შორის, კლიმატიც. მაგალითად, მიუთითებენ, რომ პოლიტიკური ბუნტი და შეიარაღებული თავდასხმები კლიმატითაცაა განპირობებული და მათი ნაირგვარი გამოვლინება შეიძლება ავლენდეს კოლექტიური აზროვნების კულტურულ ვარიაციებს.

ასეთი კულტურული ვარიაციები კი შეიძლება აღწერილ იქნეს როგორც Hofstede-სეული მახასიათებლებით (ინდივიდუალიზმი/კოლექტივიზმი, ძალაუფლებრივი დისტანცია, გაურკვევლობისგან გაქცევა და მასკულინობა-ფემინურობა), ისე Schwartz-ისეული მახასიათებლებით — ავტონომია, ბატონობა, იერარქია, კონსერვატიზმი, ჰარმონია და ეგალიტარული მოვალეობა.

Sh. Schwartz-სა და G. Hofstede-ს მიერ თანამშრომლებთან ერთად ჩატარებულ ერთ-ერთ ბოლო გამოკვლევაში ავტორებმა დასვეს საკითხი ტემპერატურის, კულტურული მასკულინობისა და პოლიტიკური ძალადობის კავშირის შესახებ.

ამ კვლევაში მასკულინობა განიხილება Hofstede-სეული გაგებით, რომლის მიხედვით, მასკულინური ორიენტაციისაა ის საზოგადოებები, სადაც მიიჩნევა, რომ კაცი უნდა იყოს დომინანტური, ძლიერი, მკაცრი და ორიენტირებული მატერიალურ წარმატებაზე, ხოლო ქალი — მორჩილი, სადა, ზომიერი, ნაზი, ალერსიანი და ზრუნავდეს ცხოვრების ხარისხზე; შესაბამისად, ოჯახში და შთამომავლობასთან მიმართებაში მკვეთრად დიფერენცირებული ფუნქციები.

ასეთი ორიენტაციის საპირისპიროდ, დაბალი მასკულინობის ქვეყნებში მიიჩნევა, რომ ქალიც და კაციც ერთნაირად უნდა ზრუნავდეს შთამომავლობაზე და დაახლოებით ერთნაირ ფუნქციებს უნდა ასრულებდნენ.

ამგვარი მოლოდინების სისტემაა სქესების მიმართ მასკულინობა/ფემინურობით დახასიათებულ კულტურებში.

კულტურის მასკულინური ორიენტაცია მკვლევრებმა დაუკავშირეს მამობრივი ღვანლის თეორიას. ეს თეორია ეყრდნობა მშობლიური ზრუნვის ბიოლოგიურ კონსტრუქციას და წარმოდგენილია სამი პოსტულატი: გაცვლა-მოპოვება, კლიმატი და კულტურა.

პირველი პოსტულატი ვარაუდობს, რომ მამაკაცს მეტი არჩევანი აქვს, ვიდრე ქალს, და ეს არჩევანი გარკვეულად კლიმატურ პირობებზეცაა დამოკიდებული; კლიმატს უკავშირდება ადამიანის ბიოლოგიურ მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილება, კერძოდ, ოჯახისთვის უფრო რთულია დაიკმაყოფილოს ჭამის, უსაფრთხოებისა და დაცვის მოთხოვნილებები ცივ კლიმატში, ვიდრე თბილში. დედისა და შთამომავლობის გადარჩენა ცივ კლიმატში დამოკიდებულია ოჯახში მამაკაცის აქტიურ მოღვაწეობასთან ოჯახის საკეთილდღეოდ, ხოლო თბილში, სადაც ამ მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილება ადვილია, მამის ღვანლი ნაკლებად მნიშვნელოვანია. ეს ვითარება მამაკაცს უადვილებს კონტაქტების შესაძლებლობას საპირისპირო სქესთან, შესაბამისად, მისთვის ბევრ პარტნიორთან ბავშვების გაჩენა არ არის დაკავშირებული მათი რჩენის განსაკუთრებულ სირთულესთან — თბილი კლიმატი და ამის გამო შე-

დარებით იოლად მოსაპოვებელი საკვები იმ იმედს ბადებს, რომ მათი უმრავლესობა გადარჩება.

რაც შეეხება კულტურის ფაქტორს, იგი ვლინდება მამის ღირებულების გავლენაში კულტურის ზოგად ორიენტაციაზე: მამის დიდი ღირებულება წარმოშობს კულტურებს, რომლებსაც მასკულიზაციაზე ნაკლები ორიენტაციაა, და, შესაბამისად, ძალადობრივი ქცევაც ნაკლებად ახასიათებთ. ამ ვითარების მიზეზი მეცნიერთა აზრით ისაა, რომ მსგავს კულტურებში მშობლობა და მშობლის ღვაწლი — როგორც დედის, ისე მამის — მიჩნეულია მსხვერპლშენივად, საკუთარ სურვილებზე უარის თქმად, სადაც დომინირებულია ერთობლივი პოზიცია და ქცევაც. ამგვარად, ქალები და მამაკაცები სიმეტრიულ მშობლიურ როლებს ასრულებენ, ეს ორიენტაცია კი, თავის მხრივ, ბავშვის აღზრდაში მონაწილეობისთვის ქმრებზე და მამებზე ზენოლის ძლიერი ნორმატიული საფუძველი გახდება. აქვე იგულისხმება, რომ ოჯახის გარეთ მამაკაცი აგრესიულიც შეიძლება იყოს და კონკურენტულიც.

Hofstede-ს მიხედვით, კულტურა ვითარდება დაბალი მასკულიზობის პირობებში; მასკულიზობასთან ასოცირებული თანამშრომლური ქცევა ნუკლეარულ ოჯახში გარკვეული ტიპის ქცევათა განზოგადების საფუძველი გახდება კულტურაში, რომელიც მოითხოვს მათ შესრულებას, ხოლო ოჯახები, რომლებიც თანამშრომლობისკენ მიიხსნაფვიან, მაქსიმალურად ზრდიან მათი და შვილების საერთო გადარჩენის შესაძლებლობას. Hofstede-ს აზრით, უკვე აღნიშნული მიზეზების გამო ოჯახები იმ კულტურებში, სადაც გრილი კლიმატია, უფრო თანამშრომლობაზე არიან ორიენტირებული, ვიდრე ურთიერთკონკურენტულიაზე.

ცხელ კლიმატში მრავალი პარტნიორის ყოლის მოთხოვნილებას მამაკაცი იოლად იკმაყოფილებს, ხოლო ასეთი სწრაფვა მასში ხელს უწყობს დომინანტური და ძალადობრივი პოზიციის განვითარებას. ამის შედეგად იქმნება ასიმეტრიული მშობლური როლები, სადაც მამაკაცს დიდი ზრუნვა შთამომავლობაზე არ მოეთხოვება, ხოლო ქალები იძულებული ხდებიან მთელი თავიანთი ყურადღება მიმართონ ბავშვების აღზრდასა და უსაფრთხოებაზე.

ამგვარად, საზოგადოებები თბილ რეგიონებში კულტურული მასკულიზობის ზრდის მიმართულებით ვითარდებიან, სადაც მამაკაცებისადმი მოთხოვნა უშვებს ინტერპერსონალური, გარეგნული და შიდაგნული პრობლემების მოგვარებას აგრესიულად, კონკურენტულით და არა ინტეგრალური თანამშრომლობით — აქ კონფლიქტის მოგვარება გახდება ბრძოლით და არა გაქცევით, აგრესიით და არა მოლაპარაკებით.

ანთროპოლოგიური კვლევები ავლენს იმასაც, რომ კულტურული მასკულინობა ყველა ცხელ ქვეყანაში ერთნაირად არ ვლინდება (Sh. Schwartz, G. Hofstede et al. 1999).

§ 9. ორგანიზაციის მართვა და “ინდივიდუალიზმი/კოლექტივიზმი”

მკვლევართა ასევე მუდმივი ინტერესის საგანია ორგანიზაციისა და სოციოკულტურული გარემოს ურთიერკავშირი კულტურის ტიპის მიხედვით. ისინი მიიჩნევენ, რომ ყოველ კულტურაში არსებობს გარკვეული მზა კულტურული მოდელი; სწორედ ამ მოდელის მეშვეობით ახდენს სოციოკულტურული გარემო გავლენას შიდა სამუშაო კულტურაზე, რაც აისახება საზოგადოებრივი რესურსების მართვის პრაქტიკაზეც.

კანადაში და ინდოეთში შესწავლილ იქნა ამ ორ ცვლადს შორის კავშირი სანარმოს მმართველ (მენეჯერთა) და დაქირავებულ ძალაზე (მომუშავე თანამშრომლებზე) დაკვირვებით (Z.Aycan, R. N. Kanungo, J.B.P. Sinha. 1999).

ორგანიზაცია რთული სისტემაა და არსებობს დინამიურ ინტერაქციულ გარემოში. ასეთი რთული სისტემების მართვა მოითხოვს ორგანიზაციის შინაგანი და გარეგანი გარემოს საფუძვლიან ცოდნას. შინაგანში იგულისხმება მუშაობის განაწესის კულტურა, გარეგანი კი სანარმოო გარემოს სახითაა წარმოდგენილი და მასში იგულისხმება მარკეტინგის ტიპი, ინდუსტრიის ტიპი, კუთვნილების ფორმა, გამოსაყენებელი რესურსები. გარდა ამისა, ასევე არსებობს სოციოკულტურული გარემოც მისთვის დამახასიათებელი პატერნალიზმით, ძალაუფლებრივი დისტანციით და სხვა მახასიათებლებით.

შინაგანი, გარეგანი და სოციოკულტურული გარემო გავლენას ახდენს ფსიქიკურ და სოციოპოლიტიკურ კონტექსტზე — ეკოლოგიურ, პოლიტიკურ და ისტორიულ ფაქტორებზე.

სოციო და ორგანიზაციული კულტურის ცნებებს, გარეგნულად დამოუკიდებელს, მკვლევრები აერთიანებენ მზა კულტურული მოდელის ცნებაში. მზა კულტურული მოდელის მიხედვით, სოციოკულტურა შედგება ექვსი ნაწილისგან:

1. პატერნალიზმი — აღწერს ავტორიტარებს, რომელთა წარმოდგენით, ხალხმა მათ მხარი უნდა დაუჭირონ და ურთიერთობები იქონიონ მხოლოდ მათი ზრუნვა-მეთვალყურეობის ქვეშ; ქვეშევრდომები, თავის მხრივ, გამოხატავენ ზრუნვას, პატივისცემასა და ერთგულებას ავტორიტართა მიმართ.

პატერნალიზმი კულტურული თავისებურებაა, რომელიც გულისხმობს ოპოზიციას “მმართველი-ქვეშევრდომი” და ძირითა-

დად ტრადიციულ აღმოსავლურ კულტურებს ახასიათებს. იგი აღ-
წერს როგორც სტრატეგიკირებულ სოციალურ კულტურას, ისე
მმართველ-ქვეშევრდომთა უამრავ როლს;

2. ძალაუფლებრივი დისტანცია (Hofstede-ს გაგებით), რო-
მელიც აღწერს ძალაუფლებრივი იერარქია-უთანასწორობის მის-
აღებობის ხარისხს საზოგადოებისთვისაც და მისი ინსტიტუტე-
ბისთვისაც.

3. მასკულინობა-ფემინურობა, რომლის მიხედვითაც განსაზ-
ღვრულ იქნა ცხოვრების სტილად მიჩნეული ინდივიდუალური ღირე-
ბულებები. მასკულინურ საზოგადოებებში ნამყვანია დოგ-
მატურობა, წარმატება, ფულის მოპოვება-დაგროვება და სხვა მა-
ტირიალური ღირებულებები, ფემინურში კი — ინტიერპერსონ-
ალური პარმონიულობა, თანასწორობა და სხვებზე ზრუნვა.

4. გაურკვევლობისგან გაქცევა. იმ კულტურებში, სადაც ეს
მახასიათებელი მაღალია, ინდივიდები ხასიათდებიან ნაკლები
რისკიანობით და არალოიალურობით ორაზროვანი და დევნიაციური
ქცევის მიმართ

ერთობისადმი ლოიალურობა და თავდაჯერებულობა ახსნადია
“ინდივიდუალიზმი/კოლექტივიზმის” ფარგლებში. ერთობისადმი
ლოიალურობა იმ ინდივიდებს ახასიათებთ, რომლებიც ვალდე-
ბულებას გრძნობენ შიდა ჯგუფის წევრებისადმი (ნათესავები,
კლანი, ორგანიზაცია) და აუცილებლად მიიჩნევენ მათთვის მიუღე-
ბელი ან უსიამო ვალდებულებების შესრულებასაც კი; თავდაჯერე-
ბულობა კი იმ ინდივიდებს ახასიათებთ, რომლებიც მხოლოდ თავის
საკუთარ ძალეს ეყრდნობიან და ან არ, ან ნაკლებად სთხოვენ დახ-
მარებას შიდა ჯგუფის წევრებს.

კვლევა ჩატარდა ორჯერ გარკვეული ცვლილებებით. ორივე
კვლევის შედეგების მიხედვით, ინდოეთში უფრო ძლიერია პატერ-
ნალიზმი, ძალაუფლებრივი დისტანცია, გაურკვევლობისგან
გაქცევა და ერთობისადმი ლოიალურობის ხარისხი, ინდოელები კა-
ნადელებზე უფრო რეაქტიულები და მომავალზე უფრო მეტად ორი-
ენტირებული არიან.

თვითკონტროლი, ინდოელებთან პირველი კვლევის მონაცემე-
ბით, უფრო მაღალია, ვიდრე მეორე კვლევის მონაცემებით. აქ ასევე
დაფიქსირდა კანადელთა მეტი აქტიურობა და ინდოელთა მხრიდან
სხვების მიმართ ვალდებულების უფრო ძლიერი განცდა. გარდა
ამისა, მართვის პროცესებში “აქტიურად მონაწილის” ამპლუაში
ყოფნის მეტი სურვილი აღმოაჩნდათ კანადელებს.

საზოგადოებრივი რესურსების მართვის პრაქტიკის შესახებ
მონაცემები ორივე კვლევის მიხედვით ავლენს ინდოელთა ნაკლებ
ავტონომიურობას, ოსტატობას, ცოდნის მრავალმხრივობას და თვით-
კონტროლს, მაგრამ მეტად ორიენტირებული აღმოჩნდნენ წარმატე-

ბაზე. გასათვალისწინებელია, რომ ინდოელები, კანადელებთან შედარებით, მეტად აღნიშნავდნენ თავისუფალი სტილით მუშაობის და დაჯილდოების შესაძლებლობების ნაკლებობას.

კანადაში და ინდოეთში სოციოკულტურული გარემოს თაობაზე განსხვავებების გარდა გამოვლინდა შიდა სამუშაო კულტურასა და საზოგადოებრივი რესურსების მენეჯმენტის პრაქტიკაზე სოციოკულტურული გარემოს სხვადასხვაგვარი გავლენაც. შესწავლილ იქნა მიმართებები ამ ცნებებს შორის ორივე კულტურულ ჯგუფში.

უარყოფითი კორელაცია გამოვლინდა ძალაუფლებრივ დისტანციასა და ადგილობრივ კონტროლს შორის — რაც უფრო მაღალია ძალაუფლებრივ დისტანცია, მით უფრო სუსტია ადგილობრივი კონტროლი. ეს ტენდენცია ძლიერ გამოჩნდა ინდოელთა პასუხებში.

დადებითი კორელაცია გამოვლინდა ერთობისადმი ლოიალურობასა და სხვების მიმართ ვალდებულებას შორის, ასევე თავდაჯერებულობასა და სამსახურეობრივ პასუხისმგებლობას შორის, ეს უკანასკნელი კანადელებთან უფრო მაღალი აღმოჩნდა.

ამგვარად, აღმოჩნდა, რომ ძლიერი კავშირია:

1. პატერნალიზმს, ძალაუფლებრივ დისტანციას, გაურკვეველობისგან გაქცევასა და ერთობისადმი ლოიალურობას შორის;

2. ადგილობრივ კონტროლს, ფუტურისტულ ტენდენციას, აქტიურობას, სამსახურეობრივ პასუხისმგებლობასა და "მონანიღობის სურვილს" შორის;

3. ავტონომიურობას, ცოდნის მრავალმხრივობას, ოსტატობას, მიზანთა მრავალგვარობას, თავის გამოჩენის საშუალებებს, წარმატების მნიშვნელობას და დაჯილდოვების მრავალფეროვნებას შორის.

პატერნალიზმი იწვევს რეაქტიურობას, განუსაზღვრელობას, მკაცრ კონტროლს, მცირედით დაჯილდოებას; ერთობისადმი ლოიალურობა კი უარყოფითად ზემოქმედებს საკუთარი სახის შენარჩუნებასა და კონტროლზე; მენეჯერები ასეთ გარემოში საჭიროდ არ მიიჩნევენ ინდივიდუალური დაჯილდოების სისტემას, მათი აზრით, თანამშრომლები უნდა გრძნობდნენ ვალდებულებებს სხვების მიმართ და პასუხისმგებლობას, ეს კი თავის მხრივ, გააძლიერებს წარმატებაზე ორიენტაციას და თვითკონტროლს. ძალაუფლებრივი დისტანცია კი უარყოფს აქტიურობას, რაც ამცირებს მაღალანაზღაურებადი სამუშაოს რაოდენობას.

ამ გამოკვლევამ გამოავლინა კულტურულ გარემოთა განსხვავება კანადასა და ინდოეთში და ამ სხვაობის გავლენა ორგანიზაციის მუშაობაზე.

ორი ქვეყნის კულტურული ღირებულებების შედარებისას გამოვლინდა, რომ ინდოეთი მეტადაა ორიენტირებული პატერნალიზ-

მსა და ერთობისადმი ლოიალურობაზე; ორივე კულტურაში მასკულ-ლინურზე უფრო (ფულზე და სხვა მატერიალურ ღირებულებებზე ორიენტაცია) გამოიკვეთა ფემინური ელემენტების (ჰარმონიული ინტერპერსონალური ურთიერთობების) სიჭარბე; ინდოეთში უფრო მაღალი თავდაჯერებულობა გამოვლინდა, ვიდრე კანადაში, რაც მკვლევართათვის საკმაოდ მოულოდნელი აღმოჩნდა კოლექტივისტური ინდოეთის პირობებში; ამ ვითარებას ისინი ხსნიან იმით, რომ ისეთ კოლექტივისტურ საზოგადოებაში, სადაც სიღარიბე და რესურსების სიმწირეა, თავდაჯერებულობა სხვაგვარად გაიგება და პირველ რიგში გულისხმობს ტენდენციას, ტვირთად არ დაანვეს შიდა ჯგუფს — ოჯახს, სანათესაოს, მეგობრებს, თავდაჯერებულობა მეგობარ-ახლობლებისადმი, ერთობისადმი ლოიალურობის გამოხატვაში ახორციელებს თავისთავს.

ინდოელი მენეჯერების შეფასებით, დაქირავებული ძალა თავისი სამუშაოს მიმართ უფრო რეაქტიულია, ვიდრე აქტიური; მათი აზრით, ევოლუციური პროცესისთვის სხვების მიმართ ვალდებულების ქონა აუცილებელი არაა. მენეჯერები ორივე კულტურიდან — ინდოელებიც და კანადელებიც — მიიჩნევენ, რომ თანამშრომლებს შრომა შეუძლიათ და მათ თავის გამოჩენის საშუალება უნდა მიეცეთ; საზოგადოებრივი რესურსების მართვის პრაქტიკაში ისინი მხარს უჭერენ თანამშრომელთა მონაწილეობას სამენარმეო საქმიანობაში, რაც საკმაოდ მოულოდნელი აღმოჩნდა, რამდენადაც ასეთი ტენდენცია უფრო დასავლურ ორგანიზაციულ სტილს ახასიათებს, ვიდრე აღმოსავლურ ტრადიციულს; ინდოელი მენეჯერების “მზრუნველ, მშობლური” ორიენტაციის გვერდით ნა-მახალისებელი დაჯილდოების სისტემაც არსებობს იმ თანამშრომლებისთვის, რომლებიც პრობლემებს სამუშაოზე დამოუკიდებლად ნყევტენ და არა სხვების კარნახით. ამგვარად, ინდური პატერნალიზმი განსხვავდება მმართველობის ავტორიტარული სტილისგან.

აღსანიშნავია, რომ მასკულინობა მატერიალური უზრუნველყოფის აქცენტირებით უარყოფით გავლენას ახდენს ფულტურისტულ ორიენტაციებზე, ფემინურობა კი გულისხმობს უფრო ხანგრძლივ და სტაბილურ ურთიერთობებს, რაც თავისთავად უწყობს ხელს სამომავლო გეგმების განხორციელებას.

ამგვარად, სოციოკულტურული გარემო გავლენას ახდენს მართვის მოდელზე, რაც თავის მხრივ, თავს იჩენს საზოგადოებრივი რესურსების მართვის პრაქტიკაში.

პატერნალიზმი არადასავლური კულტურების თავისებურებაა, მაგრამ ავტორიტარიზმის იკვივობრივი არაა, როგორც ეს დასავლეთში ესმით. საკვლევია მისი თავისებურებები ორგანიზაციასა და მის მართვასთან მიმართებაში; მკვლევრები აღნიშნავენ, რომ ინდი-

ვიდეოალიზმი/კოლექტივიზმის სხვა ასპექტებშიც ასევე საკვლევი
თავდაჯერებულობაც

§10. განათლება და “კოლექტივიზმი/ ინდივიდუალიზმი”

ცნობილი იაპონელი მკვლევარი D.Matsumoto(გვ. 199) წერს:
“ინტელექტის ტესტები კარგად წინასწარმეტყველებს იმ ვერბალურ
უნარებს, რომლებიც აუცილებელია წარმატებისთვის ინდუსტრიულ
საზოგადოებაში, იმ კულტურებში, სადაც ფორმალიზებული საგან-
მანათლებლო სისტემაა. მაგრამ ამ ტესტებმა შეიძლება მოტივაცია,
კრეატიულობა, ტალანტი ან სოციალური უნარები ვერ გაზომონ,
რომლებიც ასევე მნიშვნელოვანია მიღწევებისთვის”

სასწავლო სიტუაციები და ინტერპრეტაციითაა განსხვავება
მკვლევართა ინტერესის საგანია.ეს სფერო მულტიდისციპლინა-
რულია და მიმართავს სოციოლოგიის, სოციალური ფსიქოლოგიის,
ანთროპოლოგიის, მონაცემებს.

მკვლევრები ერთხმად მიუთითებენ განსხვავებული კულტურ-
ული ჯგუფების ურთიერთადაპტაციის აუცილებლობაზე.

განსაკუთრებით აღნიშნავენ ამ პროცესთა აქტუალობას სას-
წავლო დაწესებულებებში, სკოლებში ისეთი მეთოდების შემუშავე-
ბის საჭიროებას, რომლებიც მასწავლებლებსაც და მონაწილეებსაც
კულტურათაშორისო განსხვავებებს უკეთ შეაგრძნობინებს.

ამ მიზნით ჩატარებულ კვლევაში მონაწილეობდნენ სამხრეთ-
ამერიკელი მონაწილეები და ანგლოსაქსური წარმოშობის მასწავ-
ლებლები. კვლევის მიზანს წარმოადგენდა სასკოლო სიტუაციების
განსხვავებული ინტერპრეტაციების გამოვლენა.

რესპონდენტებს უყვებოდნენ ამბავს: მისტერ ჯონსი ჯგუფს
სხვადასხვა საჭმელზე ესაუბრებოდა. სიტყვამ ესპანური სამზა-
რეულო მოიტანა, რომელიც მისტერ ჯონსს არასოდეს გაუხინჯია.
მეორე დღეს ერთ-ერთმა ესპანელმა სტუდენტმა მას ხსენებული
კერძი მიართვა.

ამ ისტორიას ოთხი სავარაუდო ახსნა მოეძებნა; მისტერ ჯონსის
აზრით:

1. სტუდენტის მხრივ ეს სასიამოვნო შესტი იყო;
2. სტუდენტს სურდა, პედაგოგს უკეთ გაეგო მისი ქვეყანა;
3. სტუდენტმა იფიქრა, რომმისთვის საინტერესო იქნებოდა ამ
კერძის გასინჯვა;
4. სტუდენტს კერძი არ უნდა მოეტანა.

კვლევის მომდევნო ეტაპზე სხვა ამერიკელ პედაგოგებსა და ეს-
პანური წარმოშობის სტუდენტებს დაეველათ ოთხი ალტერნა-
ტიული პასუხიდან ერთ-ერთის ამორჩევა. შედეგების მიხედვით, რე-

სპონდენტთა ჯგუფებს შორის მნიშვნელოვანი განსხვავებები გამოიკვეთა: სტუდენტები ლათინური ამერიკის ქვეყნებიდან ინდივიდუალურ მოპყრობას ანიჭებდნენ უპირატესობას და ინტერპერსონალურ ასპექტს გამოყოფდნენ, ხოლო პრობლემის არსებობას უფრო სტუდენტებს აბრალებდნენ, ვიდრე მასწავლებლებს; ამერიკელი მასწავლებლები თანასწორობაზე და თავისუფლებაზე ამახვილებდნენ ყურადღებას, მეტი მნიშვნელობა ინტერპერსონალურ ასპექტს კი არა, დავალებასთან დაკავშირებულ მხარეს მიანიჭეს; მათი აზრით, მასწავლებლები მოსწავლეებთან ფიზიკური სიახლოვის გამო თავს უხერხულად გრძნობენ, ამერიკელი მასწავლებლები უპირატესობას ანიჭებდნენ მოსწავლეებისგან მომდინარე ინიციატივასა და დამოუკიდებლობას.

აღნიშნული განსხვავებები ლათინური ამერიკის ქვეყნებში ბავშვებისა და უფროსების დამოკიდებულების თავისებურებასთანაა დაკავშირებული, რაც თავს ავლენს განათლების პროცესშიც. მაგალითად, კულტურითაა განპირობებული ესპანური წარმოშობის ბავშვების მოლოდინი, რომ მასწავლებლები ისეთივე ექსპრესიული და ალერსიანები იქნებიან, როგორც მათი გარემოცვის მოზრდილები. მათ უყვართ მასწავლებლის მაგიდის გარშემო თავმოყრა, მისი შეხება და გამომწვიდობებისას კოცნა სჩვევიათ, ხოლო მასწავლებლები (მაგალითად, სამხრეთ ამერიკაში) სწორი პასუხისას ბავშვებს თავზე ხელის გადასმით აჯილდოვებენ.

სრულიად სხვა კულტურულ გარემოში აღზრდილი ამერიკელი მასწავლებლების უმრავლესობისთვის კი მსგავსი რამ მაშინაც კი წარმოუდგენელია, როცა იციან ბავშვთა ეს ტენდენცია; ისინი თავს უხერხულად გრძნობენ და ცდილობენ ასეთი სიახლოვის თავიდან არიდებას. შესაბამისად, ამას მოსწავლეთა მხრიდან არაადეკვატური აღქმა მოჰყვება: მათ ეს თავისი თავის უგულვებელყოფად შეიძლება აღიქვან და მასწავლებელი ცივ და შორეულ ადამიანად მიიჩნიონ.

ასეთი შემთხვევები პარალინგვისტურ ქცევაში კულტურული განსხვავებების მაგალითია.

ძალზე საინტერესოდ ავლენს თავს განათლების ორიენტაციებისა და კულტურის ტიპის კავშირი Hofstede-ს მახასიათებლების შუქზე.

როგორც აღინიშნა, Hofstede-ს მიერ გამოყოფილი კულტურის მახასიათებლებით შეიძლება სოციალური ცხოვრების ყველა მოვლენის დახასიათება; მის მიერ გამოყოფილი განზომილებები თავს ავლენს სწავლების მიზანსა და მეთოდებში, სასწავლო მეცადინეობების სტრუქტურაში, აუდიტორიაში ურთიერთქმედების სტილში და სხვა.

კოლექტივისტურ კულტურებში სწავლების ერთ-ერთ ძირითად მიზანს წარმოადგენს რაც შეიძლება ბევრი (რაოდენობრივი) ცოდნის მიწოდება— მიღება. ინდივიდუალისტურ კულტურათა უმრავლესობაში კი პრიორიტეტი ენიჭება დამოუკიდებლად ცოდნის მოპოვების უნარ — ჩვევების განვითარებას. აშშ-ში პედაგოგი ცოდნას უფრო შეფარდებით ფენომენად მიიჩნევს, ვიდრე აბსოლუტურად. შესაბამისად, ნაახალისებს კიდევ მათ განხილვას საიმისოდ, რომ სტუდენტმა ისწავლოს თავისი აზრის გამოთქმა; იგი, პირველ რიგში, სწორედ ამ პროცესში ეხმარება მას — ნებისმიერ საკითხთან მიმართებაში საკუთარი მოსაზრებების და დამოუკიდებელი მსჯელობის უნარის ფორმირებაში.

“მასწავლებელსა” და “მონაფეს” შორის ურთიერთქმედების ეფექტურობა ბევრადაა განპირობებული გარკვეული კულტურული მახასიათებლებით, კერძოდ, კოლექტივიზმი—ინდივიდუალიზმით და “ძალაუფლებრივი დისტანციით”.

იმ კულტურებში, სადაც ძალაუფლებრივი დისტანცია მოკლეა, პედაგოგი სტუდენტის მიმართ პატივისცემას, პირველ რიგში, გამოხატავს მისი შეხედულებებისა და დამოუკიდებელი მსჯელობის პატივისცემაში, ამიტომ სტუდენტს საპირისპირო მოსაზრებების გამოთქმის შესაძლებლობაც აქვს და მისი გაკრიტიკებაც არ უჭირს; კულტურებში, სადაც ძალაუფლებრივი დისტანცია დიდია, პედაგოგის სახალხო კრიტიკამ შეიძლება სერიოზული არასასიამოვნო შედეგები მოუტანოს სტუდენტს; მოკლე ძალაუფლებრივი დისტანციის მქონე კულტურებში სტუდენტები ბევრ შეკითხვას სვამენ და პედაგოგი ამას საგნისადმი ინტერესის გამოხატვად აღიქვამს, მაშინ, როცა საწინააღმდეგო ვითარების მქონე კულტურებში სტუდენტთა მხრიდან შედავალებების სიმრავლე პედაგოგმა საკუთარი კომპეტენტურობის ეჭვქვეშ დასმად მიიჩნიოს. პრინციპულად, მცირე ძალაუფლებრივი დისტანციის მქონე კულტურებში “სტუდენტი-პედაგოგის” ურთიერთობის სტილი არაფორმალურია, სტუდენტები ხშირად პედაგოგს სახელით მიმართავენ და როგორც თანასწორს, ისე ექცევიან, მაშინ როცა რუსი სტუდენტების ანალოგიური სტილით ურთიერთობისას, მათივე სიტყვებით, “პედაგოგის მიმართ პატივისცემას კარგავენ და მის საგანსაც არასერიოზულად ეკიდებიან” (Галочкина Е. 1999).

“სტუდენტი-პედაგოგის” ურთიერთქმედებაზე არანაკლებ მნიშვნელოვან გავლენას იწვევს კულტურის სხვა მახასიათებლებიც. კოლექტივისტური კულტურის ღირებულებები — ურთიერთმხარდაჭერა და ურთიერთდახმარება განსაზღვრავს, მაგალითად, სრულიად განსხვავებულ დამოკიდებულებას ვადანერისა და კარნახის მიმართ — ასეთი კულტურის წარმომადგენლები ამ მოვლენათა მიმართ ლოიალურები არიან, მაშინ როცა ამერიკელისთვის

გადაწერა, არც მეტი, არც ნაკლები, სხვისი ინტელექტუალური საკუთრების მითვისების ტოლფასია, და მეტიც, დანაშაულადაც კი შეიძლება იქნეს კვალიფიცირებული.

“მასკულიზური” ორიენტაციის მქონე კულტურის წარმომადგენელთათვის შეჯიბრი და “განსაკუთრებულობა”, სხვებში გამორჩეულობა ძლიერი მოტივაციაა; “ფემინურში” ნახალისებულობა თავმდაბლობა, სტუდენტების სოლიდარობა, ჩამორჩენილთა დახმარება.

სასწავლო მეცადინეობების სტრუქტურირების ხარისხი ძალზე მჭიდროდ დაკავშირებული აღმოჩნდა Hofstede-ს კიდეც ერთ კულტურულ მახასიათებელთან — გაურკვევლობისგან გაქცევასთან. კულტურებში, სადაც ეს მაჩვენებელი დაბალია, სტუდენტები თავს ისეთ სიტუაციებში გრძნობენ კომფორტულად, როცა სასწავლო სიტუაციებში ზუსტადაა ფორმულირებული მიზნები და დეტალური ინსტრუქციები; იმ კულტურებში, სადაც ეს მახასიათებელი მაღალია, სტუდენტებს დისკომფორტი არ უჩნდებათ მაშინ, როცა მიზნები მხოლოდ ზოგადაა მოხაზული, ხოლო დავალების შესასრულებლად ზუსტი ინსტრუქციები არ მიეწოდებათ. ასეთ კულტურებში ნახალისებულობა არატრადიციული მიდგომები ამოცანის გადასაწყვეტად, დასაშვებია ღია და თავისუფალი დისკუსიები მაშინ, როცა “საბოლოო ჭეშმარიტების” პრეტენზიის მქონე პასუხების უკმარისობაა. რაც შეეხება ნაკლებად “მომთმენ” კულტურებს, “სწორი” პასუხების და “ზუსტად” გადანიშნულების მოთხოვნილება უზარმაზარია, შესაბამისად, პედაგოგმა ყველაფერი უნდა იცოდეს და უფლება არა აქვს, თქვას — “არ ვიცი”, ხოლო პედაგოგის კომპეტენტურობაც და მისი საგნის შეფასებაც იმაზე დამოკიდებული, რამდენად “აკადემიურია” მისი სტილი.

ამგვარად, სტუდენტებსაც და პედაგოგებსაც გარკვეული კანონები და მოლოდინები აქვთ, რასაც ხშირად ვერც იცნობიერებენ — კულტურა თავს ყველა მოვლენაში ასახავს, ამასთან, ყველა კულტურას კანონებიც და მოლოდინებიც თავისებურად აქვს “გადახარშული”.

§ 11. კორუფცია და “კოლექტივიზმი/ინდივიდუალიზმი”

ე. ფრომი აღნიშნავდა, რომ კონკრეტული სოციოეკონომიკური სტრუქტურის პირობებში ერთიანობისა და სოლიდარობის დამყარებისა და მხარდაჭერის ადეკვატური ფორმის დამკვიდრება ნებისმიერი საზოგადოებისთვის უარსებითესი საკითხია.

არსებობს თვალსაზრისი, რომ ოჯახისადმი და შიდაჯგუფისადმი ლოიალობა, შიდაჯგუფური ღირებულებების შექრილობა სახ-

ელმწიფოებრივ სტრუქტურებში და აქედან გამომდინარე ყოველგვარი ნეგატიური შედეგი, მათ შორის კორუფციის ტენდენცია, კოლექტივისტური საზოგადოების მახასიათებელია. მეცნიერთა მეორე ნაწილის თვალსაზრისით, ლოიალობა კოლექტივისტურ საზოგადოებაში ნათესაობასა და ოჯახს საკმაოდ სცილდება და ეროვნულ ლოიალობაში გადადის; სამაგიეროდ, ინდივიდუალისტური საზოგადოებისთვის ტიპური მნიშვნელოვანი პიროვნული ინტერესები არანაკლებ საფრთხეს უქმნის სოციალურ ჰარმონიას და საზოგადოებრივ სიკეთეს; მათი აზრით, კორუფციის ტენდენცია საზოგადოდ ადამიანთა კოლექტივიზმის კი არა, სხვა ფაქტორების — დაჯგუფებათა მსხვილი ფინანსური ინტერესების, კონკრეტულ პირთა სიხარბის და ა.შ. შედეგია. მიიჩნევენ, რომ კორუფციული მთავრობა უფრო მეტად შეიძლება იყოს დაკავშირებული ძალაუფლებრივ დისტანციასთან, მმართველთა ინდივიდუალურ ინტერესებთან (სიხარბესთან), საერთაშორისო პოლიტიკურ და ფინანსურ ინტერესებთან, საზოგადოების სიღარიბესა და გაუნათლებლობასთან — ეს ფაქტორები უფრო შესაძლებელია ამ მოვლენის მიზეზად მივიჩნიოთ, ვიდრე საერთოდ ადამიანთა კოლექტივიზმი (ბერი).

უნდა აღინიშნოს, რომ ერთი მეორეს არ გამოირიცხავს. საქმე ისაა, რომ დაჯგუფებათა მსხვილი ფინანსური ინტერესების, კონკრეტულ პირთა სიხარბის და ა.შ. გვერდით, რომელიც ყველა ტიპის საზოგადოებაში შეიძლება არსებობდეს, არსებობს ალქმა-ქცევითი ორიენტაციების კულტურული განსაზღვრულობა, რომელიც ჯგუფურ მორალსა და ზნეობას აყენებს უფრო მაღლა, ვიდრე კანონს, როგორც სახელმწიფოს ფუნქციონირების უზენაეს საყრდენს, უკვე არსებობს “კანონი” — კულტურული ტრადიცია, რომელიც მიმართულია ურთიერთობებში უკონფლიქტობის შენარჩუნების ფუნდამენტურ ღირებულებასა და შიდა ჯგუფის გარე ჯგუფისგან გამოყოფი საზღვრების ხელშეუხებლობის დაცვაზე. კოლექტივისტურ კულტურაში სახელმწიფო სტრუქტურების ფუნქციონირებაში იჭრება ტრადიციული, ოჯახურ-ნათესაური და “ნაცნობთა” შიდა ჯგუფების ფუნდამენტური ღირებულება.

სწორედ ამ ვითარებას ითვალისწინებს მკვლევართა ის კატეგორია, რომელიც საზოგადოებაში კორუფციის ტენდენციას ეთიკასთან მიმართებაში განიხილავს. ბოლოდროინდელი ემპირიული კვლევები მიმართულია კულტურის ტიპსა და კორუფციას შორის კავშირის გამოვლენაზე.

ერთ-ერთ ასეთ გამოკვლევაში შესწავლილი იქნა კორუფციის სამი განზომილების მიმართება “ინდივიდუალიზმ/კოლექტივიზმთან”. გამოკვლევა ჩატარდა 49 ქვეყანაში. ამ გამოკვლევით გამოვლინდა, რომ კორუფციის თითოეული განზომილება კორელაციაშია Hofstede — ს “ინდივიდუალიზმი-კოლექტივიზმის” სკალებ-

თან. ეს კი ნიშნავს, რომ კოლექტივისტური ქვეყნები უფრო მიდრეკილი არიან კორუფციისკენ.

კვლევისასეთი შედეგები ზოგიერთს შესაძლოა ინტუიციის წინააღმდეგობრივი მოეჩვენებოდეს — აღნიშნავენ ამ საკითხის ემპირიული მკვლევრები, მაგრამ მონაცემებიც და თეორიაც ამ აზრს ასაბუთებს.

მათი ლოგიკა ეყრდნობა იმის გათვალისწინებას, რომ ეთიკასა და კულტურას შორის არსებობს მნიშვნელოვანი კავშირი, თუმცა ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ასეთი კავშირის შესახებ ემპირიული კვლევები ცოტაა. ეროვნული კულტურა გავლენას ახდენს ქცევაზე, მოლოდინზე და გაცვლის პროცესებზე მენეჯერსა და დაქვემდებარებულებს შორის.

კვლევა, რომელსაც ვებებით, ეყრდნობოდა კულტურულ ეთიკას. მკვლევართა მიერ ადრეც იყო აღნიშნული, რომ ბიზნეს-ეთიკის კონცეპტუალიზაციაში მნიშვნელოვანი განსვლაა კულტურებს შორის. ძალზე იშვიათად უკვლევიათ კულტურის გავლენა ეთიკური გადაწყვეტილების მიღებაზე. პრაქტიკულად საქმე ეხება ეთიკურ სტანდარტებს შორის განსხვავებას ინდივიდუალისტებსა და კოლექტივისტებს შორის. მაგალითად, ბევრ კულტურაში ბიზნესის ცნობილი კორიფები — როკფელერი, ფორდი, კარნეგი არაეთიკურად და სასტიკად მიიჩნევა.

ემპირიული კვლევებით გამოვლენილია, რომ ინდივიდუალისტურ კულტურებში ინდივიდის პირადი და ოჯახური ინტერესია წინა პლანზე, მაგალითად, აშშ-ში მუშა მიიჩნევენ, რომ მან ანაზღაურება უნდა მიიღოს საქმეში მისი ინდივიდუალური წვლილის შესაბამისად, და თუ ფირმა ამას ვერ ახერხებს, იგი თანამშრომელს კარგავს. შესაბამისად, ინდივიდუალური მიღწევის ღირებულება პირველ ადგილზე აღმოჩნდა ინგლისში, ავსტრიაში, ახალ ზელანდიაში, კანადაში.

ზომიერად ინდივიდუალისტებისთვის დამახასიათებელია community (მეზობლური ერთობლიობები). ისინი სოციალურ ქცევაში უფრო პასუხისმგებლიანები აღმოჩნდნენ, ვიდრე კოლექტივისტები. მათ სჯერათ უნივერსალიზმის და იმისა, რომ თუ ყველას მიმართ გამოყენებული იქნება ერთი და იგივე სტანდარტები (და ეს ასეც უნდა იყოს), ეს შეამცირებს კორუფციას.

კოლექტივისტებთან პირიქით: არსებობს ჯგუფური ორგანიზაციული სისტემის შენარჩუნების ძლიერი ტენდენცია, ლიდერსა და მის მიმდევრებს შორის მაღალი კორელაცია; ეს, თავის მხრივ, ძალზე ეხმარება სოციალიზაციის პროცესს. ასეთია მექსიკა, საბერძნეთი, ჰონგ-კონგი, სინგაპური. პრევალირებს პარტიკულარიზმი; ღირებულებათა სტანდარტები შიდა და გარე ჯგუფისთვის სხვადასხვაა. ამგვარად, კოლექტივიზმი ცდილობს სხვადასხვა

ნორმისა და საზომის გამოყენებას "ჩვენი" და "სხვა" ჯგუფის მიმართ. ეს კი აძლიერებს კორუფციას.

კორუფციის ტენდენციის საკვლევად შეისწავლეს სოციალური ორიენტაციები კულტურაში; მათ ინდიკატორად მიჩნეული იქნა ინდივიდისა და თავისი ჯგუფის ღირებულების მნიშვნელოდობის რწმენა ადამიანის მიერ სხვადასხვა კულტურაში.

მოცემულ კვლევაში ჰიპოთეზა ვარაუდობდა, რომ ინდივიდუალიზმი უარყოფით კორელაციაში უნდა იყოს კორუფციასთან. მეთოდად გამოიყენეს I-C სკალები — Hofstede-ს განზომილება.

გაზომვის ინდიკატორებად გამოიყენეს 57 ქვეყანაში გამოვლენილი შვიდი მახასიათებელი, რომელთა მიხედვით ძლიერი კავშირი არსებობს ეკონომიურ თავისუფლებასა და ეკონომიურ აყვავებას შორის. ეკონომიური თავისუფლების აღმწერი ათი ფაქტორიდან ორი უშუალოდ კორუფციას აღწერდა. ესენია ზერეგულაცია და შავი ბაზრის აქტივობა. ეკონომიკის ძლიერ რეგულაციას ზემოდან, ჩვეულებრივ, მოჰყვება კორუფციის გაძლიერებაც.

მეორე მახასიათებლად მიღებული იყო ლიცენზიის მიღების სირთულე, რომელიც იზომებოდა ლაიკერტის უნიპოლარული სკალით 0-დან 5-ის ჩათვლით (სრულიად არ არის კორუფცია — ძალიან ძლიერი კორუფცია).

კორუფციული აქტივობის ანუ არაეთიკურობის მესამე მაჩვენებელი იყო კორუფციის აღქმა საკვლევ კულტურაში. ეს მაჩვენებელი შესწავლილ იქნა მწარმოებლების გამოკითხვით, აგრეთვე იმ ანალიტიკოსთა მონაცემებზე დაყრდნობით, რომლებსაც უშუალო შეხება აქვთ კორუფციასთან და ადეკვატურად აღიქვამენ მას. ეს ინდიკატორი — SPI აღწერს ჩინოვნიკთა ჩათრეულობის ხარისხს კორუფციულ პრაქტიკაში და რანჟირდება (10-ძალზე სუფთაა — 0-მთლიანად კორუმპირებულია). ეს მახასიათებელი შესწავლილ იქნა 65 ქვეყანაში.

მკვლევრები აღნიშნავენ, რომ კორუფციის თაობაზე სულ მთლად ობიექტურ მახასიათებელთა მიღება ძალზე რთულია, რადგან იგი ღრმადაა ჩამალული; რეალურად ეს მონაცემები ზომავს მასმედიის ეფექტურობას კორუფციის გახსნაში, რამდენადაც აღწერს ამ საქმეებთან დაკავშირებულ სკანდალებს; ეს გამოკვლევები აგრეთვე ავლენს იმასაც, თუ რამდენად კარგადაა მომზადებული და რამდენად დამოუკიდებელია პროკურატურა და სასამართლო.

კვლევამ გამოავლინა შემდეგი:

ინდივიდუალიზმის ძლიერი კორელაცია ბიზნესში ეთიკის მაღალ დონესა და სუსტ კორუფციასთან;

კულტურული რელატივიზმის პრობლემები — არ არსებობს კორუფციასთან ბრძოლის ერთადერთი სწორი გზა; საკუთარი ღირებულებებისა და სტანდარტების დანერგვა განსხვავებულ კულ-

ტურაში უშედეგოდ მთავრდება, ხოლო ასიმილირება სრულებითაც ერთმნიშვნელოვნად არ ნიშნავს იმას, რომ "სადაც მიხვალ, იქაური ქუდი უნდა დაიხურო" — კორუმპირებული კოლექტივისტური კულტურის დახმარება ნიშნავს კულტურული წესების გათვალისწინებით ბრძოლას კორუფციასთან.

§ 12. დაავადებები და "ინდივიდუალიზმი/კოლექტივიზმი"

გამოკითხვები და სტატისტიკური მონაცემები, რომლებიც ეხებოდა მკვლევარებს, თვითმკვლევარებსა და სტრესებთან დაკავშირებული დაავადებებით სიკვდილიანობას, ანონიმურობას და მარტოობას, ავლენენ, რომ ადამიანებს ინდივიდუალიზმი, ტრიანდისის სიტყვებით რომ ვთქვათ, საკმაოდ ძვირი უჯდებათ.

მაგალითად, ინფარქტები. აშშ-ში მცხოვრებ თეთრ ამერიკელებში ინფარქტის შემთხვევები ხუთჯერ მეტია იაპონიაში მცხოვრებ იაპონელთა შორის ანალოგიურ დაავადებასთან შედარებით; ამერიკაში მცხოვრები კულტურულად ადაპტირებული იაპონელები უფრო მიდრეკილი არიან გულის შეტევებისკენ და ეს მათ ხუთჯერ უფრო ხშირად ემართებათ, ვიდრე კულტურულ თვითმყოფადობა შენარჩუნებულ ამერიკაში მცხოვრებ მათივე თანამემამულეებს. ეს მონაცემები ამტკიცებს, რომ კოლექტივისტური საზოგადოებისთვის დამახასიათებელი სოციალური მხარდაჭერა წარმოადგენს სტრესის შემაკავებელ ბუფერს (Л. Росс, Р. Нисбет 2000 გვ. 298).

ისტორიაში ყოველთვის იდგა ნორმისა და პათოლოგიის პრობლემა. სხვადასხვა მიდგომა ამ მოვლენას სხვადასხვაგვარად უყურებდა. კულტურული რელატივიზმი ამტკიცებდა, რომ ყველაფერი, რაც კულტურის შინაგან ორგანიზაციასთან შესატყვისობაშია, უნდა ჩაითვალოს ნორმად ამ კულტურისთვის (ბოასის სკოლა).

დღემდე არ წყდება კამათი დაავადებათა ინვარიანტულობის, უნივერსალურობისა თუ კულტურულ-სპეციფიკურობის შესახებ.

როცა კულტურის მიხედვით დაავადებათა ორიენტაციას ეხებიან, ჩვეულებრივ, მხედველობაში ის კი არა აქვთ, რომ რაღაც დაავადება საერთოდ სხვაგან არ გვხვდება, არამედ ის, რომ კულტურები ერთმანეთისგან განსხვავდება რაიმე დაავადების გავრცელებისა და გამოვლენის ფორმების მიხედვით.

დადგენილია, რომ არსებობს სფოთური მოშლილობის დიდი კროსკულტურული ვარიანტილობა, რომელიც თავს იჩენს ნევროზებში, სიტუაციებზე მწვავე ემოციურ რეაქციებში. კვლევრები მიუთითებენ იმაზეც, რომ აღმოსავლურ კულტურებში აღმოჩენილი სიმპტომები დასავლურს არ შეესაბამება. მიუთითებენ ხალხთა

ფსიქიატრიულ სინდრომებზე, რომელიც გეოგრაფიული ადგილმდებარეობით განპირობებულია მიიჩნევენ (Tinaka Matsumi J. and Dragons J. 1996, გვ. 459-460)

იკვლიეს სხეული-გონების ურთიერთმიმართება და გამოავლინეს კულტურული მნიშვნელობის სომატური კომპონენტები; აღნიშნავენ ფიზიოლოგიური ჩივილების ეთნოცენტრისტულ ხედვას (იქვე; გვ. 464).

ეთნოფსიქიატრიამ აღმოაჩინა გარკვეული დაავადებები, დამახასიათებელი დასავლური საზოგადოებებისთვის. მაგალითად, შიზოფრენია. ამ დაავადების კულტურულ მიზეზს ხედავენ თანამედროვე დასავლურ საზოგადოებათა უუნარობაში, დააკმაყოფილოს ინდივიდისთვის მნიშვნელოვანი ორი ფუნდამენტური მოთხოვნილება: განმარტოების (მარტოობის) და ურთიერთობის, ანუ მასში "მე-სხვები" ურთიერთმიმართების რეგულაცია.

ურთიერთობებს ტრადიციული საზოგადოებებიც არეგულირებენ, ზოგიერთში ხალხი უფრო ინტენსიურად ურთიერთობს, ზოგში — ნაკლებად. მაგრამ ყოველთვის არსებობს ურთიერთობის და განმარტოების ბალანსის უზრუნველმყოფი მექანიზმები. მაშინაც კი, როცა კულტურანთროპოლოგია ეთანხმება თანამედროვე ფსიქიატრიას შიზოფრენიის მიზეზებში, ხაზს უსვამენ იმას, რომ გამოცდილების ზოგიერთმა სახემ შეიძლება დააჩქაროს დაავადების განვითარების ტემპები. მაგალითად, ასეთი დამაჩქარებელი შეიძლება აღმოჩნდეს რთული და არასტრუქტურირებული ინფორმაციის დიდი ნაკადი.

დეპრესიას ასევე მიიჩნევენ ინდივიდუალისტური კულტურების დაავადებად. ეს დაავადება ყველგანაა გავრცელებული, მაგრამ განსხვავება ვლინდება მისი გამოვლენის ფორმებში კულტურის ტიპის მიხედვით. ჩვეულებრივ, ინდივიდუალისტურ კულტურებში ადამიანი უჩივის მარტოობას და იზოლაციას, ხოლო კოლექტივისტურში იგი თავს იჩენს სომატური სახით — მაგალითად, თავის ტკივილში — აღმოსავლურ კულტურებში გამოკითხულთა 90% უჩივის თავის ტკივილს.

თვით ენობრივი გამოსატყა — "დეპრესიაში ყოფნა" ვარირებადია კულტურების მიხედვით. ინდივიდუალისტურ კულტურებში ადაპტაციის გამოცდილება დეპრესიის მომრავლებას იწვევს. რაც შეეხება ტრადიციულ კულტურებს, აქ იგი ნაკლებადაა გავრცელებული, რასაც ხსნიან, პირველ რიგში, დიდი ოჯახების სიმრავლით კოლექტივისტურ კულტურებში; მიიჩნევა, რომ ადამიანს ასეთ პირობებში უკეთესი სოციალური მხარდაჭერა და სიყვარულის დაკარგვის ნაკლები რისკი აქვს; ამას გარდა, დადებით მომენტად მიიჩნევა განმუხტვის ისეთი ტრადიციული ფორმა, როგორიცაა დაკრძალვის რიტუალებში მწუხარების ღიად გამოსატყა.

რეზიუმა

კულტურულ სპეციფიკას ავლენს სოციალური და ფსიქოლოგიური დისტანცია. ფიზიკურ სიახლოვეს რეალურად გააჩნია კულტურების თვალსაზრისით სრულიად სხვადასხვაგვარი სემანტიკა — ინდივიდუალისტურ ქვეყნებში ადამიანი თავის დამოუკიდებლობას სწორედ დიდი ფიზიკური დისტანციით გამოხატავს, და ასე იცავს საკუთარ პიროვნულ სფეროს, ხოლო კოლექტივისტურ კულტურებში ადამიანები უფრო ახლოს დგანან ერთმანეთთან, მაგრამ საკმაოდ დიდ დისტანციას ინარჩუნებენ უცხოელთან მიმართებაში. სოციალური დისტანცია ასევე ახასიათებს ურთიერთობების კულტურულ სპეციფიკას ჯგუფებსა და ადამიანებს შორის. სოციალურ დისტანციას მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს სუბიექტური კულტურა, ამასთან, სოციალურ ჯგუფთა შორის ურთიერთობის ისტორიული გამოცდილება.

მკვლევართა თვალსაზრისით, მატერიალური საკუთრება პიროვნებისთვის მისი იდენტურობის ასახვაა, ამიტომ კულტურულ განსხვავებებს ავლენს მის მიმართ დამოკიდებულებაც. მაგალითად, ინდივიდუალისტებისთვის საცხოვრებელი უფრო გამოყოფილი და ჩაკეტილია, ვიდრე კოლექტივისტებისთვის და მის ხელყოფაზეც მეტი აგრესიულობით პასუხობენ, ვიდრე კოლექტივისტები; ინდივიდუალისტებისთვის ის ნივთები აღმოჩნდა ძვირფასი, რომლებიც ადამიანის (ე.ი. მის საკუთარ) პირად ისტორიას ასახავს, კოლექტივისტებისთვის კი — ისინი, რომლებიც საზოგადოებაში ოჯახის პოზიციური განმტკიცების ისტორიას უკავშირდება.

ინდივიდუალისტური საზოგადოებების უპირატესობად მიიჩნევა მეტი პირადი თავისუფლება, პირადი მიღწევებისკენ სწრაფვისა და რეალიზაციის შესაძლებლობები, ნაკლები მიჯაჭვულობა ირგვლივმყოფთა მოლოდინებზე და ამის გამო მეტი თავისუფლება ცხოვრების წესის ამორჩევაშიც და საერთოდ, პირად ცხოვრებაში. ძალზე მნიშვნელოვნად მიიჩნევა გეოგრაფიული და პორიზონტალური მობილურობის მეტი შესაძლებლობები, შედეგად კი — უფრო მრავალფეროვანი პირადი ცხოვრება, ქცევაში მეტი სპონტანურობა, გამომგონებლობა და შემოქმედებითობა. ამ საზოგადოებებში ასევე უფროა გამოკვეთილი უნივერსალისტური ღირებულებები — სიმშვიდე მსოფლიოში, გარემოს დაცვა, სოციალური სამართლიანობა, თანასწორობა და ა.შ.

შესაბამისად, განსხვავებულია აღზრდის მოდელები ინდივიდუალისტურ და კოლექტივისტურ კულტურებში. ინდივიდუალისტურ კულტურაში მოქმედი აღზრდის მოდელი ორიენტირებულია ავტონომიური პიროვნების ფორმირებაზე: ბავშვებს ასწავლიან შეიცნონ საკუთარი თავი, იყვნენ თავისთავადი და თვითვე დაეხმარონ თავის თავს. ინდივიდუალისტური კულტურის გარკვეული და

გამოკვეთილი მიზანია ინდივიდუალური პოტენციის განვითარება, გამორჩეულობა აღიარებული და ნახალისებულია; კოლექტივისტურ საზოგადოებებში კი სოციალური ინსტიტუტები, ტრადიციები თუ ადამ-ნებს აყალიბებს აღზრდის ისეთ სისტემას, რომელიც მოიაზრებს ნაწილად ყოფნას, კუთვნილების განცდას, ინდივიდის ქცევასა და მის მიმართ სხვა ადამიანთა მოლოდინებს შორის შესაბამისობას. კოლექტივისტური კულტურების აღზრდის მოდელში აქცენტირებულია დამჯერობა და "ნესიერად" ქცევა.

აქედან გამომდინარეობს განსხვავებები კონფორმისტულ ორიენტაციებშიც ამ ორი ტიპის კულტურაში: კოლექტივისტურ კულტურებში კონფორმულობა ბევრად უფრო მაღალია, ვიდრე ინდივიდუალისტურში, რის მიზნადაც მიიჩნევა კოლექტიური მიზნებისა და "მნიშვნელოვან სხვათა" აზრის გათვალისწინების ღირებულება. კონფორმისტული გამოვლინებების აღქმაც განსხვავებულია: იგი უარყოფითად აღიქმება ინდივიდუალისტურ კულტურაში, რადგან ასოცირებულია მორჩილებასა და დამთმობლობასთან და უპირისპირდება ამ კულტურის ნამყვან ღირებულებებს — თვითგამოხატვას, უნიკალურობას, დამოუკიდებლობას; კოლექტივისტურში პირიქით — კონფორმულობა აღქმულია დადებითად, რამდენადაც ძალზე ღირებულია შარმონია ურთიერთობებში, შესაბამისად, უმრავლესობის აზრისადმი მიმხრობას მიიჩნევენ ტაქტიანობად და სოციალურ სენზიტიურობად, დადებით და სასურველ თვისებად, სოციალურ ღირებულებად და ნორმად.

მკვლევართა აზრით, კონფორმული ორიენტაციის ჩამოყალიბება პიროვნებაში განპირობებულია აღზრდის კულტურულ მოდელში — თვითთვითდამტკიცების ან დამთმობლობის პრიორიტეტულობით. აღინიშნება ისიც, რომ კოლექტივისტურ კულტურებში აღზრდილი ბავშვები იოლად ითვისებენ ტრადიციულ ნორმებს, მაგრამ უჭირთ დამოუკიდებლად გადაწყვეტილების მიღება, ახასიათებთ ნაკლები შემოქმედებითობა და ინიციატივიანობა, სირთულეს გრძნობენ საკუთარი ოჯახის შექმნისას.

ამ კულტურებში განსხვავებულია წარმოდგენაც და დამოკიდებულებაც სიყვარულის მიმართ; თანამედროვე დასავლურ ქვეყნებში სიყვარული ქორწინების პირობად, კოლექტივისტურ კულტურებში კი — ქორწინების შედეგად მიაჩნიათ; ქორწინებაში იმედგაცრუება უფრო ხშირია ინდივიდუალისტურ, ვიდრე კოლექტივისტურ კულტურებში; შესაბამისად, განქორწინებათა რაოდენობაც ასევე ვარიანობადია კულტურების მიხედვით — ინდივიდუალისტურ კულტურებში განქორწინება უფრო ხშირია, ვიდრე კოლექტივისტურში.

მიაჩნიათ, რომ ინდივიდუალიზმი უფრო ძლიერ შესაბამისობაშია ეკონომიურ განვითარებასთან, საზოგადოების სოციალურ ორგანიზაციასთან, სოციალურ სირთულესთან. გავრცელებული აზ-

რით, მოდერნიზაცია ინდივიდუალიზაციის შესატყვისია. "ინდივიდუალისტური თანამედროვეობის" სინდრომის შესწავლა მართლაც აჩვენებს, რომ მის მახასიათებელთა დიდი უმრავლესობა (ურბანული ცხოვრების სტილი, ინოვაციისადმი გახსნილობა, რელიგიურობის ნაცვლად მეცნიერულობის რწმენა და ა.შ.) ინდივიდუალიზმს შეესაბამება; ინდივიდუალისტური კულტურები საშუალოდ, როგორც წესი, კოლექტივისტურზე უფრო მდიდარი და მწარმოებლურია, თუმცა იაპონიის მაგალითი ამ აზრს არყევს — ამ შემთხვევაში წარმატებას უკავშირებენ კოლექტივისტურ ღირებულებებს (ოჯახს, ღირსებას, კოლექტივის მიმართ ლოიალურობას).

აქტიურად იკვლევენ ეკოლოგიური გარემოს ბევრ ატრიბუტს, რამდენადაც მიიჩნევა, რომ გეოგრაფიული მდებარეობა, კლიმატი და სხვა მნიშვნელოვნად განაპირობებს კოლექტიური აზროვნებისა და ქცევის კულტურულ ვარიაციებს; მკვლევართა ასევე მუდმივი ინტერესის საგანია ორგანიზაციისა და სოციოკულტურული გარემოს ურთიერთკავშირი კულტურის ტიპის მიხედვით. მათი აზრით, გარკვეული მზა კულტურული მოდელების შემეგობით სოციოკულტურული გარემო გავლენას ახდენს შიდა სამუშაო კულტურაზე, რაც აისახება საზოგადოებრივი რესურსების მართვის პრაქტიკაში; ეთიკასთან მიმართებაში იკვლევენ კორუფციის ტენდენციას ორივე ტიპის კულტურაში; მცირერიცხოვანი კვლევების მონაცემებით, კორუფციულობა ძირითადად კოლექტივისტური საზოგადოების მახასიათებლად მიიჩნევა.

გამოკითხვებისა და სხვა ემპირიულ—კვლევით მონაცემთა მიხედვით, ინდივიდუალისტურ კულტურებში მეტი მარტოობა, განქორწინება, მკვლელობა და სტრესული მოშლილობაა. გამოვლენილია კულტურული მნიშვნელობის სომატური კომპონენტები და ფიზიოლოგიური ჩივილების ეთნოცენტრისტული ხედვა; ფსიქიკურ დაავადებათაგან გამოყოფენ შიზოფრენიასა და დეპრესიას, რომელთაც ძირითადად ინდივიდუალისტური კულტურების დაავადებებად მიიჩნევენ; დეპრესიის მკვეთრი ზრდის მიზეზად ბევრი ავტორი "აულაგმავ ინდივიდუალიზმს" მიიჩნევს, რომელიც თავს იჩენს თანამედროვე დასავლური საზოგადოების უუნარობით, დააკმაყოფილოს ინდივიდისთვის მნიშვნელოვანი ორი ფუნდამენტური მოთხოვნილება: განმარტოების (მარტოობის) და ურთიერთობის, ანუ მასში "მე-სხვები" ურთიერთმიმართების რეგულაცია; ამის საპირისპიროდ, ავტორთა უმრავლესობა მიიჩნევს, რომ ამ დაავადებათა ნაკლებობა კოლექტივისტურ კულტურებში განპირობებულია ამ კულტურებში უკეთესი სოციალური მხარდაჭერითა და სიყვარულის დაკარგვის ნაკლები საფრთხით; ამას გარდა, პროფილაქტი-

კისტვის დადებით მომენტად მიიჩნევა განმუხტვის ტრადიციული ფორმების დღევანდელი კოლექტივისტურ კულტურებში.

დავალებები:

1. განსაზღვრეთ ტრადიციის და მოდერნის ცნებები. როგორ შეიძლება უწყობდეს ხელს ეკონომიურ აღმასვლას კოლექტივისტური ტენდენციები?

2. დაახასიათეთ აღზრდის მოდელები კულტურების მიხედვით. თქვენი აზრით, როგორი აღზრდის მოდელია ქართულ კულტურაში? დაასაბუთეთ.

3. აღწერეთ სოციალური სტრუქტურების კავშირი კულტურის ტიპთან.

4. დაახასიათეთ ოჯახის სტრუქტურა კულტურების მიხედვით და დაახასიათეთ.

გასაცნობი ლიტერატურა

1. Эриксон Э. Детство и общество, Санкт-Петербург, 2000
2. Росс, Р. Нисбет. Человек и ситуация. «Аспект-Пресс», М, 2000 გვ. 278-322
3. Van De Vliert, Sh. Schwartz, S. E. Huismans, G. Hofstede, S. Daan. Temperature, cultural masculinity, and Journal domestic political violence. N of cross-cultural psychology. Vol.30 No. 3, May 1999; 291-314
4. Paul G. Wilhelm. The relationship of three Measures of corruption to Individualism and Collectivism: Implications for entrepreneurship education; 2000
5. Van De Vliert, Sh. Schwartz, S. E. Huismans, G. Hofstede, S. Daan. Temperature, cultural masculinity, and Journal domestic political violence. N of cross-cultural psychology. Vol.30 No. 3, May 1999 291-314
6. Triandis H.C. Culture and social behavior. N.Y. etc.: McGraw-Hill, 1994 გვ. 135-137
7. Triandis H.C. Individualizm and Collectivism. Westview Press, 1995 გვ. 83-86

ძირითადი ცნებები

პროქსემიკა — ეთნოლოგიის დარგი, რომელიც სოციალურ ჯგუფში ადამიანთა ურთიერთმიმართებებს აღწერს მათი შორის სივრცული მიმართებების მეშვეობით.

- ფსიქოლოგიური დისტანცია** — ადამიანთა განკერძოება, რომელიც, ჩვეულებრივ, გამოიხატება იმ სირთულეებზე მსჯელობით, რომელიც ურთიერთქმედებაში ჩნდება.
- პიროვნული სივრცე** — ბუფერული სივრცე, რომელსაც ადამიანი ინარჩუნებს თავის ირგვლივ; ამ სივრცის ზომა დამოკიდებულია თანამოსაუბრის მიმართ სიახლოვის ხარისხზე
- სოციალური დისტანცია** — ინდივიდთა ან ჯგუფებს შორის დაშორებულობის ხარისხი; ჩვეულებრივ, ასეთი დისტანცია შეინარჩუნდება ნაკლებად ნაცნობ ადამიანებთან და ჯგუფებთან ურთიერთობაში
- სახალხო დისტანცია** — ფიზიკური სივრცე, რომელსაც ადამიანები შეინარჩუნებენ ერთმანეთს შორის სახალხო მოღვაწეობის დროს (მაგალითად, ლექციის კითხვისას)
- კორპორაციულობა** — იმ ჯგუფზე მიკუთვნებულობის განცდა, რომელთანაც ადამიანი იზიარებს შეხედულებებსა და რწმენებს
- ზერეგულაცია** — სახელმწიფოს მიერ ეკონომიკაში მეტისმეტი შეზღუდვებისა და აკრძალვების შეტანა; ძლიერი კორუფციის არსებობის მქონე ქვეყნებში თავს იჩენს, მაგალითად, ლიცენზიის მიღების გართულებაში
- კონფორმულობა** — ჯგუფში ან საზოგადოებაში დადგენილი ნორმების შესაბამისად ქცევა (ან ამგვარი ქცევის განწყობა) ყოველგვარ სიტუაციაში
- პრესტიჟი** — სტატუსზე დაფუძნებული პატივისცემა ინდივიდის ან ჯგუფის მიმართ
- სოციალური ცვლილებები** — ცვლილებები სოციალური ჯგუფის ან საზოგადოების საბაზისო სტრუქტურებში

კულტურათა დიალოგი

§1. ინდივიდუალისტური და კოლექტივისტური კულტურის ზოგადი დახასიათება

გამოკვლევები ადასტურებს, რომ ადამიანი სხვადასხვა კულტურულ გარემოში სტანდარტად, ნიმუშად მიიჩნევს სხვადასხვაგვარ "მე"-ს, რომელიც მისთვის დამახასიათებელ, სპეციფიურ ქცევას წარმოშობს.

მეცნიერებმა კვლევის შედეგად დაადგინეს ორი კულტურულ-ფსიქოლოგიურად განსხვავებული პიროვნული ტიპის არსებობა და აღწერეს ტერმინებით — ე.წ. დამოუკიდებელი "თვითობა" (Self) და დამოკიდებული "თვითობა" (Self) — ინდივიდუალისტური ტიპი და კოლექტივისტური ტიპი.

ინდივიდუალისტური კულტურისთვის დამახასიათებელი პიროვნებისგან განსხვავებით, რომელიც განიცდება დამოუკიდებელ, ავტონომიურ რეალობად მისი გარემომცველი სოციალური ჯგუფებისგან (ე.წ. "დამოუკიდებელი მე"), კოლექტივისტური პიროვნული ტიპი ხასიათდება თავისი ავტონომიურობის ძალზე დაბალი ხარისხით. ამის გამოხატულება ისაა, რომ პიროვნების დამოუკიდებელ ბირთვში, თავისთავადობის მთლიანობაში შეჭრილია ყველა რეფერენტული ჯგუფი, ბუნებრივია, თავისი ღირებულებებითა თუ წარმოდგენებით, საბოლოო ჯამში, მსოფლალქმით. შედეგად მისი დამოუკიდებლობა პრაქტიკულად ძალზე შეზღუდულია, ხოლო ავტონომიურობა, შეიძლება ითქვას, ძალზე შეფარდებითი.

სოციალური ჯგუფი ყველა კულტურაში ახდენს გავლენას პიროვნებაზე და მას პიროვნება ანგარიშს უწევს, მაგრამ "დამოუკიდებელ თვითობა" —ს (Self) და "დამოკიდებულ თვითობა" —ს (Self) შორის განსხვავება თავს აშკარად ავლენს იმით, თუ რა ხარისხით იღებს იგი ამ ზეგავლენას, რამდენად მიზანშეწონილად მიიჩნევს საკუთარივე ჯანსაღი ფუნქციონირებისთვის "მნიშვნელოვან სხვათა" ჩართულობას თავის ცხოვრებაში.

ე.წ. მცირე სოციალურ ჯგუფებს, რომლებიც ძირითადად ოჯახის, ახლობელ-მეგობრების, კოლეგების, ნათესავების და სხვათა სახითაა წარმოდგენილი, ინდივიდუალისტურ და კოლექტივისტურ კულტურებში ინდივიდისთვის დატვირთვაც და ღირებულებაც სხვადასხვა აქვთ; განსხვავებულია კულტურების მიხედვით მისი მიმართებაც ამ ჯგუფთა წევრობის, მათი შეცვლისა და გარე ჯგუფებთან დამოკიდებულებისადმიც.

ინდივიდუალისტური კულტურებისგან განსხვავებით, სადაც ინდივიდი საკუთარი ნებით ირჩევს რომელიმე შიდა ჯგუფის წევრობას, სადაც მას ერთდროულად ბევრი შიდა ჯგუფის წევრობა შეუძლია, სადაც ის თავს უფლებას აძლევს, შიდა ჯგუფისადმი ერთგულება და ლოიალურობა მხოლოდ თავისი პირადი შეხედულებებისამებრ არეგულიროს, სადაც მისთვის საზოგადოებრივი "მე" ანუ დიდი სოციალური ერთობლიობის წარმომადგენლობა (მაგალითად, მსოფლიოს მოქალაქეობა) შეიძლება იყოს უფრო მნიშვნელოვანი, ვიდრე მისი ოჯახური თუ გვაროვნული კუთვნილება, კოლექტივისტურ კულტურებში შიდა რეფერენტული ჯგუფების გავლენა გადამწყვეტია ინდივიდისთვის და წარმოადგენს კოლექტივისტური პიროვნების ცნობიერების შემქმნელ ბირთვს — იგი მისთვის სოციალურ-ნიშნური სისტემაა, რომელთან შესაბამისობაშიც მოჰყავს მთელი პირადი, შიდა ფსიქიკური ცხოვრება.

რეფერენტული ჯგუფები ინდივიდებისგან მოითხოვენ ჯგუფის ნორმებთან, განსაზღვრულ როლებთან და ღირებულებებთან შეგუებას. და როცა ინდივიდი ჯგუფის ნორმებს არღვევს, უხვევს, ჯგუფის წევრები იღებენ მტკივნეულ გადაწყვეტილებებს და ასეთ წევრებს რიცხავენ რეფერენტული ჯგუფიდან, რაც ემოციურად ძალზე მძიმედ განიცდება. სტაბილური შიდა ჯგუფი (ოჯახი, ნათესავები და ა.შ.) უფლებამოსილია მოსთხოვოს ინდივიდს პასუხი ქცევაზე, დააჯილდოვოს და გააკიცხოს იგი, რაც ხშირ შემთხვევაში არასტაბილური ჯგუფისთვის დამახასიათებელი არ არის.

შიდა ჯგუფის ზომაც კულტურის ტიპზეა დამოკიდებული. კოლექტივისტურ კულტურებში ასეთი ჯგუფები უფრო მცირერიცხოვანია (ოჯახი), ხოლო ინდივიდუალისტურში — უფრო მრავალრიცხოვანი (ხალხი, რომელიც იზიარებს და ეთანხმება ჩემთვის მნიშვნელოვან განწყობებს). რაც უფრო მცირეა შიდა ჯგუფი (ოჯახი), მით უფრო მკაფიო ნორმები, ღირებულებები და სანქციები არსებობს, ნორმიდან გადახრაც უფრო შესამჩნევია და დასჯაც შესაძლებელი. ამდენად, შეკავშირების, ერთიანობის ხარისხიც ძალზე მაღალია, რაც "კოლექტიური მე"-ს გაბატონების გარანტს წარმოადგენს.

შიდა ჯგუფი, როცა ის მყარი და შეუღწევადია (ანუ ჩაკეტილია და მობილობა გართულებული), უდიდეს გავლენას ახდენს და განსაზღვრავს კიდევ სოციალურ ქცევას. კოლექტივისტურ კულტურაში სტანდარტული ქცევა შეესაბამება და ეყრდნობა ცოდნას იმის შესახებ, რომ აუცილებლად უნდა იმოქმედო შიდა ჯგუფის წარმატებისთვის და სიცოცხლისუნარიანობისთვის, განსხვავებით ინდივიდუალისტური კულტურისგან, სადაც ურთიერთქმედების საფუძველი პიროვნულობა და პირადი ურთიერთობაა.

სოციალური ქვევა კოლექტივისტურ კულტურაში, განსხვავებით ინდივიდუალისტური კულტურისგან, შიდა ჯგუფებში არსებული ნორმების ფუნქციაა.

აქედან მოდის შიდა ჯგუფის ფუნქციონირების თავისებურებები კოლექტივისტურ კულტურაში, მაგალითად, კოლექტივისტურ კულტურაში იგი უფრო ჰარმონიულია, ვიდრე ინდივიდუალისტურში. ეს ჰარმონია ვლინდება შემდეგში:

1. პოზიტიური ურთიერთშეთანხმების ტენდენცია შიდა ჯგუფის წევრების ორიენტაციაში;
2. კონფლიქტური სიტუაციების შესუსტებაზე ზრუნვა და ამიტომ მათი მინიმალური სიმცირე;
3. საზოგადოების მხარდაჭერის განსაკუთრებული მნიშვნელობა;
4. შიდა ჯგუფის ნარმატებების განსაკუთრებით მაღალი ღირებულება.

შიდა ჯგუფური ურთიერთობების ჰარმონიულობასთან თანაარსებობს გართულებული ურთიერთობები გარე ჯგუფებთან. რაც უფრო კოლექტივისტურია კულტურა, მით უფრო დიდია განსხვავება შიდა და გარე ჯგუფების ურთიერთდამოკიდებულებასა და ურთიერთქმედებაში: შიდა და გარე ჯგუფების გამიჯვნა კოლექტივისტურ კულტურაში უფრო მკაცრია, ვიდრე ინდივიდუალისტურში. შიდა ჯგუფებს შორის ურთიერთდამოკიდებულება ჰარმონიული და შედარებით უკონფლიქტოა, ხოლო გარე ჯგუფებთან (შესაბამისად, გარე ჯგუფის წევრებთანაც) დამოკიდებულება კი — გაცილებით უფრო მანიპულატორული და ექსპლოატატორული. შიდა ჯგუფშიც შეიძლება იყოს ბევრი დარღვევა, ამოვარდნა (მაგალითად, რთული ურთიერთობა დედამთილთან კოლექტივისტურ კულტურებში საკმაოდ გავრცელებულია), მაგრამ მთლიანობაში აქ ურთიერთობები ნაკლებად კონფლიქტურია, ვიდრე ინდივიდუალისტურ კულტურაში. საურთიერთო როლებიც შიდა ჯგუფის წევრებს შორის უფრო მშობლიური, მოწესრიგებული და ინტიმურია, ხოლო ურთიერთობები — უფრო ხანგრძლივი და მდგრადი.

თანამშრომლობაზე ორიენტაცია ც კოლექტივისტურ კულტურებში უფრო გამოკვეთილია, მაგრამ არის ერთი მნიშვნელოვანი შტრიხი: ინდივიდუალისტურ კულტურებში თანამშრომლობა ორიენტირებულია საქმეზე, მაშინ, როცა კოლექტივისტურ კულტურებში იგი ორიენტირებულია ურთიერთობებზე. სწორედ ამიტომ, აქ თანამშრომლობაზე მიდიან მაშინაც, როცა იგი წამგებიანია.

ამრიგად, კოლექტივისტები კონცენტრირებული არიან შიდა ჯგუფის წევრების ქმედების შედეგებზე, აქვთ ამ რესურსების ჯგუფის წევრებთან განაწილების ტენდენცია, თავს გრძობენ მათზე დამოკიდებულად და ჩართული არიან მათ ცხოვრებაში. ისინი ორი-

ენტირებული არიან შიდაჯგუფურ ინტეგრაციაზე და დეორიენტირებული — შიდა ჯგუფისგან დამოუკიდებლად ყოფნაზე. კოლექტივისტს შეგნებული (გაცნობიერებული) აქვს, რომ შიდა ჯგუფის ნორმები უნივერსალური ღირებულებებია (ეთნოცენტრიზმის ერთ-ერთი ფორმა). იგი ავტომატურად ექვემდებარება შიდა ჯგუფის ავტორიტეტებს, ხოლო კონკრეტულ ვითარებებში განწყობილია იბრძოლოს და მოკვდეს შიდა ჯგუფის გამთლიანებისთვის; და წინააღმდეგია ჰქონდეს რაიმე საერთო გარე ჯგუფებთან.

შიდა ჯგუფი ძლიერია მაშინ, როცა აქვს იმ ინდივიდთა დაჯილდოების რესურსები, რომლებიც იცავენ და ეგუებიან ჯგუფის ყველა მოთხოვნას, ხოლო სანქციები — ნონკონფორმისტების დასასჯელად; რესურსების უკიდურესი სიმწირის, სილატაკის ზღვარზე ოჯახის ბაზისური სტრუქტურები და ნორმები არარელევანტური გახდება და არარელევანტული ქცევებით ხასიათდება.

“კოლექტიური მე”-ს ბატონობას განაპირობებს იმ ჯგუფთა სიმცირეც, რომლის წევრადაც ინდივიდი თავს მიიჩნევს, რადგან ძლიერდება ინდივიდის მიჯაჭვულობა ამ ჯგუფებზე — მისთვის ღირებულია თითოეული წევრი, შესაბამისად, მისი “კოლექტიური მე” გაცილებით უფრო ძლიერია.

კოლექტივისტური პიროვნებისთვის ჯგუფის შეჭრილობა მის ცნობიერებაში ტოტალურია. იგი განსაზღვრავს არა მხოლოდ ფასეულობათა სისტემას, არამედ ისეთი შედარებით აბსტრაქტული და უნივერსალური სისტემების ფუნქციონირებასაც კი, როგორც ფსიქიკური პროცესებია — კოლექტივისტური პიროვნებისთვის ყველა ინტერნალური (საკუთარი, ინტიმური) წარმონაქმნი ცნობიერებაში ექვემდებარება კულტურული კონტექსტის მოთხოვნებს. იგი ვერ (ან არ) განიცდის თავის თავს ავტონომიურ, უნიკალურ რეალობად, მისი არსებობა არის მხოლოდ ჯგუფთან ერთად და ჯგუფში არსებობა — მის გარეშე იგი თავის თავს ვერ ხედავს, მუდმივად სოციალურ ერთიანობაშია და ძირითადად მისით განისაზღვრება. “სხვები” იმ გარემოცვისა და სიტუაციის, კონტექსტის ინტეგრალური ნაწილი გახდება, რომელთანაც ადამიანი ურთიერთობს, ერგება და ასიმილირდება; სახლისგან, ოჯახისგან, მეგობრებისა და კოლეგებისგან მონყვეტილი იგი კარგავს მისი მეობის განმსაზღვრელ სოციალურ კავშირებს, ამიტომ ადამიანში განსაკუთრებით ღირებულია სემანტიკური კავშირები: “ისე უნდა მოვიქცე, როგორც ჩემგან ჩემი ოჯახი და მეგობრები ელიან”, “ვალდებული ვარ, ჩემს ჯგუფს ზვარაკად შევეწირო”, “მე ჰარმონიაში უნდა ვიყო ჩემს ჯგუფთან მაშინაც კი, როცა ეს ძალზე ძნელია”. ინდივიდი თავის თავს კოლექტივისტურ კულტურაში ნაკლებად მნიშვნელოვნად მიიჩნევს, ვიდრე ინდივიდუალისტურ გარემოში და შესაბამისი დევიზიც აქვს: “არც ერთი ჩვენგანი კუნძული არ არის”.

ასე რეალიზდება ადამიანის ფსიქიკის ერთ-ერთი ფუნდამენტური ტენდენცია — სხვებთან ერთად ყოფნა. ამ ტიპის ადამიანისთვის არაცნობიერად წარმმართველი სწორედ ეს მიზანია. ადამიანის შინაგანი სამყარო ინტერნალური ატრიბუტების — უნარების, აზრების, შეფასებების და პიროვნული ნიშნების ერთობლიობაა. კოლექტივისთვის შემთხვევაში ეს ინტერნალური ანუ შინაგანი ატრიბუტები სიტუაციურად სპეციფიკურად გაიაზრება; ისინი ღირებულია არა თავისთავად, როგორც პიროვნული მახასიათებელი, არამედ რაიმე სოციალურ კონტექსტში, რომლის არსებითი მიზანია ურთიერთობა; ამ მიზნის მიღწევა დამოკიდებულია კონტექსტის ბუნებაზეც, მაგრამ ნაწილობრივ მაინც, ამ კონტექსტში სხვების ყოფნაზეც — ისინი მასში აქტიურად და განუწყვეტილად მონაწილეობენ. ამიტომ სოციალური ცხოვრების ბევრ სფეროში ადამიანის აზრები, უნარები, გრძნობელობა და სხვ. მისი დახასიათებისას მხოლოდ "მეორადი", დამატებითი ინფორმაციაა — უფრო მნიშვნელოვანი და პირველადია ადამიანის სოციალურად ნიშნური მახასიათებლები.

განსხვავებულ კულტურულ გარემოში განსხვავებულია იდენტურობის ცნებაც. ინდივიდუალისტურ კულტურაში იგი ემყარება ინდივიდის ქმედითობას: რას წარმოვადგენ, რა შესაძლებლობები მაქვს, რა მიღწევებს ვფლობ; კოლექტივისტურში კი — ურთიერთობებს: "მე X -ის დედა ვარ", "მე Y ოჯახის წევრი ვარ", "მე Z ჯგუფს ვეკუთვნი". ამიტომ, ერთის მხრივ, პიროვნების მახასიათებლად გამოდის მისი რეფერენტული ჯგუფის სტატუსი თუ პრესტიჟი ამ უკანასკნელთა აღმწერი ნიშნებით: გვარიშვილობა-ოჯახიშვილობა, ეკონომიკური თუ სოციალური სტატუსის თანამდებობის, ძალაუფლების ზომის, სოციალური სტატუსის და პრესტიჟის მქონეთა მიმართ მისი დისტანციის აღნიშვნით — "მავანი ჩემი ნათესავია, ჩემი ძმის ახლობელია, მამიდაჩემის მეგობარია" და მსგავსი; მეორეს მხრივ, ჯგუფი აღწერს თავის თავს მასთან შეხების მქონე ინდივიდების სოციალური მიღწევებით — "ჩემს ამას და ამას ასეთი თანამდებობა აქვს", "ცნობილი მეცნიერია", "ძალიან მდიდარია" და ა.შ.

ცხადია, რომ ჯგუფის ამგვარი ტოტალური შეჭრილობა ერთი ადამიანის ცნობიერებაში მთლიანად განსაზღვრავს მნიშვნელოვან თვითრეგულაციურ მექანიზმებსაც — მისი აქტივობის ძირითადი ორიენტაციაა, არ გაუცრუოს ჯგუფს მოლოდინები, წინააღმდეგ შემთხვევაში იგი, უბრალოდ, პიროვნულ სახეს დაკარგავს. ამიტომ მის აზროვნებაში გააქტიურებულია ჯგუფური სააზროვნო კლიშეები, გრძნობებში — მათი ჯგუფური მისაღებობა (წინააღმდეგ შემთხვევაში გრძნობა იხლიჩება, ამბივალენტური გახდება და ჯგუფის მოთხოვნის შესაბამისი პოლუსის გაძლიერების ტენდენცია

ჩნდება); ძალზე ხშირად თვით პიროვნებაც შინაგან მონაცემებს არეგულირებს ურთიერთობების მიზნიდან გამომდინარე, შესაბამისად, პიროვნული ავტონომია მეორადია და პრინციპულად ნაკლებად ღირებული; თუ მაინც ფასობს, მხოლოდ იმდენად, რამდენადაც იგი ჯგუფის იდეალების მარეალიზებელია. ინდივიდის მოტივაცია ციფრითაა განპირობებული, რად განიცდება მისთვის “წარმატება” — პირად მიღწევად თუ მისი რეფერენტული ჯგუფის მიღწევად საქმიანობის ნებისმიერ სფეროში კოლექტივისტის მიღწევა არ განიცდება მის პირად გამარჯვებად, იგი უცილობლად უკავშირდება მის რეფერენტულ ჯგუფს და მთელი ჯგუფისთვის ნიშნურ მოვლენად იქცევა.

შინაგანი ატრიბუტების აღწერილი ნებაყოფლობითი კონტროლი ადამიანთა კულტურული იდეალის ბირთვია. დამოუკიდებელი ქცევის ჩახშობა პიროვნების მიერ კოლექტივისტურ კულტურაში ემყარება ურთიერთდამოკიდებულების მიმართების, “სხვებზე” მიჯაჭვულობის ღირებულების ფუნდამენტურ უპირატესობას. კოლექტივისტის ეს ურთიერთდამოკიდებული “მე”, რა თქმა უნდა, გულისხმობს ინვარიანტული პიროვნული ატრიბუტების რეპრეზენტაციას, მაგრამ არსებითად იგი ნაკლებად მნიშვნელოვანია. ამის გამო დამოკიდებული “მე”-ს ორიენტირებულობა სხვებთან ურთიერთობაზე “არავითარ შემთხვევაში არ ნიშნავს ადამიანის შინაგან მეობას”.

კოლექტივისტური კულტურების კვლევა ყველაზე მოდერნიზებულ სფეროებშიც კი ავლენს იმის ტენდენციას, რომ ადამიანები მოქმედებენ სხვების ნორმებისა თუ შოლოდინების, და არა ინტერნალური სურვილებისა თუ პიროვნული ატრიბუტების შესაბამისად. პრიორიტეტულია ორიენტაცია კოლექტიურ კეთილდღეობაზე და სხვებით დაინტერესებაზე. ადამიანს ახასიათებს ინტერპერსონალურ ურთიერთობათა რეგულირება შეთანხმებით, სხვების მიმართ მგრძნობიარობით და საკუთარი ქცევის სხვებთან მიგუებით — იგი ერიდება ურთიერთობის გაფუჭებას, ურთიერთსიმპათია გულისხმობს ორმხრივ პატივისცემას და სხვათა გრძნობების გაზიარების უნარს, სხვათა მოთხოვნების პატივისცემას, როგორც ობიექტურ მორალურ ღირებულებას; განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია კერძო ურთიერთობათა მიბმა სხვებთან ურთიერთობასთან და ადამიანის ქცევის მოქნილობის მოთხოვნა ურთიერთობის ბუნების შესაბამისად, ასევე ურთიერთდამოკიდებულების ნახალისება და ხელშეწყობა. კუთვნილებისკენ სწრაფვა, ურთიერთმიჯაჭვულობა, ემპათიურობა, პიროვნული სივრცის დაპყრობისა და ორმხრივობის მუდმივი ინტერესი კოლექტივისტის მახასიათებლებია. იაპონიაში — ნერს ცნობილი მკვლევარი ლებრა — კომპარი არის მარცხი სხვებთან ურთიერთობის ნორმატიული მიზნის მიღ-

წევამი მაშინ, როცა ამერიკაში კომპარია სხვებისგან განსხვავების მიუღწევლობა, ადამიანის უკიდურესი კონტროლირებულობა სხვათა მიერ, როცა იგი ვერ ახერხებს წინ აღუდგეს “სხვებს”, როცა არის “სხვებივით”.

აღზრდის მოდელიც, თავისი მიზნებითა და პრინციპებით, ასევე განსხვავებულია კულტურების მიხედვით: ინდივიდუალისტურ კულტურებში იგი ემყარება თვითრეალიზაციას, დამოუკიდებლობას, საკუთარი თავის პოვნას და თვითაქტუალიზაციას (ასეთი აღზრდის მოდელი ზრდის “ინდივიდუალური მე”-ს გაბატონების შანსს), ხოლო კოლექტივისტურ კულტურებში — კოლექტივის მნიშვნელობას, შესაბამისად, აღზრდის პრინციპები ემყარება მორჩილების, დამჯერობის, სანდოობისა და “წესიერად” (ანუ წესის დაცვით) ქცევის მოთხოვნებს; ამგვარად, ესაა აღზრდის მოდელი, რომელიც ეფუძნება კონფორმიზმს, მორჩილებას და პატივისცემას. ასეთი მოდელი ითვალისწინებს დაჯილდოებას, რომელიც ხელს უწყობს საზოგადოებრივ წარმატებაში ჩართულობისა და მონაწილეობის სურვილს. რაც უფრო ხშირად აჯილდოვებს ჯგუფი ინდივიდს (ემოციური მხარდაჭერა, შექება, სტატუსი, მომსახურება), მით უფრო ზრდის ვალდებულების განცდას ინდივიდში და ჯგუფის მიერ ნორმირებულ სოციალურ ქცევას სამაგალითოდ უხდის მასში გაერთიანებულ ყველა წევრს.

“კოლექტივისტური მე” მკვიდრდება, მყარდება და მტკიცდება მაშინ, როცა შიდა ჯგუფი აჯილდოვებს (შექება, მაღალი სტატუსის მონიჭება), როცა არის კონკურენცია და დაპირისპირება გარე ჯგუფებთან, როცა შიდა ჯგუფის მნიშვნელობის შეგრძნებას საფუძველი ეყრება აღზრდის პროცესში (ოჯახის, ნათესაური კავშირების, ხალხის აზრის მნიშვნელობის ხაზგასმა, სკოლებში პატრიოტული სიმღერების სწავლება), როდესაც შიდა ჯგუფს აქვს მკვეთრად განსხვავებული ნორმები და ღირებულებები სხვა, არასასურველი და განსხვავებული (არამსგავსი) ჯგუფებისგან; აზრი ასეთი განსხვავების მნიშვნელობაზე ფეხს იკიდებს მაშინ, როცა საზოგადოება გაუნათლებელი და უნიგნურია, როცა გაუმჭვირვალეა საზოგადოებაში რესურსების განაწილება, ხოლო არსებობისთვის ბრძოლა — ერთადერთი მიზანი. საბოლოოდ, რაც უფრო მეტადაა ინდივიდი კოლექტივზე დამოკიდებული, მით უფრო მყარდება “კოლექტიური მე”.

ოჯახი, თანამშრომლები თანამედროვე ინდუსტრიულ საზოგადოებაშიც დიდ როლს თამაშობენ და განსაზღვრავენ ინდივიდის ქცევას, მაგრამ ჯგუფის გარეთ მოქმედებისას პიროვნება საკმაოდ თავისუფალია.

შესაბამისად, კოლექტივისტურ და ინდივიდუალისტურ კულტურაში განსხვავებულია საზოგადოებრივი “მე”—ც. ინდივიდუალ-

ისტორიულ კულტურაში უმაღლეს საზოგადოებრივ ღირებულებებად მიჩნეულია დამოუკიდებლობა, ავტონომიურობა, თვითრეალიზაცია, ინდივიდუალური მიღწევები, ასევე მნიშვნელოვანია განსხვავებულის, ორიგინალობის ფაქტორი (ჩაცმულობა, პოზიცია, მეტყველების მანერა); კოლექტივისტურ კულტურაში კი უმაღლესი საზოგადოებრივი ღირებულებაა კონფორმიზმი, რაც საზოგადოების მიმართ სოლიდარობის გამოხატულებად მიიჩნევა. "კოლექტივისტურ საზოგადოებაში იყო "მშვენიერი", ნიშნავს აპართიდებზე საზოგადოების მოლოდინებს".

აღსანიშნავია, რომ ინდივიდის პირადი ცხოვრების რაც უფრო მეტ სფეროშია შეჭრილი შიდა ჯგუფი, მით უფრო ბატონობს "კოლექტიური მე".

კოლექტივიზმს აქვს რამდენიმე მახასიათებელი ნიშანი. ინდივიდუალიზმისგან განსხვავებით, რომლის განმსაზღვრელ ატრიბუტებად მიჩნეულია შიდა ჯგუფისგან განცალკევება, ემოციური დამოუკიდებლობა და შეჯიბრი (კონკურენცია), კოლექტივიზმის მახასიათებლად მიიჩნევენ ოჯახურ ერთიანობას, და სოლიდარობას. გარდა ამისა, მეცნიერები გამოყოფენ კოლექტივიზმთან დაკავშირებულ მახასიათებელთა ჯგუფს, მათ შორის, აშკარა შიდა-ჯგუფურ-გარეჯგუფურ განსხვავებებს; უფრო მიწერილ, ვიდრე მიღწეულ შიდა ჯგუფურ სტატუსს (პრესტიჟს); იერარქიულობას; შიდაჯგუფურ ჰარმონიას; დაბალ შემოქმედებითობას, მაღალ და უკეთეს სოციალურ მხარდაჭერას და სხვ.

კოლექტივიზმის ერთ-ერთ მახასიათებლად მიჩნეულია ძლიერი კონფორმისტული ტენდენციები. კონფორმიზმი და დაქვემდებარება-მორჩილება ასევე უნივერსალურია, მაგრამ სოციალიზაცია სხვადასხვა კულტურაში ქცევის სოციალური განსაზღვრულობის განსხვავებულ ხარისხს გულისხმობს.

რაც შეეხება შინაგან კონსტრუქტებს, მაგალითად, Self-ს, სოციალურ ქცევასთან შეიძლება ძალზე მჭიდროდ იყოს დაკავშირებული ერთ კულტურაში და ნაკლებად — მეორეში.

§ 2. კულტურათაშორისი კომუნიკაციის პრობლემა

ასეთი კომუნიკაციის სიძნელებები დიდი ხანია აინტერესებთ მკვლევრებს. ყურადღებას ამახვილებდნენ კულტურათაშორისი კომუნიკატორ — ინდივიდებზე; მათ აღწერდნენ, როგორც იმ "შუამავალს", ვინც ასახავს კონკრეტულ კულტურის "რწმენებს, ღირებულებებს, კოგნიტიურ მოქნილობას, სოციალური ქსელის და ზენაციონალური ჯგუფის წევრობას"; ამგვარად, ერთი პირის პიროვნულ და სოციალურ თავისებურებებს მოიაზრებდნენ კულტურებსა და კონტექსტებს შორის კომუნიკაციის წარმატების პირობად. შესა-

ბამისად, გაჩნდა ე.წ. პიროვნების "მულტიკულტურული თეორიები", მაგრამ აღმოჩნდა, რომ ასეთი მიდგომა ვერ სწავლობს კულტურათაშორის აქტუალურ კომუნიკაციას.

კულტურათა შორის კომუნიკაციის ეფექტურობას ეხება Triandis-იც, რომელიც ასევე ინდივიდუალობაზეა ორიენტირებული და დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს სხვა კულტურის ცოდნას. მისი აზრით, ინტერპერსონალური კომპეტენტურობა მოითხოვს იზომორფულ ატრიბუციას, სხვისი ქცევის ანალიზს და სხვა პიროვნების მოლოდინების ცოდნას, ანუ კომუნიკატორულ უნარებს. ძალზე მნიშვნელოვანია კომუნიკატორის მიერ კონტექსტის ცოდნა, რაც ცხადია, გულისხმობს არავერბალური ენის ცოდნასაც. Triandis-ს პარალინგვისტური არაეფექტური კომუნიკაციის მაგალითი მოაქვს: ბრაზილიაში ვიზიტით მყოფმა ნიქსონმა ჟესტით ამერიკული "O.K" უჩვენა ბრაზილიელებს კეთილგანწყობის ნიშნად, რაც კატასტროფულად არაადეკვატური აღმოჩნდა — ეს არავერბალური ჟესტი ბრაზილიაში უკიდურესად ინტიმურ-სექსუალური სემანტიკის მქონეა (Triandis-; 1994; გვ. 181-182).

სხვადასხვა კულტურის წარმომადგენელთა შორის ურთიერთობისას ძალზე მნიშვნელოვანია განსხვავებების ცოდნა სოციალური ურთიერთქმედების სისტემებს შორის. ეს გაუგებრობების თავიდან აცილების საშუალებას იძლევა.

მკვლევარებმა ამას გარდა დაადგინეს, რომ ინდივიდუალური მიზანი და სიტუაციური ცვლილებები გავლენას ახდენს კულტურათაშორის შეთანხმებებზე (J. Koester, M. Olebe. 1988). მათ კომპეტენტურობისა და ასეთი შეთანხმების აღმწერი 7 კრიტერიუმი გამოყვეს: პატივისცემის გამოხატვა, ურთიერთობისთვის შინაგანი მზაობის გამოვლენა — გამოხატვა, ცოდნის მიღებაზე ორიენტაცია (ამ ხალხის ტერმინოლოგიის გაგებისკენ სწრაფვა); ემპათია; როლის მიხედვით ქცევა, ურთიერთქმედების მართვის უნარი და ორაზროვნების მიმართ შემწყნარებლობა. მათი გამოკვლევებით გამოვლინდა, რომ კულტურული შოკის წინასწარმეტყველება შესაძლებელია ცოდნაზე, ინტერპერსონალურ როლზე ორიენტაციით და ემპათიით; თანხმობა ინინასწარმეტყველება პატივისცემით და ურთიერთქმედების მართვის უნარით, ამასთან, ეფექტურობა უკავშირდება დავალებული როლის შესრულებას და არა ინდივიდუალურ როლს.

მკვლევრები (Triandis, Brislin, Hui) კოლექტივისტურ კულტურაში მოხვედრილ ინდივიდუალისტებს ურჩევენ:

1. კონფრონტაციის თავიდან აცილებას;
2. ხანგრძლივი ურთიერთობის კულტივაციას — ნუ დაელოდებიან სწრაფად დაახლოვებას;
3. თავმდაბლობას;
4. ჯგუფურ იერარქიაში ადამიანის ადგილით დაინტერესებას;

5. თავისი სოციალური მდგომარეობის აღნიშვნას.

ინდივიდუალისტურ კულტურაში მოხვედრილ კოლექტივისტებს ურჩევენ:

1. უფრო ხშირად აკრიტიკონ;
2. პირდაპირ საქმეზე გადავიდნენ;
3. აჩვენონ თავიანთი უნარები და მიღწევები;
4. მეტი მნიშვნელობა მიანიჭონ თანამოსაუბრის პირად თვისებებს და ნაკლები — სოციალურ მდგომარეობას და ჯგუფის-ადმი კუთვნილებას (Maier D. 1998 გვ. 252).

§ 3. კომუნიტარიანიზმი

ბოლო ნახევარი საუკუნის განმავლობაში ინდივიდუალიზმი დასავლეთში კიდევ უფრო გაძლიერდა. მშობლები კიდევ უფრო მეტად ნაახალისებენ შვილებს დამოუკიდებლობისკენ და სულ უფრო ნაკლებად სწუხან ურჩობაზე — ნერს მაიერსი; ჩაცმის სტილი და თავის დაჭერის მანერა კიდევ უფრო მრავალფეროვანი გახდა, ხოლო საერთო ღირებულებები გაქრაო — აღნიშნავენ სხვები.

ინდივიდუალისტურ კულტურებში დეპრესიაც გახშირდა და სოციალური განხეთქილების სხვა მაჩვენებლებიც. მაგალითად, აშშ-ში 1960 წლის შემდგომ პერიოდში გაორმაგდა განქორწინებათა რიცხვი, გასაშუალოდ მოზარდთა თვითმკვლელობების რაოდენობა, 4-ჯერ გაიზარდა გაუპატიურებაზე შემოსული განცხადებები, 5-ჯერ — ბავშვთა ჩივილი ცუდი მოპყრობის გამო, 6-ჯერ — არასრულ ოჯახში დაბადებულ ბავშვთა რაოდენობა და ახალგაზრდობაში ძალადობასთან დაკავშირებული დანაშაული.

ცხადია, რომეს ტენდენციები მრავალგვარი მიზეზითაა განპირობებული და არა მხოლოდ ინდივიდუალიზმით, მაგრამ ბევრი ინდივიდუალისტური ორიენტაცია რომ მათ მაპროვოცირებლად შეიძლება მივიჩნიოთ, საკამათო არაა.

მეცნიერული მიმართულება, რომელსაც კომუნიტარიანიზმი ეწოდება, ძალასა და დამოუკიდებლობაზე ორიენტირებული ინდივიდუალიზმის ალტერნატივის ჩვენებასა და ამ ალტერნატივის სიცოცხლისუნარიანობის დასაბუთებას ცდილობს (Triandis H. 1995; sami8-4sami).

კომუნიტარიანისტები სთავაზობენ რაღაც შუალედურს დასავლურ ინდივიდუალიზმსა და აღმოსავლურ კოლექტივიზმს შორის; ტრადიციულად მამაკაცურობად აღქმულ ეგოისტურ დამოუკიდებლობასა და ტრადიციულად ქალურობად აღქმულ მზრუნველობას შორის; ინდივიდუალურ დაცვასა და საზოგადოებრივ კეთილდღეობას შორის; თავისუფლებასა და ძმობას შორის; “მე”-აზროვნებასა და “ჩვენ” აზროვნებას შორის; სთავაზობენ მიჯაჭვულობის ახლე-

ბურ გაგებას: “მიჯაჭვულობა სულაც არ გულისხმობს აუცილებლად უსუსურობას, უძლურებას ან კონტროლის უუნარობას. ხშირად მასში ურთიერთმიჯაჭვულობა იგულისხმება”. ეს კი ნიშნავს ახლო ურთიერთობის დაფასებას, სიფაქიზესა და პასუხისმგებლიანობას სხვა ადამიანის მიმართ, მხარდაჭერას და მისგანაც იგივეს მოლოდინსა და მიღებას; ეს ნიშნავს საკუთარი თავის აღქმას არა მარტო უნიკალურ “თვითობად”, არამედ “მნიშვნელოვან სხვათა” ლოიალურ მოკავშირედაც.

სოციალოგთა ერთი ნაწილი კომუნიტარიანიზმის კონცეფციის დასაბუთებას ცდილობს კოლექტივისტური და ინდივიდუალისტური ღირებულებებიდან საუკეთესოს შეერთებით. მათი გაგებით, უნდა მოხდეს ინდივიდუალური უფლებებისა და საზოგადოების კეთილდღეობის კოლექტიური უფლებების ბალანსი; ისინი მიესალმებიან პირად ინიციატივას და მარქსისტული ეკონომიკის კრახსაც ეხებიან. იტალიელი მეცნიერი-კომუნიტარიანისტი ამიტაი ეტციონი წერს, ახლა ალბანეთში რომ ვცხოვრობდე, ალბათ იმას დაფამტიციებდი, რომ ჩვენ ძალიან ბევრი კოლექტივიზმი და ძალიან ცოტა პირადი უფლებები გვაქვსო. მაგრამ იმავდროულად, კომუნიტარიანისტები ისწრაფვიან იმ მეორე უკიდურესობის გვერდის ავლისკენაც, რომელიც ნი-იანი წლების შემდგომი უკიდურესი და “თვითკმაყოფილი” ინდივიდუალიზმით გამოიხატება. ამ მეცნიერთა აზრით, პიროვნების შეუზღუდავი თავისუფლება არღვევს კულტურის სოციალურ ქსოვილს, ხოლო ბიზნესის შეუზღუდავი თავისუფლება აფუჭებს საერთო გარემოს.

ცნობილი ამერიკელი სოციალური ფსიქოლოგის, დევიდ მაიერსის აზრით, კოლექტივიზმისა და ინდივიდუალიზმის კომუნიტარიანისტული ნაზავი უკვე დღეს ვლინდება ზოგიერთ დასავლურ კულტურაში, მაგალითად, დიდი ბრიტანეთის სწრაფვაში, თავისუფალი ბაზრის პირობებში გააძლიეროს საზოგადოების ზოგიერთი წევრის სტიმულირება იარაღის მფლობელთა ინდივიდუალური უფლებების შეზღუდვის გვერდით; კულტურათა მრავალფეროვნებისადმი კანადურ გახსნილობაში, იმავდროულად უხეში პორნოს აკრძალვასთან ერთად; ამერიკულ ძალისხმევაში, წაახალისოს მოქალაქეთა და ხელისუფლების ურთიერთპასუხისმგებლობის “ახალი აღქმა”, რომელიც აბალანსებს იმას, რასაც ინდივიდი საზოგადოებას აძლევს იმასთან, რასაც საზოგადოებრივ სანყისებზე მომუშავე ინდივიდი საზოგადოებას უბრუნებს. ყველა აღნიშნულ შემთხვევაში ნაცადია გარკვეული პიროვნული თავისუფლების წაახალისება და, იმავდროულად, იმათი შეზღუდვა, ვინც შესაბამისი კონტროლის გარეშე შეიძლება საზოგადოების კეთილდღეობა დააზარალოს.

კოლექტივისტურ ინტერესებზე ზრუნვის გამოვლინებაა, ერთი შეხედვით, პიროვნების ინდივიდუალური უფლებების ხელყოფა-

შეზღუდვა: თვითმფრინავებში მგზავრთა ბარგის შემონახვა, ფრენის დროს მოწვევის აკრძალვა, მძლოლთა სიფხიზლიანობის შემონახვა გზაზე და სისწრაფის შეზღუდვა ავტოსტრადებზე; მსგავსი ღონისძიებები იმის დადასტურებაცაა, რომ საზოგადოებისთვის მისაღებია პიროვნების უფლებების შეზღუდვა საერთო კეთილდღეობისთვის. ზოგიერთი ინდივიდუალისტი აფრთხილებს, ამგვარმა შეზღუდვებმა შეიძლება მოლიპულ გზაზე გაგვიყვანოსო, რამდენადაც მიიჩნევენ, რომ ადამიანისთვის უფრო მნიშვნელოვანი უფლებების — უმრავლესობის ინტერესების დაცვით უმცირესობის უფლებების დარღვევის საშიშროება ჩნდება; კომუნიტარიანელთა პოზიციით კი, თუ დღესვე არ მოხერგახდება ინდივიდის უფლებებისა და ჩვენი კოლექტიური კეთილდღეობის ბალანსირება, გაჩნდება უფრო ძლიერი საფრთხე — რკინის ხელის მოთხოვნილება. ინდივიდუალური და კოლექტიური უფლებების თაობაზე პოლიტიკური დებატები ბოლო პერიოდში სულ უფრო ძლიერდება.

დ. მაიერსი აღნიშნავს, რომ ასეთ ვითარებაში ძალზე მნიშვნელოვანია ახალი კროსკულტურული თეორია, რომელიც ალტერნატიული კულტურული ღირებულებების გამოვლენისა და ჩვენს საკუთარში უკეთ გარკვევის შესაძლებლობას იძლევა.

კულტურის გავლენა სოციალურ ნორმებსა და ღირებულებებზე აშკარაა. ასევე აშკარაა ის, რომ სამყაროს მრავალფეროვნება, მათ შორის, საზოგადოების მოწყობაში, ორი ალტერნატიული ვარიანტით — კოლექტივიზმითა და ინდივიდუალიზმით არ ამოიწურება ზუსტად ისევე, როგორც პიროვნების კულტურული ტიპი არ დაიყვანება მეცნიერებაში აღწერილ ორი პიროვნულ ტიპზე. შესანიშნავი მეცნიერები, კომუნიტარიანიზმის წარმომადგენლები Markus-ი და Kitaiama- აღნიშნავენ, რომ მათ მიერ შესწავლილი დამოუკიდებელი და დამოკიდებული Self-ის ორივე ასპექტი — ინდივიდუალისტური და კოლექტივისტური, ინდივიდში სხვადასხვა ხარისხითაა წარმოდგენილი და მასში თანაარსებობს; ასეთი თანაარსებობა ასევე გარკვეულ კულტურულ გარემოში მიიღწევა. ბუნებრივია, არსებობს კულტურები, რომლებიც ასევე თავსდება ინდივიდუალიზმი/კოლექტივიზმის კონტინუუმის არაუკიდურეს პოლუსებზე. ეს კულტურები, და მათ შორის, ქართული კულტურაც, თავისი მრავალსაუკუნოვანი კულტურული ტრადიციით, ჯერ კიდევ ელის თავის მკვლევრებს.

რეზიუმე

თანამედროვე ეტაპზე კულტურათა დიალოგის განსაკუთრებული აქტუალობის გამო მკვლევართა მუდმივი ინტერესის საგანია კულტურათაშორისო კომუნიკაცია და მისი სიძნელებები. ამ ამოცანის პირობებში განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა რამ-

დენიმე პრობლემას, მათ შორის კულტურათაშორისო კომუნიკატორ—ინდივიდებს. ადამიანის პიროვნული და სოციალური უნარები აღიარებულია კულტურებსა და კონტექსტებს შორის კომუნიკაციის წარმატების ერთ—ერთ მნიშვნელოვან პირობად. ძალზე მნიშვნელოვანად მიიჩნევა ე.წ. ინტერპერსონალური კომპეტენტურობა (იზომორფული ატრიბუციის, სხვისი ქცევის ანალიზის უნარი, სხვა პიროვნების მოლოდინების (ცოდნა), კულტურულ კონტექსტში გარკვეულობა. მკვლევართა აზრით, კულტურათა შორის დიალოგის ეფექტურობისთვის დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ურთიერთპატივისცემის, ურთიერთობისთვის შინაგანი მზაობის გამოვლენა — გამოხატვას, ცოდნის მიღებაზე ორიენტაციას (კონკრეტული ხალხის ტერმინოლოგიის გაგებისკენ სწრაფვა), ემპათიურობას, როლის მიხედვით ქცევას, ურთიერთობის მართვის უნარსა და ორაზროვნების მიმართ შემწყნარებლობას.

ურთიერთობათა ეფექტურად წარმართვისთვის მკვლევრები აყალიბებენ რეკომენდაციებსაც სხვადასხვა კულტურის წარმომადგენლებისთვის; კოლექტივისტურ კულტურაში მოხვედრილ ინდივიდუალისტებს ურჩევენ დაპირისპირების თავიდან არიდებას, ხანგრძლივი ურთიერთობის კულტივაციას, თავმდაბლობას, ჯგუფურ იერარქიაში მოსაუბრის ადგილით დაინტერესებას და თავისი სოციალური მდგომარეობის აღნიშვნას, ხოლო ინდივიდუალისტურ კულტურაში მოხვედრილ კოლექტივისტებს ურჩევენ მეტ კრიტიკულობას, საქმეზე მოვლით კი არა, პირდაპირ საუბარს, მეტ გამბედაობას პირადი უნარებისა და მიღწევების ჩვენებაში, თანამოსაუბრის პირადი თვისებების მეტად გამოკვეთას, ხოლო სოციალური მდგომარეობისა და ჯგუფისადმი კუთვნილებისთვის ნაკლები მნიშვნელობის მინიჭებას.

საზოგადოების ინდივიდუალისტურ და კოლექტივისტურ ორიენტაციებს თავ-თავისი უპირატესობა გააჩნია, მაგრამ იმავდროულად, თავიანთი სისუსტე და ნაკლიც აქვთ. თანამედროვე კულტურის მკვლევართა დიდი ნაწილი, რომლებიც კარგად იცნობიერებენ ორივე ტიპის კულტურული ორიენტაციის ძალასაც და სისუსტესაც, ემხრობიან კომუნიტარიანიზმის კონცეფციას, რომელიც გულისხმობს ინდივიდუალიზმისა (ადამიანის ძირითად უფლებათა პატივისცემის) და კოლექტივიზმის (ოჯახისა და საზოგადოების კეთილდღეობაზე ზრუნვის) სინთეზირებას. მათი აზრით, უნდა მოხდეს ინდივიდუალური უფლებებისა და საზოგადოებრივი კეთილდღეობის კოლექტიური უფლებების ბალანსირება.

თანამედროვე გაგებით, მოდერნი ტრადიციას არ უპირისპირდება. დღეს კოლექტივიზმსა და ინდივიდუალიზმს აღარ განიხილავენ რაღაც თეორიული კონტინუუმის ურთიერთგამომრიცხავ პოლუსად. მიიჩნევა, რომ ორივე კულტურული სინდრომი შეიძლება

თანაარსებობდეს, ამასთან, თითოეული მათგანი სიტუაციის მიხედვით შეიძლება მეტ-ნაკლებად აშკარად გამოვლინდეს ცალკეულ კულტურაშიც და ცალკეულ ადამიანშიც.

დავალებები:

1. ჩამოაყალიბეთ ინდივიდუალისტური და კოლექტივისტური საზოგადოებების ძირითადი განმასხვავებელი თავისებურებები.
2. ჩამოთვალეთ ის ღირებულებები, რომელთა გაერთიანებასაც ცდილობს კომუნიტარიანიზმი.
3. რას უნდა ითვალისწინებდნენ კოლექტივისტი და ინდივიდუალისტი ერთმანეთთან ურთიერთობისას?

გასაცნობი ლიტერატურა

1. Triandis H.C. Culture and social behavior. N.Y. etc.: McGraw-Hill, 1994 გვ. 181-206
2. Triandis H.C. Individualizm and Collectivism. Westview Press, 1995; გვ. 38-43; 83-86
3. Brislin and A.-M. Horvath. Cross-cultural Training and Multicultural Education. Handbook of Cross-Cultural Psychology, ed. Berry J.W., Segall M.H., Kagitcibasi G., Vol. 3, 1996, pp. 327-371
4. Майерс Д. Социальная психология. Санкт-Петербург 1998 გვ. 253-256
5. Дружинин В. Н. Психология семьи. Екатеринбург, 2000

ძირითადი ცნებები

კომუნიკაცია — ინფორმაციის გადაცემა ერთი პირის ან ჯგუფის მიერ მეორესთვის. კომუნიკაცია არის ყველა სახის სოციალური ურთიერთქმედების აუცილებელი საფუძველი

კომუნიტარიანიზმი — ინდივიდუალიზმის (ადამიანის ძირითად უფლებათა პატივისცემის) და კოლექტივიზმის (ოჯახისა და საზოგადოების კეთილდღეობაზე ზრუნვის) სინთეზირების ცდა.

მეცნიერებათა ლიტერატურა:

1. სუმბაძე ნ. სოციალური სქემა. ქართული ფსიქოლოგიური ჟურნალი, №3, 2000, თბილისი, გვ. 41-61
2. Aycan Z, Kanungo R. N., Sinha J.B.P. Organizational Culture and Human Resource Management Practices. The Model of Culture Fit. Journal of cross-cultural psychology. Vol.30 No.4, July 1999 500-526
3. Berry J.W. Introduction to methodology. Handbook of cross-cultural psychology. Boston: Allyn and Bacon 1980 Vol.2 Methodology/ed.by H.C. Triandis, J.W. Berry, pp. 1-28.
4. Berry J.W., Poortinga Y.H., Segall M.H. Dasen P.R. Cross-Cultural Psychology: Research and applications. Cambridge etc.; Cambridge un.Press, 1992
5. Bond R.,Smith P.B. Culture and conformity: A meta-analysis if studies using Asch's (1952, 1956) line judgment task. Psychological Bulletin. 1996. Vol.119(1); P.111-137
6. Brislin and A.-M. Horvath, Cross-cultural Training and Multicultural Education. Handbook of Cross-Cultural Psychology, ed. Berry J.W., Segall M.H., Kagitcibasi G., Vol.3, 1996, pp. 327-371
7. Charch A.Timothy. Personality Research a Non-Western Culture: The Philippines. Psychology Bulletin. 1987.Vol. 102; No. 2, pp. 272-292
8. Dias-Loving Rolando. Contributions of Mexican ethnopsychology to the resolution of the etic-emic dilemma in personality. Journal of cross-cultural psychology. Vol.29, No.1, January 1998 104-118
9. Fiske A. P. (1992). The four elementary forms of sociality: framework for unified theory of social relations. Psychological Review, 99, pp. 689-723
10. Goodvin R. Relationship between two Cultures. 2000
11. Grimm Stephanie D.; Church A. Timothy; Katigbak Marcia S.; Reyes Jose A.S. Self-Drscribed Traids, Values, and Moods Associated with Individualism and Collectivism. Journal of cross-cultural psychology. Vol.30, No.4, July 1999 466-500
12. Markus Hazel; Kitaiama Shinobu. (1991) Culture and the Self: Implications for Cognition, Emotion and Motivation. Psychological Review, 98, 224-253
13. Markus Hazel; Kitaiama Shinobu. The Cultural Psychology of Personality. Journal of cross-cultural psychology. Vol.29 No.1, January 1998 63-87

14. Ho David Y.F. Indigenous psychologies . Asian Perspectives. Journal of cross-cultural psychology. Vol.29 No.1, January 1998 88-103
15. Hofstede and Associates. Masculinity and Femininity. The Taboo Dimension of Nacionalen Cultures. Sage Publications, 1998, pp.16-17, 175
16. Hui C. H. Triandis H.C. Individualizm – collectivism: A study of cross-cultural researchers. Journal of cross-cultural psychology. Vol.17, No.2, January 1986 pp. 225-248
17. Hui C.H., Triandis H.C., Effects of culture and response format on extreme response style. Journal of cross-cultural psychology. Vol. 20, 1989, pp. 296-309
18. Kagitcibasi C. Individualism and Collectivism. Handbook of Cross-Cultural Psychology, ed. by Berry J.W., Segall M.H., Kagitcibasi G., Val. 3, 1996; pp. 1-51
19. Kagitcibasi C., Rerry J.W. Cross-Cultural Psychology: Current research and trend. Annual Review of Psychology. 1989. Vol.40, pp. 493-531
20. Kagitcibasi C., Rerry J.W. Cross-Cultural Psychology: Current research and trend / Annual Review of Psychology. 1989. Vol. 40, 493-531
21. Koester, M. Olebe. The Behavioral Assessment Scale for Intercultural Communication Effectiveness. International Journal of Intercultural Relations. Vol.12 pp. 233-246, 1988
22. Lee Y.T., Seligman M.E.P. Are American more optimistic than Chines? Personality and Social Psychology Bulletin. 1997.Vol. 23 pp.32-40
23. Matsumoto D. Culture and psychology. Pacific Grove (Cal) etc.:Brooks/Cole Poblising Company, 1996
24. McDonald K. Evolution, Culture, and the five-factor model. Journal of cross-cultural psychology. Vol.29, No.1, January 1998 119-149
25. Paul G. Wilhelm. The relationship of three Measures of corruption to Individualism and Collectivism: Implications for entrepreneurship education; 2000
26. McCrae R.R, Costa P.T. JR. del Pilar Gr.H., Rolland J-P., Parker W. D. Cross-Cultural Assessment of the five-factor model. The Revised NEO Personality Inventory. Journal of cross-cultural psychology. Vol. 29, No.1, January 1998 171-188
27. Rerry J.W. Culture: the neglected concept. The Search of indigenous Psychologies. Social Psychology Across Cultures. 1999
28. Schwartz Shalom H. Beyond Individualizm/Collectivism: New Cultural Dimensions of Values. Individualizm and Collectivism, ed. by

- Kim U., Triandis H.C. Kagitcibasi C., Choi S.Ch., yoon G. 1994, 85-123
29. Schwartz Shalom H. Individualizm/Collectivism: Critique and proposed refinements. *Journal of cross-cultural psychology*. Vol. 21, No.2, 1990 pp. 139-157
  30. Segale, Dasen, Berry and Portinga (1990) *Human behavior in global Perspective*. Pergamon Press: Neu York,
  31. Singelis, M.H. Bond, W.F. Sharkey, H.Siu Yiu Lai. Unpackaging Culture's influence on self-esteem and embarrassability. *Journal of cross-cultural psychology*. Vol. 30 No.3 May 1999 315-341
  32. Smith p.b. and Schwartz Sh. H. Values. *Handbook of Cross-Cultural Psychology*, ed. by Berry J.W., Segall M.H., Kagitcibasi G., Vol. 3, 1996, pp. 77 -119
  33. Church T., Lonner W. J. The Cross-Cultural perspective in the study of Personality. Rationale and Current Research. *Journal of cross-cultural psychology*. Vol. 39 No.1, January 1998 32-62.
  34. Tinaka Matsumi J. and Draguns J. Culture and Psychopathology. *Handbook of Cross-Cultural Psychology*, ed. by Berry J.W., Segall M.H., Kagitcibasi G., Vol. 3, 1996, pp. 449-493
  35. Triandis H.C. *Culture and social behavior*. N.Y. etc.: McGraw-Hill, 1994
  36. Triandis H.C. (1987) Collectivism and Individualizm as Cultural syndromes. *Cross-cultural Research*, 1993 Vol.27 (sami-4), pp. 155-180
  37. Triandis H.C. (1989). The Self and Social behavior in Differing Cultural Contexts. *Psychological Review*, Vol. 96, No. 3, pp. 506-520
  38. Triandis H.C. *Individualizm and Collectivism*. Westview Press, 1995
  39. Triandis H.C. Theoretical and Methodological Approaches to the Study of Collectivism and Individualism. *Individualizm and Collectivism*, ed. Kim U., Triandis H.C. Kagitcibasi C., Choi S.Ch., yoon G. 1994, pp. 41-52
  40. Van De Vliert, Sh. Schwartz, S. E. Huismans, G. Hofstede, S. Daan. Temperature, cultural masculinity, and Journal domestic political violence. *N of cross-cultural psychology*. Vol.30 No.3, May 1999 291-314
  41. Агеев В. С. Межгрупповое взаимодействие: социально-психологические проблемы. М. Изд-во МГУ, 1990 стр. 131
  42. Аронсон Э. *Социальное животное* «Аспект-Пресс», М, 1999
  43. Бгажноков Б. Х. *Очерки этнографии общения адыгов*. Нальчик. Эльбрус, 1983

44. Бейтсон Гр. Экология разума, М. Изд-во «Смысл», 2000 121-138
45. Бек Ул. Общество риска – на пути к другому модерну. М. Прогресс-Традиция. 2000
46. Бенедикт Р. Психологические типы в культурах Юго-запада США. Антология исследований культуры. Т.1. Интерпретация культуры. СПб, Университетская книга, 1997, 271-284
47. Большой толковый психологический словарь. Ред. А. Вебер, в 2-х томах, М. Изд-во «Вече.Аст» 2000
48. Галочкина Е. "Пусть меня научат". Межкультурная коммуникация в учебной аудитории. Центр средств массовой коммуникации МГУ, 1999
49. Гиденс Э. Социология. М. 1999.
50. Гумилев Л.Н. Этногенез и биосфера земли. Л. 1990
51. Гуревич А.я. Категории средневековой культуры, М. 1984
52. Доусон Кр. Культура и религия. М. 2000
53. Дружинин В. Н. Психология семьи. Екатеринбург, 2000
54. Зидер Р. Социальная история семьи в Западной и Центральной Европе (конец xviii - xx вв.) М. 1997
55. Иванов В. Вс. Чет и нечет. М. 1996
56. Касьянов В. В., Нечипуренко В. Н., Самыгин С.И. Социология. Ростов-на-дону, 2000
57. Конфликтология. М, 1998
58. Кон И. С. К проблеме национального характера. История и психология. М. Наука. 1971 122-158
59. Кон И.С. Социологическая психология, Москва-Воронеж, 1999
60. Конрад А. Запад и восток, М. Наука, 1972
61. Кэррол Э. Изард . Психология эмоций. Санкт-Петербург, 2000
62. Левин К. Разрешение социальных конфликтов. М. 2000
63. Леви-Строс К. Первобытное Мышление. М. Республика 1994
64. Леви-Строс К. Структурная антропология. М. . Наука. 1985
65. Лоусон Т. Геррод Дж. Социология, словарь-справочник, М. Изд-во «Гранд» 2000
66. Лурье С. В. Историческая этнология. М. Изд-во «Аспект. Пресс» 1998
67. Майерс Д. Социальная психология. Санкт-Петербург 1998
68. Майерс Д. Социальная психология. интенсивный курс. Санкт-Петербург 2000
69. Мендра А. Основы социологии. М. 2000
70. Мид М. Культура и мир детства. М. Наука, 1988
71. Первин Л. Джон О. Психология личности. Теория и исследования, «Аспект-Пресс», М, 2000

72. Пронников В.А. Ладанов И.Д. Японцы (этнопсихологические очерки) М. Наука 1985
73. Росс, Р. Нисбет. Человек и ситуация. «Аспект-Пресс», М, 2000
74. Садохин А.П. Грушевицкая Т.Г. Этнология М. 2000
75. Социологический энциклопедический словарь- на русском, английском, немецком, французском и чешском языках ред.-координатор Г. В. Осипов, Москва, 1998 стр. 101, 128
76. Стефаненко Т. Г. Этнопсихология. М. Институт психологии РАН, 2000
77. Турен А. Возвращение человека действующего. 1998
78. Шихирев П. Современная социальная психология. Екатеринбург-Москва, 2000
79. Эрикссон Э. Детство и общество, Санкт-Петербург, 2000